Magazin istoric

SERIE NOUĂ – APRILIE 1996

• București și Londra: șefii serviciilor secrete la lucru

• Primul concurs 1996

• Actele P.C.R. nu au fost publice

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Director – redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Revistă de cultură istorică
Anul XXX – nr. 4 (349)
aprilie 1996

Bucureşti, strada Ministerului, nr.2, parter – Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70109, Telefon: 222.38.50, interioare 406, 917

ECHIPA REDACŢIONALĂ

Secretar general de redacţie: Ioana Ursu
Redactori: Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă (responsabil de număr), Dorin Matei, Doina Pascu, Marian Ştefan
Secretar de redacţie: Theodor Lianos
Macheta artistică: arh. Marian Oproiu
Corectura: Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram
Dactilo: Floarea Dragne, Tudora Petre
Consilier onorific: Radu Ion Popescu
Editor: Fundaţia Culturală Magazin Istoric. Revistă tipărită la R.A.I. – IMPRIMERIA „CORESI" – Bucureşti, director general Dumitru Constantinescu; director economic M. Vlădeanu; director M. Soare

SUMAR

Academia Română, forum patriotic: Dimitrie Gusti 2
Al. Odobescu şi „suvenirile strămoşeşti": Gabriel Ştrempel 3
Proiectul Brâncuşi 7
Cum s-a negociat harta României Mari: Constantin I. Diamandi 9
În Bucureşti, acum 50 ani 14
„Actele partidului nu au fost publice": C. Cristescu 18
1947. La „Creditul minier": Ilie Marinescu 25
Din cronica aviaţiei 29
Bătrâna Doamnă îşi omagiază eroii: Cristian Păunescu, Marian Ştefan 33
Români în ultimul dicţionar istoric francez: Cristian Popişteanu 36
A existat cândva Mircea Grigorescu 37
Cezar Petrescu – „Cele 2000 de cuvinte în circulaţie": Ion Buzea 38
Suprapopulaţia – un mit: Mirela-Luminiţa Murgescu 40
România. Aşa a început S.S.I.: Cristian Troncotă 45
Marea Britanie. S.I.S. la lucru: Cristian Popişteanu, Dorin Matei 51
Celălalt Lenin 57
S-a discutat la Montréal: Cristian Popişteanu, Dorin Matei 62
Români şi ruşi. Politică şi încuscriri: Paul Cernovodeanu 63
Marina britanică de la Utrecht la Rosyth: Niculae Koslinski 68
Auschwitz-Birkenau: Bohdan Rymaszewski 71
Mărturii creştine în Dacia Romană: I. Ionescu 76
Toader Bubuiog – mare logofăt: Maria Magdalena Székely 78
Mata Hari: victima propriului succes 83
Ascensorul sigur 88
● **Premiile Fundaţiei Culturale Magazin Istoric** ... 8 ● **Cărţi sosite la redacţie** ... 44 ● **Concursul** Magazin istoric, **1996** ... 91 ● **Rebus istoric** ... 93 ● **Dialog cu cititorii** 94

Cartea dumneavoastră de istorie în fiecare lună

DIMITRIE GUSTI

Academia Română, un forum patriotic

1866-1996

Cadrul internațional al activității Academiilor este bine cunoscut: se fac comunicări, se provoacă discuții, se alcătuiesc dări de seamă asupra progresului științei, se dau consultații, când se cer din partea organelor de stat, se organizează concursuri și se decern premii.

Academia nouă își extinde însă sfera ei de acțiune. Ea nu se mărginește numai a înregistra descoperirile membrilor ei și a controla pe cele străine, ea merge mai departe; ea face și organizează însăși cercetări, în numele său, ca corp și cu toate sforțările combinate ale membrilor ei, și nu numai prin sforțările izolate ale unora dintre ei; ea nu va provoca numai de departe cercetări și imbolduri pentru a fi recompensate, ci va cârmui și coordona ea însăși grupe de lucrări, după o vedere de ansamblu către un corp comun.

Funcția specifică a Academiei și care o deosebește de celelalte instituții științifice constă tocmai în inițiativa organizării creației științifice colective. Aceasta este ceea ce face esența caracteristică unei Academii...

Prin regulamentul sancționat de Locotenența Domnească în 1866, Societatea Academică Română fu consfințită legal ca reprezentantă oficială anticipată a Unirii de azi și ca depozitara culturală a nestinsului dor secular de Unire a tuturor românilor.

Academia Română a fost însă nu numai fidelă misiunii ei naționale, un forum patriotic, care prin membrii din toate punctele locuite de români avea plasate pretutindeni sentinele neadormite pentru a veghea la întreținerea și exaltarea focului sacru național, ea a avut în același timp o neîndeajuns prețuită activitate care, păzind proporțiile cuvenite pentru o națiune tânără în plin avânt de renaștere culturală, poate rivaliza și fi comparată – îndrăznind a afirma, fără teamă de exagerare – cu activitatea celor mai de seamă Academii ale lumii...

Viața unei națiuni este împodobită cu frumusețea unui adânc sens etic; națiune înseamnă un ideal cultural de realizat; ea este deci un principiu de comunitate a muncii culturale.

Cu cât cultura națională este mai dezvoltată și mai originală, cu atât mai adevărat și mai profund este sentimentul comunității muncii culturale, deci chitul de cimentare a unității naționale.

Dacă este așa, atunci Academia Română este părtașă la înfăptuirea și crearea Națiunii, reprezentând în același timp o repetiție în ordine culturală a Națiunii, pentru totdeauna una și indivizibilă, și veșnic frământată de nostalgia realizării maximale a ei înșăși...

Academia Română împlinește funcția specifică de reprezentare permanentă a intereselor înalte științifice și artistice ale Națiunii.

Iar pentru păstrarea acestui patrimoniu spiritual, nici un sacrificiu nu poate fi prea mare...

(Ființa și menirea Academiilor, discurs de recepție la Academia Română, 1923; fragmente)

Istorie academică

AL. ODOBESCU
ȘI „SUVENIRILE STRĂMOȘEȘTI“

GABRIEL ȘTREMPEL,
membru de onoare al Academiei Române

Biblioteca Academiei Române s-a dezvoltat în veacul trecut grație câtorva mari personalități, care au înțeles rosturile unei instituții de acest profil în viața statului. Cu excepția lui Ion Ghica, sensibil mai bătrân, toți ceilalți erau de vârstă apropiată, D.A. Sturdza, născut în 1833, V.A. Urechiă și Odobescu în 1834, iar Hasdeu, cu numai patru ani mai tânăr, făcea și el parte din generația lor. Aceștia în primul rând și fiecare cu contribuția lui bine marcată au determinat creșterea și diversificarea colecțiilor, organizarea acestora, contactele cu instituțiile de profil din alte țări, elaborarea lucrărilor bibliografice fundamentale. Au găsit în Ion Bianu (Magazin istoric, nr. 1/1994) omul providențial care le-a intuit gândurile și dorințele și l-au sprijinit pe toate căile în realizarea unei instituții de care era atâta nevoie. Bianu fusese elevul lui Hasdeu și al lui Odobescu și amândoi l-au înconjurat cu deosebită afecțiune. Sunt grăitoare în acest sens scrisorile lui Odobescu către Bianu, peste 60 la număr, la care ne vom mai referi, pline de intimitate și prietenie, în pofida diferenței de vârstă și poziție socială.

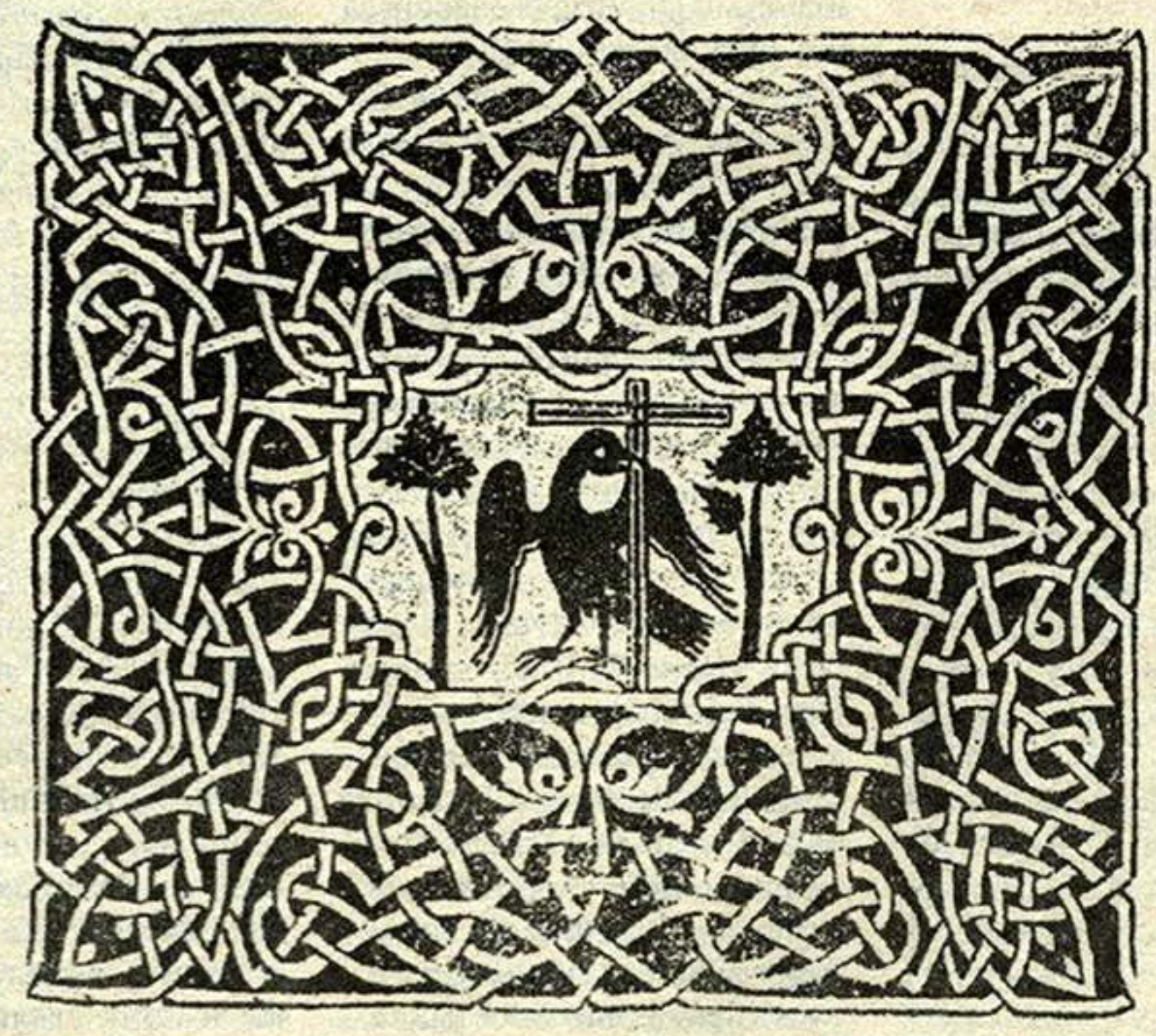

Detalii de gravuri din vechi tipărituri românești: Triod penticostar slavonesc *(1550)* pp. 4, 5 *și, în* p. 3, Evangheliar slavonesc *(1512)*

Din însărcinarea lui Al. I. Cuza

Odobescu era un mare iubitor de carte şi a cheltuit sume fabuloase pentru înzestrarea propriei biblioteci, atât de necesară studiilor sale de arheologie şi istoria artelor. Diplomatul şi bibliograful George Bengescu, cu care Odobescu a lucrat la Legaţia noastră din Paris, pomeneşte într-o carte de evocări, apărută în 1899, despre această costisitoare pasiune a marelui scriitor pentru cartea de ştiinţă şi artă *(Magazin istoric,* nr. 4, 5/1989). În manuscrisele sale păstrate la Academie, s-au găsit liste de cărţi, pe baza cărora G. Călinescu a putut reconstitui în bună măsură biblioteca lui Odobescu, ce trădează un mare rafinament intelectual şi o perfectă orientare în apariţiile editoriale europene ale vremii.

După aprecierile regretatului dascăl al multora dintre noi, N. Georgescu-Tistu, biblioteca lui Odobescu s-a cifrat la aproape 3 000 de volume. Când, în toamna anului 1879, a plecat la Paris, a încredinţat biblioteca spre păstrare Academiei, cu mobilier cu tot. Corespondenţa cu Bianu, numit în februarie acelaşi an bibliotecar, este plină de cereri de expedieri de cărţi, de care Odobescu avea nevoie pentru conturarea lucrărilor sale. După moartea sa (1895) biblioteca va fi încorporată între colecţiile Academiei Române, nu înainte de a fi zăcut o bucată de timp, nefolosită, în Biblioteca Centrală a Statului.

Cercetările bibliologice ale lui Al. Odobescu preced cu câţiva ani fondarea Academiei Române şi a bibliotecii sale.

Încă din primul său an de domnie, Alexandru Ioan Cuza s-a arătat receptiv la propunerile maiorului Dimitrie Papazoglu ca o echipă de specialişti în arheologie şi istorie să cerceteze vestigiile păstrate pe la mănăstiri, atât de necesare studiilor cu privire la trecutul ţării noastre. În acelaşi an, 1860, Alexandru Golescu, ministru al cultelor şi instrucţiunii publice, instituie o comisie de patru persoane cărora le încredinţează misiunea de a cerceta şi raporta asupra celor constatate. Din comisie, în afară de Al. Odobescu, singurul autentic cărturar, mai făceau parte Cezar Bolliac, maiorul Papazoglu şi Alexandru Pelimon, autodidacţi şi amatori în toate.

Al. Odobescu şi-a luat rolul în serios şi, în vara aceluiaşi an – împreună cu soţia sa, Saşa – a colindat mănăstirile din judeţele Argeş şi Vâlcea, întovărăşit pentru schiţarea obiectelor găsite – în lipsa unui fotograf – de pictorul Henri Trenk. Numeroasele piese de artă bisericească depistate, inclusiv cele de la Snagov, au fost reproduse de către H. Trenk, după cum se ştie, în acel *Album arheologic şi pitoresc,* cum îl numeşte Odobescu, compus din 110 planşe, păstrat astăzi la Muzeul Naţional de Artă. Odobescu ar fi vrut ca albumul să fie publicat şi difuzat şi peste graniţele ţării, pentru lărgirea interesului Occidentului faţă de noi.

Comorile din peşteră

Investigaţiile sale pe la mănăstiri, continuate şi în vara anului 1861, s-au concretizat, în afara rapoartelor adresate Ministerului instrucţiunii publice, în câteva studii de o mare importanţă pentru cultura românească. În acelaşi timp, Odobescu a făcut însemnări zilnice asupra deplasărilor efectuate de la o mănăstire la alta, publicate mai apoi în *Convorbiri literare.*

Cel dintâi studiu, fundamental pentru preocupările bibliologice ale lui Odobescu, este intitulat *Despre unele manuscripte şi cărţi tipărite aflate în mănăstirea Bistriţa* şi a fost publicat în volumele I şi II ale *Revistei române pentru ştiinţe, litere şi arte,* anii 1861-1862.

După unele însemnări preliminare relative la numărul mare de cărţi şi manuscrise vechi ce zac prin mănăstiri, aruncate prin încăperi insalubre şi umede, pradă insectelor şi rozătoarelor, Odobescu lansează ideea adunării tuturor acestor relicve, nefolosite de mult la serviciile religioase, şi a aşezării lor în Biblioteca Naţională. Aceasta cu atât mai mult, zice Odobescu, cu cât acestui aşezământ îi lipsesc mai toate incunabulele tipografiei româneşti şi manuscriptele vechi care ar putea servi la studiul istoriei şi al dezvoltării limbii noastre. Prin incunabule, termen vehiculat pentru prima dată la

noi, Odobescu înţelegea cele dintâi tipărituri din ţara noastră, care, cronologic, nu se încadrează însă în rândul tipăriturilor definite de bibliologie ca atare. El însuşi precizează, de altfel, într-o notă, caracterul incunabulelor şi defineşte totodată noţiunea de ediţie princeps.

Vorbind despre biblioteca de la Bistriţa, Odobescu precizează că, pe lângă numeroasele cărţi ce sunt folosite încă în mănăstire, se află vreo 300 de volume vechi, din care unele foarte deteriorate, salvate – împreună cu odoarele – prin ascunderea lor în vremile de restrişte într-o peşteră umedă din apropiere. Aşa se explică de ce Bistriţa păstrează mai multe valori spirituale decât alte mănăstiri.

Odobescu cercetează acest preţios depozit şi ajunge la concluzia că el este constituit din tomuri scrise sau tipărite în limbile slavă, română şi greacă. Manuscrisele slave erau în număr de 80 volume, toate cuprinzând texte biblice, liturgice şi juridice. Parte din ele au fost aduse la Bucureşti, cu încuviinţarea Ministerului instrucţiunii. În ceea ce priveşte manuscrisele româneşti, acestea se cifrează la circa 40 de psaltiri, vieţi de sfinţi, cărţi dogmatice şi scrieri ale sfinţilor părinţi. Cât priveşte tipăriturile acestea sunt mai ales cărţi din sec. XVII şi XVIII, unele imprimate la Kiev şi Liov, altele în oraşe din ţările române, inclusiv Transilvania. Nu pomeneşte în acest cuvânt de introducere nici de tipăriturile lui Macarie şi nici de cele coresiene. Nu este în intenţia sa – zice Odobescu – de a face un catalog al acestor relicve. Se mulţumeşte să descrie doar câteva, care i-au atras atenţia în mod deosebit.

Utilizând toate elementele folosite astăzi de un specialist în materie, el începe prin a prezenta cel mai vechi manuscris găsit la Bistriţa şi anume *Psaltirea slavă,* comentată de Branco Mladenovici şi copiată de Ioan, cel numit Teologul, în localitatea Borâcă, sau Boraci, din nordul Herţegovinei, în anul 1346.

Manuscris de mari dimensiuni, având 410 file, de redacţie medio sârbă, scris pe pergament, cu titluri, iniţiale şi unele decoraţiuni cu chinovar, *Psaltirea* a reţinut atenţia sa şi pentru interesantele comentarii istorice pe care le-a putut face în jurul relaţiilor noastre cu dinastia sârbească până în sec. XVI şi natural asupra epocii de glorie a Serbiei.

Cu multă atenţie încadrează copierea manuscrisului în epocă, marcând zilele de pace şi calm din timpul domniei lui Ştefan Duşan. Printre sfetnicii acestuia, pe care Odobescu îi aminteşte folosind izvoare istorice italiene din primii ani ai veacului XVII, se numără şi Branco Mladenovici, „soţ de arme al craiului Duşan şi părtaş cu dânsul la cultura naţiei sârbeşti", cum îl defineşte el.

În partea finală a capitolului face consideraţiuni lingvistice şi redă integral prefaţa *Psaltirii,* în care se face istoricul psalmilor, prilej pentru Odobescu de a trece în revistă instrumentele folosite de evrei la cântat, utilizând lucrări de specialitate. Tot aici, el încearcă să stabilească împrejurările în care s-a petrecut transferul manuscrisului din Serbia în Ţara Românească. Acesta a avut loc în primul deceniu al sec. XVI, când Barbu Craiovescu, marele ban şi ctitor al Bistriţei, s-a întors din Serbia, unde căutase sprijin în confruntarea cu Mihnea vodă cel Rău. El a adus de acolo numeroase odoare şi probabil că şi acest manuscris, printre cele patru mai preţioase din întreaga istorie culturală a Serbiei.

Drumurile cărţilor

Odobescu mărturiseşte că scopul articolului său a fost numai acela de a atrage luarea aminte a slaviştilor asupra manuscrisului. Într-adevăr, el îl pune la îndemâna lui Frantz

Mikloşici care îl cercetează şi care publică un studiu de peste 30 de pagini în revista *Starine,* nr. 4 din anul 1872, cu aproape acelaşi titlu ca şi cel folosit de Odobescu.

Trecut în colecţiile Muzeului de Antichităţi, manuscrisul a fost inclus în anul 1903 în fondurile Bibliotecii Academiei, unde a fost catalogat, mai întâi sumar de A.I. Iaţimirski în 1905 şi, în 1959, de către regretatul prof. P.P. Panaitescu în tomul I al *Catalogului manuscriselor slave,* unde este descris sub nr. 205, cota lui din depozitul manuscriselor, fondul slav.

Capitolul al doilea al studiului său este consacrat de Odobescu unui manuscris copiat la mănăstirea Hilandar în anul 1408, pierdut, din păcate, dar care se afla într-o stare atât de gravă sub raportul conservării încât el n-a putut nici măcar să-i precizeze conţinutul. Abia a izbutit să descifreze două inscripţii, una slavă, alta grecească, în care sunt arătate anul şi locul de copiere. Lipirea între ele a filelor manuscrisului datorită umezelii îi prilejuise lui Odobescu consideraţiuni asupra diferitelor feluri de hârtie de scris folosite în epocă, apreciind-o în mod deosebit pe cea fabricată în lumea arabă şi cunoscută sub denumirea de „charta bombacina".

Consideraţiuni interesante emite şi în legătură cu rolul jucat de Muntele Athos în difuzarea culturii religioase în Balcani şi la Nord de Dunăre. Greşeşte doar atunci când neglijează rolul scriptoriilor mănăstirilor noastre în elaborarea superbelor opere de artă caligrafică, admirate astăzi în atâtea mari biblioteci europene. De altfel, în capitolul intitulat *Cărţile banului Preda Basarab, 1519-1521,* Odobescu va prezenta două volume copiate la Bistriţa: un *Minei* pe luna ianuarie, păstrat în fondul nostru slav sub nr. 262, datat 1521, şi o *Albină,* scrisă în 1519, pierdută astăzi. Preda, din porunca şi cu cheltuiala căruia au fost copiate manuscrisele, era nepotul de frate al lui Barbu Craiovescu şi fiul lui Pârvu Craiovescu. Odobescu va stărui cu date istorice vorbind de această ilustră familie olteană şi va pomeni numeroasele danii pe care le-au făcut ctitoriei lor.

Tot din şcoala de caligrafi de la Bistriţa au ieşit cele trei *Evangheliare* somptuos decorate pe care Odobescu le-a descris pe larg în studiul său. Unul dintre ele, păstrat astăzi la Muzeul Naţional de Artă, a putut fi datat cu aproximaţie de către Odobescu după inscripţia de pe coperta artistică în argint aurit ce protejează volumul şi care aminteşte că, în anul 1519, jupan Marcea, marele postelnic şi soţia sa, jupâneasa Marga, au făurit legătura, adică au suportat cheltuielile ferecăturii, în vremea lui Neagoe voievod şi a Doamnei Despina.

Odobescu se opreşte cu interes şi admiraţie asupra artei legăturii şi cu aprecieri de cunoscător privind dezvoltarea meşteşugului mai ales în lumea germană unde crede el că a fost executată şi ferecătura aceasta. Ştim astăzi însă că în Transilvania arta metalelor era bine dezvoltată şi că nu este exclus ca în ţările române să fi existat meşteri români care au executat unele din legăturile metalice de carte. Că volumul a fost lucrat pentru mănăstirea Bistriţa, zice Odobescu, o probează icoana Adormirii Maicii Domnului de pe a doua copertă, care este hramul mănăstirii şi faptul că, de obicei, una din icoanele ce împodobesc legătura este icoana de hram.

Splendoarea luxului veneţian

Al doilea *Tetraevanghel* de care se ocupă pe larg este datat 1537 şi pe ultimele pagini are o lungă însemnare lăsată de Misail, egumenul Bistriţii, pe care Odobescu a redat-o integral, dar n-a stăruit asupra ei cu suficientă atenţie. Manuscrisul, pierdut astăzi, a fost copiat la Muntele Athos doar parţial de către un călugăr, Mardarie, şi nu în totalitatea lui, cum reţinuse Odobescu. De altfel, însemnarea este concludentă: manuscrisul a fost scris parţial la mănăstirea Bistriţa, dar murind copistul, egumenul Misail a încredinţat săvârşirea lucrului acelui Mardarie, ce se afla atunci în vizită la Bistriţa.

Când copierea a fost terminată, manuscrisul a fost adus din nou la Bistriţa, unde „am aşezat aurul şi cu diferite colori am săvârşit-o şi am împodobit-o şi am depus-o în sus-zisa mănăstire Bistriţa". Nimic mai concludent despre şcoala de zugravi de manuscrise de la Bistriţa, detaliu ce i-a scăpat lui Odobescu. Faptul de a fi încredinţat copierea unui călugăr de la Athos trebuie căutat nu în lipsa unor specialişti locali, ci mai degrabă în ieftinătatea mâinii de lucru athonite, sau în relaţiile foarte strânse ce se pare că au existat între Misail şi Mardarie.

Cât priveşte arta împodobirii manuscriselor, Odobescu recunoaşte în ea „minunata artă decorativă a bizantinilor". Fără să negăm influenţele exercitate de rafinata artă a împodobirii manuscriselor, în special în reprezentarea figurilor de sfinţi, nu putem să nu subliniem însă că, cel puţin în redarea frontispiciilor şi a majusculelor, arta populară a împletiturilor şi cusăturilor noastre a fost determinantă.

(Continuare în p. 28)

Proiectul Brâncuşi

FUNDAŢIILE INTERNAŢIONALE CONSTANTIN BRÂNCUŞI

Opinia publică din ţară şi din străinătate urmăreşte cu un viu interes evoluţia *Proiectului* de restaurare, amenajare, punere în valoare şi conservare a Ansamblului monumental Brâncuşi de la Târgu Jiu, iniţiat de Fundaţiile Internaţionale Constantin Brâncuşi. Pentru a-i informa pe cititorii revistei *Magazin istoric* despre această operă de restaurare, considerată una dintre cele mai importante din lume la ora actuală, vom publica o suită de articole pe această temă. Ansamblul monumental de la Târgu Jiu este deopotrivă o operă de artă şi monument de valoare istorică. Iată cum a luat el naştere.

Ansamblul monumental de la Târgu Jiu, realizat de Constantin Brâncuşi, în 1937-1938 a fost conceput pentru a comemora eroii din primul război mondial ce căzuseră luptând pe malurile Jiului. Aretia Tătărăscu, soţia primului ministru din acea vreme, care se născuse în regiune, a fost implicată de la început în acest proiect, ocupându-se personal de realizarea lui.

Încă din 1922, apăruse ideea unui ansamblu monumental la Târgu Jiu închinat eroilor de război, iar Constantin Brâncuşi, ca unul care se născuse în Gorj, fusese abordat. La începutul anilor '30, el se plângea că cele două comitete locale constituite în acest scop nu reuşiseră încă să cadă de acord. Decizia de a construi ansamblul monumental a fost luată la Paris, în 1934, când Aretia Tătărăscu – în calitatea sa de preşedintă a Ligii femeilor din judeţul Gorj – l-a vizitat pe Brâncuşi în atelierul său din Impasse Ronsin. Sculptorul a primit comanda la scurtă vreme, după cum confirmă răspunsul său din 11 februarie 1935. Iată ce-i scria atunci Brâncuşi fostei sale eleve, Milița Petraşcu, care a jucat un rol esenţial în desemnarea lui pentru realizarea proiectului: „Dragă doamnă Petraşcu, am primit scrisoarea dumitale cu mare plăcere şi bucurie. Iartă-mă pentru că mi-a luat atâta timp ca să-ţi răspund. Mi-ar fi plăcut mai curând să-ţi fac o surpriză şi să vin eu însumi, decât să-ţi răspund prin scrisoare. Mi-e tare dor de câmpurile noastre albe, învelite în zăpadă, pe care nu le-am mai văzut din zilele copilăriei; şi aş fi vrut să văd dacă era posibil să organizez o expoziţie la Bucureşti; dar în ultima clipă m-am îmbolnăvit şi o întreagă serie de complicaţii m-a împiedicat să vin. M-am decis acum să vin în mai şi nu-ţi pot spune cât sunt de bucuros să duc ceva la îndeplinire la noi acasă. Vă mulţumesc dumitale şi doamnei Tătărăscu pentru privilegiul pe care mi-l oferă. Toate lucrurile pe care le-am început cu atâta vreme în urmă se îndreaptă acum spre realizare şi mă simt ca un novice în pragul uceniciei. Aşa încât propunerea nu putea sosi într-o clipă mai bună".

La 27 octombrie 1938, ansamblul din Târgu Jiu a fost inaugurat în mod oficial. Se scurseseră mai puţin de patru ani între conceperea proiectului, realizarea şi instalarea sa definitivă. Cu un entuziasm nedisimulat, Brâncuşi exclama: „Un prieten apropiat mi-a spus de curând că a perceput adevărata frumuseţe a parcului în care se află *Masa Tăcerii* şi *Poarta Sărutului*, cu imensitatea câmpiilor Olteniei şi eleganţii munţi Carpaţi conturaţi la orizontul Târgu Jiului, doar când *Coloana fără Sfârşit* a fost instalată. Abia atunci i s-au deschis ochii cu adevărat".

Ansamblul monumental de la Târgu Jiu este compus din patru elemente de bază: *Masa Tăcerii, Poarta Sărutului, Coloana fără Sfârşit* şi spaţiul interior al ansamblului, în dimensiunile şi cu distanţele semnificative dintre un element şi altul.

Masa Tăcerii este alcătuită din două lespezi masive de piatră, de formă cilindrică, aşezate una deasupra celeilalte; diametrul lespezii de sus este de 215 cm, iar cel al lespezii inferioare de 200 cm. Prima are grosimea de 45 cm, cea de a doua de 40 cm. Brâncuşi spunea despre ele că „sunt pietre de moară".

Douăsprezece scaune din piatră înconjoară *Masa Tăcerii*, având înălţimea de 55 cm, cu un diametru de 45 cm. Măsura de 45 cm este de altfel una dintre cele două unităţi fundamentale folosite la Târgu Jiu, cealaltă fiind de 85 cm. Cele 12 scaune identice plasate în jurul mesei au forma unor emisfere, asamblate la „poli". Alte 30 scaune, de o concepţie similară – guvernată de cub mai curând decât de sferă – sunt plasate în grupuri de câte trei de-a lungul căii ce conduce de la *Masa Tăcerii* la *Poarta Sărutului*.

Poarta Sărutului este realizată din trei paralelipipede masive din travertin, de un ton plăcut, cald. Doi pilaştri susţin lintoul, deschizând accesul. Compoziţia se sprijină pe o lespede de piatră, tăiată şi asamblată potrivit modulului de 85 cm. Despre *Coloana fără Sfârşit* înaltă de 29,33 m, Brâncuşi afirma: „Vedeţi, chiar şi piramidele se termină undeva, într-un punct, în vreme ce *Coloana mea* nu se sfârşeşte niciodată".

Coloana fără Sfârşit este compusă din 16 elemente modulare identice, din fontă acoperită cu alamă, susţinute de o coloană interioară din oţel, mai precis din 15 elemente modulare complete, al şaisprezecelea fiind format din două semielemente, la baza şi în partea superioară a sculpturii.

Întrebat într-o zi: „– De ce aţi ridicat *Coloana fără Sfârşit* la Târgu Jiu?", Brâncuşi ar fi răspuns: „– Ca să susţină bolta cerească".

PREMIILE

Avem marea bucurie ca în această lună a Paștilor 1996 să putem anunța noile premii pentru lucrările științifice apărute anul trecut. Este o mare bucurie deoarece la această a treia ediție datorită prestigiului contribuției științifice a Fundației noastre, numărul premiilor a crescut la nouă și ele sunt oferite de familiile Monica și Dimitrie Sturdza (premiile „Ion Nistor", „D.A. Sturdza", „Ion Ghica" și „George Murnu"), de familiile Constantin C. Giurescu (premiul „Constantin C. Giurescu"), Radu R. Rosetti (premiul „Radu R. Rosetti"), de doamna Delia Bogățilă (premiile „Dr. Carol Davila" și „Tudor Teodorescu-Branișteˮ), de doamna Lia Ioana Ciplea și domnul Ștefan Tudor Ciplea (premiul „Dimitrie Onciul"). Prezența Fundației și a revistei Magazin istoric **la numeroase și semnificative acțiuni științifice din țară și străinătate este și în acest fel prețuită și valorificată.**

Iată acum premiile:

Premiul „Constantin C. Giurescu" (din partea familiei academicianului Constantin C. Giurescu) a fost atribuit lucrării **Istorie românească. Istorie universală (1600-1800),** Editura Erasmus, datorată tânărului dr. **Bogdan Murgescu,** lector al Facultății de istorie a Universității din București.

Premiul „Ion Nistor" (oferit de familia Monica și Dimitrie Sturdza) a revenit amplei monografii în două volume **Istoria orașului Galați de la origini până în 1918,** Editura Porto-Franco, semnată de cunoscutul istoric gălățean dr. **Paul Păltănea.**

Premiul „D.A. Sturdza" (oferit de familia Monica și Dimitrie Sturdza) a fost atribuit volumului **Eugen Cristescu asul serviciilor secrete românești. Memorii 1916-1944,** Editura Roza Vânturilor, Editura R.A.I., semnată de tânărul istoric **Cristian Troncotă.**

Premiul „Radu R. Rosetti" (din partea familiei generalului academician R.R.Rosetti) a revenit lucrării **România, marile puteri și problema Basarabiei,** Editura Enciclopedică, al cărei autor este dr. **Ion Constantin,** diplomat în Ministerul afacerilor externe.

Premiul „Dr. Carol Davila" (oferit de doamna Delia Bogățilă) a revenit primului volum al lucrării monografice **Medicina românească – Medicină europeană (1859-1916),** Editura Medicală, purtând semnătura prof. dr. **Dan Setlacec,** marcantă personalitate a medicinii românești contemporane.

Premiul „Ion Ghica" (oferit de familia Monica și Dimitrie Sturdza) a fost atribuit lucrării **Grigore Gafencu. Misiune la Moscova,** Editura Univers Enciclopedic. Documente diplomatice de la Grigore Gafencu, selectate și adnotate de **Ion Calafeteanu, Nicolae Dinu** și **Nicolae Nicolescu,** cu o prefață de **Teodor Meleșcanu.**

Premiul „George Murnu" (oferit de familia Monica și Dimitrie Sturdza) a fost acordat lucrării, abordând un subiect istorico-cultural de mare actualitate – **Aromânii ieri și azi** –, Editura Scrisul Românesc, semnată de poetul, prozatorul și publicistul **Hristu Cândroveanu.**

Premiul „Dimitrie Onciul" (oferit de doamna Lia Ioana Ciplea și domnul Ștefan Tudor Ciplea) a fost atribuit lucrării **Coposu. Confesiuni. Dialoguri cu Doina Alexandru,** Editura Anastasia.

Premiul „Tudor Teodorescu-Branișteˮ (oferit de doamna Delia Bogățilă) a fost acordat lucrării **Cuvinte și tăceri. Cu și despre Alexandru Stark,** Editura Carro.

Au mai fost nominalizate: **Enciclopedia partidelor politice din România (1862-1994),** Editura Mediaprint; **Lucian Blaga sau fascinația diplomației,** Editura Enciclopedică; **România în război. 1941-1945,** Editura Militară; **Basarabenii și bucovinenii între drept internațional și dictat. Documente 1944-1945,** Casa de editură și presă Șansa s.r.l.; **Din istoria secretă a celui de-al doilea război mondial,** vol.II, Editura Enciclopedică.

Felicitându-o pe doamna **Doina Alexandru** și pe domnii **Bogdan Murgescu, Paul Păltănea, Cristian Troncotă, Ion Constantin, Dan Setlacec, Ion Calafeteanu, Nicolae Dinu, Nicolae Nicolescu, Hristu Cândroveanu,** Fundația Culturală Magazin Istoric reamintește cu îndreptățită satisfacție numele premianților primelor două ediții: acad. **Virgil Cândea,** dr. **Tahsin Gemil,** istoricul american **Kurt Treptow,** dr. **Vlad Nistor,** dr. **Paul Cernovodeanu,** dr. **Ion Dumitriu-Snagov** și dr. **Mihai Iacobescu.**

Cele 16 premii acordate de Fundația Culturală Magazin Istoric până în prezent nu ar fi fost însă posibile fără generozitatea unor autentici iubitori și slujitori ai Muzei Clio, cărora le aducem călduroase mulțumiri.

Curier F.C.M.I.

Memorialistică diplomatică inedită

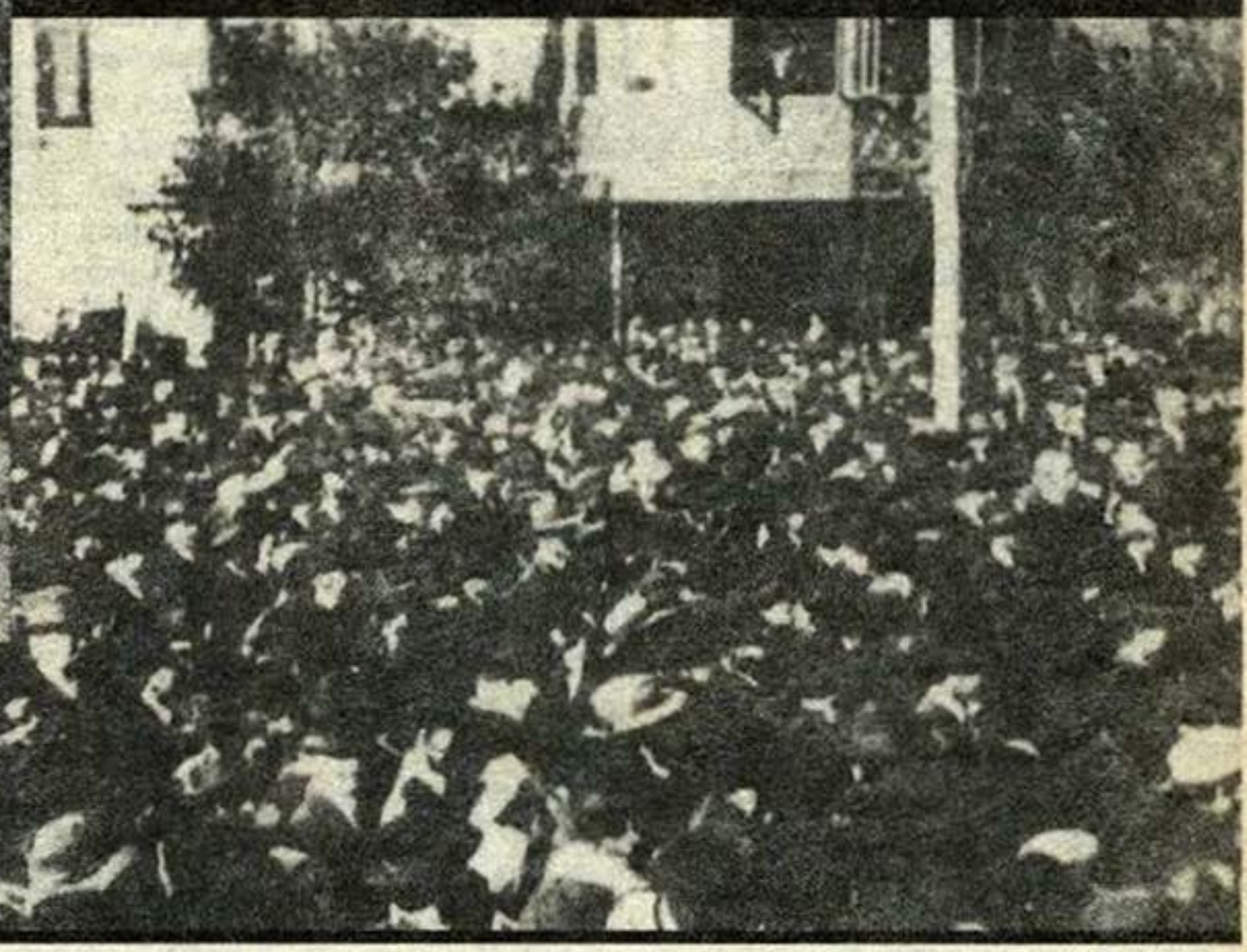

CUM S-A NEGOCIAT HARTA ROMÂNIEI MARI

CONSTANTIN I. DIAMANDI

Am publicat în numărul trecut prima parte dintr-un manuscris inedit **purtând titlul de mai sus. Paginile reproduse de noi reprezintă o expresivă rememorare, cu sublinieri și nuanțări extrem de interesante, a principalelor obstacole întâmpinate de diplomația românească angajată pe calea negocierilor în vederea încheierii tratatului de alianță cu Antanta, negocieri finalizate în august 1916.**

Să urmărim în continuare relatarea lui C.I. Diamandi, unul dintre principalii negociatori din partea României.

Dumitru PREDA

Dar în afară de presiunile exterioare erau cele interioare. Întâi propaganda Aliaţilor, care urmărea ca România să intre cât mai repede în război. Acea propagandă avea acest prim scop şi apoi de a anihila propaganda germană făcută cu mijloace băneşti reale, cu o corupţiune fără precedent şi fără nici un scrupul.

Presiunea interioară mergea până la tendinţa de a răsturna dinastia şi de a înlătura pe Ion [I.C.] Brătianu de la putere, în speranţa de a aduce un guvern înfeudat Triplei Alianţe [aici Antanta – *n.n.*] şi care ar fi putut să aducă România mai curând în război. Ion Brătianu era prezentat ca fiind lipsit de căldură pentru cauza naţională, ducând o politică echivocă de neîncredere, şi căutând a-l depărta de la putere. S-a încercat de a găsi rezonanţă pentru această propagandă, nu numai în elementele opoziţiei, dar Antanta a căutat să găsească colaboratori chiar printre rândurile membrilor guvernului. Şi într-o telegramă pe care Ion Brătianu mi-a trimis-o spunea cu drept cuvânt că ceea ce este obiectul îngrijorării lui este că s-ar putea întâmpla ca aceste tendinţe ale diplomaţiei aliate, şi în special a[le] celei ruseşti, să poată găsi colaboratori în ţară, care să antreneze România într-un război fără voinţa ei.

Ceea ce complica negociaţiunile noastre este că ele aveau loc într-una din perioadele cele mai grave în care se găsea Rusia, în 1915. Anul 1915 este acela în care înfrângerile Rusiei au fost cele mai numeroase, în care Aliaţii observau un fel de laşitudine a poporului rus de a continua războiul şi chiar se anunţau, prin diferite semne, grave dificultăţi interne. Aliaţii observau această laşitudine a poporului rus şi aceasta explică pentru ce în acel an au consimţit, tocmai pentru a menţine Rusia în război, să înceapă discuţiuni pentru cedarea Strâmtorilor.

Poate era un avantaj de negociat cu Rusia în momentele grele pentru dânsa, căci se putea crede că ar fi fost mai conciliantă. De fapt era, că unei mari puteri ca Rusia îi venea foarte greu ca să cedeze unui stat mic ca România, tocmai în momentul când soarta armelor nu era favorabilă. Ori s-a întâmplat lucrul următor: când ruşii se găseau în poziţie rea, când se retrăgeau pe tot frontul, ei să fie mai dispuşi la cedare, dar atunci nu eram dispuşi noi ca să intrăm în război. Imediat cum un succes se anunţa, intransigenţa Rusiei se manifesta din nou; astfel încât o bucată de vreme ne-am găsit într-un cerc vicios: când ne oferea ca să intrăm, din cauza situaţiunii rele a armatei în care se găsea, nu puteam intra noi, şi când noi doream să intrăm, concesiunile teritoriale pe care le găseam indispensabile pentru intrarea noastră în război nu erau satisfăcute. De fapt, aceste negocieri atât de laborioase au avut de la început aspectul unor negocieri în care cel mai interesat era acela care caută să atragă un nou factor în războiul mondial.

Negocierile cu noi se resimţeau deci de evenimentele care se petreceau în timpul războiului. O chestiune care devenea de cea mai mare importanţă pentru Aliaţi a fost aceea a acţiunii Aliaţilor la Dardanele[1]. După cum se ştie, expediţiunea nu a reuşit, însă împrejurările în care s-a produs, speranţa care se punea în rezultatul acestei expediţiuni au avut un rol hotărâtor în negocierile cu România.

Faţă de Bulgaria diplomaţia Aliaţilor a fost greşită, prin faptul că ea a crezut că se poate, cu preţul unor concesiuni teritoriale, bineînţeles care nu le făceau ei, ci statele vecine, să poată obţine neutralitatea Bulgariei. Zic, concepţiunea era greşită, căci important pentru noi nu era neutralitatea Bulgariei, care după Ion Brătianu nu putea să fie decât un vis trecător, important era pentru noi dacă în urma unei înţelegeri cu Bulgaria şi Serbia în privinţa Macedoniei, dacă puteam să avem concursul armatei bulgare în contra Imperiilor Centrale. A pleda neutralitatea Bulgariei era o greşeală, căci ea s-ar fi ţinut în stadiul de neutralitate, aşteptând ca la unii din vecinii ei să se întâmple o catastrofă oarecare, ca din neutră să devină beligerantă. O altă greşeală a diplomaţiei Aliaţilor era de a nu ţine seamă de realitatea lucrului, nici de sentimentele reciproce care erau între ele. Era uşor de a pune de la Londra şi Paris în alianţă două popoare care se urau, cum erau Serbia şi Bulgaria. Dacă definiţiunea lui Chamfort, că amorul este contactul a două epiderme, este exactă, s-ar putea spune fără ezitare că ura este repulsiunea a două epiderme. Ori a voi să faci o politică de cabinet, de a pune într-o alianţă ţări care erau încă rivale şi aveau ură din cauza Macedoniei, această concepţiune greşită a făcut că toată diplomaţia faţă de Bulgaria a dus la un eşec complet şi ceva mai grav: la zdrobirea Serbiei. Nu o dată am auzit din partea sârbilor acuzaţiuni violente pentru domnul Sazonov, de a fi făcut crima de a nu fi lăsat la un moment hotărâtor Serbia să nu ia poziţiune faţă de mobilizarea Bulgariei. Aliaţii au considerat statele balcanice ca nişte fiinţe neînsufleţite, care se puteau mişca pe tabela de şah a Balcanilor. Chiar în momentul în care Bulgaria a început a mobiliza, diplomaţia rusească, în special, a împiedecat Serbia de a zdrobi mobilizarea la începutul ei şi aci este o parte, un aspect trist al problemei. Ce a făcut pe Rusia să creadă că Bulgaria nu va lua armele contra Serbiei corespunde unei idei mistice a înfrăţirii slave.

---

[1] Operaţiile strategice preconizate de Antanta în bazinul nord-est mediteranean şi în Peninsula Balcanică, având ca principali promotori pe A. Briand în Franţa şi pe D. Lloyd-George şi W.S. Churchill în Marea Britanie, au fost declanşate în momentul trecerii la războiul de poziţii pe Frontul de Vest şi erau apreciate de comandamentele aliate drept hotărâtoare pentru obţinerea victoriei. Operaţia „Dardanele" din primăvara lui 1915, urmărind obţinerea controlului Strâmtorilor, sprijinirea directă a Serbiei şi restabilirea legăturilor maritime cu Rusia, în vederea unui atac asupra flancului sudic al Puterilor Centrale, a eşuat însă lamentabil, dezamăgind profund opinia publică din ţările neutre din regiune, în special România. În acest context s-a produs punerea în execuţie a planului expediţiei forţelor aliate la Salonic sub comanda generalului Maurice Sarrail.

„În limba noastră – i-a răspuns sultanul unui sol trimis de Petru cel Mare – Marea Neagră poartă numele de «Fecioara neprihănită» şi nimeni nu poate avea acces pe lângă fecioara noastră". Metafora sultanului n-a fost un argument convingător pentru diplomaţia ţaristă în visul ei de instăpânire în Strâmtori şi la Constantinopol. Gravura pe care o reproducem înfăţişează un aspect din timpul asediului fortăreţei turceşti de la Oceacov, în 1788, de către trupele ruseşti. În medalion – S.D. Sazonov, ministru de externe al Rusiei (1910-1916), unul din exponenţii politicii panslaviste în Balcani

În p. 9: *„În afară de presiunile exterioare erau cele interioare" (manifestaţie în favoarea Antantei organizată de Acţiunea Naţională)*

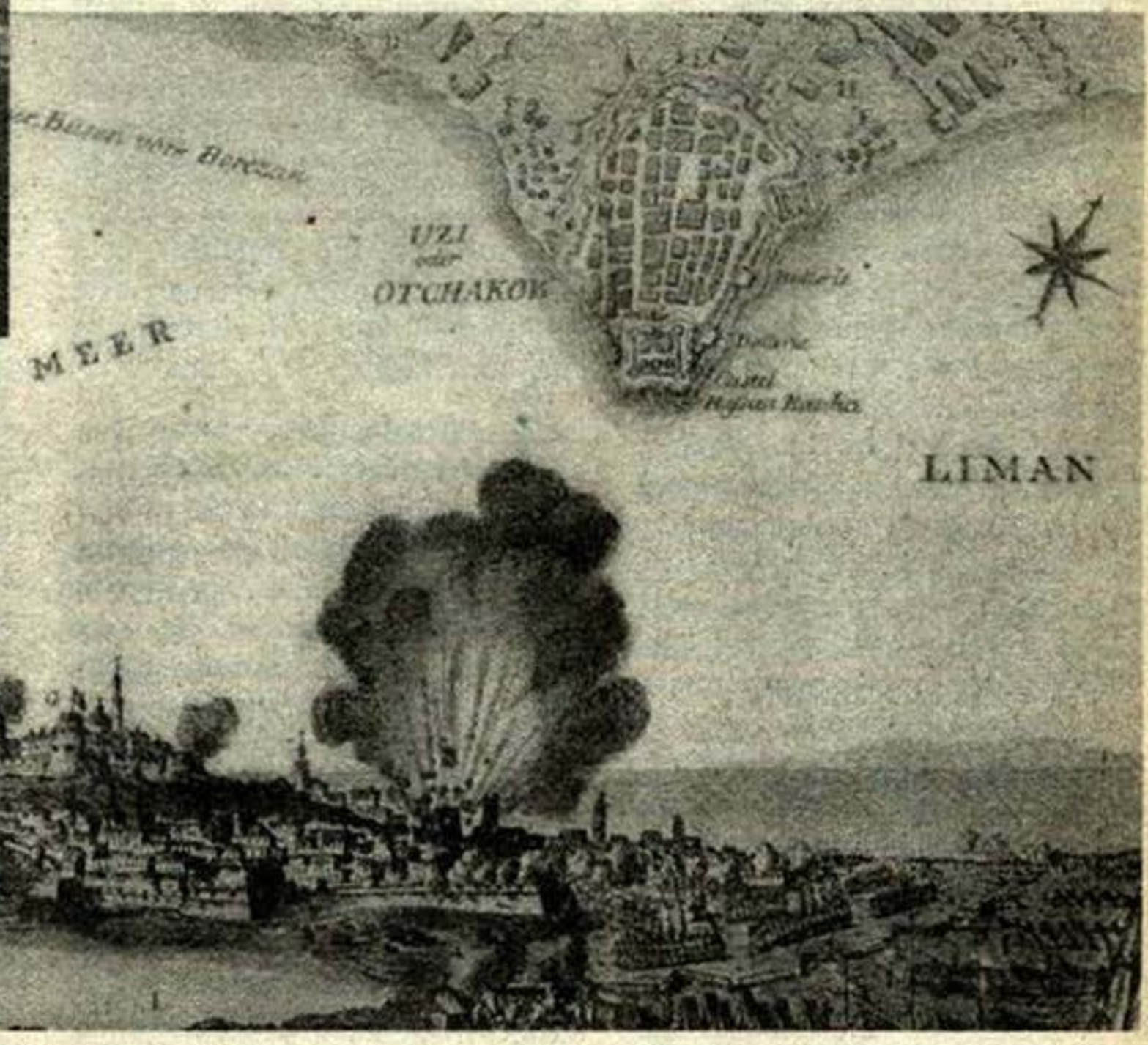

Până în ultimul moment ei nu au putut să-şi dea seama că statul pe care l-au creat la Dunăre, care datora recunoştinţă ţarului Alexandru II „liberatorul", că acel stat nu era să meargă în directivele Petrogradului şi că se va întâmpla ca epitropisitul să se ridice în contra epitropului. În diplomaţia rusească era un mistic[ism], care îi făcea să creadă în întregirea statelor slave şi uitau că politica nu este făcută adeseori decât de resentimente. Astfel Macedonia, care în mai multe rânduri a fost pusă pe tapet, era o imposibilitate; nu pentru că nu corespundea unui calcul sănătos politic, dar pentru că amândouă statele, atât Serbia cât şi Bulgaria, revendicau totalitatea acelei provincii.

De la început Brătianu a înţeles perfect de bine această chestiune şi, în momentul când s-a cerut tuturor vecinilor Bulgariei de a ceda teritorii pentru ca ea să păstreze neutralitatea, le-a declarat că este gata să facă oarecare concesiuni, dar cere, ca primă condiţiune indispensabilă, ca prima etapă să fie înţelegerea între Serbia şi Bulgaria. Ori această înţelegere nu s-a putut produce. Antanta a lăsat pe bulgari să mobilizeze şi refuzând Serbia de a distruge această mobilizare, rezultatul a fost catastrofal, căci a adus zdrobirea Serbiei.

La început aliaţii occidentali lăsau România să negocieze direct cu domnul Sazonov; ei se mărgineau să susţină Rusia a ne invita să fim conciliaţi, a face presiuni asupra României, fără să aibă un amestec direct şi când s-a făcut expediţia de la Constantinopol, perspectiva reuşitei acelei expediţiuni era considerată că va schimba situaţiunea războiului. Dacă Constantinopolul cădea în mâna Aliaţilor, imediat posibilitatea de muniţiuni, de aprovizionare a Rusiei se deschidea, Bulgaria era nevoită ca să cedeze, Grecia, văzând trupele aliate şi flota aliată la Bosfor, ar fi precipitat acţiunea ei şi România, simţind posibilitatea, care totdeauna a fost îngrijitoare pentru dânsa, a furnizării regulate de armament şi proviziuni, care nu le avea în ţară la dânsa, incontestabil că aceasta ar fi încurajat toate statele aliate; în plus, din punct de vedere politic, era o înfrângere a concepţiunii politice germane.

Ne amintim că această concepţiune era bazată pe o continuitate teritorială între Berlin şi Bagdad. Interesele Germaniei în Orient erau întrupate în posibilitatea stăpânirii unei linii continui

de la Berlin până la confinele Golfului Persic; ori interceptarea şi scoaterea Turciei din război ar fi anihilat planul politic al Germaniei, adică de a stăpâni linia directă între Berlin şi Orient. Pentru a putea împiedica Turcia să reziste atacului de la Dardanele, Aliaţii erau dispuşi să facă cele mai mari sacrificii. Şi dacă Rusia era intransigentă în ceea ce priveşte cererile noastre, când s-a pus chestiunea Dardanelelor de aproape a fost momentul culminant, care a hotărât Rusia să facă, din punct de vedere teritorial, toate concesiunile României. Importanţa care putea să aibă rezistenţa Turciei faţă de Aliaţi era aşa de mare, încât pentru prima dată – şi găsesc aceasta în memoriile baronului Buriàn[1] – înseşi Puterile Centrale erau dispuse a face în Bucovina, deci din teritoriile monarhiei austro-ungare, concesiuni teritoriale în favoarea României.

România se găsea deci, în ceea ce priveşte chestiunea aprovizionării şi liberul tranzit al muniţiunilor pentru Turcia, [în] poziţiunea următoare: era solicitată de Antantă, care era dispusă să cedeze la revendicările ei teritoriale din monarhia austro-ungară şi pe de altă parte Austro-Ungaria era dispusă să cedeze din propriul ei teritoriu, văzând importanţa pe care o avea România.

Astfel că în luna iunie am putut obţine de la domnul Sazonov declaraţiuni, trimise la Bucureşti, cum că, în schimbul interzicerii tranzitului muniţiunilor şi aprovizionărilor Puterilor Centrale pentru Turcia, Rusia şi aliaţii săi recunosc totalitatea revendicărilor României.

Expediţia Aliaţilor la Dardanele, care avea atâta importanţă în ochii lor, dacă ar fi ajuns la rezultatul dorit ar fi putut avea consecinţe incalculabile pentru război. Dar în afară de avantagiile care ar fi putut fi trase în cursul războiului, chestiunea însăşi a Strâmtorilor era de o importanţă capitală pentru noi. O personalitate importantă rusească, în momentul în care a intrat Turcia în război, mi-a făcut declaraţiunea următoare, care sub forma ei paradoxală conţinea un adevăr politic: „Dacă m-ai întreba, mi-a zis el, care ar fi în acest război duşmanul preferabil al Rusiei, aş spune că, incontestabil, este Turcia; dacă m-ai întreba care este aliatul mai puţin lovit de Rusia, aş răspunde fără ezitare – Grecia".

În această formă [formulare] se găsesc cele două deziderate ale Imperiului ţarist în chestiunea Strâmtorilor. Tradiţiunea politică seculară a Rusiei, întreaga mentalitate şi mistică rusească făceau din obţinerea Constantinopolului şi a Strâmtorilor adevărata năzuinţă a imperiului moscovit.

Dacă da sau nu Strâmtorile, erau indispensabile pentru libera dezvoltare a Rusiei aceasta este o chestiune care o vom putea examina când se va vorbi în special de Strâmtori. Ceea ce este cert este că năzuinţa către Constantinopol şi Strâmtori era în regimul ţarist directiva principală a întregii politici imperiale.

Originea cestiunei: se pierde în însuşi momentul când Petru cel Mare, prin cuceriri succesive, a ajuns la Marea Neagră. Atunci el a trimis un sol al lui pe lângă sultan şi i-a cerut dreptul de liberă navigaţiune pentru vapoarele Rusiei pe Marea Neagră. Răspunsul sultanului a fost: „În limba noastră Marea Neagră poartă numele de «Fecioara neprihănită» şi nimeni nu poate avea acces pe lângă fecioara noastră".

Ar fi greu de găsit în vocabularul diplomaţiei moderne o imagine mai frumoasă pentru a ascunde un scop politic. De atunci încolo, ca o năzuinţă necesară şi mecanică a unui vast teritoriu de a ieşi la mare, aceasta a fost călăuza politicii ţariste. Unde însă politica ţaristă a trecut peste adevăratele necesităţi ale Rusiei este când, în loc de a revendica libera navigaţiune prin Strâmtori, a găsit că trebuie să obţină însăşi stăpânirea acestor Strâmtori şi a Constantinopolului. Că liberul tranzit prin Strâmtori este o necesitate a tuturor statelor riverane Mării Negre, acesta este un adevăr incontestabil. Soluţiunea cea justă este de a da posibilitate acelor state de a avea acces la Marea Mediterană. Soluţiunea imperialistă era anularea stăpânirii Turciei prin altă stăpânire, care ar fi fost cea rusească.

Dar problema Strâmtorilor, care până în veacul al 20-lea se reducea la un duel între Rusia şi Turcia, cu intervenţiunea temporară a marilor puteri occidentale, care din când în când, prin intervenţiunea lor, voiau să arate că este o prescripţie şi că se interpusese acea prescripţie prin apariţia pavilionului lor în Marea Neagră; această chestiune, mărginită în special la două puteri – Rusia şi Turcia –, de la secolul al 20-lea ia un alt aspect, îndată ce noi state independente, ca Bulgaria şi România, au apărut la Marea Neagră. Din acel moment chestiunea Strâmtorilor nu mai poate fi un duel între Rusia şi Turcia, căci alte state suverane şi riverane apăruseră în Marea Neagră.

Imediat după intrarea Turciei în război, Imperiul rusesc s-a gândit să pună pe tapet chestiunea Strâmtorilor. În ceea ce mă priveşte, dădeam acestei chestiuni o importanţă deosebită şi credeam că fără a da garanţiile necesare – şi în această chestiune, ca şi în chestiunea teritorială a convenţiunilor noastre – nu era prudent ca să putem intra în război. Când am voit să discut cu domnul Sazonov această chestiune, am primit de la Porumbaru[2], ministrul de externe, o telegramă cu instrucţiunea de a mă abţine pentru moment de a ridica o asemenea chestiune.

Părerea ministrului [român] de externe putea fi justă, noi negociam atunci chestiunea teritorială cu

[1] Stephan (Istvan) Burián von Rajecz (1851-1922), diplomat austro-ungar de origine maghiară; agent diplomatic la Sofia (1889-1895), ministru plenipotenţiar la Atena (1897-1903), ministru al finanţelor imperiale (1903-1912), ministru de externe al Austro-Ungariei (1915-1916, 1918). Memoriile sale (*Drei Jahre aus der meiner Amtsführung im Kriege*) conţin date interesante privitoare la relaţiile româno-austro-ungare, puţin utilizate până acum de istoricii români.

[2] Emanoil M. Porumbaru (1845-1921), om politic liberal, ministru de externe între 4 ianuarie 1914 şi 8 decembrie 1916.

Rusia şi aliaţii ei; era deci prudent de a adăuga pe lângă dificultăţile pe care le aveam, una nouă, care ar fi izvorât din lămurirea chestiunii Strâmtorilor între Rusia şi noi? Pe de altă parte, nu se cunoştea încă care era atitudinea diferiţilor aliaţi ai Rusiei în această chestiune. Şi înainte de a vedea dacă am fi avut un sprijin pe lângă aliaţii occidentali era poate prematur de a ridica această chestiune. Deşi rămân subordonatul Ministerului de externe, în ceea ce priveşte persoana, nu împărtăşeam acest mod de a vedea, care de altfel se putea foarte bine susţine. Şi atunci, cum se întâmplă adeseori când doreşti foarte intens un lucru, el câteodată se întâmplă. Astfel a fost cazul cu Strâmtorile.

O polemică de presă s-a ivit în ţară, în urma publicării unei broşuri a lui Vintilă Brătianu asupra Strâmtorilor[1]. Presa rusească a luat cu căldură şi cu oarecare agresivitate partea Rusiei. Prilejul pentru mine era creat. Am fost la domnul Sazonov şi începând a-i vorbi de această polemică (am făcut declaraţii pe care am putut să le transmit la Bucureşti şi care au dat deplină satisfacţie guvernului, deşi instrucţiunile lui fusese[ră] că era prematur de a ridica chestiunea Strâmtorilor), domnul Sazonov a declarat că chestiunea este prematură, că o hotărâre definitivă nu s-a luat, dar oricare ar fi hotărârea, drepturile imprescriptibile ale României de liberă navigaţiune nu vor fi atinse. Şi a adăugat, că nu Rusia, care a suferit în această chestiune, va contesta României drepturile ei de liberă navigaţiune.

Era exact – şi documentele publicate ulterior războiului au arătat – că în momentul când făcea această declaraţie nu era nimic hotărât, tendinţa aliaţilor occidentali fiind mai mult de a lăsa pentru Conferinţa păcii spinoasa chestiune a Strâmtorilor.

Dar de la 1915 încolo, chestiunea se schimbă. Înfrângerile de pe front ale Rusiei, oarecare laşitudine observată de Aliaţi la poporul rus, a dat la Aliaţi temerea cum că această laşitudine, dacă s-ar accentua, ar putea să slăbească puterea combativă a aliatului lor Rusia şi să nu o împingă, ataţată de elemente pacifiste, către o pace separată. Şi atunci s-a văzut cum că Rusia a pus pe tapet, faţă de Anglia şi Franţa, chestiunea Strâmtorilor şi s-a văzut, în acelaşi timp, cum că Aliaţii au fost nevoiţi de a ajunge la o concesiune în această chestiune, care de jumătate de veac era pivotul relaţiunilor, în special între Anglia şi Rusia. Documentele care au apărut arată cum că cu mare greutate s-a cedat Rusiei în chestiunea Constantinopolului şi a Strâmtorilor.

Imediat ce Rusia a arătat dorinţa şi apetitul ei în Turcia, aceasta a avut de rezultat de a ataţa şi apetitul Aliaţilor în Imperiul otoman. Când s-a citit corespondenţa, s-a înţeles imediat că în momentul când Rusia a pus chestiunea Constantinopolului pe tapet, însăşi existenţa Turciei s-a pus şi că alţi aliaţi au vrut să participe la desmembrarea Imperiului otoman.

O studiere atentă a acelor documente arată că dacă aliaţii occidentali au făcut concesiune Rusiei în chestiunea Strâmtorilor şi a Constantinopolului până la pace, era incontestabil că Rusia trebuia să revizuiască aspiraţiunea ei de a da chestiunii Strâmtorilor o soluţiune unilaterală. Întâi faptul că Rusia nu a combătut la Dardanele nici prin prezenţa unui soldat, lucru care de altfel o mortifica şi o umilea; faptul că obţinuse teritorii la acele Strâmtori, cum se credea că ar fi rezultatul expediţiunii de la Dardanele, fusese făcute de Aliaţi fără Rusia şi chestiunea Strâmtorilor nu mai era rezolvată cu Rusia şi Turcia, ci cu o coaliţie între mai multe puteri, imprima acestei chestiuni un caracter internaţional. Nu se poate concepe că se putea interveni o soluţiune care să împiedice trecerea prin Strâmtori şi prezenţa în Marea Neagră a pavilionului Franţei, Angliei şi Italiei, care fusese[ră] în război aliate cu Rusia. Deci internaţionalizarea se găsea în însăşi prezenţa coaliţiei în război.

Noi, care în 1915 nu intrasem încă în război, nu eram aliaţi, ne era foarte greu ca să ştim exact stadiul tratativelor pe această chestiune. Atât cu ambasadorii Franţei, Angliei şi Italiei, cât şi cu domnul Sazonov am reluat această chestiune în mai multe rânduri. Le-am arătat că, dacă Rusia consideră că Strâmtorile sunt cheia casei, în această casă se găsesc mai mulţi locatari şi că nu era just ca cheia să aparţină unuia singur. ■

(Va urma)

---

[1] Reglementarea „problemei Strâmtorilor" a constituit un obiectiv major, urmărit cu insistenţă de diplomaţia rusă. La 4 martie 1915, guvernul de la Petrograd a remis ambasadorilor britanic şi francez în capitala rusă un memorandum referitor la anexarea strâmtorilor Bosfor şi Dardanele, ca şi a Constantinopolului la Imperiul rus. Parisul şi Londra au răspuns favorabil, consimţind la ocuparea zonei respective, cu condiţia acordării de către Rusia a unor garanţii precise în privinţa libertăţii complete de navigaţie prin aceste strâmtori. Direct interesată în viitorul regim al Mării Negre, România s-a străduit şi a reuşit să se afle la timp despre evoluţia negocierilor, deşi acestea se purtau în secret.

Un gând pe lună

„Şi noi, românii, nu trebuie să ne ocupăm numai cu mizeriile acestor zile. Trebuie să ne ocupăm, în primul rând, cu ceea ce simte sufletul nostru şi ceea ce pretinde demnitatea noastră de neam".

Iuliu Maniu

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

Cronică măruntă

● **Pregătiri de Paște 1946. Se preconizează aprovizionarea Capitalei cu 13 500 000 ouă și 1 150 000 kg carne de miel.**

● George Enescu, **înaintea plecării într-un turneu de concerte în U.R.S.S., într-un interviu în ziarul** Scânteia, **semnat de Alfred Mendelsohn: „În timpul primului război mondial am făcut o călătorie la Petrograd – așa îi spunea atunci. Am picat tocmai în mijlocul convulsiunilor revoluției din februarie 1917. În timp ce cântam la Marinsky, afară țiuiau gloanțele și am fost martor ocular al arestării ministrului țarist Stürmer".**

● Generalul Susaikov, **locțiitorul președintelui Comisiei Aliate de Control (sovietice), anunță că „în urma ordinului tovarășului Stalin, soldații și ofițerii români din Armatele I și IV inclusiv forțele aeriene și ale Marinei regale, vor fi decorați cu medalia Pentru victoria asupra Germaniei hitleriste".**

● Cu prilejul **sărbătoririi celui de-al șaptelea centenar al Academiei din Montpellier (5-6 aprilie 1946) prof. Al. Rosetti, rectorul Universității din București, a fost ales Doctor Honoris Causa al Universității din acest vechi centru cultural francez.**

● În cadrul **unei ședințe de comunicări a Institutului de studii și cercetări balcanice – la Facultatea de arhitectură – vorbesc I. Nestor, Radu Vulpe și M. Petrescu-Dâmbovița.**

● Dr. N. Lupu, **în Aurora din 1 aprilie: „Suntem convinși că război nu va fi. Oamenii și partidele din fruntea țărilor ce au câștigat războiul nu doresc și nu vor prilejui un al treilea război.**

Am văzut în episodul trecut al cronicii noastre cum apreciau unele publicații activitatea guvernului Groza, la un an de la instaurarea acestuia.

Ce credea însă presa opoziției democratice?

Iată, de exemplu, ce scria la 4 aprilie *Liberalul*, organul P.N.L. de sub șefia lui C.I.C. Brătianu. „Guvernul actual s-a înscăunat la 6 martie 1945, criticând, amenințând și promițând. Că n-a mai așteptat ca promisiunile și criticile sale să fie validate de un consens de încredere și că și-a acordat încrederea singur, aceasta nu mai are rost să discutăm acum. Acum rămâne să vedem în ce măsură guvernul înscăunat cu înfrângerea regulilor democratice a justificat asprele sale critici și în ce măsură a ținut promisiunile sale".

Referindu-se la refacerea țării, promisă de guvern, *Liberalul* continuă: „De refacerea țării vorbesc elocvent orașele și satele în cari nu s-a ridicat până acum nici molozul dărâmăturilor. Redresarea economică se ilustrează prin lipsa tot mai simțită a materiilor prime pentru industrii, a produselor de primă necesitate pe piață și, mai ales, prin marasmul în care se găsesc toate marile și micile întreprinderi.

Pe plan financiar, situațiunea este atât de dezastruoasă încât după lungi și chinuite șovăieli s-a renunțat la întocmirea unui buget.

Și atunci, cu ce justifică guvernul actul de la 6 martie 1945? Cu ce justifică rămânerea sa la cârma țării?"

Concluzia articolului, intitulat *Ceasul al 11-lea:* „Guvernului actual nu-i cere nimeni să plece. Îi cere să facă ce trebuie. Să facă ceea ce poate face. Țara nu dorește nici lupte, nici convulsiuni. Ea vrea să simtă o înseninare și o redresare pe toate tărâmurile".

Guvernul F.N.D. este criticat și de *Țărănismul*, „foaie săptămânală de luptă național-țărănistă", fondată în 1925 de Ion Mihalache și reapărută în februarie 1946, după o întrerupere din 1940.

„Nu se mai poate face față greutăților – scrie *Țărănismul*, la 21 aprilie.

Guvernul F.N.D., care ne cârmuiește, nu poate pune stavilă prețurilor, cum nu poate stăvili călcarea legii, omorul și jaful.

Pentru acoperirea cheltuielilor fără măsură și cele mai multe fără folos obștesc, guvernul de la zi la zi ridică prețurile. Preț îndoit și întreit la căile ferate, la sare, la doctorii, tutun, zahăr, petrol, timbre și la tot ce stăpânește statul.

Guvernul F.N.D., această «Corabie a lui Noe» – încheie *Țărănismul* – nu-i în măsură să stăpânească și să conducă carul statului. Să nu

Primul ministru dr. Petru Groza, cu fiica sa Maria, în obișnuita promenadă pe Calea Victoriei

fim deznădăjduiți. Noi mergem înainte pe drumul cerut de gândurile noastre românești".

Se află în vizită în România deputatul laburist englez John Mack. După o călătorie în Transilvania, la 25 aprilie se adresează bucureștenilor în cadrul unui mare miting în Piața Universității, la care sunt prezenți Gh. Gheorghiu-Dej, Ana Pauker, Ștefan Voitec, Teohari Georgescu, T. Iordăchescu, Miron Constantinescu, Șerban Voinea ș.a.

Iată o declarație a sa în legătură cu viitorul României: „Sunteți o țară cu multe bogății naturale, aveți mari rezerve agricole, aveți petrol, cherestea și multe alte materii prime. Dar greutatea este că întrebuințați metode primitive. Întrebuințați boii pe care îi înjugați la pluguri. Țăranul lucrează multe ore pe zi pentru o viață de mizerie. Trebuie să înceteze această stare și să aveți o prosperitate economică. Cum puteți face aceasta? Am vorbit de importanța legăturilor dv. strânse cu Uniunea Sovietică. Este însă important să aveți legături și cu țara mea".

Și, în încheiere: „Plec înapoi cu un sentiment de fericire, că am întâlnit un popor brav, care a suferit foarte mult, dar din suferința lui n-a rămas nici cu amărăciune, nici cu ură.

El a plătit pentru păcatele politicienilor din trecut, prin cele o jumătate de milion de victime, ale căror vieți au fost inutil sacrificate.

Dar spiritul mândru și sănătos al poporului român se poate ridica de-asupra acestor greutăți, pentru a-și cuceri locul în lumea nouă, nu ca o țară înapoiată, ci ca o țară mândră și progresistă".

Despre prietenia cu U.R.S.S. vorbește nu numai laburistul britanic. Ea este evocată și de Corneliu Coposu, într-un articol publicat în *Dreptatea*, organul P.N.Ț.-Maniu, din 16 aprilie. Referindu-se la apropierea româno-rusă, notează: „România și poporul român vor trebui să caute nu numai aranjamente politice de bună vecinătate și de perfectă loialitate, ci și o apropiere caldă de sufletul marelui popor rus, în care vor găsi comori întregi de bunătate și omenie.

Temperament puternic, cu dezlănțuiri vijelioase, atingând toate extremele stărilor afective, poporul rus depășește prin intensitatea trăirii oricare alt neam de oameni timorat în formalismul pauper al unei existențe protocolare.

Noi, românii – continuă autorul – care suntem copii ai gliei și ai pădurii și care nu ne-am trădat firea pentru nici o formulă cu artificii fasciste, suntem cei dintâi indicați să-i înțelegem pe ruși și să fim înțeleși de ei.

Cronică măruntă

Ca și Marx și Lenin, nici Stalin nu poate dori să risipească sângele muncitorilor pentru himere. Un sprijinitor puternic al păcii este și președintele Truman; vede aceasta limpede cine citește discursurile lui pline de credință și savoare creștină. Urmărind manifestările partidului laburist englez, care conduce azi destinele Marii Britanii, vedem că el e a treia coloană de granit ce sprijină pacea".

● În Editura **Fundațiilor Regale pentru Literatură și Artă, Andrei Otetea publică primul volum din ediția critică de scrieri ale lui Mihail Kogălniceanu.**

● **Se stinge din viață scriitorul Victor Ion Popa, în vârstă de 50 ani. „Arta românească – scrie ziarul** Poporul **– pierde pe unul dintre cei mai de seamă făclieri ai săi. Dascăl, dramaturg, romancier, caricaturist, cronicar, dar mai cu seamă necontestat maestru al direcției de scenă, Victor Ion Popa și-a durat valoarea permanentă în aceste domenii, deschizând drumuri noi generațiilor care l-au urmat".**

● Alți dispăruți **în această lună: actorul Ștefan Iulian, aviatorul Alexandru Papană și poetul Ilarie Voronca; șeful emisiunii în limba română a Postului de radio Paris.**

● Costache Antoniu **este sărbătorit – printr-un spectacol festiv cu piesa** Ultima oră, **de M. Sebastian – pentru 25 ani de activitate teatrală.**

● La împlinirea **unui an de la moartea lui F.D. Roosevelt, la Ateneul Român este dezvelit un bust al fostului președinte american. Cu acest prilej vorbește Anton Bibescu, președintele**

APRILIE 1946

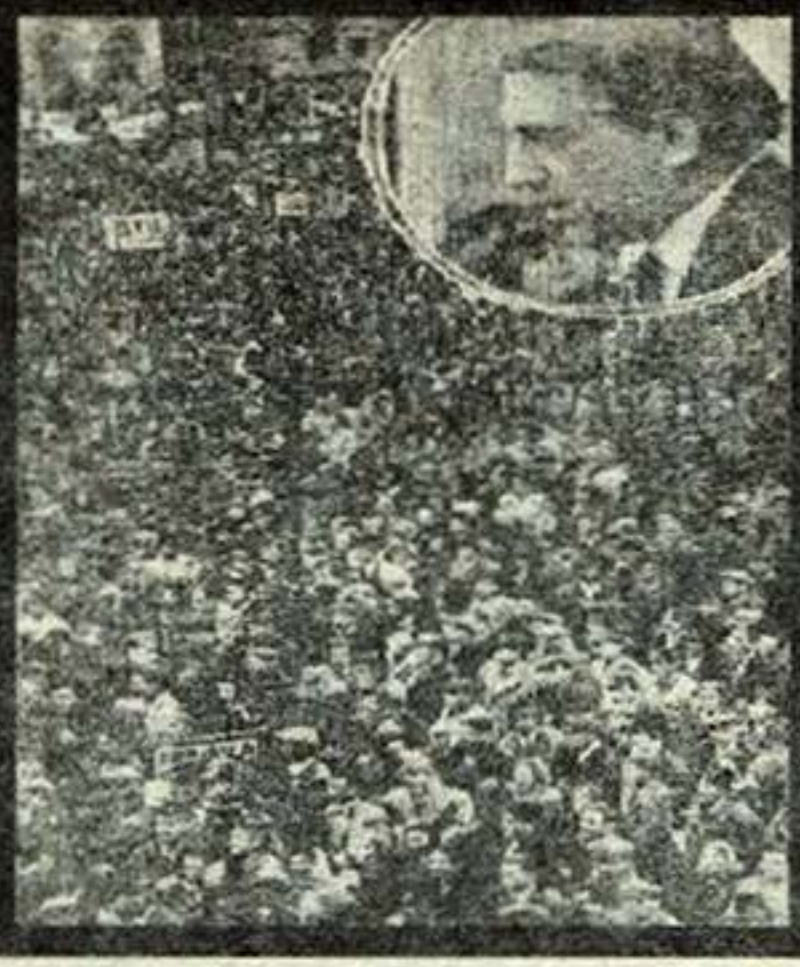

Deputatul laburist J. Mack vorbind în Piața Universității

Cronică măruntă

Asociației „Franklin Delano Roosevelt", fost ministru al României în S.U.A. (1920-1926). Corul „Cântarea României" și orchestra Filarmonicii, dirijată de C. Silvestri, execută un program muzical.

● Gala Galaction **despre traducerea** *Bibliei* **(1939), în** Ultima oră: **„Este capitolul din urmă al povestei mele și mângâerea și odihna mea. Mi-a fost dat să repet, în limba românească, dictatele, poruncile și profețiile, rugăciunile, efuziunile și extazele celor ce se învredniciră să solească printre noi Divina Înțelepciune.**

Ctitorul real al traducerii mele, un nou Demetrius Falereus pentru zilele și literatura noastră românească: prietenul de înalte convingeri și destoinicii culturale, prof. Alexandru Rosetti, îndrumează, încă o dată cu mâini experte, activitatea Fundațiilor Regale. Poate într-o zi nu prea depărtată va izbuti să-și repete eroicele silințe din 1938 și să ne dea ediția a treia a Bibliei **celei noi.**

Traducerea Sfintei Scripturi – **continuă G. Galaction –, privită de dincolo de zona norilor și amărăciunilor pământești, a fost pentru mine izbândirea unui vis suprem de cucernicie și de frumusețe".**

● Ion Biberi, **în** Victoria, **despre ultimele creații ale pictorului M.H. Maxy: „Păstrându-și toate dobândirile și experiențele tehnice ale trecutului, d. Maxy s-a îndreptat către spectacolul social, al muncii creatoare, a lucrătorului din uzine, a vieții țărănești. Artistul s-a apropiat de viață și i-a surprins vibrarea, formele. Ultimele sale tablouri, încă**

Apropierea strânsă de Uniunea Sovietică – încheie C. Coposu – nu este o chestiune de raporturi sociale, ci una de raporturi naționale. Oricare cale lăuntrică s-ar căuta, ar duce în mod firesc la fărâmițarea marelui întreg care trebuie să rămână: raporturile României cu Rusia Sovietică".

Dintre evenimentele internaționale, reține atenția ziarelor bucureștene conferința de la Paris a miniștrilor de externe ai celor trei mari puteri – S.U.A., Marea Britanie și U.R.S.S., ale cărei lucrări încep la 25 aprilie. Este apreciată drept „o reuniune decisivă pentru soarta păcii" (*Națiunea,* 26 aprilie).

La conferință, care s-a desfășurat în două faze (25 aprilie-16 mai și 15 iunie-12 iulie) s-au discutat proiectele de tratate de pace cu Italia, Bulgaria, România, Ungaria și Finlanda, statutul Triestului și s-a stabilit convocarea, la Paris, a Conferinței de Pace la 29 iulie 1946.

La reuniune participă și ministrul de externe al Franței. Dezbaterile au loc la Palatul Luxemburg. Iată cum consemnează reporterul agenției de presă Rador (preluat de *Națiunea* din 27 aprilie) apariția celor patru miniștri de externe la somptuosul palat.

Cel dintâi sosește, la ora 16.55, Georges Bidault, șeful diplomației franceze. „Nu mult după d. Bidault a sosit, într-un Pachard impresionant, d. James Byrnes, ministrul de externe al Statelor Unite, însoțit de d. Benjamin Cohen, consilier la Departamentul de stat. D. Byrnes s-a înclinat și a intrat sprinten în Palatul Luxemburg.

Abia se retrăsese Pachardul d-lui Byrnes – continuă *Națiunea* – când d. Viaceslav Molotov, ministrul de externe al Uniunii Sovietice, însoțit de d. Andrei Vîșinski, primul său adjunct, a sosit într-un automobil spațios. Când d-nii Molotov și Vîșinski au coborât din mașină, opt soldați ruși voinici s-au apropiat făcând gardă în jurul lor.

Cu un minut înainte de ora 17.00, un automobil englezesc, cu drapelul Union Jack fâlfâind în vânt, a adus pe d. Ernest Bevin, ministrul de externe al Marii Britanii, însoțit de d. Oliver Harvey, subsecretar de stat la Foreign Office. Spre deosebire de d. Molotov, d. Bevin era fără pardesiu, iar pălăria și-o ținea în mână. Cu o înclinare din cap către mulțimea adunată, el a străbătut domol curtea, iar în momentul când a dispărut pe ușa Palatului orologiul a bătut de cinci ori".

Alte două noi apariții în lumea ziarelor bucureștene.

Revista presei mondiale, a cărei deviză este *Tot adevărul!,* așa după cum o arată și titlul, publică selecții din articolele apărute în ziare

Bucurii de Florii

Prima femeie comisar-şef, Maria Petrescu

de peste hotare. „Citim pentru dv. 1 000 ziare şi reviste pe săptămână", titrează noua publicaţie.

Reţinem din primul număr al *Revistei...* un fragment din articolul *Ideile lui Lenin despre dragoste,* reprodus din ziarul *Avanti,* din Roma. „Cunoaşteţi pe tovarăşul X [îi relata Lenin Clarei Zetkin – *n.I.L.*]. Un băiat excelent şi plin de calităţi. Mă tem însă că nimic bun nu va ieşi din el. Cine umblă numai după aventuri sentimentale nu e bun pentru lupta politică, pentru revoluţie. Nu poţi garanta de credinţa şi rezistenţa acelor femei care confundă aventurile lor personale cu politica. Nu poţi avea, de asemenea, încredere nici în acei bărbaţi cari aleargă după toate fustele şi se lasă prinşi în mrejele oricărei fete. Nu, nu, acest lucru nu cadrează cu revoluţia.

Zicând acestea, scrie Clara Zetkin, Lenin se înflăcărase aşa de mult, încât se ridică în picioare şi trânti un pumn în masă.

Revoluţia, continuă el, cere concentrarea şi mărirea tuturor forţelor, atât ale individului, cât şi ale maselor. Nu se pot tolera vieţi numai de orgii, aşa cum ne-am obişnuit cu eroii şi eroinele lui D'Annunzio. Desfrâul în viaţa sexuală e de natură burgheză, un fenomen al decadenţei".

Tot în aprilie 1946, apare şi *Apărarea,* bilunar al Apărării Patriotice. În paginile sale semnează Octav Suluţiu, Eduard Mezincescu, Dan Petraşincu, Coca Farago, V. Cristian, D. Hîncu ş.a.

Reţinem acest bilanţ al ajutoarelor acordate de Apărarea Patriotică copiilor victime ale războiului. În perioada 1 aprilie 1945-31 martie 1946 au fost cheltuite cca 10 miliarde lei, pentru organizarea de 27 internate, 101 cămine de zi, 178 cămine sezoniere, 8 creşe, 38 cantine, 6 solarii, 5 colonii de vară, fiind, de asemenea, distribuite numeroase ajutoare în îmbrăcăminte, alimente, jucării etc.

Şi o ...erată. În episodul cronicii noastre din nr. 12/1995, p. 43, rândul 10 de sus, furat de... condei, i-am atribuit lui A. Clark Kerr funcţia de „ambasador *sovietic* în capitala sovietică", când el, de fapt, reprezenta interesele Marii Britanii la Moscova. Fac cuvenita rectificare, împreună cu mulţumiri celor care – atenţi cititori ai acestei rubrici – mi-au semnalat „incidentul diplomatic" pe care, din neatenţie, l-am provocat peste timp.

I'm sorry, Mr. Kerr! ■

Rubrică de Ioan LĂCUSTĂ

Cronică măruntă

necunoscute publicului, revelează un întreg sector al vieţii sociale: Valea Jiului.

Prin această adeziune la realitate şi viaţă, d. Maxy îşi împlineşte evoluţia sa artistică în direcţia unui realism social, devenind, prin aceasta, ilustrativ pentru o categorie mai largă de artişti care, desigur, îl vor urma. D. Maxy va fi, încă o dată un deschizător de drumuri".

● În acelaşi ziar, **Valentin Silvestru despre** Teatrul la Iaşi: **„În general, teatrul ieşean corespunde, fiindcă mai toţi actorii îşi fac datoria şi şi-o înţeleg. Plasaţi comparativ alături de colegii bucureşteni care se pot bucura de toate avantagiile auxiliare profesiunii, ieşenii merită o menţiune pentru dubla luptă pe care o duc pe de o parte cu condiţiile grele de joc, pe de altă parte cu condiţiile şi mai grele de viaţă".**

● Ziaristul **Constantin Arsenie, de la ziarul** Dreptatea, **este trimis în judecata instanţelor corecţionale, pentru că a publicat un articol în care a adus „acuzaţiuni calomnioase d-lui Chivu Stoica, vicepreşedintele Confederaţiei Generale a Muncii, încercând să-l defăimeze", consemnează** Semnalul.

● Ionel Ţăranu, **în** Spectator, **despre Lucia Sturdza-Bulandra: „O prinţesă! Descendentă directă a lui vodă Sturdza Mihail al Moldovei. Şi care a făcut o mezalianţă cu teatrul.**

A fost în viaţă eroina a zeci de tragedii. Dar totuşi de nimic doborâtă stă dreaptă ca un verde brad. E bună la suflet, deşi-i iute la mânie. Te ţine la distanţă. Ca orice prinţesă. Ce să-i faci! Aşa-i coana Lucica..."

„ACTELE PARTIDULUI NU AU FOST PUBLICE“

C. CRISTESCU

Misterul a constituit una dintre metodele guvernării comuniste. Și, de-a lungul istoriei, secretul cel mai desăvârșit a înconjurat activitatea de conducere a partidelor comuniste și, desigur, în primul rând, a bolșevicilor, ulterior a partidului comunist (b) al U.R.S.S. Odată cu venirea la putere a comuniștilor, după 1917, misterul a fost transferat din sfera vieții de partid în domeniul activității statului. Iar axioma partidul comunist, forța conducătoare a statului și a societății, și într-o serie de cazuri, cum a fost cel al României, contopirea multor organe de conducere de partid cu organisme de stat, a dat naștere organelor comune de stat și de partid. Cum era, de exemplu, sistemul administrației de stat din țara noastră, în care primii secretari ai comitetelor de partid erau și primari sau președinți ai Consiliilor Populare, iar la nivel național exista Comitetul pentru Problemele Consiliilor Populare sau Consiliul Culturii și Educației Socialiste.

Misterul în care era învăluită activitatea și cel mai adesea și viața conducerii partidului comunist, a statului și a guvernului era un ax fundamental al regimului dictaturii proletariatului. Totalitarismul comunist avea să dea naștere acelui tip de societate închisă ce contrasta vizibil cu societatea deschisă în care trăiau în secolul XX națiunile din statele de drept, în care sistemul democrației parlamentare sau al monarhiei constituționale erau bazate pe respectul drepturilor și libertăților fundamentale ale omului. Sub raportul misterului, regimurile totalitare de tip fascist nu difereau de cele comuniste, cu singura mențiune că statul dictaturii proletariatului a avut o prioritate istorică, fiind constituit în Rusia cu câțiva ani înaintea primelor state totalitare fasciste.

După cel de-al doilea război mondial, pe baza raportului de forțe și a înțelegerilor dintre U.R.S.S. – S.U.A. – Marea Britanie, o parte a țărilor europene a intrat în sfera de influență și dominație sovietică, în opt state central și sud-est europene fiind instalate regimuri totalitare comuniste. Cum avea să fie curând cazul Iugoslaviei, apoi în anii '60 al Albaniei și României, deși ele deveneau tot mai îndepărtate de U.R.S.S. pe diferite planuri, misterul continua să călăuzească viața lor politică și chiar în țări, ca Polonia, Ungaria, R.D.G., Cehoslovacia, în care au avut loc conflicte grave cu U.R.S.S., el a continuat să fie o armă în mâna guvernanților comuniști.

Una dintre întrebările cheie în scrierea istoriei acestor țări în perioada regimurilor comuniste privește nu numai reconstituirea întregului angrenaj al represiunilor de tot felul și, totodată al deciziilor politice, economice, militare, ideologice, culturale din politica internă și internațională (o parte însemnată dintre acestea însemnând numeroase acțiuni în care statele socialiste europene nu se confruntau ci cooperau cu statele democratice și cu celelalte state din lume, fiind pe deplin necunoscute ca parteneri ai acestora), ci și a desfășurării guvernării, a mecanismelor ei intime. Cu alte cuvinte, pentru a scrie o istorie reală a acestor țări, – între 1944-1989 – este nevoie – ca să folosim termenii medicali – nu numai de un studiu anatomic, de ecografie și de radiografie, ci de o analiză morfologică, de tomografii computerizate, de investigarea întregului organism social și politic la nivelul celular. Întrebarea la care trebuie răspuns este cum se guverna?, cum se decidea? Și, desigur, cine guverna, cine decidea?

Miile și miile de documente descoperite și publicate în ultimii ani încep să schițeze un asemenea răspuns. Dar numai să-l schițeze. Excelenta revistă Sfera politicii **are în numărul 3/1995 câteva studii și comentarii despre publicarea documentelor acestor 45 de ani. Inventarul este destul de bogat și ne miră că i-a putut scăpa faptul că revista** Magazin istoric **a publicat în 75 de numere ale seriei noi peste 300 de inedite documente și mărturii interne și externe asupra comunismului, în cea mai mare parte a cazurilor cu prioritate. Sigur, discuția asupra fondurilor de arhivă și mai ales asupra administrării lor rămâne**

deschisă și deși s-a publicat o cantitate apreciabilă de documente, situația poate fi simțitor îmbunătățită.

Iată acum un nou document care, credem noi, dezleagă într-un fel câte ceva din misterele guvernării comuniste. Este un document emanând de la conducerea P.C.R. și el este relevant pentru mai multe motive:

– ilustrează – la distanță de peste două decenii față de primele documente din 1945-1946 (vezi Magazin istoric, **nr. 5, 11/1994, 5, 7-10/1995) – modul de a gândi politica de stat;**

– ilustrează modul de a privi istoria, mai ales propria istorie, al comuniștilor români. Citind acest document, nu mai poate mira faptul că deși au existat după 1944 numeroase hotărâri și colective împuternicite cu elaborarea unei istorii a P.C.R., ea nu a putut fi niciodată dată la iveală tocmai datorită intereselor diferitelor grupuri și în primul rând ale secretarului general, care trebuia să fie scos un adevărat demiurg;

– ilustrează nu numai incapacitatea, ci și lipsa de voință de a se restabili adevărul până la capăt. Această discuție din conducerea P.C.R. avea loc la câteva luni după celebra plenară din aprilie 1968, care a reabilitat pe Lucrețiu Pătrășcanu, pe Ștefan Foriș și un mare grup de militanți comuniști din țară și din U.R.S.S., dar nu a mers cu nici un pas mai departe în eradicarea crimelor și ilegalităților săvârșite față de proprii tovarăși, cei mai mulți dintre ei morți la ora aceea. După 1964 metodologia dictatorială s-a modificat simțitor și a evoluat conform noilor scheme ale sistemului totalitar, construite și aplicate de cuplul Ceaușescu;

– ca și alte documente și mărturii publicate, ilustrează modul de a conduce al lui Nicolae Ceaușescu, aflat abia la începutul atotputerniciei sale;

– ilustrează superficialitatea multora dintre vorbitori la această ședință în legătură cu orientările politice discutate.

Fraza esențială în cadrul discuțiilor o spune I. Gh. Maurer, al cărui cuvânt atârna încă greu în balanța deciziilor în 1968; în general, actele partidului nu au fost publice.

Recunoaștem aici amprenta sovietică de care au fost molipsite toate partidele comuniste. A trebuit să vină ședința secretă a celui de al XX-lea Congres al P.C.U.S. din februarie 1956 și raportul-fluviu al lui Nikita Hrușciov pentru ca țara cea mai întinsă din lume și partidul cel mai numeros să ia cunoștință, după aproape 40 de ani, de imensitatea crimelor staliniste. Au mai trecut patru decenii și abia acum rușii, ca și noi ceilalți, aflăm cât de gravă este răspunderea lui Lenin în declanșarea represiunilor sovietice de masă. Lecția istoriei e clară. Atâta timp cât actele și acțiunile unui partid politic, cu atât mai mult când are și răspunderea guvernării, nu sunt compatibile cu transparența, societatea civilă poate avea mari și neplăcute surprize.

Iată de ce trebuie să mergem mai departe pe coridoarele arhivelor pentru a deschide luminii publice și analizei istorice chipul nefardat al trecutului nostru real, fără prejudecăți și anateme, dar și fără minciună și mistificări.

Să vedem acum cum au decurs discuțiile în cadrul ședinței Comitetului Executiv al C.C. al P.C.R., desfășurată în ziua de 19 septembrie 1968, la care au participat: Nicolae Ceaușescu, Ion Gheorghe Maurer, Alexandru Bârlădeanu, Chivu Stoica, Paul Niculescu-Mizil, Virgil Trofin, Ilie Verdeț, Maxim Berghianu, Florian Dănălache, Constantin Drăgan, Janos Fazekaș, Leonte Răutu, Vasile Vâlcu, Ștefan Voitec, Petre Blajovici, Dumitru Coliu, Emil Drăgănescu, Mihai Gere, Petre Lupu, Manea Mănescu, Dumitru Popa, Dumitru Popescu, Gheorghe Stoica și, în calitate de invitați, Mihai Dalea și Vasile Patilineț.

Ședința a început la orele 12, fiind prezidată de Nicolae Ceaușescu:

Facem o scurtă ședință. Este o problemă legată de consfătuirea aceasta a partidelor comuniste[1] și o problemă legată de unele

[1] Este vorba despre consfătuirea internațională a partidelor comuniste și muncitorești desfășurată la Moscova în perioada 5-17 iunie 1969, a cărei pregătire s-a dovedit deosebit de greoaie date fiind deosebirile de vederi în legătură cu natura reală a relațiilor dintre diversele partide. Încă în timpul întâlnirii consultative care a avut loc la Budapesta (26 februarie-5 martie 1968) cu participarea reprezentanților a 63 partide și care a hotărât convocarea unei consfătuiri internaționale la Moscova, pentru luna noiembrie sau decembrie, datorită nerespectării înțelegerii anterioare, în sensul că va avea loc doar un schimb democratic de păreri și nu se vor produce atacuri la adresa nici unui partid, delegația Partidului Comunist Român s-a retras de la întâlnire.

Pe parcurs, pregătirea consfătuirii proiectate a fost și mai mult îngreunată datorită intervenției trupelor Tratatului de la Varșovia în Cehoslovacia (20 august 1968) și a evoluției războiului din Vietnam. Deosebirea de vederi dintre comuniștii români și celelalte partide din țările socialiste europene a fost evidențiată și de seria de întâlniri ale conducătorilor acestor partide, la care P.C.R. nu a participat: 8 mai 1968 (Moscova), 14-15 iulie (Varșovia), 3 august (Bratislava).

În ciuda divergențelor de păreri, accentuate prin invazia din Cehoslovacia și ascuțirea polemicii dintre Partidul Comunist Chinez și Partidul Comunist din U.R.S.S., comisia de pregătire a consfătuirii internaționale proiectate a se desfășura la Moscova s-a întâlnit în mai multe rânduri: 30 septembrie-1 octombrie 1968 (la Budapesta, cu care prilej s-a hotărât rediscutarea datei convocării consfătuirii), la 18-21 noiembrie 1968 (la Budapesta, când s-a stabilit amânarea consfătuirii pentru 1969); la 10-18 și 18-22 martie 1969 (la Moscova, unde s-a stabilit ca data convocării consfătuirii să fie 5 iunie). Deși manifesta serioase rezerve și deosebiri de păreri într-o serie întreagă de probleme, P.C.R. și-a trimis delegați la toate aceste lucrări pregătitoare – *n.r.*

rezultate ale muncii comisiei cu privire la reabilitări.

În legătură cu prima problemă. Am primit o scrisoare semnată de Kádár [János] în care ne încunoştiinţează că la 26 şi 30 septembrie vor avea loc două şedinţe. La 26 septembrie se va întruni grupa de lucru lărgită care trebuie să redacteze documentele pentru consfătuirea, la care poate participa orice partid doreşte, iar la 30 septembrie va fi consfătuirea de lucru pentru pregătirea propriu-zisă a consfătuirii, care ar avea sarcina dezbaterii şi redactării proiectului documentului principal – rezolvarea problemei cu privire la Vietnam şi apelul păcii, dezbaterea proiectului de raport în problema propunerilor, poziţiei adoptate în cadrul întâlnirii, precum şi ale şedinţei din aprilie. Ne invită să participăm şi să le transmitem răspunsul până la 20 septembrie.

Acum , în legătură cu aceasta, sigur, că problema este destul de delicată, având în vedere situaţia care s-a creat acum după evenimentele din Cehoslovacia.

De aceea noi ne-am gândit – nu am avut nici o şedinţă a Prezidiului Permanent, dar am avut deja o discuţie – că ar fi bine să răspundem lui Kádár – pentru că ei sunt însărcinaţi cu convocările – că după părerea noastră condiţiile nu sunt prielnice pentru organizarea acestei întâlniri şi a consfătuirii şi că ar fi bine dacă s-ar amâna şi lucrările acestea şi consfătuirea propriu-zisă pentru o perioadă mai îndepărtată, urmând ca să se acţioneze pentru a se normaliza relaţiile şi a se îmbunătăţi relaţiile dintre partidele comuniste şi muncitoreşti, pentru a se crea condiţii ca consfătuirea realmente să poată să-şi îndeplinească rolul pentru care este convocată, ţinând seama că după cele întâmplate lucrurile s-au înrăutăţit, s-au adâncit, s-au ivit noi divergenţe şi că oricum nu se va putea evita să se discute problema Cehoslovaciei.

Ion Gheorghe Maurer: E şi momentul să spui agresiune imperialistă!

Nicolae Ceauşescu: Să răspundem printr-o scrisoare scurtă în acest sens şi să le propunem ca să trimitem un reprezentant al conducerii partidului să le explice mai pe larg punctul nostru de vedere asupra acestei probleme, de ce am considerat necesar să avem o asemenea poziţie, mai cu seamă că şi alte partide, cum sunt italienii, consideră că nu este momentul cel mai potrivit şi că ar trebui amânată.

Sigur, dacă ne uităm azi, se pare că încă o majoritate există, dar este majoritatea unor partide, dintre care unele trăiesc la Moscova sau în alte ţări socialiste. Dar partidele mari, partidele care totuşi au un cuvânt de spus legat de ţară, de clasa muncitoare au o anumită poziţie. În orice caz, s-ar crea o situaţie proastă pentru că a veni şi a declara, dacă se va încerca să se considere că aceasta a fost un ajutor internaţionalist, o parte însemnată a partidelor nu vor fi de acord. Oricum, problema nu poate fi trecută sub tăcere acum. Ar trebui create condiţii ca între timp să se găsească soluţii pentru a se ajunge la rezolvarea problemei în sensul celor stabilite, de a se retrage trupele din Cehoslovacia.

În sensul acesta să le explicăm mai bine, dacă vor fi de acord, şi să dăm şi un răspuns în scris.

Dacă totuşi se va menţine această iniţiativă şi se va întruni acest grup de lucru, iar pe urmă această consfătuire pregătitoare în septembrie, să trimitem un observator care să acţioneze în aceeaşi direcţie, în acelaşi spirit, adică să caute şi să acţioneze în sensul ca consfătuirea să fie amânată.

Gheorghe Stoica: Cred că este justă această concluzie la care s-a ajuns de către tovarăşii din conducerea partidului, că în momentul actual a ţine această consfătuire nu poate decât să ducă la adâncirea spargerii unităţii şi la sfărâmarea unităţii, pentru că ar fi în afara vieţii ca să existe o asemenea reuniune fără să se poată pune chestiunea Cehoslovaciei şi e clar că problema Cehoslovaciei poate să fie chestiunea centrală.

Chivu Stoica: Şi chestiunea relaţiilor între partide.

Gheorghe Stoica: Şi de aceea vă daţi seama ce poate să iasă şi de aceea este absolut justă concluzia şi propunerea făcută de conducerea partidului că nu este momentul, în condiţiile actuale, pentru ţinerea consfătuirii.

Totuşi, eu aş vrea să ştiu care este atitudinea celorlalte partide. Poziţia Partidului Comunist Italian o ştim care este, însă nu ştiu dacă ei înşişi se duc? Ei pot să ia o asemenea atitudine, dar să vedem dacă se duc?

Nicolae Ceauşescu: La această consfătuire pregătitoare se vor duce.

Gheorghe Stoica: Ea va fi publică? Atunci are să se pună chestiunea Cehoslovaciei?!

Nicolae Ceauşescu: Aceasta este o consfătuire de lucru, aşa că aici nu se pune problema Cehoslovaciei. Aici se poate discuta problema amânării consfătuirii. Consfătuirea este convocată pentru o anumită perioadă, dar sigur că nimeni cred nu va cere să punem la ordinea de zi problema Cehoslovaciei, dar fără doar şi poate ea va fi ridicată în discuţii în momentul în care vei veni să pui problema legată de relaţiile dintre partidele şi ţările socialiste, de lupta împotriva imperialismului, de problema Vietnamului, de problema dezarmării. În sensul acesta se va pune chestiunea. Nimeni nu va cere s-o pună la ordinea de zi şi nu va fi just, dar şi sub forma aceasta ar trebui să evităm să ajungem la această discuţie.

Gheorghe Stoica: Şi ce rost are participarea la comisia pregătitoare?

Nicolae Ceauşescu: În direcţia aceasta, de a acţiona şi explica dacă nu ar fi bine ca consfătuirea din noiembrie să nu se ţină.

Gheorghe Stoica: Adică pe această linie?

Ion Gheorghe Maurer: Adică să renunţăm la o luptă care se poate da.

Gheorghe Stoica: Noi ne spunem părerea.

Nicolae Ceauşescu: Deocamdată, legat de această consfătuire, dacă va avea loc, dă posibilitatea totuşi să se discute asupra problemei acesteia de a se amâna pentru o altă dată. Sunt mai multe păreri că ar fi bine să se amâne. Acolo ne întâlnim şi cu cehii şi cu acei care insistă să se ţină consfătuirea.

M-am gândit dacă nu ar fi bine să ne adresăm scrisoarea, dar cred că este mai bine să mergem acolo să discutăm şi nici nu ne izolăm.

Gheorghe Stoica: Şi suntem la unison cu majoritatea partidelor, însă trebuie întărită atunci reprezentarea.

Nicolae Ceauşescu: Vom trimite un tovarăş din conducerea partidului la consfătuirea de lucru. Sunt două consfătuiri: grupa de redactare, unde nu este nevoie să participe şi pe urmă este la 30 septembrie şedinţa de lucru.

Gheorghe Stoica: Noi mergem la una dintre acestea?

Nicolae Ceauşescu: Noi mergem la amândouă.

Gheorghe Stoica: Numai că trebuie întărită reprezentarea, să meargă cineva care să acţioneze în acest sens.

Nicolae Ceauşescu: De acord?.

Partea a doua a şedinţei a fost consacrată unor probleme evidenţiate în cursul activităţii aşa-numitei comisii de reabilitări, constituită în urma hotărârii Plenarei C.C. al P.C.R. din 22-25 aprilie 1968. Primul care a luat cuvântul a fost Gheorghe Stoica:

Este vorba de unele hotărâri luate de Prezidiul Permanent al Comitetului Central şi anume de problema privind revizuirea celor 4 procese de către Tribunalul Suprem: Vasile Luca, Canalul, fortificaţiile şi cazul Pandrea[1], despre care Prezidiul Permanent a hotărât să fie publicate. După cum ştiţi, două din ele au fost publicate sub formă de informare, iar cazul lui Pandrea nu va fi publicat că el este mort.

Vâlcu Vasile: Şi Pandrea ar fi bine să fie publicat.

Gheorghe Stoica: Tovarăşul Mizil mi-a spus şi am fost de acord.

Chivu Stoica: Toată lumea ştie că a fost condamnat.

Gheorghe Stoica: Dacă Sunteţi de acord?

Ion Gheorghe Maurer: E bine să fie publicat.

Leonte Răutu: E cunoscut de intelectuali.

Ion Gheorghe Maurer: Al doilea, are şi doi copii care, ca efect al condamnărilor lui, au suferit.

Alexandru Bârlădeanu: Şi vor mai suferi dacă el nu este reabilitat.

Gheorghe Stoica: În afară de aceasta, este hotărârea Prezidiului Permanent că toţi acei care au jucat un rol, au fost anchetatori, care au folosit metode barbare asupra tovarăşilor închişi, toţi aceştia, întrucât din punct de vedere juridic sunt prescrise aceste lucruri, să fie trimişi în faţa colegiilor de partid pentru a analiza situaţia lor ca membri de partid. Cea mai mare parte sunt în Bucureşti şi doi sunt la Cluj, aşa că s-au şi luat măsuri în direcţia aceasta. Eu pot să vă citesc şi lista cu toţi aceştia. (Dă citire listei.)

Tov. Petre Lupu: Dar în legătură cu fortificaţiile, cum a fost?

Nicolae Ceauşescu: După conflictul cu Iugoslavia, dar nu numai cu Iugoslavia, s-au făcut şi s-au făcut şi la mare. Ele au fost conduse de un comandament de geniu. La un moment dat a apărut pe linia Ministerului de interne sesizarea că s-ar fi făcut sabotaj. A fost o anchetă şi toţi cei care au construit fortificaţiile şi lucrările au fost trimişi în judecată pentru sabotaj, pentru neexecutarea lucrărilor de apărare a patriei şi au fost condamnaţi.

Gheorghe Stoica: A treia chestiune este în legătură cu Ana Pauker. (Se citeşte lista).

Prezidiul Permanent a hotărât ca cei care mai au încă funcţii de răspundere să fie scoşi.

Staicu Teodor[2], care este la Direcţia Miliţiei, are o funcţie mare. Râpeanu[3] şi Soltuţiu[4], de asemenea.

Nicolae Ceauşescu: Cel care este la vamă trebuie scos şi cred că cei care sunt ofiţeri de rezervă ar trebui, dacă se ajunge la măsuri, să le retragem gradul şi de ofiţeri de rezervă.

Vasile Patilineţ: Este un singur caz în legătură cu Râpeanu, care este şef de catedră la Facultatea de drept şi va trebui şi acest lucru să fie revăzut pe linie de învăţământ.

Leonte Răutu: A fost şi decan.

Ceauşescu Nicolae: Pintilie[5] este general în rezervă.

Vasile Patilineţ: Râpeanu este şef de catedră şi a obţinut titlul prin concurs.

Nicolae Ceauşescu: Se face prin Decret.

Leonte Răutu: Găsim o soluţie.

Ion Gheorghe Maurer: Aici trebuie văzut.

Vasile Patilineţ: Râpeanu a fost decan şi a rămas în calitate de şef de catedră.

Janos Fazekaş: Au primit şi decoraţii. Trebuie să li se ia aceste decoraţii.

---

[1] Petre Pandrea este pseudonimul lui Petre Marcu (1904-1968), cunoscut jurist, filosof şi publicist, autor al unor eseuri politice şi social-filosofice, precum şi al unor monografii, între care cea mai cunoscută este aceea dedicată lui C. Brâncuşi. Fiind cumnat cu Lucreţiu Pătrăşcanu, a fost arestat şi implicat în „cazul Pătrăşcanu" (vezi *Magazin istoric*, nr. 7-12/1991 şi 1-3/1992).

[2-4] Toţi trei au acţionat ca anchetatori în timpul instrumentării „cazului Pătrăşcanu" şi al altor procese din acea epocă, excelând prin excese şi brutalităţi.

[5] Pintilie Bondarenco, zis Pantiuşa (devenit apoi Gheorghe Pintilie), general de securitate, unul dintre cei mai duri conducători ai aparatului represiv comunist din acei ani.

Gheorghe Stoica: Prin hotărârea plenarei[1] s-a stabilit.

Vasile Patilineț: Actul este pregătit și trebuie supus spre iscălire. În afara decorațiilor primite au primit special pentru acțiunea Pătrășcanu.

Gheorghe Stoica: A treia hotărâre luată a fost anularea hotărârii Biroului Politic din 11 mai 1954 prin care Ana Pauker a fost exclusă din rândurile partidului. În acel timp era membră a Comitetului Central și era membră și în Secretariatul care a fost înființat.

Leonte Răutu: Era Biroul Organizatoric.

Gheorghe Stoica: Nu s-a adus la cunoștință această hotărâre nici ei și nici Comitetului Central.

Nicolae Ceaușescu: Dacă era membră a Comitetului Central, hotărârea trebuia s-o ia numai Comitetul Central.

Gheorghe Stoica: Biroul Politic de atunci trebuia să supună Comitetului Central o asemenea hotărâre și nu a supus. Acum s-a hotărât anularea acestei hotărâri și reabilitarea ei politică și redarea calității de membru de partid cu stagiul și vechimea pe care o are.

De asemenea, s-a hotărât să se recomande Biroului Municipiului București să analizeze excluderea din partid a lui Vlad Pauker, fiul lui Ana Pauker, care a fost și voluntar și a luptat pe front.

Poate în legătură cu anularea hotărârii, nu știu dacă n-ar fi bine s-o publicăm, pentru că Ana Pauker a fost o figură. Noi o reabilităm politicește. Nu știu de ce nu am face și treaba aceasta? Adică să existe o formă de informație, un comunicat, o formă s-ar găsi, în care să se anunțe că Ana Pauker a fost reabilitată politicește pentru că și în străinătate a fost cunoscută. La Muzeu[2] mii de oameni care vizitează nu știu dacă Ana Pauker a fost reabilitată.

Petre Lupu: Reabilitarea lui Teohari Georgescu a fost publică?

Ion Gheorghe Maurer: Eu din acest punct de vedere aș avea de spus ceva: mi se pare că nu este tot una. Reabilitarea politică este până la sfârșitul sfârșitului un act al partidului și în general actele partidului nu au fost publice; nici excluderea din partid: lumea nu știa dacă a fost, cum a fost, cum a fost exclusă. Lumea știe că la un moment dat i s-au luat răspunderile și sarcinile și a fost trimisă la o muncă de jos.

Acum toată socoteala aceasta este că mi se pare că din acest punct de vedere este bine să nu trecem peste acest obicei, pentru că după aceea o să trebuie să facem publice toate hotărârile partidului. Până la sfârșitul sfârșitului, ceea ce i se recunoaște lui Ana Pauker este faptul că nu a fost exclusă din partid conform normelor și nu trebuia să fie exclusă din partid, însă părerea mea este că sunt lucruri care sunt de discutat și de atitudinea lui Ana Pauker.

Gheorghe Stoica: Greșelile politice sunt.

Ion Gheorghe Maurer: Și atunci hai să lăsăm aceasta!

Patilineț Vasile: Nu am verificat toate acuzațiile care i s-au adus, în amănunțime.

Petre Lupu: Să vedem dacă a fost deviere de dreapta sau nu?![3]

În cazul lui Vasile Luca scrie cu incriminările...

Ion Gheorghe Maurer: Cu incriminările penale.

Gheorghe Stoica: Eu am fost influențat de faptul că în presa străină ei au publicat și au redat chestiunea aceasta. Dar, în sfârșit, nu susțin propunerea aceasta.

Nicolae Ceaușescu: Bine. Cu anularea excluderii din partid sunteți de acord?

Gheorghe Stoica: Aceste trei cazuri au fost.

Nicolae Ceaușescu: Mai este și a patra, cu Drăghici, s-o discutăm.

Gheorghe Stoica: Aici este vorba despre grupul în legătură cu asasinarea lui Ibrahim din Sibiu în 1954, lucru despre care ați fost informați. Drăghici, împreună cu încă 4 persoane, se fac vinovați de asasinarea acestui om. Aceasta este o chestiune judiciară, aceasta nu este prescrisă.

Ion Gheorghe Maurer: Cât mai are?

Vasile Patilineț: 3-4 luni mai are. La anul viitor se prescrie.

Gheorghe Stoica: Noi, comisia, am discutat și am ajuns la concluzia că nu se poate trece peste acest caz și am hotărât să supunem conducerii de partid ca să fie trimis în judecată acest grup în frunte cu Alexandru Drăghici, însă s-a început o discuție în Prezidiul Permanent ceea ce complică, desigur, chestiunea. Chestiunea aceasta are partea ei politică, pentru că se pune problema acestui proces care desigur că ori se face cu toții, deci în frunte cu Alexandru Drăghici, pentru că el a și dat ordin de executare și este dovedit acest lucru. Aici nu mai există nici un fel de dubiu. Sau se poate să nu ținem acest proces din motive politice.

Ion Gheorghe Maurer: Tovarăși, în această împrejurare Drăghici s-a purtat abject. Acesta este adevărul, pentru că dacă în celelalte treburi pe care le-a făcut, și unde a avut rolul de primăvioară, totuși acolo are cel puțin acoperirea unei atmosfere generale care justifica și a unor ordine pe care le-a dat și le-a primit, acolo mai avea, în măsura

---

[1] Este vorba despre Plenara C.C. al P.C.R. din 22-25 aprilie 1968.

[2] Se referă la Muzeul de istorie a partidului comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România, inaugurat în 1966 și care a funcționat până în decembrie 1989 în clădirea ce adăpostește în prezent Muzeul țăranului român.

[3] În mai 1952, Ana Pauker, Vasile Luca și Teohari Georgescu au fost înlăturați din organele de conducere ale Partidului Muncitoresc Român sub acuzația de „deviere de dreapta". Devierea de dreapta sau de stânga, ca și poziția centristă, erau socotite, potrivit sistemului stalinist, adevărate crime politice și erau folosite ca pretexte pentru eliminarea adversarilor politici.

în care poate să fie o circumstanță care ușurează situația faptul că a putut să creadă că are de-a face cu niște criminali adevărați, că era greu pentru mulți dintre ei să ajungă la concluzia aceasta. Dar când omul este foarte deștept, cum era cazul lui Drăghici, se poate întâmpla că omul pleacă de la ideia aceasta și poți să-i arăți și el tot așa spune. Aici socoteala este cu totul alta. Nenorocitul Ibrahim este un coleg de pușcărie, nu este unul care a excelat în lupte sociale, dar a fost în pușcărie și a avut o atitudine destul de bună. Ghinionul lui mare a fost că s-a afumat puțin când a fost Drăghici la Sibiu și a intrat în casa unde Drăghici lua masa. Puțin afumat, și-a adus aminte că a stat cu acela la pușcărie și a vorbit probabil ceva mai liber. Inițiativa aici este a acestuia, așa că este o acțiune abjectă a lui Drăghici. Ceilalți, nu au putut decât să execute un ordin, fapt care în toate legislațiile până la urmă, afară de legislația socialistă, te absolvă de pedeapsă; ceea ce este curios lucru numai în legislația socialistă există un text că ordinul de execuție nu te absolvă de pedeapsă. În celelalte legislații ordinul te absolvă, omul este acoperit, este ordin, a făcut; însă ce ar însemna procesul? Una, că procesul, dacă s-ar face ca și celelalte, adică cu ușile închise, atunci procesul dă loc la discuții – ce au făcut aceia faceți voi și în realitate nu este deloc așa; procesul ar trebui să se facă cu ușile foarte deschise, adică să vină – poftiți tot poporul și dacă vreți și din alte părți, poftiți! Apărarea lui Drăghici va scoate la iveală o serie de lucruri urâte nu numai în ceea ce privește anumite practici ale unei anumite părți a conducerii într-o anumită epocă, dar și legătura acestor practici cu alte practici de unde s-au inspirat. Procesul ar lua un caracter nu numai împotriva unor elemente ale conducerii române, dar ar lua un caracter de proces care se face într-un stat care este foarte sensibil la aceasta. Nu am avea nimic de câștigat în aceasta, dimpotrivă, în asemenea condiții, noi nu am putea lăsa procesul public, adică să-l dezbatem, ar trebui să-l facem în ședință secretă și dacă luăm în ședință secretă, în ședință secretă s-au făcut toate porcăriile pe care le dăm acum și căutăm să le îndreptăm și ar fi într-adevăr nefericit lucru dacă ne-am așeza într-o situație care să poată spune și de tandea și de mandea: ăștia au spus despre aceia, ca s-o facă ei!

Așa că mie mi se pare că soluția cea mai bună este să lăsăm ca lucrurile să se îndrepte către prescripție din punct de vedere judiciar, să nu luăm o hotărâre, să spunem să nu fie trimis în judecată și împotriva omului să se ia hotărârile politice. Mai sunt câteva luni până la prescripție.

Vasile Patilineț: În 1968 are 15 ani.

Ion Gheorghe Maurer: Așa mi se pare. Să venim acum și să spunem, domnule, nu, în mod clar, nu știu care ar putea s-o facă fără să aibă...

Poate că este ipocrită soluția aceasta într-un anumit sens, dar așa se pare că este mai bine.

Dar politicește cred că trebuie să se ia împotriva cetățeanului măsuri. Noi am dat afară din partid pentru treburi cu mult mai mărunte.

Nicolae Ceaușescu: Trebuie să supunem plenarei excluderea lui din partid.

Vâlcu Vasile: Mai târziu, după ce se prescrie.

Nicolae Ceaușescu: Nu, la plenară.

Manea Mănescu: A fost exclus.

Nicolae Ceaușescu: Dar este congresul și până la congres este plenara.

Vâlcu Vasile: Nu mai este membru al Comitetului Central.

Nicolae Ceaușescu: A fost ales de congres.

Ion Gheorghe Maurer: Dar ce inconvenient este să fie pusă la plenară chestiunea? O să fie discutată clar socoteala aceasta și o să se lămurească. O să fie unul care să spună că nu merită să fie în partid.

Petre Lupu: Plenara are mulți oameni și fiecare gândește. Să se spună și despre acest caz Ibrahim.

Nicolae Ceaușescu: O să explicăm exact ce a spus tovarășul Maurer.

Gheorghe Stoica: Atunci și cu Ana Pauker să informăm.

Leonte Răutu: Plenara trebuie informată asupra hotărârii.

Nicolae Ceaușescu: Între timp să-i dăm pensie lui Drăghici.

Ion Gheorghe Maurer: Dar nu pe linie de partid, pe linie de stat. Are pensie 7000 lei după lege.

Gheorghe Stoica: Dacă îi dăm lui Enoiu 5000 lei?

Vasile Patilineț: Briceag are 4000 lei.

Nicolae Ceaușescu: Trebuie și acestora să li se ia gradul de ofițeri și atunci cade și de la pensie, pensia nu mai este valabilă.

Leonte Răutu: Ar fi bine să li se ia pensiile.

Vasile Patilineț: Dacă se ia gradul se ia și pensia și este altă bază de calcul.

Maxim Berghianu: Cu Ana Pauker am înțeles că nu s-au verificat toate lucrurile, ci numai în ceea ce privește ilegalitățile, modul de a se produce. Să nu o prezentăm ca pe un erou.

Vasile Patilineț: În materialul prezentat de comisie, formată din membri ai Biroului Politic, în aceste materiale nu am

găsit – există la arhivă – fapte care să determine excluderea ei. Sunt o serie de fapte pentru care Biroul Politic putea hotărî scoaterea din funcție, dar pentru excluderea ei din partid nu am găsit fapte și pentru aceasta socotim că poate să i se dea calitatea de membru de partid. Revizuirea tuturor faptelor este legată de chestiunea devierii de dreapta.

Gheorghe Stoica: Tovarășul Maurer are dreptate. Ea a fost exclusă din partid în mod nestatutar și nedrept, a fost arestată nelegal și nedrept. În acest sens noi o reabilităm și îi dăm calitatea de membru de partid.

A doua chestiune este legată de problema criticilor care s-au ridicat în legătură cu activitatea lui Ana Pauker și o bună parte din ele sunt juste și rămân în picioare. Noi nu o reabilităm în sensul că toate acelea care sunt, și sunt documentele de partid, motive politice, acestea nu intră în această chestiune și cred că este bine în sensul acesta să facem o delimitare.

Janos Fazekaș: În orice caz, tovarășe Stoica, se lucrează la istoria partidului. Avem o comisie în frunte cu tovarășul Ceaușescu. Elementele acestea subiective și arbitrare aplicate față de Ana Pauker și față de Pătrășcanu poate că au influențat asupra interpretării unei probleme politice a omului. De aceea este absolut necesar ca ce a ridicat și tovarășul Lupu – și sunt de acord cu aceasta –, ca un colectiv din conducerea partidului să valorifice, să analizeze din punct de vedere teoretic, științific acuzațiile aduse, în ce constă această deviere de dreapta, chiar dacă noi cu această problemă nu ieșim în public, dar cel puțin să fie lămurită, să se arate ceea ce a fost just și nejust, rolul pe care l-a jucat Dej. Partea aceasta este foarte importantă și foarte justă, dar este partea politică a lucrurilor, este vorba de document.

Gheorghe Stoica: Nu este nevoie de un colectiv special. Este istoria partidului și acolo se va analiza, acolo se va stabili: e justă cutare chestiune.

Janos Fazekaș: Atunci colectivul care face istoria partidului să facă și acest lucru.

Nicolae Ceaușescu: S-a și avut în vedere ca la definitivarea istoriei să clarificăm unele momente din istoria partidului.

Gheorghe Stoica: Nu numai acestea, sunt o serie întreagă de lucruri pe care trebuie să le revizuim.

Leonte Răutu: Cu Ana Pauker nu este vorba numai dacă a fost justă sau greșită devierea de dreapta. Este vorba unei aprecieri generale asupra activității lui Ana Pauker, independent dacă acceptăm sau nu formularea aceasta – a fost influențată –, dar nu este mai puțin adevărat că în activitatea ei au fost foarte multe aspecte criticabile și să se arate, că una este reabilitare cetățenească și alta este aprecierea pe care trebuie s-o dea partidul asupra ei.

Să fie o apreciere obiectivă.

Gheorghe Stoica: În istoria partidului multe lucruri vor trebui lămurite.

Nicolae Ceaușescu a ridicat ședința la orele 12.45. ■

IMPORTANT!

Începând cu numărul 5, mai 1996, prețul la vânzare liberă **a revistei, ca urmare a noilor costuri la hârtie, carton, manopera tipografică, transporturi, întreținere ș.a., va fi de** 1200 lei exemplarul.

Abonamentul rămâne neschimbat și pentru trimestrul II (aprilie-iunie) 1996: 750 lei exemplarul, **respectiv** 2250 lei **pe trei luni.**

ECONOMISIȚI – ABONÂNDU-VĂ!

ABONÂNDU-VĂ – VĂ ASIGURAȚI INTEGRALITATEA COLECȚIEI

1947.

PENTRU APĂRAREA PETROLULUI ROMÂNESC

Dr. ILIE MARINESCU

● Sovrompetrolul acaparează „Creditul minier“ ● Parteneriat despotic ● Autovehiculul răpit ● Acuzat de sabotaj ● Fraude la Paris, Roma și Praga ● Sovieticii își aduc omul lor de încredere

Între 27 aprilie și 3 mai 1945, la Moscova, au avut loc tratative sovieto-române, în urma cărora au fost semnate, la 8 mai 1945, mai multe acorduri. Unul dintre aceste acorduri prevedea crearea unor societăți mixte sovieto-române (Sovromuri) în diferite ramuri ale economiei românești. Statul sovietic participa în aceste sovromuri cu diferite proprietăți germane sau alt capital inamic aflate pe teritoriul României. Scopul lor era de a controla și direcționa economia românească în beneficiul U.R.S.S. Sovromurile au fost desființate în 1956.

Sovrompetrol – primul dintre cele 16 astfel de Sovromuri – a fost creat la 17 iulie 1945.

Cum se făcea „colaborarea“ româno-sovietică în cadrul Savrompetrolului ne sugerează și însemnările care urmează.

Câteva cuvinte despre autorul lor. S-a născut la 23 ianuarie 1912 în com. Hulubești, jud. Dâmbovița. Este doctor în economie (Berlin, 1940) și a publicat mai multe volume de studii, dintre care amintim: Capacitatea de rezistență economică a celor două blocade **(1940),** Problema echilibrului economic românesc **(1941),** Moneda și prețurile **(1945),** Prețurile și interdependențele lor **(1982),** Politica socială interbelică în România **(1995).**

Practica economică și-a început-o la 14 ani la Banca „Dâmbovița“ din Târgoviște. Printre funcțiile îndeplinite de-a lungul unei îndelungate cariere: inspector și subdirector la Societatea națională de credit industrial, reorganizată în Banca de Investiții București, inspector și expert în domeniul prețurilor în cadrul Ministerului economiei naționale, conducător de servicii în sectoare industriale și contabil șef la mari unități de construcții, referent tehnic de specialitate și șeful Sectorului de studii și documentare al Comitetului de stat pentru prețuri.

La începutul lui 1947 a fost numit administrator unic al societății petroliere „Creditul minier“ (creată imediat după primul război mondial) de unde a plecat prin demisie, în același an, deoarece nu accepta condițiile oneroase în care se făcea predarea petrolului românesc către Sovrompetrol.

La numirea, în martie 1947, ca administrator unic al celei mai mari societăţi petroliere cu capital şi personal românesc, „Creditul minier" Bucureşti, reprezentanţi de seamă ai vieţii noastre financiare şi economice nu-şi disimulau convingerea că sunt „trimis" cu un mandat precis: predarea petrolului românesc Sovrompetrolului. Chiar în procesul verbal al consiliului de administraţie al Societăţii naţionale de credit industrial se insera afirmaţia că mi se acordă concediul de patru luni, pentru „îndeplinirea mandatului".

În realitate, ministrul minelor şi petrolului, profesor inginer Tudor Ionescu, nu mi-a dat absolut nici o informaţie sau indicaţie asupra modului cum trebuia să conduc „Creditul minier", la numirea pe care am acceptat-o după două zile de deliberări cu mine însumi. Ministrul mi-a apreciat poate – pe lângă modestie şi, pe cât posibil, competenţă – integritatea morală şi fermitatea apărării drepturilor româneşti faţă de pretenţiile nestăvilite ale „eliberatorilor roşii". Acestea se extindeau până la acapararea, în dolari, a amortismentelor la capitalul fix al „Creditului minier", deşi ele erau menite, potrivit celor mai elementare norme ale studiului întreprinderilor, să înlocuiască cota-parte a investiţiilor utilizate în procesele de producţie. Iar eu apreciam atutidinea românească a ministrului care, într-un cerc restrâns de persoane preocupate de mersul evenimentelor, declarase că „poartă pe umeri istoria de două mii de ani a poporului căruia îi aparţine". Nu mi s-a adus la cunoştinţă convenţia încheiată la 17 iulie 1945 de guvernul Petru Groza, şi nici protocolul semnat la 22 decembrie 1945 de fostul administrator unic, Anton Dumitriu, privitor la înfiinţarea şi dezvoltarea primei societăţi sovieto-române. De altfel, aceste acte mi-au rămas necunoscute.

Am început activitatea la „Creditul minier" cu elan tineresc (aveam 35 de ani), plecând de la premisa conducerii unui mare complex tehnic economic prin ignorarea – pentru mine, prezumtivă – a subordonării unui parteneriat despotic.

De aceea, am fost frapat de nedumerirea comitetului de direcţie al Societăţii (Mihai Arţăreanu, director general, G.G. Antonescu şi Furnică-Minovici, subdirectori generali), convocat de îndată ce am ajuns în sala de consiliu, pentru a face cunoscut că „nu voi preda Creditul minier". S-au uitat unul la altul, fără a pronunţa vreun cuvânt, iar eu, pentru a nu tulbura gravitatea momentului, „am ridicat şedinţa".

Evenimentele îşi urmau un curs plin de îngrijorare pentru poporul român. Între altele, comportarea stradală agresivă a ostaşilor armatei „eliberatoare".

Chiar a doua zi, când începeam să analizez problemele producţiei şi desfacerii produselor petroliere ale Societăţii pe piaţa internă şi externă, când încercam să vin în întâmpinarea revendicărilor muncitorilor de la rafinăria „Brazi", se deschide uşa brusc pentru a fi anunţat că ruşii au răpit cel mai bun autovehicul al întreprinderii, parcat în faţa clădirii proprii. Acesta era un caz din multe altele asemănătoare, dar „oficialităţile" nu aveau interesul şi curajul să indispună pe cei care le acordaseră parvenirea.

Ponderat, dar refractar în atitudini, nu am dat curs repetatelor invitaţii – de o vizită protocolară nu putea fi vorba – ale directorului general al Sovrompetrolului, Stupin, de-a participa la şedinţele de organizare ale simulacrului de „colaborare frăţească".

La intervale relativ lungi (2-3 săptămâni) am luat parte totuşi la două şedinţe. Una se referea la unificarea schemelor de personal şi a doua la integrarea în structurile Sovrompetrolului.

În ambele situaţii, am răspuns că societatea „Creditul minier" este bine consolidată şi poate funcţiona ca întreprindere autonomă. Eram călăuzit şi de ideea temporizării degajată din convingerea că, faţă de declaraţiile solemne şi de aportul României la scurtarea războiului cu şase luni, Anglia şi Statele Unite ale Americii vor duce o politică cât mai consecventă, în sprijinul propriilor interese. Ce a urmat, se ştie azi, dar pentru oamenii de răspundere ai ţării noastre, tranzacţiile de genul abandonării României în proporţie de 90 la sută, pe un şervеţel de masă, tocmai de Winston Churchill, în favoarea dominaţiei staliniste, apăreau de neconceput, mai ales că ele au intervenit, în secret, la nici două luni de la „ruptura" de la 23 august 1944.

Stăpânit de imperativul demnităţii naţionale – şi aceasta nu era o formulă retorică, ci o cauză ce impunea sacrificii chiar supreme – îmi continuam drumul propriu, mergând până la convocarea adunării generale a acţionarilor. „Creditul minier" era una dintre cele mai populare, dacă nu chiar cea mai populară societate pe acţiuni. Numărul acţionarilor, cumpărători de acţiuni de la bursa de valori, era estimat la peste 6 000, ceea ce punea problema locului unde ar urma să aibă loc adunarea generală. Transpunând preocupările ce mă frământau, mă pomenesc cu o delegaţie de acţionari, în frunte cu unul dintre ei, Stoenescu, care mă asigurau de „sprijinul" lor, dar toate aceste orientări nu aveau nimic de-a face cu „acordul" guvernului român dat cu vreo doi ani în urmă.

În acelaşi timp, numele meu era des pomenit în sesizările Sovrompetrolului şi „părţii ruseşti" la primul ministru, dr. Petru Groza, şi ministrul minelor şi petrolului, Tudor Ionescu. Direct implicat, acesta din urmă a continuat să nu-mi dea nici o informaţie şi nici o indicaţie privind comportarea mea ca administrator unic.

Pe căi discrete, îmi pică în mână un referat întocmit la 21 mai 1947 de către Dan Foarţă, referent titular la Oficiul superior

de coordonare şi organizare. Printre alte incriminări ale sovieticilor figura şi aceea că „la societatea «Creditul minier» a fost numit un nou administrator care, în loc să *execute* obligaţiunile grupului român privind această societate, *se ocupă cu revizuirea convenţiei* încheiată între cele două guverne *în ceea ce priveşte societatea Sovrompetrol*" [s.m. *I.M.*].

Drept urmare se cerea de către sovietici să se „aşeze în fruntea societăţii «Creditul minier» un administrator unic care să asigure executarea convenţiei dintre cele două guverne".

Analizând cererile ruşilor, autorul referatului nota: „Asupra administratorului unic al societăţii «Creditul minier», nu cunoaştem în ce măsură domnia sa *sabotează* obligaţiunile grupului român aşa cum se plânge în scris şi verbal conducerea societăţii Sovrompetrol, aşa că rămâne a se constata acest lucru de către cei în drept. La societatea «Creditul minier» a fost numit administrator unic, de către dl. ministru al minelor şi petrolului, dl. Ilie Marinescu, cu misiunea de a duce la bun sfârşit obligaţiunile grupului român. Domnul secretar general Pleşoianu, cu care s-a luat contact în legătură cu problemele ce privesc societatea Sovrompetrol, este *surprins de această afirmaţiune* [s.m. *I.M.*] şi mi-a declarat că va cerceta activitatea d-lui Ilie Marinescu".

Nefiind niciodată „chestionat" asupra acţiunilor mele de ministrul Tudor Ionescu şi nici de secretarul său general, Pleşoianu, eu continuam să rezolv, după puteri, complexele probleme economice, financiare şi sociale ale marii societăţi. Pe lângă acestea erau şi cele ale partenerilor „de afaceri", al căror aport era practic nul şi care s-au adăugat eforturilor impuse de depistarea şi înfierarea gravelor nereguli, de esenţă pur penală, săvârşite pe seama şi în numele „Creditului minier".

Astfel de „operaţiuni" aveau scopul lichidării şi însuşirii patrimoniului filialei din Paris a „Creditului minier". Am predat aceste acte (primite în ultimele zile ale şederii mele în fruntea „Creditului minier") conducerii acesteia, iar pe baza lor a fost declanşat procesul penal, judecata şi condamnările în 1949. Procesul a fost larg difuzat în presa vremii. I s-a atribuit de cei interesaţi şi o tentă politică, dar faptele şi actele au fost de natură pur penală.

Fapte şi acte reprobabile s-au înregistrat, de asemenea, la filiala din Roma a „Creditului minier" ce funcţiona sub numele de A.P.I.R. (Azienda Petroli Italo-Rumena), la care partea română participa cu jumătate din acţiuni. Aici, la 11 ianuarie 1947, a intervenit un act de lichidare a filialei, concretizat în vânzarea întregului pachet de acţiuni ale „Creditului minier" către societatea FIAT. Potrivit estimărilor preţul de vânzare al acţiunilor nu reprezenta nici un sfert din valoarea reală. De aceea, a trebuit să zădărnicesc finalizarea tranzacţiei.

În comparaţie cu aceste „operaţiuni" majore, cele întreprinse la celelalte filiale ale „Creditului

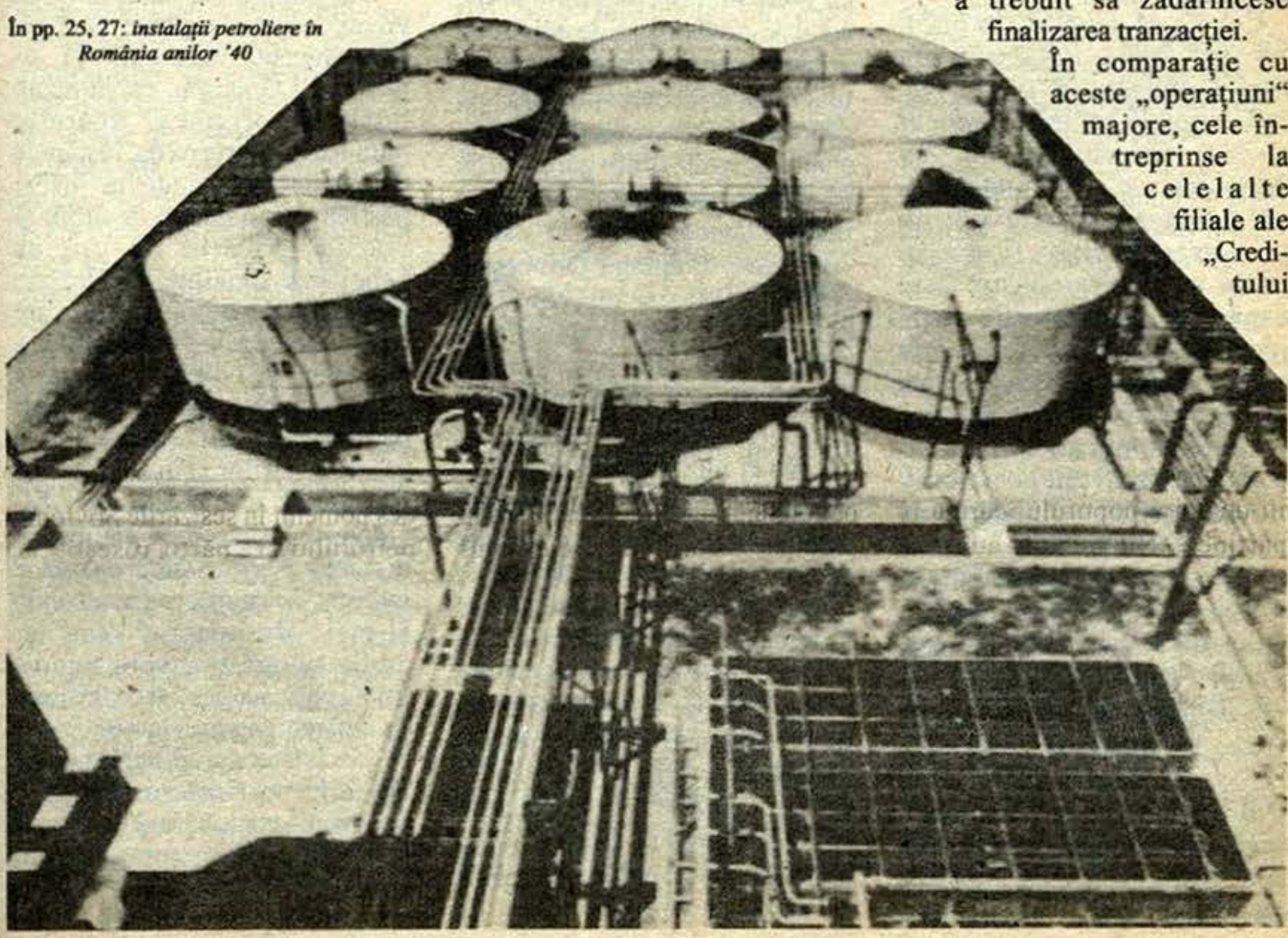

În pp. 25, 27: *instalaţii petroliere în România anilor '40*

minier", îndeosebi la cea de la Praga, apar pe poziții marginale.

Supoziția ce mi-am formulat, în sensul valorificării unor bunuri în interesul național prin îndepărtarea lor din calea acaparărilor „frățești", nu a rezistat, de vreme ce interesele personale și-au pus prea apăsat amprenta asupra „operațiunilor" în cauză.

În culisele oficiale, presiunile sovietice s-au întețit, astfel că la 3 iulie 1947, ministrul Tudor Ionescu mă cheamă și-mi spune scurt: „Sovieticii îți cer înlocuirea cu omul lor de încredere: Simion Lassersons". Ne-am înțeles din ochi. I-am prezentat imediat demisia, decizia de numire a succesorului apărând la 5 iulie 1947.

Firește, la instalarea noului administrator unic nu puteam fi oficial invitat, dar personalul „Creditului minier", care s-a dovedit atât de patriot în slujba drepturilor naționale, m-a chemat să particip la festivitate în sala mare de consiliu; erau prezenți mulți ruși și întregul personal al societății, de care fizic mă despărțeam.

După citirea de către directorul general, Mihail Arțăreanu, a deciziei de numire a succesorului meu, iau intempestiv cuvântul. Am vorbit cu elan tineresc. Rușii întrebau: Ce spune? Ce spune?, iar personalul „Creditului minier" aplauda de se spărgea plafonul. Am scăpat teafăr de acolo, dar a doua zi am fost informat că mi se înscenează un proces, cu capul de acuzare că aș fi luat „ceva" de la fabrica „Valea Călugărească", furnizor al „Creditului minier". Nu o cunoșteam sub nici o formă, mai cu seamă că eu nu am „intrat" în operațiunile curente ale societății.

Este, în primul rând, meritul directorului aprovizionării și șefului serviciului contencios din „Creditul minier" care s-au opus din răsputeri, cruțându-mi viața de ani grei de temniță.

Pe adresa înregistrată la cabinetul ministrului (nr. 254 din 10 iulie 1947) prin care aduceam la cunoștință modul de predare a gestiunii, ministrul Tudor Ionescu scria: „Se va comunica d-lui dr. Ilie Marinescu mulțumirile noastre de felul cum a administrat societatea «Creditul minier»". ■

AL. ODOBESCU...

(Urmare din p. 6)

Cel de-al cincilea capitol, intitulat *Prima tipografie din Țara Românească,* reprezintă, fără îndoială, culmea preocupărilor bibliologice ale lui Odobescu, ce se împletesc cu multe elemente de istoria literaturii românești vechi. El este cel dintâi în cultura noastră care urmărește începuturile artei tipografice la noi și ceea ce este de reținut este faptul că cele mai multe din afirmațiile sale au rămas valabile și astăzi.

Odobescu era un bun cunoscător al istoriei tiparului european și la curent cu tot ce era nou pe această temă. Cele câteva cărți de specialitate apărute în Franța cu puțini ani înaintea studiului său *(Despre originea și începuturile imprimeriei în Europa* de Auguste Bernard; *Istoria imprimeriei,* în două volume, a lui Paul Dupont, *Originile imprimeriei* a lui Paul Lacroix) sunt menționate de el în bibliografia selectivă.

El amintește de cărțile xilografice, care au precedat tiparul cu litere mobile, de *Biblia* latină a lui Gutenberg și de tăinuirea artei pentru a putea vinde exemplarele tipărite drept manuscrise, de împrăștierea meșteșugului din Maiența în alte orașe germane și, în sfârșit, de primele tiparnițe italiene de la Subiaco și Veneția. Aici voia să ajungă Odobescu, relatând viteza cu care s-a răspândit tiparul, la oficinele lui Aldus Manutius și Andrei Torezzani, căci, după opinia lui, originile tiparului românesc nu puteau fi nici ele de altă stirpe, decât tot venețiană. Este adevărat, subliniază Odobescu, că cele dintâi cărți slavonești nu la Veneția au fost imprimate, ci la Cracovia, în atelierul lui Swiatopolt. Fiol, un neamț din Franconia, dar pentru tipografia din Muntenegru utilajul a fost adus de la Veneția, cu care familia princiară de la Cetinie era în strânse și diverse relații. Aici a lucrat Macarie, pe la 1493-1495, cel ce avea să implanteze și în solul valah sămânța dătătoare de lumină.

Dar, întreținea, oare, pe acea vreme Veneția legături cu Țara Românească în vreun fel, se întreabă Odobescu, ca să poată justifica originea tiparului muntean? Firește că da, răspunde el. Mănăstirea Bistrița însăși păstrează o colecție de stofe și obiecte de artă de origine venețiană, dinainte de Neagoe Basarab și din timpul său, pe care talentatul grafician Trenk le-a desenat cu multă măestrie „Splendoarea luxului venețian pătrunsese la curțile domnilor, în casele boierilor și în sanctuariul bisericilor românești, zice Al. Odobescu. Ceea ce avem încă și mai interesant de arătat este că și industria cea nouă, cea mai nobilă și mai folositoare a Veneției, adică tipografia, veni pentru prima oară d-acolo, să ceară drept de cetățenie în țară la noi".

Aceasta era credința lui Odobescu. Ea n-a rămas însă valabilă, cum vom vedea, tiparul românesc fiind o creație românească, locală. ■

(Va urma)

DIN CRONICA AVIAȚIEI

Oricât ar părea de paradoxală o asemenea afirmație, ea se sprijină totuși pe statistici: avionul rămâne cel mai sigur mijloc de transport. Adevărul este că accidentele de avion – și anul trecut, 1995, deține un loc aparte în cronica neagră a aviației, nu numai la noi dar și în lume cu peste 1 200 morți la un miliard 400 milioane de călători transportați – sunt mult mai impresionante și mai mediatizate decât cele de tren, de mașină, de vapor.

Zborul răspunde unei vechi aspirații a omului. Este suficient să faci apel la miturile și legendele lumii pentru a te convinge. Cine n-a auzit de Icar sau Dedal? Mai târziu, în Orient, de exemplu, prințul Kaykavus urca la cer – astfel îl arată o miniatură persană – într-o trăsură trasă de lebede. Cronicile au reținut numele mai multor temerari care au încercat să zboare, fără a reuși. Primele studii științifice asupra zborului și a posibilităților de a imita mecanic plutirea păsărilor le-a întreprins Leonardo da Vinci. Dar până când primii oameni s-au ridicat în aer au mai trecut peste 200 ani.

Acestei frumoase povești a zborului oamenilor vrem să-i consacrăm, în trei numere ale revistei noastre, o mini-cronică (în care vom prezenta mai ales priorități) și planșele revistei Magazin istoric. **Încercăm astfel să răspundem dorinței exprimate de mulți cititori – tineri și nu numai tineri – în scrisorile venite la redacție sau în discuțiile purtate cu ei. În redactarea textului și pentru realizarea planșelor ne-am folosit de o serie de lucrări puse la dispoziție cu deosebită amabilitate de vechiul colaborator al revistei noastre, domnul ing. dr. Cristian Crăciunoiu și vom menționa în primul rând** Priorități și recorduri mondiale de aviație, **carte semnată de Gheorghe Rado).**

Pentru prima oară, la 1 noiembrie 1783 doi oameni s-au ridicat în zbor liber, cu un balon cu aer cald, celebrul montgolfier. Ei erau fizicianul Jean François Pilâtre de Rozier și maiorul de infanterie François Laurent, marchiz d'Arlandes. Se spune că inițial regele Ludovic al XVI-lea considerase că era mai bine ca doi ocnași să încerce prima ascensiune, temându-se de posibilele consecințe catastrofale. Marchizul d'Arlandes, la insistențele lui Pilâtre de Rozier, a reușit să schimbe decizia suveranului francez. Cei doi au decolat la ora unu și 54 minute și după un zbor de 20-25 minute, la o altitudine maximă de peste 1 000 m, au aterizat cu bine. Printre semnatarii procesului-verbal încheiat pentru posteritate s-a numărat și Benjamin Franklin, ambasadorul Statelor Unite la Paris, mare amator de isprăvi năstrușnice.

Din păcate pentru el, Pilâtre de Rozier a devenit și prima victimă din istoria aeronauticii, alături de Pierre Ange Romain. La 15 iunie 1785 a pornit într-un alt zbor cu un aparat ce combina un montgolfier cu un balon cu oxigen, cu intenția de a traversa Canalul Mânecii. La 27 minute de la decolare, un incendiu a cuprins partea de sus a balonului și nacela s-a zdrobit de pământ (foto 1).

Încă de la început, invenției i s-au căutat și găsit rosturi militare. Ne-am rezumat aici la publicarea unei imagini-caricatură (foto 2) despre posibilele sale utilizări în timpul invadării Angliei de către Napoleon.

Primul balon cu aer cald, dar fără pasageri, a fost înălțat la București la 9 iunie 1818, pe Dealul Spirii. A fost prezent atunci și domnul țării, Ioan Gheorghe Caragea, cu fiica sa Ralu. Drept urmare, balonul a fost numit „bășica lui Caragea". După ce a urcat „în slăvi cât de-abia se vedea", „bășica" a aterizat lângă satul Cățelu. Peste 56 ani, s-a petrecut și prima călătorie cu un balon în România. Inginerul francez Willemont a adus de la Paris un balon cu care, la 28 mai 1874, împreună cu ziaristul Grigore Ventura, a efectuat un zbor de 24 km. *Primul aeronaut român a fost deci un ziarist.*

Evoluția ulterioară a balonului nu a fost foarte spectaculoasă. S-a părut pentru o clipă că dirijabilul – primul astfel de aparat, rigid, fusese construit de contele Ferdinand von Zeppelin – putea rezolva problema transportului unui mare număr de pasageri la mari distanțe, inclusiv peste ocean. Progresele spectaculoase ale aviației și câteva accidente ale dirijabililor ce au șocat opinia publică i-au pecetluit soarta. Aparatele de zbor „mai ușoare decât aerul" sunt folosite azi doar în competiții sportive sau ca un mijloc de agrement.

Otto Lilienthal, inginer german, a fost primul care a reușit, în 1881, să parcurgă 15 m în zbor planat. Distanța cea mai lungă pe care a parcurs-o a fost de 350 m. La fel ca Pilâtre de Rozier, a încheiat și el tragic seria experiențelor. La 8 august 1896 s-a prăbușit de la 15 m înălțime, și-a rupt șira spinării și a murit a doua zi. „Trebuie să fie aduse jertfe" – au fost ultimele

lui cuvinte. În România, Constantin Bălăceanu Stolnici experimenta, la începutul secolului nostru, diverse modele de planoare.

Există o lungă controversă, nesoluționată definitiv nici astăzi – în legătură cu primul zbor efectuat cu un avion cu motor. Faptul este explicabil şi prin aceea că pionierii aviației au fost mai puțin interesați să-şi imortalizeze experiențele. Astăzi, este un lucru aproape unanim acceptat că primii care s-au ridicat de la sol cu un avion cu motor au fost frații Wright (foto 3). Wilbur şi Orville Wright au decolat, pe rând, la 27 decembrie 1903 de pe o plajă din Carolina de Nord, cu un avion biplan, Flyer (Zburătorul – foto 4), realizat de ei. Maşinăria era dotată cu un motor de 12 CP, cu patru cilindri, construit special în acest scop. Pentru desprinderea de pe sol, ei au utilizat şi o catapultă. Primul care şi-a încercat norocul a fost Orville, care era mai mic. A parcurs 40 m, la o înălțime de 3 m. La a patra încercare, Wilbur a parcurs 284 m, în 59 secunde. Deşi frații Wright au adresat presei mai multe apeluri, au avut parte doar de... cinci spectatori. Spre norocul lor, unul dintre ei a avut şi un aparat de fotografiat, cu care a imortalizat încércările reuşite, ceea ce le-a asigurat prioritatea mondială.

Conaționalul nostru, Traian Vuia, nu a avut însă parte de aceeaşi şansă în privința omologării rezultatelor sale. Abia anul trecut Aeroclubul francez i-a recunoscut prioritatea: a fost primul om care a decolat cu propriile mijloace de bord ale avionului (deci fără catapultă), rulând pe roți prevăzute cu pneuri. La 17 august 1903, Vuia a primit brevetul francez de invenție nr. 322 106, pentru „aeroplan-automobil“ (foto 5). Tot el şi-a construit şi motorul. La 18 martie 1906, la Montesson, în apropiere de Paris, după o rulare de 50 m, aparatul a decolat şi a parcurs 12 m în zbor, la o înălțime de un metru. În același an, Vuia a mai realizat alte 6 zboruri cu aparatul său.

Primul avion construit în România a fost cel realizat de Aurel Vlaicu. Era un monoplan cu ampenaj anterior şi aripă flexibilă, ce-şi adapta automat forma profilului la necesitățile zborului. Aparatul prezenta o serie de soluții originale, dintre care amintim doar carlinga închisă în partea inferioară şi cele două elicii coaxiale contrarotative, amplasate una în față şi cealaltă în spatele aripii. Vlaicu a efectuat primul zbor cu acest aparat la 17 iunie 1910, pe aerodromul Cotroceni (cam pe unde începe azi cartierul Drumul Taberii). El a învățat singur să zboare şi a executat zboruri de încercare cu propriul avion (foto 8).

Tot nouă, românilor, ne revine şi o altă prioritate în istoria aviației. La cel de al doilea salon de aeronautică de la Paris, din luna octombrie 1910, ținut la Grand Palais, Henri Coandă a expus avionul cu reacție. Era pentru prima oară în lume când se propunea înlocuirea elicei cu turbina. La 16 decembrie 1910, pe terenul de la Issy-les-Moulineaux, el a încercat să testeze motorul şi un rulaj. A pornit motorul, dar avionul a intrat în viteză mult mai repede decât se aştepta Coandă şi a decolat. Surprins – nu pilotase până atunci nici măcar un avion cu elice – speriat de flăcările de la ajutajele de evacuare laterale (s-au lipit de fuselaj, în loc să meargă în exterior, cum se aşteptase inventatorul), Coandă nu a putut stăpâni aparatul, care a alunecat pe o aripă, s-a izbit de pământ şi a ars. Din fericire, Coandă a scăpat cu viață, fiind aruncat din postul de pilotaj la contactul cu solul (foto 6).

În paralel, a apărut şi fratele avionului, elicopterul. Primul model zburător al unui elicopter a fost testat cu succes încă la 28 aprilie 1784 de francezii Lannoy şi Bienvenu. Au trecut apoi peste 100 ani până când un om a reuşit să efectueze primul zbor liber cu un elicopter. La 13 noiembrie 1907, fabricantul francez de biciclete Paul Cornu s-a ridicat la aproximativ 30 cm, pentru 20 secunde, cu elicopterul construit de el. După-amiaza, a repetat experiența. Fratele său, agățat de aparat, a rămas suspendat la 1,50 m de sol.

Perioada care a urmat până la primul război mondial a fost una de progrese rapide şi de recorduri stabilite şi apoi depăşite cu un entuziasm extraordinar. Astfel, în același an, cu o lună şi trei zile înainte de zborul lui Cornu, un alt francez, Robert Esnault Pelterie, a creat comanda unică, cu manşă de palonier. Din manşă pilotul comanda cârma de profunzime şi stabilitatea longitudinală: pentru a lua înălțime, pilotul trăgea de manşă, iar pentru a coborî, o împingea înainte. Cu ajutorul palonierului, acționat cu picioarele, pilotul controla cârma de direcție şi amplitudinea virajelor. Tehnica pilotajului era astfel revoluționată.

În 1909, Louis Blériot traversa în zbor Canalul Mânecii. În dimineața zilei de 25 iulie, la ora 4.35, a decolat de la Calais cu monoplanul Blériot IX. A zburat peste imensitatea mării, lipsit de busolă, care se blocase. A aterizat la Dover la ora 5.12 (foto 7). Distanța de 33 km a fost acoperită în 27 minute, la o înălțime de 50 m.

Peste numai un an, în 1910, prima traversare reuşită a Munților Alpi s-a încheiat în mod tragic pentru aviatorul Georges Chavez. La 23 septembrie 1910, cu un avion Blériot IX, el a decolat din localitatea Brigue, în Elveția. A trecut peste celebrul Simplon, stabilind un nou record de altitudine: 2 632 m. Apoi a început coborârea spre Domodossola, în Lombardia. Cu puțin înainte de aterizare, una dintre aripi s-a pliat şi aparatul s-a prăbuşit de la 10 m înălțime. Chavez a murit peste câteva zile.

La noi, prima trecere cu avionul peste Munții Carpați a fost

realizată de locotenentul Ioan Peneş. El realiza astfel visul lui Vlaicu, mort într-o tentativă similară. La 18 august 1916, locotenentul Peneş a decolat de lângă Băicoi, cu un avion Farman. Din cauza ceţii, a fost silit să-şi întrerupă călătoria la Azuga. Şi-a continuat zborul a doua zi, aterizând pe un teren în apropiere de Braşov.

Celebrul aviator francez Roland Garros (*Magazin istoric,* nr. 6/1990) este autorul primei traversări a Mării Mediterane, cu un avion Morane-Saulnier. Pilotul a decolat de la St. Raphael, lângă Nisa, la 23 septembrie 1913, şi a aterizat la Bizerta, după un zbor de opt ore.

Prima femeie brevetată ca pilot de avion a fost Elise Deroche, la vârsta de 24 ani, în 1910. Soarta a vrut ca ea să moară peste 9 ani, ca pasageră în timpul unui miting aviatic. Să facem un salt în timp. La 10 martie 1991, a fost oprită pentru prima oară decolarea unui avion, deoarece unul dintre pasageri a refuzat să mai zboare aflând că la conducerea aparatului se afla o femeie. La noi, prima femeie pilot a fost Elena Caragiani-Stoenescu. Pentru că în ţară nu i s-a aprobat să urmeze şcoala de aviaţie, pretextul fiind că era femeie, a plecat la Paris, unde a obţinut brevetul la 22 ianuarie 1914. Se număra în acel moment printre cele 10 femei din lume care deţineau un astfel de document. Prima femeie brevetată ca aviator în România a fost Ioana Cantacuzino, dar evenimentul s-a petrecut abia în 1930. Primul român care a obţinut brevet de pilot a fost George Valentin Bibescu, la 10 ianuarie 1910, în Franţa. Era brevetul cu numărul 20 în lume. Mai târziu, el avea să fie vicepreşedinte al Aeroclubului Român şi preşedinte al Federaţiei Aeronautice Internaţionale. În vara anului 1911, a înfiinţat în ţară o şcoală de pilotaj la Cotroceni. Primul brevet de pilot de avion eliberat în România a fost obţinut de sublocotenentul Ştefan Protopopescu, la 9 iulie 1911.

La 17 septembrie 1908 s-a înregistrat, în Statele Unite, primul accident în care a pierit un pasager. Locotenentul Thomas Selfridge se urcase la bordul unui avion pilotat de Orville Wright, în timpul unei demonstraţii menite să convingă armata americană de utilitatea noii invenţii. În timpul zborului s-a rupt o pală de la elice, care a retezat un cablu ce fixa ampenajul. Avionul s-a prăbuşit de la 25 m, Orville Wright accidentându-se grav. Primul pilot victimă a avionului a fost francezul Eugène Lefebre, care pilota tot un avion Wright. El s-a prăbuşit la 7 septembrie 1909.

Ca şi în cazul balonului, avionului i s-au găsit încă de la început atât utilizări paşnice, cât şi din cele militare. Astfel, în 1911 Alfred Zimmermann, obţinea un brevet pentru un procedeu de combatere a insectelor dăunătoare prin împrăştierea de insecticide din avion. Este drept, au trebuit să mai treacă 10 ani până ce s-au efectuat primele experimente. Tot în 1911 se inaugura, la 18 februarie, prima poştă aeriană de stat, în India. La 9 septembrie 1911, cu ocazia serbărilor de încoronare a regelui George V al Angliei, s-a efectuat prima cursă poştală cu avionul în Europa. Iar la 23 septembrie 1911 se desfăşura în S.U.A. prima experienţă de acest gen. Prima linie poştală aeriană regulată s-a inaugurat abia în decembrie 1918.

În decembrie 1913, în S.U.A. s-a înfiinţat prima linie de transport pentru pasageri. Primul zbor a fost efectuat la 1 decembrie 1914, cu un hidroavion. Distanţa acoperită era de 29 km, câţi se aflau între oraşele St.-Petersburg şi Tampa. Preţul unui bilet era de 5 dolari.

Să mai amintim aici şi faptul că încă înainte de izbucnirea primului război mondial s-au căutat soluţii pentru mărirea capacităţii de transport a avioanelor. Primele încercări, mai curând curioase (foto 9), nu au fost încununate de succes. Abia în 1913 a putut zbura primul avion cu patru motoare, creaţie a inginerului rus Igor Sikorsky. Avea cabină pentru pilot şi putea transporta şapte pasageri.

O mult mai rapidă dezvoltare aveau să cunoască în timpul primului război mondial utilizările militare ale aviaţiei. Pentru prima oară s-a pus problema folosirii avionului în scopuri militare în Franţa, la doi ani după primul zbor reuşit efectuat în Europa. Şi tot în 1908 a început şi armata americană tratativele cu fraţii Wright pentru cumpărarea unui avion. În ciuda accidentului pe care l-am menţionat deja, în 1909 statul major al armatei S.U.A. îşi dădea acordul pentru cumpărarea biplanului tip A, care îndeplinea cerinţa pusă: rezistase în aer peste o oră. Poreclit „Military Flyer", a fost primul aparat de zbor militar din lume, furnizat la preţul de 200 000 dolari.

În 1911, în rada portului San Francisco, Eugene Ely reuşea prima apuntare (aterizare la bordul navei). Pe crucişătorul USS Pennsylvania s-a instalat o platformă de 37 m lungime. Ely a imaginat un sistem de frânare format din 22 corzi de-a latul platformei şi o pânză groasă în capăt, care să reţină avionul. În momentul când a virat spre platforma de apuntare şi a tăiat motorul, o puternică turbulenţă a făcut aparatul să se cabreze. Echipajul – care se strânsese pe punte şi pe catargele navei, ce arăta precum pomul de Crăciun – şi-a ţinut răsuflarea dar pilotul a reuşit să stăpânească maşinăria. Avionul s-a oprit după ce a trecut de mai bine de jumătate dintre corzile întinse pe punte. Căpitanul lui USS Pennsylvania a exclamat: „Este evenimentul cel mai important de când s-a aşezat porumbelul pe Arca lui Noe".

Între personalităţile care au militat pentru crearea unei aviaţii militare – zăngănitul armelor se auzea tot mai ameninţător în Europa – s-a numărat şi celebra actriţă Sarah Bernhardt, care nu ezita să facă chetă pentru

cumpărarea de avioane în timpul spectacolelor sale. Curând, aeroplanele devin o prezență comună la marile manevre militare (foto 10). În România, Aurel Vlaicu executase deja, în 1910, misiuni de recunoaștere, observație și legătură aeriană la manevrele militare anuale. La 20 aprilie 1913 prin Legea de organizare a aeronauticii s-a înființat la noi Aeronautica Militară cu două secții: aviație și aerostație.

Pentru prima oară, aviația a fost utilizată pe un teatru de conflict în timpul războiului italo-turc, în Tripolitania. La 22 octombrie 1911, căpitanul aviator Piazza a efectuat un zbor de recunoaștere deasupra liniei frontului, care a durat o oră. După un an, în timpul celui de al doilea război balcanic, a fost semnalată activitatea unui număr de 15-20 avioane, fără a fi implicate în acțiuni spectaculoase. Prima luptă aeriană s-a produs în timpul primului război mondial, la 5 octombrie 1914, între un avion german și unul francez. În vreme ce aviatorii englezi și francezi au aruncat din avion, mai întâi, bastonașe de oțel, ascuțite, de mărimea unui creion, piloții germani au fost primii care au lansat bombe, la 3 august 1914. În 1915 au apărut și primele avioane de vânătoare. Roland Garros a fost cel care a inventat tirul printre palele elicei, dar germanii au reușit primii să facă practică invenția, sincronizând cadența mitralierei cu ciclul motorului. Sarcina lor a fost ușurată de capturarea lui Roland Garros, căzut în spatele liniilor germane. El a încercat să-și distrugă aparatul, dându-i foc, dar fără succes.

Avioanele au fost folosite și în misiuni de propagandă. Astfel, la 9 august 1917 o escadrilă de opt avioane italiene, condusă de poetul Gabriele d'Annunzio (foto 11) a lansat deasupra Vienei manifeste pe care scria „Trăiască Libertatea! Trăiască italienii! Trăiască înțelegerea!"

Prima misiune de recunoaștere aeriană a fost executată în România la 29 august 1916. Locotenentul Atanase Enescu și fotograful Gheorghe Marcovici au pătruns la sud de Dunăre, în zona Rusciuk-Razgrad și au executat fotografii aeriene. Primul aviator care a sărit cu parașuta – dar dintr-un balon de observație – a fost locotenentul Gheorghe Demostene Rally. La 2 iulie 1917 se afla la 1 200 m înălțime, în nacela unui balon captiv, executând o misiune în timpul luptelor pe linia Mărăști-Mărășești-Nămoloasa. Atacat de o formație de avioane inamice, s-a salvat sărind cu parașuta.

În timpul primului război mondial au apărut și avioanele-gigant (pentru acele vremuri). Am ales pentru a prezenta cititorilor noștri două aparate. Primul (foto 12) este un Sikorsky, utilizat deja de ruși în toamna anului 1915. Cel de al doilea este un aparat german, Siemens-Schuckert R-VIII, cu o anvergură de 48 m.

Odată cu sfârșitul primului război mondial s-a încheiat și perioada de pionierat a aviației. În numai 15 ani, de la primul zbor al fraților Wright, aviația parcursese un drum remarcabil. Entuziasmul unor Vuia, Blériot, Chavez, Roland Garros, Vlaicu, faptele de arme săvârșite pe teatrele de luptă de așii Manfred von Richthofen, Georges Guynemer sau Bader au impus definitiv aviația în conștiința publică, dincolo de recorduri și fapte deosebite, ca un mijloc de transport ce se anunța extrem de promițător. Perioada ce a urmat, până la cel de al doilea război mondial, avea să consolideze acest rol. ■

(Va urma)

COPERTELE

① În fiecare an zilele Sfintelor Paști evocă pentru creștinii de pretutindeni patimile Celui Răstignit pe cruce pentru izbăvirea noastră; Iisus Christos crucificat, detaliu de pe o raclă din sec. XII **(Meșterii din Limoges,** p. 87)

② Festivitatea de înscăunare a primului Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, la 1 noiembrie 1925 **(sus)** Miron Cristea (1925-1939; **stânga sus);** Patriarhul Nicodim Munteanu (1939-1948; **dreapta sus);** Patriarhul Justinian Marina (1948-1977; **stânga jos)** și Patriarhul Justin Moisescu (1977-1986). Reproducem aceste imagini din volumul **Autocefalie, Patriarhie, Slujire Sfântă**

③ Portretul logofătului Toader Bubuiog în ctitoria sa de la Humor; reproducere din albumul **Roumanie. Eglises peintes de Moldavie** (România. Bisericile pictate ale Moldovei), publicat de New Graphic Society în colaborare cu UNESCO, în „Colecția UNESCO a artei mondiale", Paris, 1962 **(Toader marele logofăt,** p. 78)

④ O recentă apariție lexicografică franceză prezintă trei mii de ani de istorie în 1 800 biografii și 5 000 personaje (între care și 15 românești), relevând continuitatea istoriei continentale și conexiunile ei universale. Unul dintre acești făuritori de istorie europeană a fost Carol Quintul (1516-1556), din al cărui castel construit în 1580 la Bucovice, în Moravia (azi în Republica Cehă) reproducem acest detaliu arhitectural, reprezentând răpirea Europei **(Ultimul dicționar istoric francez,** p. 36)

Din cronica aviației

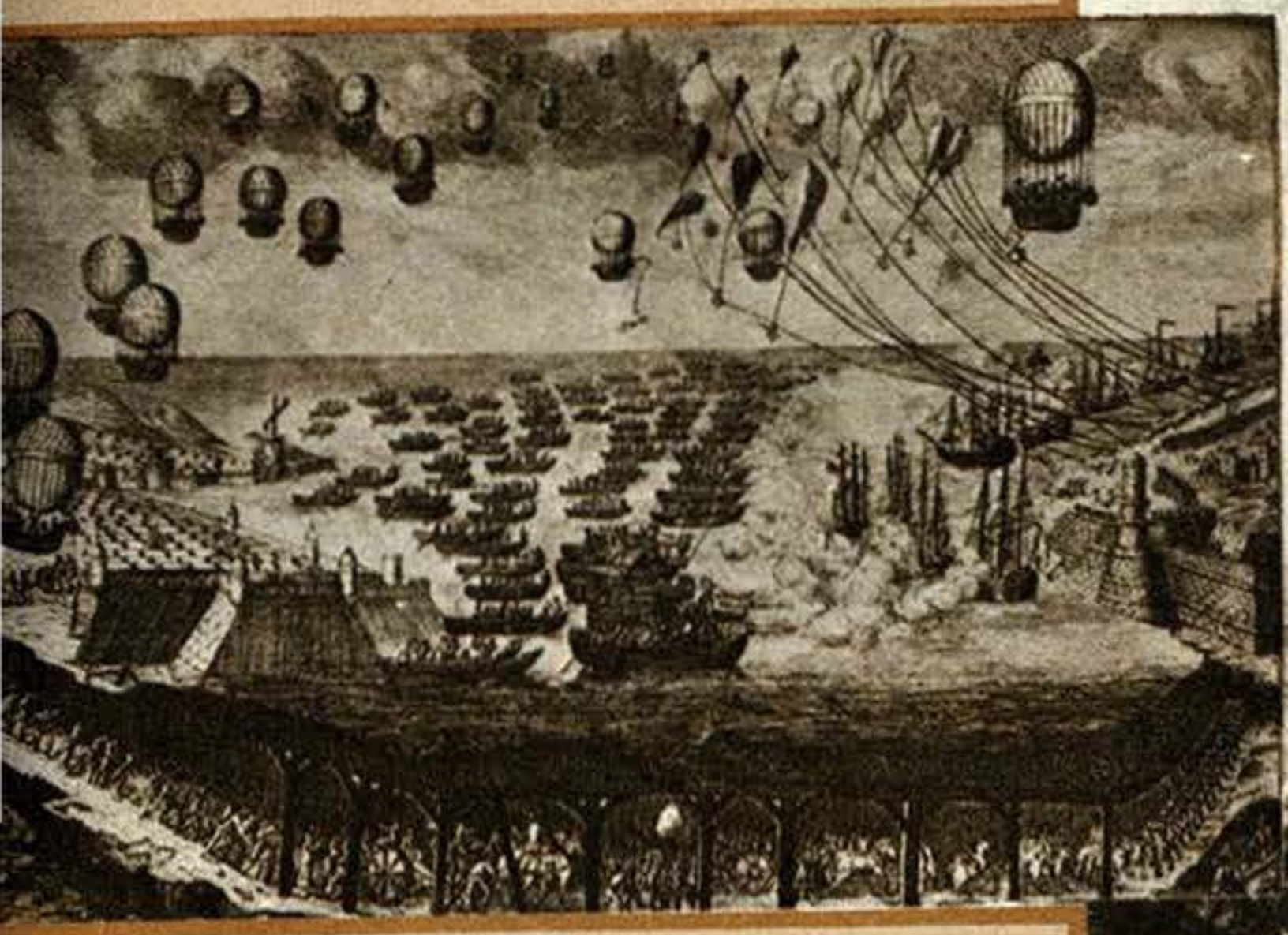

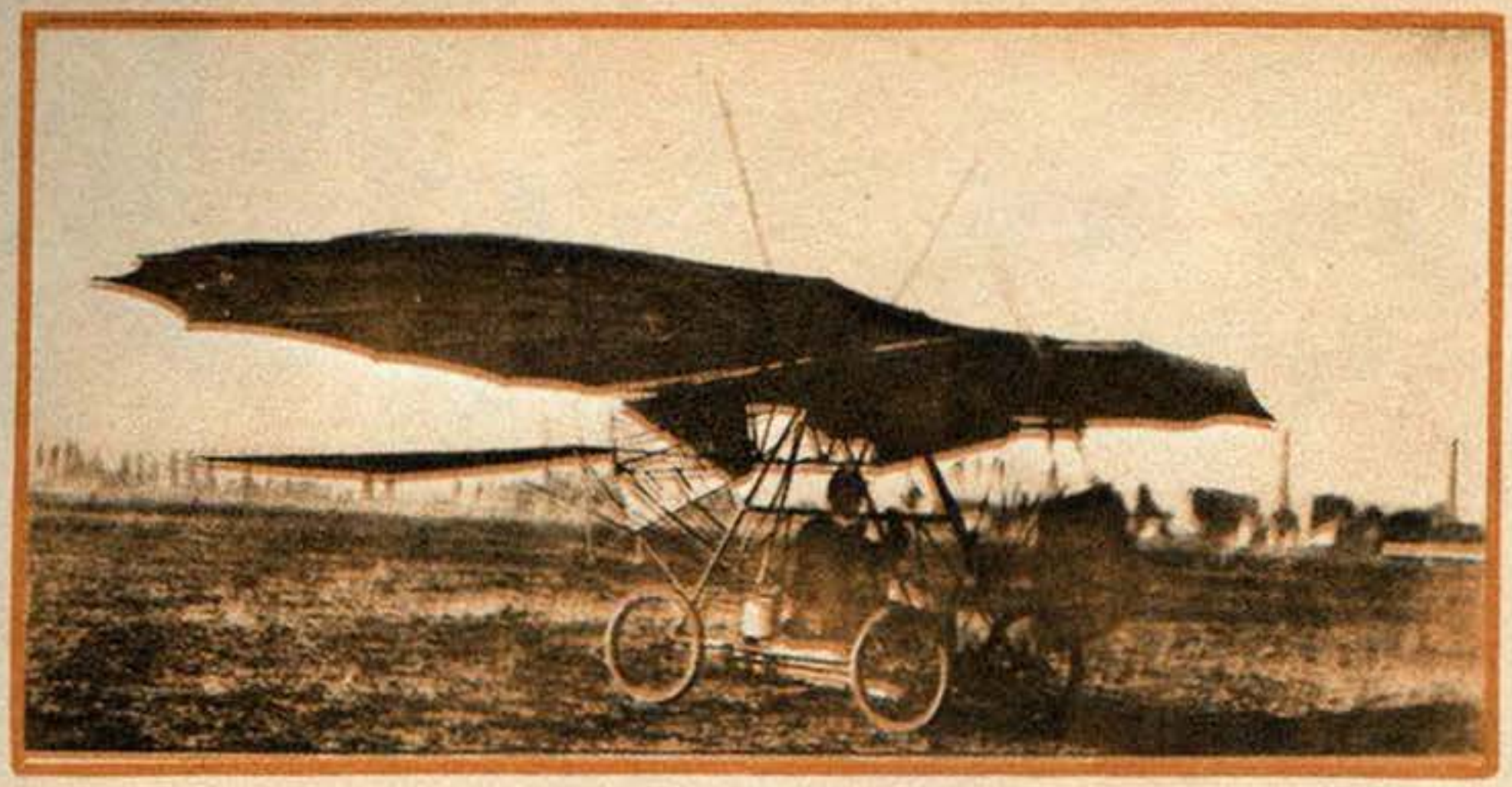

5

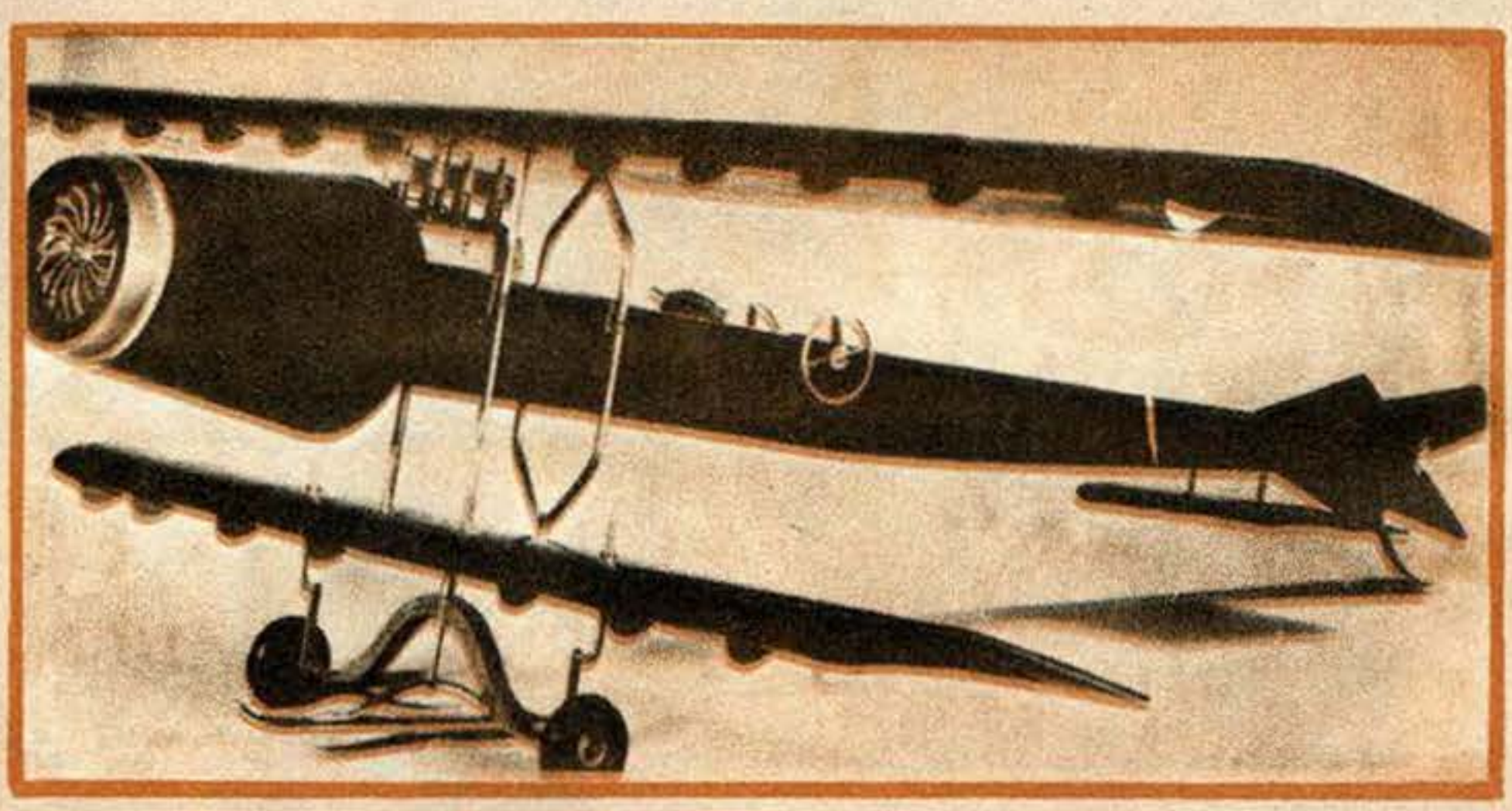

6

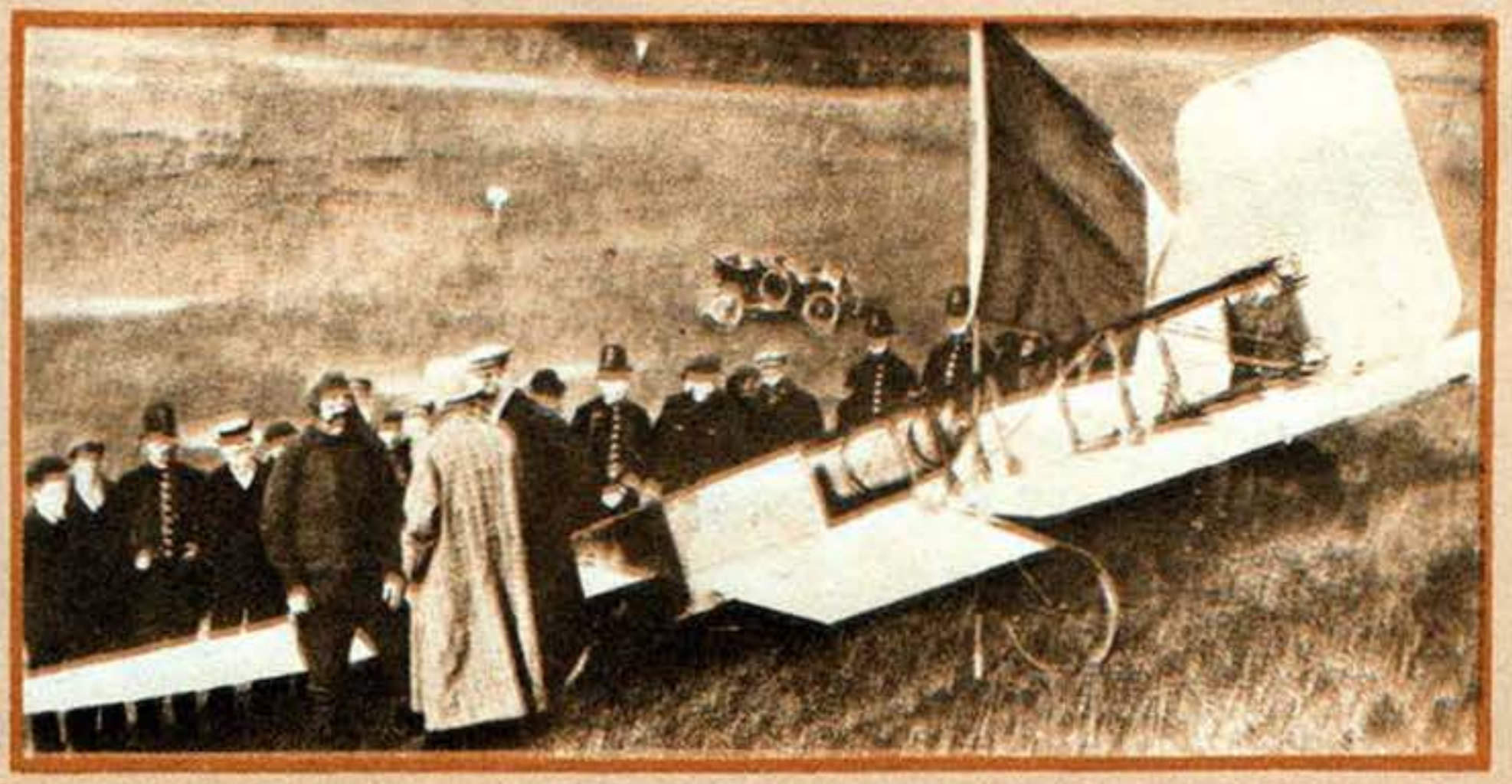

7

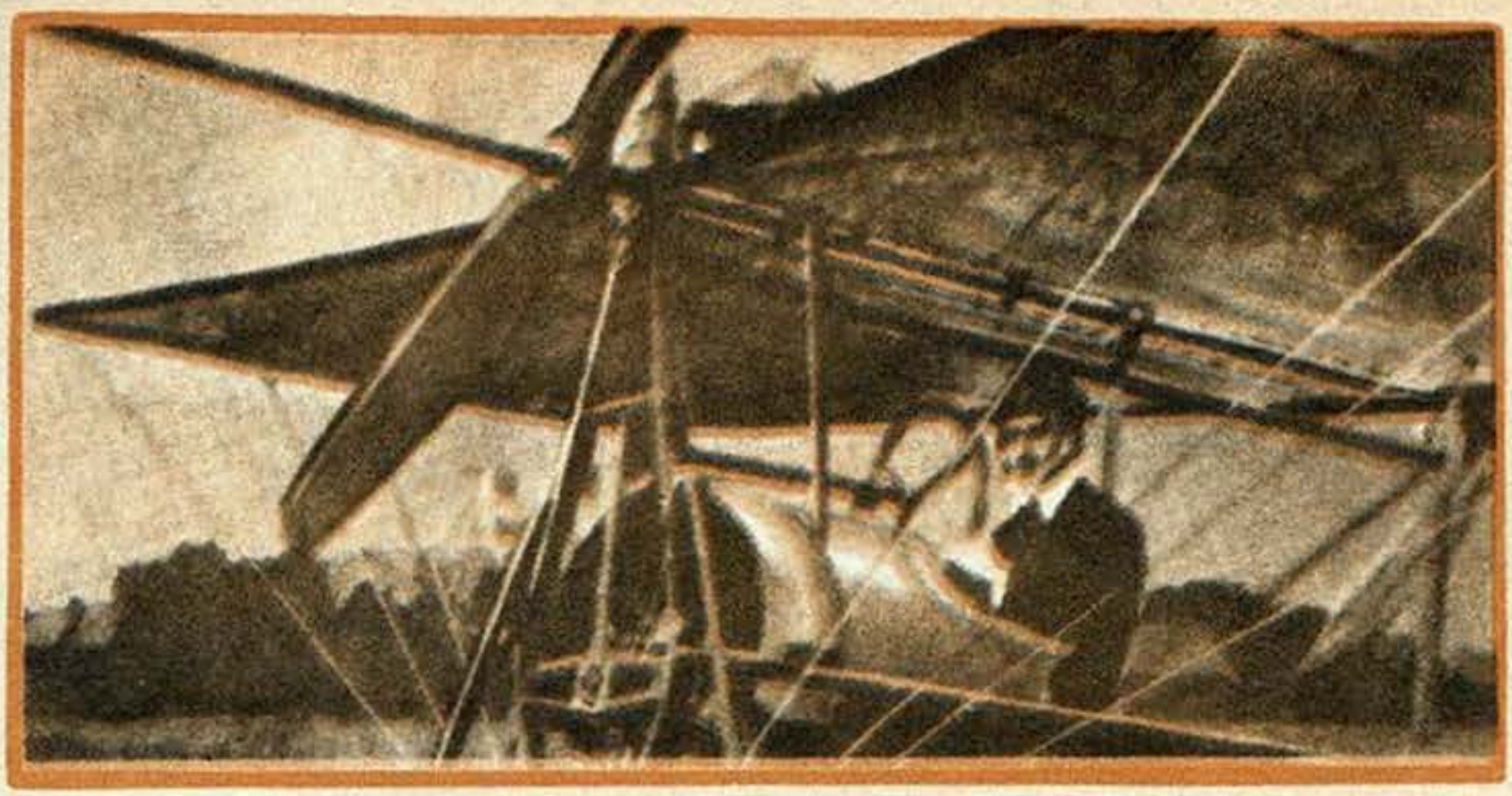

8

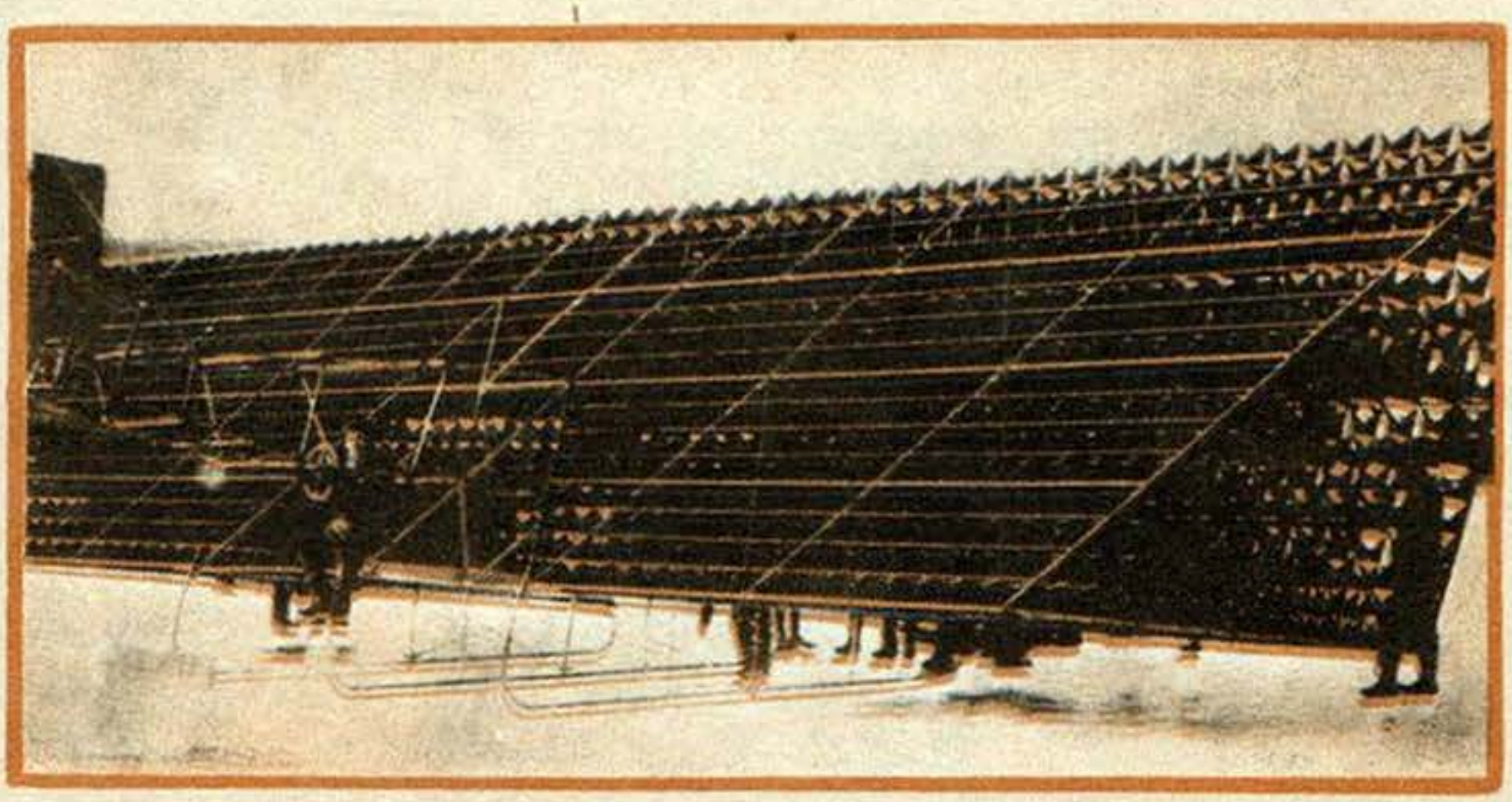

9

10

11

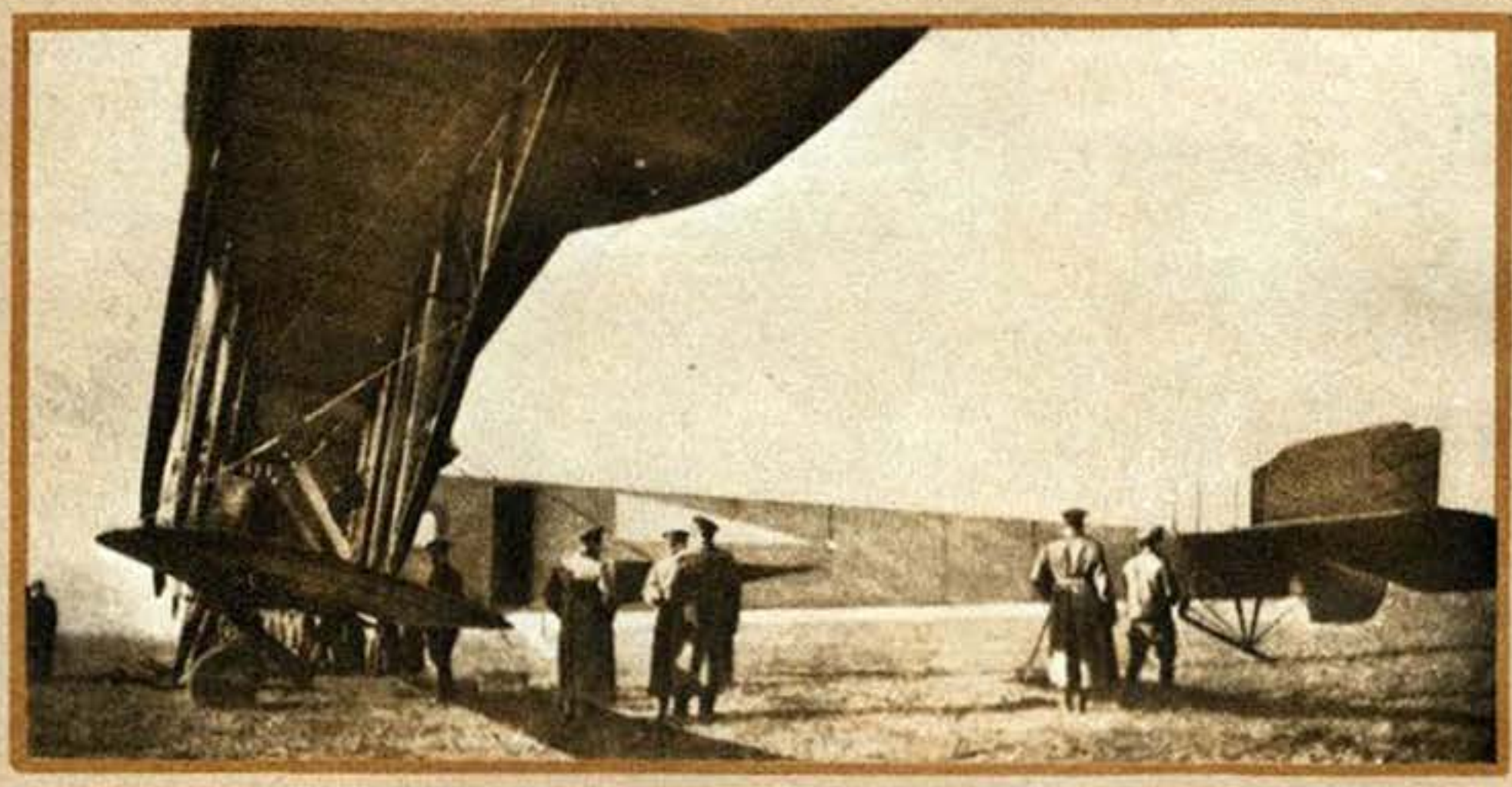

12

13

Istoria bancare civilizației românești

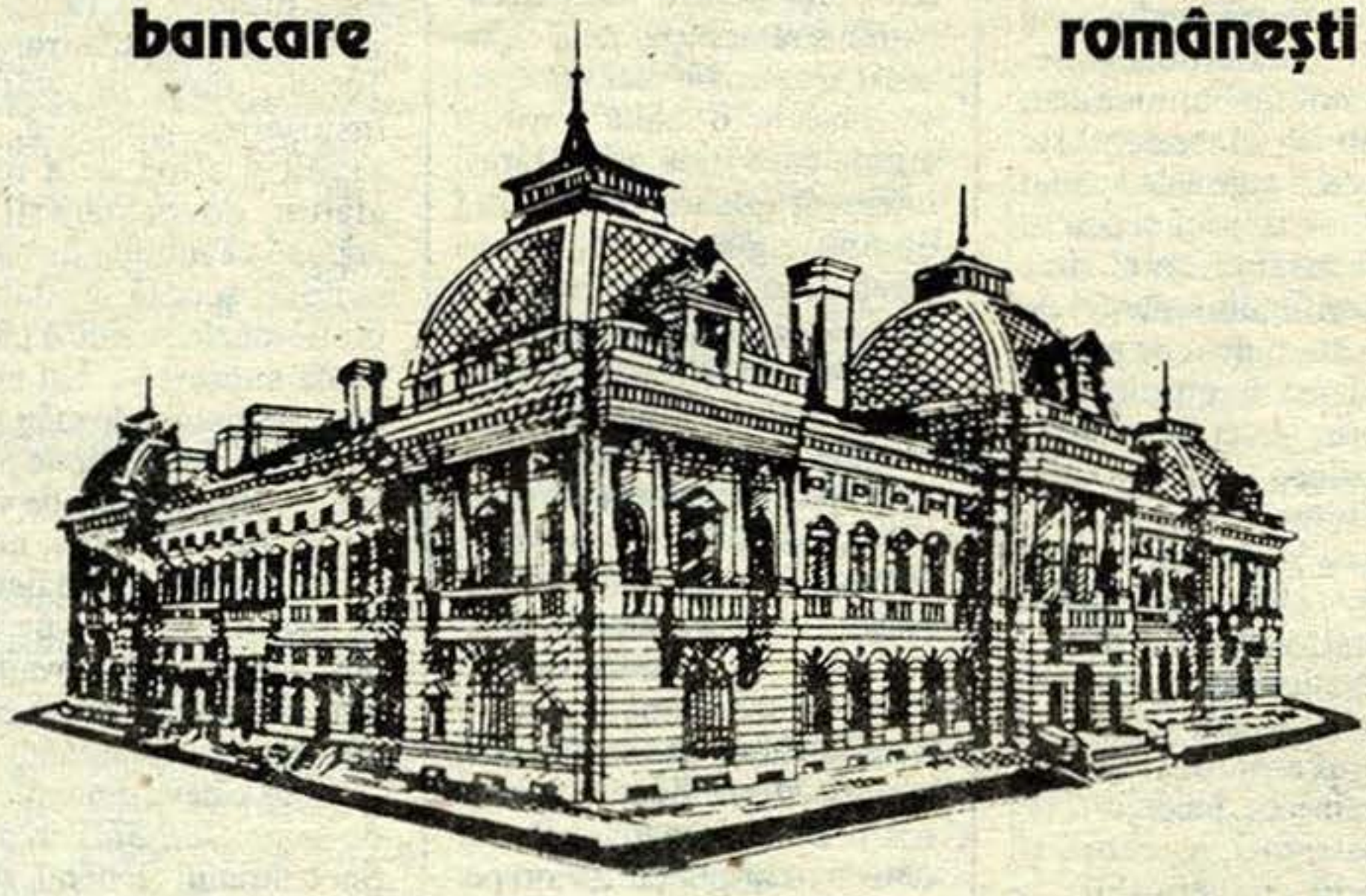

BĂTRÂNA DOAMNĂ ÎȘI OMAGIAZĂ EROII

„Ceea ce distinge spiritul de materie este memoria... În clipa de față trăim profund adevărul că memoria este o funcție de mare preț în viață, că ceea ce face pe om să fie om este memoria, adică puterea de a nu uita trecutul. Prin această putere esențială a spiritului, prin care se păstrează amintirea, spiritul omenesc este capabil să se orienteze perfect și în actualitatea prezentului și în a-și făuri un plan de luptă și de biruință în viitor. Prin aceasta spiritul domină materia, domină vremea și se unește cu însăși veșnicia...“

Această cugetare, exprimând un adevăr verificat de întreaga istorie a civilizației umane, a fost rostită în ziua de 11 noiembrie 1937, în cadrul unei impresionante manifestări găzduite de Palatul Băncii Naționale a României. Vom reconstitui evenimentele utilizând o amplă dare de seamă pe care am depistat-o într-unul din dosarele Arhivei Băncii Naționale a României. Este, de fapt, un veritabil reportaj redactat chiar de către organizatorii manifestării. Reproducând aici pasajele cele mai semnificative, ne vom onora promisiunea din finalul episodului publicat în numărul trecut, de a veni cu noi elemente care să completeze imaginea Băncii Naționale a României în anii Războiului de întregire a patriei (1916-1918).

Ca-n vremea Vrâncioaiei

„A fost aleasă înadins o zi de lucru, ziua armistiţiului [din primul război mondial, încheiat la 11 noiembrie 1918 – *n.n.*], spre a da actului şi o preţuire istorică şi pentru ca el să însemneze şi simbolul sacrificiului muncii pe care fiecare o depune pentru consolidarea drepturilor câştigate prin jertfa de sânge a camarazilor a căror memorie se sărbătorea".

În acea zi de joi, 11 noiembrie 1937, birourile Administraţiei centrale a Băncii Naţionale a României s-au închis la ora 12.15. La 12.30 guvernatorul Mitiţă Constantinescu, înconjurat de administratori, cenzori şi comisarul guvernului, a coborât în palierul principal al scării de onoare. Sunt de faţă rude ale celor căzuţi în război: doamnele Paulina Avramescu, Maria Băleanu, Eleonora Biciola, Eugenia Constantinescu, Maria Dumitrescu, Lucia Enescu, Iordana Georgescu, Maria Popa, Maria Pupa, Silvia Slăvescu, coloneii Caton şi Corneliu Slăvescu, Toma Biciola, Constantin Heraru, Marin Ionescu şi mulţi pensionari, foşti lucrători ai Băncii Naţionale.

Parohul bisericii Zlătari oficiază un serviciu divin, după care se adresează celor prezenţi: „Să-mi permiteţi, ca slujitor al lui Dumnezeu, după ce am săvârşit această rugăciune, să spun un cuvânt duhovnicesc, pe care, în numele Bisericii, cred că trebuie să-l spun în această clipă solemnă în viaţa acestui institut binecuvântat al ţării româneşti, care se cheamă Banca Naţională... Faptul că dv., domnule guvernator, aţi luat această iniţiativă de a comemora pe funcţionarii Băncii Naţionale care şi-au dat viaţa pentru realizarea patriei strămoşeşti, arată că în acest aşezământ materia este pătrunsă de o înaltă spiritualitate care îi dă adevăratul înţeles şi valoare. D-voastră, domnule guvernator, înţelegeţi să păstraţi necontenit în acest aşezământ omagiul şi, mai mult decât omagiul, spiritul celor care s-au dus în vremuri de luptă pentru întregirea patriei, pentru ca să o crească şi să o înflorească..."

Inspectorul general Ilie Nestorescu, cel mai vechi şi cel mai în vârstă dintre funcţionarii Băncii Naţionale, a făcut apelul eroilor căzuţi. După fiecare nume rostit de el, cenzorul Dem. Cristescu răspunde: „Mort pe câmpul de onoare". După rostirea câtorva nume, vădit emoţionat, inspectorul general Nestorescu a izbucnit în plâns. A reluat apoi lectura numelor celor omagiaţi.

A urmat cuvântarea cenzorului Dem. Cristescu. Acesta fusese însărcinat de conducerea Băncii să facă cercetările documentare necesare stabilirii contribuţiei funcţionarilor Băncii chemaţi sub arme în august 1916. „S-au scurs 21 de ani de când cei 201 camarazi ai noştri au răspuns la chemarea patriei, cu acelaşi entuziasm şi avânt ca toată ţara, când, mic şi mare, tânăr şi bătrân, nu avea decât un singur gând: acela al dezrobirii fraţilor de un sânge şi de o credinţă de sub stăpânirile străine, spre a realiza astfel idealul mult visat al unităţii naţionale, care a existat în toate epocile trecutului nostru zbuciumat, de la urzirea neamului şi până azi, cu încercările, suferinţele şi gloriile lui. Ei au pornit cu mândria şi ferma încredere, cu dispreţul de primejdie al acelora care vor să învingă sau să moară. Erau între ei unii care nu erau siliţi să intre în linia de foc, având după lege dreptul să rămână la serviciile dinapoia frontului. Totuşi, duşi de vârtejul însufleţirii generale, n-au şovăit o clipă de a merge alături de camarazii lor, arătând că inimile formate la simpla şcoală a datoriei profesionale se ridică până la jertfa supremă... Un nesemuit sentiment de mândrie şi admiraţie ne cuprinde pe toţi când citim minunile de vitejie săvârşite de fraţii noştri. Printre aceştia găsim figurând în paginile oficiale pe mulţi din scumpii noştri tovarăşi de muncă, pentru a căror comemorare suntem adunaţi azi...

Citez câteva din faptele lor de arme: *Ion Slăvescu,* din Secretariatul General, sublocotenent în Regimentul 18 Gorj, moare la 11 septembrie 1916, la pasul Buliga, trăgând cu o mitralieră cucerită de plutonul lui, cu care respinsese două companii şi o secţie de mitraliere bavareze... Citat pe regiment şi divizie. La trei fraţi pe front, legea prevede ca ceilalţi să fie mobilizaţi la servicii dinapoia frontului. Fraţii Slăvescu au refuzat să se folosească de această favoare şi au mers toţi şapte pe câmpul de luptă, unde trei dintre ei au murit vitejeşte.

Ştefan G. Ioanin, din Serviciul Contabilităţii Centrale, sublocotenent în Regimentul 9 roşiori, cade la Oneşti, împreună cu căpitanul, locotenentul şi sublocotenentul mai vechi, după ce luaseră rând pe rând comanda detaşamentului, căzând unul câte unul în fruntea luptei pentru cucerirea unei creste...

Haralambie Popa, contabilul sucursalei Galaţi, locotenent în Regimentul 11 Siret, face minuni de vitejie şi

cade la 13 decembrie 1916 în fruntea companiei sale cu prilejul unui atac dat de regimentul său în apropiere de Râmnicul Sărat...

Faptele de arme ale celorlalți colegi, unele mai frumoase ca altele, le vom consemna amănunțit într-o carte de aur ce o vom păstra ca un tezaur sfânt și o vom face cunoscută familiilor fiecăruia dintre vitejii noștri".

„Neclintiți în slujba neamului"

Continuându-și discursul, cenzorul Nestorescu a spus: „Înapoiați [din refugiu – *n.n.*] de la Iași, un serviciu divin pentru pomenirea camarazilor căzuți în război s-a oficiat la biserica Zlătari, în ianuarie 1919, iar luna următoare se crea «Fondul Eroilor»[1], din care se servesc pensii urmașilor lor și în fața Adunării Generale a Acționarilor neuitatul guvernator Bibicescu..., în numele Consiliului General, făcea jurământul de a păstra credincios memoia morților noștri. Acest jurământ îl ținem azi. În dorința ca realizarea lui să fie cât mai demnă de scumpii noștri dispăruți, s-a îngăduit cu o pioasă răbdare a se face îndelungate studii și încercări. Formula definitivă, în sobrietatea ei clasică, a fost găsită de dl. guvernator Constantinescu, iar colegul nostru, arhitectul [Radu] Dudescu, înțelegându-i gândul, l-a interpretat atât de artistic în stilul clădirii. Încastrată în zidurile acestei vechi instituții, la răspântia serviciilor ei, placa aceasta va fi pentru fiecare din noi o continuă aducere aminte a suferințelor și sacrificiului lor și un simbol permanent care să ne îndemne a rămâne neclintiți în slujba neamului..."

Într-o tăcere impresionantă, a luat cuvântul guvernatorul Mitiță Constantinescu, din al cărui discurs reținem: „Conducerea Băncii a așteptat de multă vreme această clipă sfântă. Ne-am gândit cu toții la ea cum să o întruchipăm, cum s-o exteriorizăm ca ea să fie cât mai demnă, mai nobilă în simplitatea ei, mai adânc implântată în sufletele noastre, conducători și camarazi. Și mulțumesc colegilor din Consiliu și tuturor colaboratorilor că inițiativa și gândirea care trăiau și pluteau pentru această pomenire încă de multă vreme, în Banca noastră, și-a găsit astăzi această întruchipare și ziua de comemorare, pentru ca cu toții să facem acest pios popas la umbra crucii și amintirii camarazilor care au dispărut așa de înălțător".

După ce a omagiat familiile celor căzuți pe câmpul de onoare, guvernatorul și-a încheiat cuvântarea sa cu aceste cuvinte: „Nu ne rămâne decât nouă să păstrăm cu pietate memoria scumpă a lor, nouă cei care am avut fericirea și șansa ca să scăpăm cu viață din zarul războiului... Să ne ajute Dumnezeu să avem șansa biruințelor pentru propășirea instituției noastre".

S-a procedat apoi la semnarea pergamentului comemorativ, artistic lucrat de Serviciul tehnic al Băncii Naționale a României, al cărui conținut îl reproducem aici:

„Astăzi, joi, 11 noiembrie, anul una mie nouă sute treizeci și șapte, în timpul rodnicei domnii a M.S. Regelui Carol II-lea, s-a așezat, făcându-se creștinească slujbă, placa pentru pomenirea oștenilor, slujitori ai Băncii Naționale a României, căzuți pe câmpul de luptă în războiul de întregire a neamului românesc din anii 1916-1918, și anume: M.N. Ionescu, Șt. G. Ioanin, I. Crivăț, I.E. Vergatti, I.I. Slăvescu, Gr. Săndulescu, Șt. Constantinescu, Petre Popa, I. Pătulea, M. Oproiu, C. Enescu, C. Biciola, H. Popa, C. Colac, G.G. Dumitrescu, D.M. Vasiliu, M. Ionescu, A.I. Popescu, C. Georgescu, I. Dumitrescu, D.P. Constantinescu.

S-a adus această pioasă amintire săpându-se numele lor în piatră pentru a lor slăvire, guvernator al Băncii Naționale a României fiind dl. Mitiță Constantinescu, vice-guvernator C.T. Teodorescu, administrator d-nii C.I. Băicoianu, N. Bălănescu, G. Cesianu, O. Kiriacescu, I.I. Lapedatu, A. Oțoiu, M. Romniceanu, E. Savu, C. Stoicescu, cenzor Chr. Simionescu, președinte I. Ciocârlie, D. Cristescu, Gh. N. Leon, M. Mărcuș și Al. Neagu.

Piatra s-a cioplit după schița arh. R. Dudescu".

(Va urma)

Cristian PĂUNESCU,
Marian ȘTEFAN

---

[1] Într-un repertoriu al hotărârilor Consiliului de administrație (Serviciul Secretariat, Dosar 5/42/1880-1935) se consemnează că în ședința sa din 12 iulie 1918, Consiliul de administrație al B.N.R. a hotărât „înființarea unui fond numit Fondul «Eroii Neamului», din al cărui venit să se completeze pensiile cuvenite familiilor personalului căzut în război și pentru care Banca subscrie suma de lei 300 000". În ședința din 3 ianuarie 1919, Consiliul a aprobat regulamentul pentru constituirea fondului amintit și a hotărât crearea unui comitet pentru administrarea lui, format din directorii C.I. Băicoianu, I.P. Clinceanu și cenzorul M.Z. Demetrescu, cărora, la 31 ianuarie 1924, li s-au alăturat directorul Stroescu și cenzorul Gr. Eremie.

Cele 15 „voci“ despre România

între 5 000 de personaje istorice

CRISTIAN POPIȘTEANU

Ultimul dicționar istoric francez

Într-un Paris tulburat şi perturbat de grevele transporturilor publice, am avut un răgaz neaşteptat pentru a putea consulta ultima Enciclopedie din Biblioteca de buzunar. Este *Dicţionarul de personaje istorice,* apărut sub direcţia lui Jean Louis Voisin, având colaboratori pe Philippe Boutry, Olivier Guyotjeannin şi Marie-Louise Pelus-Kaplan. Introducerea Dicţionarului precizează că „autorii au avut sentimentul de a îndeplini o lucrare îndrăzneaţă: a pune la dispoziţia unui mare număr de oameni un manual de istorie universală uşor de consultat, riguros prin sursele sale şi plăcut la citit“. Autorii se dovedesc încă de la început conştienţi de lacunele inevitabile ale muncii lor ştiinţifice. Dicţionarul se concentrează asupra ultimilor trei mii de ani „fişând“ în 1 800 de biografii aproximativ 5 000 de personaje istorice din lumea politică a căror acţiune a influenţat mersul istoriei şi lasă deoparte lumea artelor.

Această Enciclopedie de 1 166 pagini foloseşte formula germană din Fischer Lexicon potrivit „sensibilităţii culturale a publicului francez, echilibrului între diferitele perioade şi ţări, ierarhizării importanţei personalităţilor“. Este privilegiată totuşi epoca actuală, respectiv oamenii de stat contemporani. Dicţionarul este însoţit de o bibliografie esenţială, de un succint inventar al marilor familii şi dinastii, precum şi de un excelent indice de nume.

Firesc, m-au interesat în primul rând referinţele la istoria românească. Sunt în total 15 fişe şi trimiteri la personajele româneşti. Iată-le: Antonescu Ion, Brătianu Ion, Brătianu Ionel, Ceauşescu Nicolae, Cantemir Dimitrie, Carol I, Carol II, Ferdinand I, Gheorghe Gheorghiu-Dej, Mihai Viteazul, Mihai I, Ştefan cel Mare. În alte voci găsim trimiteri la Averescu Alexandru, Decebal, Traian, Botnăraş Emil.

Desigur fiecare istoric are latitudinea de a scrie despre un personaj sau altul potrivit concepţiei şi talentului său. Cu atât mai mult, când este vorba despre o voce de dicţionar unde forma sintetică pe care trebuie să o îmbrace informaţia şi portretul este obligatorie. Şi este o plăcere să vedem că reprezentată printr-o serie de actori care au dominat – într-un sens sau altul – istoria românească din antichitate până în contemporaneitate, fişele celor numiţi se disting prin bogăţia informaţiei, claritate, concizie şi eleganţă. Iată de pildă cum este prezentată relaţia împăratului Traian cu Dacia: „Marile sale realizări sunt de ordin militar. Două mari expediţii (101-102 şi 105-106) purtate contra regelui dacilor, Decebal – expediţii istorisite de basoreliefurile Coloanei Traiane – i-au permis să supună această regiune (aproximativ actuala România). Redusă la statutul de provincie romană, pusă în valoare prin construcţia drumurilor, a podurilor şi implântarea colonilor, protejată printr-un limes ridicat între râul Prut şi Marea Neagră, Dacia a devenit repede un centru al romanităţii intense şi durabile. În parte, datorită enormelor cantităţi de metale preţioase provenind din războaiele dacice, Traian a ameliorat aprovizionarea Romei cu cereale, a diminuat impozitele, a întreprins ample lucrări publice – drumuri, poduri, canale, porturi (Ostia), apeducte, băi şi forumul de la Roma“.

Sau Ştefan cel Mare: „Figura cea mai importantă a istoriei româneşti din epoca preotomană, simbol al luptei pentru autonomie religioasă şi politică a românilor“. Sau Ion Brătianu: „Fondator şi eminent reprezentant al unei dinastii de oameni de stat şi şefi de partid liberali. În 1876, Brătianu devine preşedintele Consiliului de Miniştri unde a rămas (cu o scurtă întrerupere în 1881) până în 1888. În acest post, el a contribuit la transformarea României într-un stat modern... În ciuda corupţiei, a fraudelor electorale etc., ţara a cunoscut până la sfârşitul secolului o rapidă ascensiune în domeniile cultural, economic şi tehnic“. Iar după o coloană şi jumătate, urmează aprecierea finală despre fiul său: „Moartea lui Brătianu, doar la câteva luni după aceea a protectorului său, regele Ferdinand, a încununat o perioadă bogată în succese naţionale şi marcată de personalitatea sa“.

Fiecărui personaj istoric românesc îi este consacrat un spaţiu de aproximativ o coloană, iar subiectele fierbinţi sunt tratate în liniile lor exacte (cu excepţia morţii lui Ceauşescu, datată 31 în loc de 25 decembrie 1989), iar cei 4 regi sunt surprinşi în esenţa domniilor lor.

Două întrebări stăruie în minte după ce laşi din mână acest ultim anuar istoric francez: Al. I. Cuza (deşi menţionat drept colonelul Cuza cel ce a realizat statul unificat România în vocea Carol I) şi Nicolae Titulescu, sunt două *absenţe nemotivate,* datorită nu numai însemnătăţii lor pentru societatea românească dar şi impactului lor istoric în Europa, şi cu precădere în Franţa.

Şi o întrebare cheie pentru noi: cum se înfăţişează istoria şi prezentul României pe reţelele Internet? A sosit de mult momentul ca pe lângă istoriografie – iar exemplul acestui dicţionar merită reţinut ca o performanţă – ţara noastră să circule pe autostrăzile informaţionale. ■

A EXISTAT CÂNDVA MIRCEA GRIGORESCU

La 18 februarie s-au împlinit 20 de ani de la stingerea fulgerătoare din viață a marelui ziarist Mircea Grigorescu.

Născut la 26 noiembrie 1908, Mircea Grigorescu a debutat în presă încă din timpul liceului, prin colaborarea la Revista Liceului Sf. Sava **sau, mai bine zis, prin înființarea acestei reviste, căci aceasta a fost marea sa chemare: să fie nu numai un ziarist talentat, ci și un „făcător" de ziare și reviste.**

Geo Bogza spunea: „Dacă îl lași pe Mircea Grigorescu într-un pustiu, cu o mașină de scris, el îți scoate o revistă".

A continuat apoi meseria de ziarist la marea școală a Adevărului **și la** Dimineața, **urcând cu talent și tenacitate, treaptă cu treaptă, în ierarhia gazetărească, de la reporter până la secretar general de redacție.**

Activitatea sa a continuat apoi această ascensiune la ziarul Timpul **al lui G. Gafencu, fiind desemnat directorul acestui ziar, odată cu numirea lui Gafencu în postul de ministru la Moscova.**

Devenit lider al presei democrate, își înființează apoi propriul ziar, Ecoul, **ziar care a fost ființă din ființa sa.**

În jurul acestui ziar, sau, mai bine zis, în jurul lui Mircea Grigorescu, s-au adunat mare parte din gazetarii și scriitorii de elită ai generației interbelice, cum ar fi Eugen Ionescu, Mircea Eliade, Geo Bogza, Marin Preda, Petru Dumitriu, V. Ierunca, M. Sadoveanu etc.

Fapt surprinzător, deși cunoscut pentru atitudinea sa democratică și pentru vederile sale politice, care azi ar fi numite de centru stânga, Mircea Grigorescu a îndeplinit în timpul celui de al doilea război mondial funcția de consilier ministerial pentru Presă la Președinția Consiliului de Miniștri.

În același timp, în redacția ziarului său lucrau și personalități considerate de stânga, sau de-a dreptul socialiste sau comuniste, cum erau Al. Sahia, G. Ivașcu, G. Macovescu, publiciști ce s-au bucurat de aceeași prietenie și colegialitate a sa, acordată întotdeauna talentului și nu culorii politice a colaboratorilor săi.

După cotitura României și mai ales după 6 martie 1945, odată cu dispariția presei libere și democratice din țară, Mircea Grigorescu a intrat într-un con de umbră, sau mai bine zis, a dispărut. S-a crezut că a fugit în străinătate, apoi s-a presupus că era arestat și pierdut în Gulagul represiv-comunist.

Cert este că despre soarta lui nu s-a știut nimic vreme de ani de zile, însăși Securitatea abandonând, sau slăbind investigațiile.

Ziaristul și făcătorul de reviste Mircea Grigorescu a reapărut însă în presă odată cu apariția revistei Lumea, **alături de G. Ivașcu. Frenezia sa de a scrie, încătușată timp de mulți ani de zile, a izbucnit și s-a manifestat prin colaborarea la numeroase ziare și reviste, precum și prin asigurarea posturilor de secretar general de redacție la** Lumea, Contemporanul **și, în final, la** România literară, **alături de G. Ivașcu, N. Manolescu și alții.**

Nu vom uita că a fost alături de noi la Magazin istoric **încă din primul an de apariție, tot ca secretar de redacție și apreciat colaborator.**

A scris mult, mult de tot, în cei 10 ani de revenire în presă. Mircea Grigorescu a străbătut câteva regimuri politice cu țigara aprinsă, nelipsită din colțul gurii, cu pana mereu alertă, cu mintea lucidă, onorând gazetăria ca un mare senior.

Moartea l-a surprins, nemiloasă, pe neașteptate, când mai avea desigur multe de scris.

Poate cândva, unul dintre cei ce l-au cunoscut și iubit se va apleca asupra acestei vieți zbuciumate, ca însăși epoca, – cum a făcut-o într-o primă dar excelentă evocare din Istoria Clipei, **Cristian Popișteanu – încercând să deslușească etapele ei umbrite și pe cele implicate profund în evenimente.**

CEZAR PETRESCU:

„CELE 2 000 DE CUVINTE ÎN CIRCULAȚIE“

Prof. ION BUZEA

Anii '50 Mărturii inedite

Cu decenii în urmă, l-am cunoscut pe Mihalache Rusu, unul dintre foştii primari ai Măcinului, oraşul în care mă aflam ca profesor de limba română. Era un bătrânel mărunt, robust, cu părul alb, ochi albaştri, îmbrăcat întotdeauna îngrijit, cu haine a căror stofă obosită era uşor decolorată.

Fusese recent eliberat din detenţiune, unde stătuse mai mulţi ani, pentru „vina“ de a fi fost un mic lider al organizaţiei locale a naţional-ţărăniştilor şi, multă vreme, primar al „comunei urbane“ Măcin. Casa îi fusese confiscată şi transformată în sediul Sfatului Popular Raional. El şi cu soţia locuiau într-un soi de grajd acoperit cu stuf, pe o stradă lăturalnică.

În discuţiile noastre mi-a povestit de prietenia sa cu Cezar Petrescu (1892-1961), arătându-mi un set de scrisori de la acesta, din anii 1952-1960.

Aceste 39 de scrisori (în prezent sunt păstrate la Cabinetul de Manuscrise al Bibliotecii Academiei Române) constituie semnificative mărturii ale spiritului de solidaritate pe care romancierul îl manifesta faţă de cei aflaţi în dificultate, precum şi ale adevăratelor sale sentimente faţă de „lumea nouă“ în care trăia.

Ca mulţi intelectuali de marcă, după 23 august 1944, Cezar Petrescu se alăturase noului regim, crezând în idealurile înnoitoare preconizate. În 1955 a fost primit în Academia Română. În interiorul său – cum rezultă şi din această corespondenţă – scriitorul era dezamăgit, mâhnit de faptul că era folosit doar pentru scopuri propagandistice.

Mulţi ani, lună de lună, Cezar Petrescu i-a trimis prietenului său din Măcin, drept ajutor, o sumă fixă de bani, pentru a-i mai uşura greul vieţii. De multe ori însă banii nu mai ajungeau la destinatar. Şicanele erau nenumărate, vizându-l, desigur, atât pe fostul ţărănist din Măcin, cât şi pe romancierul din Bucureşti.

Astfel, la 5 ianuarie 1953, Cezar Petrescu îi scria de la Buşteni: „Văd că-ţi faci o problemă din păcătoasa de sumă pe care m-am socotit că o pot trimite lunar. Dă-o naibii! Nici nu te gândi la asta. Eu îmi fac o problemă din altceva. De ce n-ai primit-o la timp, căci dinadins am expediat-o telegrafic ca să-ţi fie de-un folos de sărbători“. După care continuă: „Ei bine, acum primesc mandatele îndărăt, sub cuvintele «adresantul necunoscut la adresă» sau «lipseşte de acasă» sau alte tâmpenii.

Aşa cu un oarecare coleg de deputăţie al lui Toader, Guriţă, cu domiciliul la Panciu, aşa cu un oarecare confrate al meu, Sergiu Dan, scriitor, eliberat acum după 5 (cinci) ani de la minele de plumb, după ce-a lucrat şi cu Toader la canal, aşa...“

Ajutoarele nu trebuiau să ajungă la cei persecutaţi de regimul comunist.

La 12 mai 1953, scriitorul nota cu mâhnire: „Dragă Mihalache, oi fi fost tâmpit mai dinainte, dar la primirea scrisorii tale am rămas şi mai tâmpit. Imaginează-ţi. Se repetă exact povestea dinainte de Crăciun, deşi cu altă versiune“. De data aceasta, i se explicase, se vărsase tuş peste câteva mandate şi nu mai putuseră fi identificate adresele destinatarilor banilor.

„Încât – continuă Cezar Petrescu – abia astăzi după-amiază, odată cu acest răvaş, îi vor expedia de-a doua oară, aşteptând apoi de la tine confirmarea primirii, căci precum susţineam de mult realitatea de oricând şi de oriunde, afară de aceea de acum şi din R.P.R., depăşeşte cu distanţe astronomice searbăda închipuire a unui onest romancier. Asta e tot. Vezi ce bune şi grijulii sunt intenţiile, ce mizerabile rezultatele!“

În alte scrisori, se referă şi la creaţia sa. La 29 ianuarie 1957, nota în legătură cu trilogia sa *1907:* „Am fost silit să mă pun pe lucru pe brânci, ca să dau gata în 15 zile revizuirea celor 3 volume din *1907,* pentru a intra la tipar într-o reeditare care mă bucură: 1) fiindcă va aduce în vitrinele librăriilor un roman la care ţin; 2) fiindcă modificările sunt prea puţine (mai mult nume proprii); 3) fiindcă lectorul va vedea încă o dată că, de fapt, scriam ieri ceea ce astăzi scriu mai mulţi, dar au uitat că eu scriam pe atunci fiindcă aşa gândeam şi simţeam“.

Într-o altă scrisoare, din 8 iulie 1958, referindu-se la unele dintre scrierile sale de circumstanţă *(Vladim, Vino şi vezi* ş.a.) le califica drept „literatura mea băloasă din ultima vreme“.

Regretă timpul pe care-l pierde, decorativ, la felurite festivităţi social-culturale specifice vremii, împiedicându-l de la munca sa scriitoricească. Ar fi dorit să realizeze o ediţie de *Opere alese,* pe care n-a mai apucat s-o finalizeze.

„Abia aici, ajuns la domiciliul de bază – scria el la 13 iulie 1958 din Buşteni – am de lucrat pe brânci, pentru a recupera timpul pierdut la Bucureşti (vreo trei luni cu firitiseli, sâcâieli, festivaluri, comitete şi comiţii, pe cât de plictisitoare şi ostenitoare, pe atât de inutile, nerentabile). Numai sperlă în ochii lumii din partea celor care mă convoacă din oficiu la asemenea treburi caragialeşti, iar pentru mine numai spesări şi pagube morale. Căci una spui în comitete şi comiţii, alta iese în ziar, după tipicul lozincilor şi vocabularul celor 2 000 cuvinte în circulaţie astăzi“.

În mai toate scrisorile, după ce dă relaţii despre puţinii autentici prieteni ce i-au mai rămas şi pe care-i ajută cu delicateţă, revine ca un laitmotiv chemarea la întâlniri cu ocazia sărbătorilor tradiţionale, de Crăciun, de Revelion, de Paşte etc. „Atunci facem tot ce e de făcut – scrie la 11 martie 1959 – să găsim o posibilitate şi un loc de întreţinere a vechii noastre gărzi, cu

Într-o pauză a Congresului Scriitorilor Români din iunie 1956, de la stânga la dreapta: Cezar Petrescu, Demostene Botez, Mihail Sadoveanu, Mihail Sorbul; în p. 38: *una dintre ultimele fotografii ale lui Cezar Petrescu*

vinurile adiacente, pentru a reveni la viaţă şi a arăta tuturor imbecililor că tot bătrâna gardă e tânăra şi nepieritoarea gardă“.

Printre statornicii săi prieteni erau epigramistul Păstorel Teodoreanu, sculptorul Oscar Han şi profesorul universitar, speolog de valoare europeană, dr. Constantin Motaş.

Ultima scrisoare este din 5 decembrie 1960, în care relatează cum era „să dea ortul popii“. „Sper – nota el – cu vremea să-mi refac educaţia, dacă nu voi pieri ca măgarul ţiganului care-a pierit tocmai când învăţase a răbda de foame.

Voi mai da semne de viaţă.

Las să mai treacă perioada de readaptare, căci nu-mi place şi nici n-am năravul să mă plâng de nimicurile mele, repet «nimicuri», faţă de ale altora“.

La 11 februarie 1961, Constantin Motaş îi scria, îndurerat, fostului primar din Măcin despre înmormântarea generosului lor prieten comun: „A fost scris ca autorul romanului *Calea Victoriei* să ajungă după moarte tot în Calea Victoriei. Ce mai discursuri şi laude peste laude pe care nu le mai auzea şi flori şi panglici: Prezidiul Academiei, Societatea Scriitorilor, Societatea Compozitorilor, Societatea Luptătorilor pentru Pace etc.“.

Lipseau însă din această mulţime cei care, marginalizaţi de regim, cunoscuseră prigoana şi temniţele comuniste, dar se bucuraseră de prietenia şi sprijinul lui Cezar Petrescu.

„Un prieten, un coleg, un mare scriitor plecase definitiv dintre ei“, încheia profesorul Motaş. ■

Anii '50 Mărturii inedite

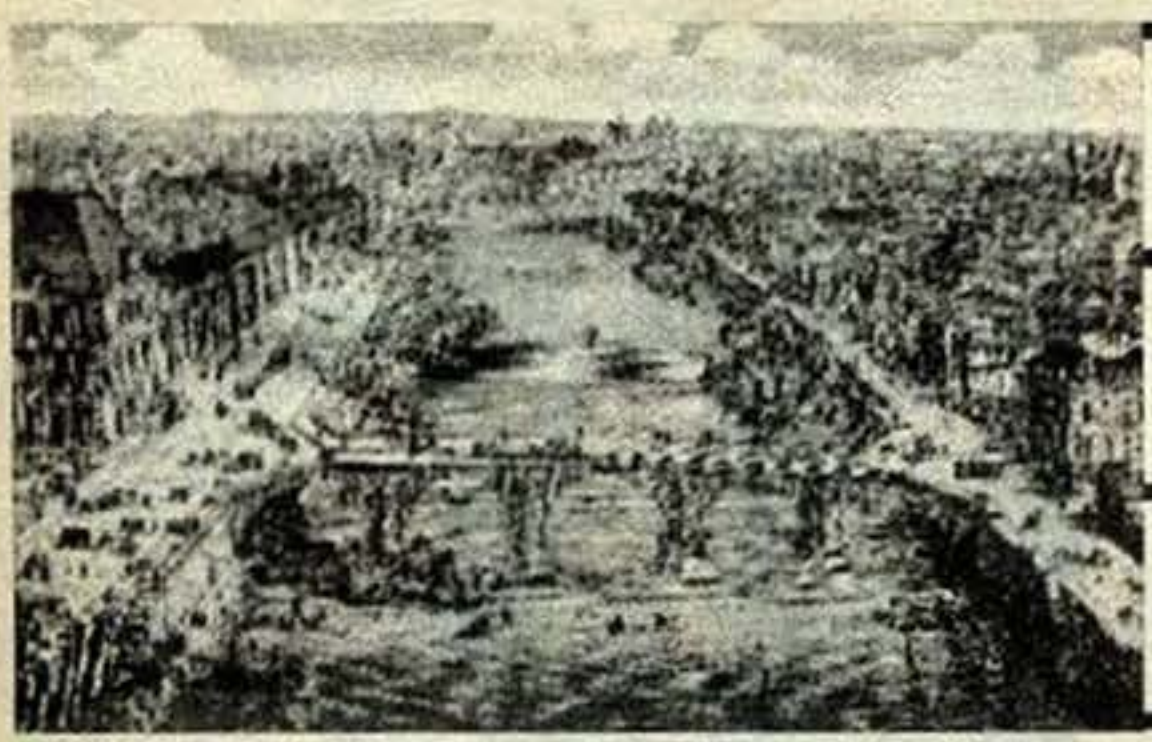

SUPRAPOPULAȚIA: UN MIT

MIRELA-LUMINIȚA MURGESCU

Istoria la ordinea zilei

„Când mi-ați ordonat să plec pe Solaria, ați întrebat ceva. Ați întrebat care sunt slăbiciunile Lumilor exterioare. Forța lor rezida în roboți, în populația lor redusă, în longevitate, dar ce puncte slabe au? Punctele lor slabe sunt tocmai roboții, populația redusă și longevitatea“, spune un personaj din celebrul roman al lui Isaac Asimov *Soarele gol*.

Era vorba despre o societate ce-și controla cu strictețe numărul de membri, nepermițând cu nici un chip depășirea cifrei de 20 000 locuitori pe întreaga planetă. Orice creștere era considerată un potențial pericol pentru standardul de viață al membrilor comunității respective. Numai că lumea aceasta aparent ideală este, în concepția autorului american, amenințată de stagnare, spre deosebire de suprapopulatul Pământ, ce pare a deține de fapt cheia evoluției.

„Noi suntem mulți și trăim puțin. Suntem deci mai bine dotați decât ei pentru explorare și colonizare. Avem o presiune demografică, care ne împinge spre aceasta, și o succesiune rapidă a generațiilor care ne furnizează din plin un tineret temerar... Pe Pământ avem un aflux permanent de tineri care acceptă schimbarea, deoarece n-au avut timp să se anchilozeze. Personal, presupun că există o vârstă maximă optimă, o viață destul de lungă pentru a permite realizarea individului și destul de scurtă pentru a face loc tineretului într-un ritm nu prea lent. Pe Solaria acest ritm este prea lent“.

„Bomba-P“?

Este realmente numărul populației o problemă? Pe de o parte, demografii naționali se întrec în statistici alarmante despre scăderea populației, în timp ce organisme internaționale trag diverse semnale de alarmă, despre pericolul suprapopulării planetei. Ideea a fost preluată de literatură și de producții cinematografice, astfel încât lumea secolului XXI capătă imaginea unor orașe-furnicare în care miliarde de ființe umane mișună, luptându-se pe de o parte cu problema hranei, pe de alta, cu necesitatea limitării duratei de viață, în scopul asigurării resurselor necesare supraviețuirii celorlalți.

Dramatică viziunea aceluiași Isaac Asimov, care, prin intermediul unui personaj din romanul *O piatră pe cer*, dă glas temerilor multora dintre noi. „*Șaizeciul* este al șaizecelea an de viață. Pământul poate hrăni doar douăzeci de milioane, nu mai mult. Pentru a trăi, trebuie să produci. Dacă nu poți produce, nu poți trăi. Or, peste șaizeci de ani nu mai poți produce“. Un Pământ bolnav, secătuit și radioactiv, este o viziune alarmantă și sumbră.

Deocamdată, rămânând în realitatea sfârșitului de secol XX și trecând dincolo de spațiul ficțional, să ne oprim la previziunile demografilor, ce situează populația planetei la 10-12 miliarde de locuitori în secolul următor. Vom fi prea mulți? Vor fi resurse de hrană suficiente pentru toți? Ce probleme economice și sociale antrenează creșterea populației? Este suprapopularea un pericol pentru planetă? La toate aceste întrebări încearcă să ofere răspuns un grupaj de articole din revista *Historia*, continuând opiniile unor specialiști în domeniul demografiei și al istoriei.

Răspunsurile invitaților sunt optimiste și liniștitoare. În primul rând, cunoscutul istoric Pierre Chaunu susține că problema suprapopulării nu este una reală, ci este „un mit transformat în fenomen mediatizat. De vreo patruzeci de ani anumite medii sunt tot mai sensibile la creșterea

demografică care însoţeşte, normal şi logic, marile schimbări din contemporaneitate. Au fost adevărate reacţii de ieşire din minţi, după ce Population Council, pe la mijlocul anilor 1950, a inundat planeta cu informaţii catastrofale, bazate pe statistici despre care O.N.U. a recunoscut deja că au fost manipulate. Acest ansamblu de fantasme a fost intens mediatizat: astfel, după bomba atomică, a început să se vorbească despre «Bomba-P», adică «bomba-populaţie», comparând oamenii cu şobolanii".

În ultimul sfert al veacului XIX, progresele igienei şi ale medicinei au condus la scăderea mortalităţii infantile

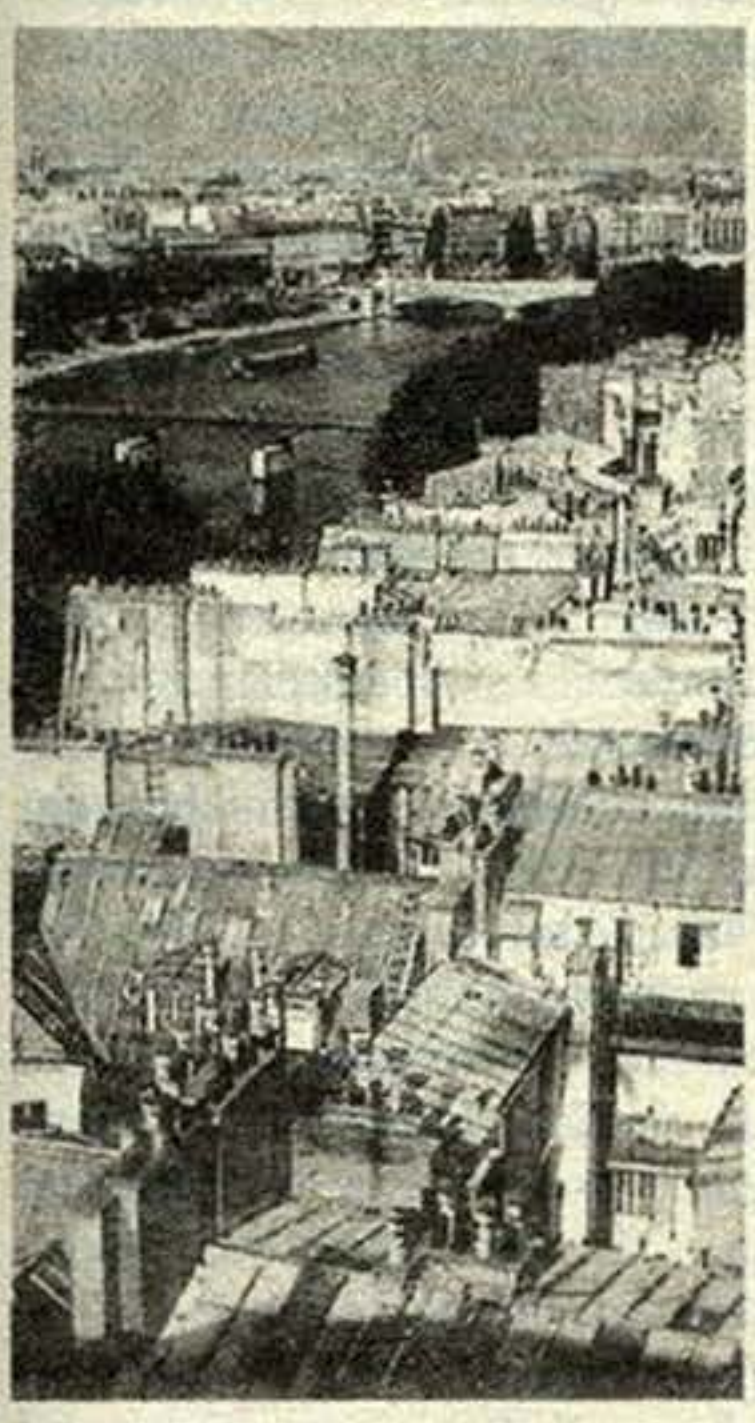

Parisul anilor 1680 (p. 40) *şi al zilelor noastre, oraş care a cunoscut, în 300 de ani, o puternică sporire a densităţii populaţiei*

Ce reprezintă şi ce valoare au atunci statisticile demografice? Conform părerii lui Pierre Chaunu, demografia „este o ştiinţă umană şi – la scară umană – nu poate prognoza mutaţiile tehnice susceptibile a se produce pe termen lung". Or, conform părerii istoricului francez, aceste transformări tehnice au un rol extrem de important în mutaţiile demografice. Atunci, apare perfect normală întrebarea: sunt previziunile demografice fiabile?

La această întrebare încearcă un răspuns Jean-Pierre Chesnais, în acelaşi număr din *Historia*, subliniind faptul că „în raport cu alte domenii ce utilizează prognoza (economică, tehnologică, strategică, politică etc.), previziunea demografică se dovedeşte a fi cea mai performantă, coeficientul de eroare este redus, şi aceasta nu datorită calităţilor demografilor sau metodelor lor, ci însuşi materialului pe care-l studiază".

Astfel, cercetătorul francez consideră că stabilitatea prognozelor demografice se bazează pe faptul că ele folosesc ca unitate de calcul individul, că fenomenele demografice, în particular efectivele populaţiei, evoluează lent şi continuu: anul naşterii unui individ este un element fix, iar legile evoluţiei fecundităţii şi mortalităţii pot fi prevăzute fără factor de eroare prea mare. Apoi „un principiu unificator, universal, animă evoluţiile demografice: cel al tranziţiei demografice. Toate populaţiile, indiferent de cultură, cunosc o scădere a mortalităţii, înainte de a înregistra o diminuare a fecundităţii".

Dar, ca orice prognoză, nici cea din domeniul demografic nu este scutită de erori. Astfel, pe lângă elementele, să le spunem stabile, cu care lucrează prognoza demografică, mai apar o serie de variabile uneori dificil nu numai de luat în calcul, dar mai ales de prevăzut. Printre acestea, cercetătorul francez consideră a fi extinderea modelului occidental de familie restrânsă, care a determinat scăderi ale natalităţii, atât în lumea puternic ancorată în spaţiul catolic (Italia, Spania, Polonia, Irlanda), dar chiar în sfera musulmană (Indonezia, Tunisia, Bangladesh).

Vom fi zece miliarde

De mare ajutor pentru înţelegerea evoluţiei şi implicaţiilor pe care le poate avea creşterea populaţiei se dovedeşte a fi demografia istorică. Cu ajutorul ei se pot reface modele de evoluţie şi se pot surprinde fluxurile de variaţie ale populaţiei. Pierre Chaunu consideră că de fiecare dată când a avut loc o mare mutaţie tehnică, aceasta a fost însoţită de o creştere a numărului populaţiei.

Populația lumii de la anul 1000 până azi

1000 : 250 milioane
1500 : 460 milioane
1750 : 830 milioane
1830 : 1 miliard
1930 : 2 miliarde
1960 : 3 miliarde
1975 : 4 miliarde
1987 : 5 miliarde
1995 : 5,75 miliarde (aprox.)

Saltul tehnologic este o condiție și o consecință a creșterii populației.

„De exemplu, în neolitic are loc prima revoluție demografică legată de nașterea agriculturii; acum vreo 10 000 de ani, populația umană număra aproximativ 6-8 milioane de suflete. Or, toate calculele arată că Pământul putea suporta și hrăni între 55-60 milioane de locuitori, ce puteau să trăiască fără greutate din vânătoare și pescuit. Astfel, prima mare revoluție tehnologică, apariția agriculturii în bazinul oriental al Mediteranei, în sudul Siriei și al Libanului nu este consecința suprapopulării".

Dar, în conexiune, îmbunătățirea condițiilor de viață generează creșterea populației. Sau, cum considera Fernand Braudel, „dacă populația crește sau scade totul se schimbă. Dacă oamenii se înmulțesc, producția și schimburile se măresc, culturile înaintează la liziera pădurilor înțelenite, a terenurilor păduroase... manufacturile progresează... sporesc masele de oameni în mișcare, sporesc și reacțiile constructive față de presiunea pe care o exercită creșterea numărului de oameni. Creșterile demografice au fost când benefice, când malefice".

La începutul secolului I e.n., populația pământului se situa în jurul a 200-250 de milioane. Urmează o perioadă de stagnare relativă, pentru ca în momentul descoperirii Americii populația să ajungă la circa 450 de milioane. Din a doua jumătate a secolului XVIII avem de-a face cu o adevărată erupție demografică ce precede revoluția industrială. O creștere rapidă aduce populația globului la 2 miliarde de oameni, în jurul anilor 1935-1940. După al doilea război mondial creșterea a cunoscut un nivel fără precedent. Astfel, în mai puțin de 40 de ani a reușit să treacă brusc de la 2,5 miliarde la 5 miliarde.

Această creștere considerabilă, legată de transformările tehnologice, s-a făcut – așa cum susține Pierre Chaunu – în doi timpi. În lumea dispunând de tehnologie avansată, creșterea mijloacelor și scăderea mortalității au fost sincrone, provocând ceea ce se numește „tranziția demografică". La început, avem o rată a fertilității înaltă și o mortalitate care scade, ceea ce determină o creștere rapidă a populației. Omul a fost în permanentă luptă cu boala și moartea, spune Jacques Vallin. Nereușind să le învingă, a compensat pierderea prin maximizarea fertilității.

„Când progresul economic și social și revoluția pasteuriană i-au recompensat eforturile, mortalitatea a scăzut" și populația a cunoscut o creștere rapidă. Apoi, completează Pierre Chaunu, urmează o aliniere a fecundității la mortalitate, ceea ce face ca creșterea anterioară a populației să fie urmată de o perioadă de îmbătrânire și de încetinire a creșterii.

În Franța trecerea de la „explozie" la „implozie" a avut loc foarte devreme, la sfârșitul sec. XIX. Astăzi acest fenomen de „tranziție demografică" s-a răspândit cam la jumătate din populația planetei: lumea industrializată și o parte a lumii a treia au intrat în zona implozivă, când generația anterioară nu a fost încă înlocuită.

Aceasta nu antrenează dintr-o dată scăderea populației. Numai țările în care natalitatea scade pe termen lung cunosc o diminuare a populației. În timp, aceasta va determina o îmbătrânire a populației prin răsturnarea piramidei vârstelor: creșterea numărului persoanelor în vârstă și mai ales foarte în vârstă și prăbușirea numărului tinerilor.

Dacă lumea puternic industrializată se găsește în faza imploziei populației, Jacques Vallin considera că și țările lumii a treia încep să pătrundă în faza a doua a tranziției demografice, în care controlarea fecundității răspunde scăderii mortalității și conduce în cele din urmă la stăpânirea creșterii. Chiar Africa subsahariană, mult timp considerată ultimul bastion al fertilității, a intrat în această fază. Astfel, rata medie de creștere a populației mondiale este de aproximativ 1,7% și continuă să scadă. „Fără îndoială – conchide cercetătorul de la Institutul național de studii demografice din Franța – vom fi 10 miliarde în 2050. Am trăit 50 de ani de creștere extrem de puternică și ne așteaptă încă 50 de ani cu aceeași puternică creștere".

Dacă vreți să asimilați imigranții, faceți copii

Problemele care se pun în aceste condiții sunt legate de implicațiile economico-sociale ale creșterii populației. Aceasta

nu este egal răspândită. Sunt zone mai dens locuite şi altele mai sărace în locuitori, unele oferă condiţii mai bune de trai, altele nu. Jacques Vallin îşi pune problema dacă emigraţia este un răspuns la presiunea demografică. „În sec. XIX şi la începutul sec. XX, un număr de germani, englezi, irlandezi, italieni, împinşi de puternica presiune demografică europeană, au pornit spre imensele teritorii puţin populate din America de Nord şi Australia.

Emigraţia nu a fost decât una dintre modalităţile de a scăpa de surplusul de populaţie, dar nu singura şi nici măcar cea mai importantă. Dezvoltarea economică şi socială este cea care a permis, înainte de toate, să se îmbine o populaţie numeroasă cu un nivel mai bun de viaţă. Creşterea demografică europeană a fost un factor important al progresului economic şi social, şi de aceea Franţa, care în acea perioadă nu a cunoscut creşterea demografică a vecinilor săi, a primit contingente largi de imigranţi".

Pe de altă parte, Pierre Chaunu consideră că o populaţie care este în creştere şi are un număr mare de copii „este mult mai receptivă în a primi imigranţi. O populaţie ce are tendinţa de a se diminua, cum este situaţia Europei astăzi, nu mai poate să asimileze imigranţi. Altfel spus, dacă vreţi să asimilaţi imigranţii, faceţi copii. În aceste condiţii veţi avea copiii care-i vor învăţa pe ceilalţi copii franceză, engleză, germană în şcoli...

Acest lucru s-a întâmplat în sec. XIX în Statele Unite ale Americii, unde «old-stock-ul» populaţiei era foarte fecund şi absorbea imigranţii, dar numai până spre anul 1920, când fecunditatea a început să scadă. Din acel moment, americanii au început să pună piedici imigrărilor...".

Revenind la problema suprapopulării, unde este pericolul? Analiştii ne liniştesc afirmând că planeta poate hrăni lejer 20, 50, chiar 100 miliarde de oameni. Jacques Vallin consideră că această creştere a populaţiei în următorii ani nu va putea fi evitată. Ba dimpotrivă, ea este firească şi obligatorie. „Cei care pretind că am puteá-o evita cu politici de limitare a natalităţii se înşală. Cu sau fără politici demografice, controlul natalităţii se produce, bazându-se pe schimbările produse de modernizarea societăţilor şi de schimbarea comportamentelor umane pe care această modernizare le implică.

Discuţiile din cadrul Conferinţei de la Cairo asupra populaţiei şi dezvoltării nu au fost deloc optimiste în ceea ce priveşte acest subiect. Accelerarea scăderii natalităţii va permite poate să coboare cam cu 300 de milioane faimoasa cifră de 10 miliarde a anului 2050, dar nu va evita creşterea cu 4 miliarde, faţă de astăzi.

Aceasta este marea provocare pe care a scos-o în evidenţă conferinţa: a primi încă patru miliarde de bărbaţi şi de femei în câteva decenii; o sfidare cu atât mai mare cu cât această achiziţie va reveni ţărilor mai sărace ale planetei... Nici o iniţiativă nu a fost luată pentru dezvoltare. În locul acţiunilor concrete se vorbeşte despre riscul suprapopulării...".

Autorul crede că importantă ar fi adoptarea unor măsuri care să vizeze dezvoltarea economică şi socială a ţărilor sărace, deoarece miza principală a următorilor 50 de ani pare că va fi menţinerea marilor echilibre ecologice ale planetei.

Într-un fel este justă opinia cercetătorului francez, dar dificil de realizat în acea lume în care foametea şi epidemiile

Primele 9 ţări cele mai populate din lume

În 1993 (estimări, în milioane de locuitori)		*În 2100*	
China	1178	China	1854
India	897	India	1790
Statele Unite ale Americii	258	Iran	459
Indonezia	187	Etiopia	387
Brazilia	152	Pakistan	379
Rusia	149	Nigeria	371
Japonia	124	Indonezia	348
Pakistan	122	S.U.A.	330
Bangladesh	114	Brazilia	297

(Previziunile aparţin Băncii Mondiale)

par la ele acasă. Această situație amintește amar de analizele lui Fernand Braudel, care, tratând problema fluxurilor și refluxurilor de populație de-a lungul timpului, afirma că „agravându-se, creșterile demografice antrenează o deteriorare a nivelului de trai, ele umflă numărul oricum impresionant al subalimentaților, al săracilor și al dezrădăcinaților. Epidemiile și foametea restabilesc echilibrul între gurile de hrănit și aprovizionarea dificilă, între mâna de lucru și utilizarea ei și aceste adaptări, de o mare brutalitate, sunt trăsătura caracteristică a «vechiului regim»".

În același timp, pământuri de colonizat sunt tot mai puține, deși același Fernand Braudel susținea faptul că „spațiul nu lipsește: pădurile ecuatoriale, stepele, chiar regiunile arctice și adevăratele deșerturi, în care tehnicile moderne pot să ne rezerve mari surprize, sunt încă locuri ce pot fi cucerite".

Iar cum Universul ne este încă închis, pentru că oamenii sunt încă prea ocupați de frecușurile la nivel planetar, pentru a fi dispuși să aloce mult mai multe fonduri, timp și interes cuceririi spațiului, nu ne rămâne decât să ne rezolvăm aici, și cu răbdare, problemele viitoarelor 8-10 miliarde de locuitori ai secolului XXI.

Și să sperăm că vom reuși să facem față atât creșterii populației în zonele mai sărace – de fapt problema nu este cea a suprapopulării, ci a distribuirii populației –, cât și îmbătrânirii acesteia în zonele dezvoltate, păstrându-ne seninătatea, așa cum spune un frumos poem cu care Isaac Asimov își încheie romanul *O piatră pe cer:* „Vino să îmbătrânim împreună! / Încă nu am trăit ce-i mai frumos, / Sfârșitul vieții, pentru care a fost un început..." ■

CĂRȚI SOSITE LA REDACȚIE

Autocefalie, Patriarhie, Slujire Sfântă. Momente aniversare în Biserica Ortodoxă Română. 1995 este titlul unui frumos album tipărit de Editura și tipografia Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române pentru a marca cei 110 ani de la recunoașterea autocefaliei și 70 ani de la înălțarea Bisericii Ortodoxe Române la rangul de Patriarhie. Este reprodus *Actul Sinodal* dat la 5 februarie 1995, semnat de Președintele Sfântului Sinod, Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Daniel, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, Antonie, Mitropolitul Ardealului, Nestor, Mitropolitul Olteniei, Nicolae, Mitropolitul Banatului, Serafim, Mitropolit al Germaniei și Europei Centrale, Petru, Locțiitor de Mitropolit al Basarabiei, Lucian, Arhiepiscop al Tomisului, Vasile, Arhiepiscop al Târgoviștei, Pimen, Arhiepiscop al Sucevei și Rădăuților, Bartolomeu, Arhiepiscop al Vadului, Feleacului și Clujului, Victorin, Arhiepiscop al Arhiepiscopiei ortodoxe române în America și Canada, Gherasim, Episcopul Râmnicului, Epifanie, Episcopul Buzăului, Eftimie, Episcopul Romanului și Hușilor, Andrei, Episcopul Alba Iuliei, Calinic, Episcopul Argeșului, Casian, Episcopul Dunării de Jos, Timotei, Episcopul Aradului, Ienopolei și Hălmagiului, Emilian, Episcopul Caransebeșului, Ioan, Episcopul Oradei, Justinian, Episcopul Maramureșului și Sătmarului, Nifon, Episcopul Sloboziei și Călărașilor, Ioan, Episcopul Covasnei și Harghitei, Teofan Sinaitul, Episcop-vicar Patriarhal, Vincențiu Ploieșteanul, Episcop-vicar Patriarhal, Teodosie Snagoveanul, Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Bucureștilor, Calinic Botoșăneanul, Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Iașilor, Damaschin Severineanul, Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Craiovei, Gherasim Putneanul, Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților, Irineu Bistrițeanul, Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Clujului, Irineu Slătineanul, Arhiereu-vicar al Episcopiei Râmnicului, Ioachim Vasluianul, Arhiereu-vicar al Episcopiei Romanului și Hușilor, Iustin Sigheteanul, Arhiereu-vicar al Episcopiei Maramureșului și Sătmarului.

Sunt prezentate pe scurt principalele momente ale ortodoxismului românesc, organizarea Bisericii Ortodoxe Române, structura învățământului teologic, publicațiile periodice și tipăriturile bisericești, asociațiile mirenilor de sprijinire a lucrării misionare și caritative a Bisericii, sfinții români și relațiile externe bisericești. Textele sunt publicate în limbile română și engleză și sunt însoțite de un bogat material ilustrativ, alb-negru și color.

Institutul Român de Studii Internaționale (I.R.S.I.) a avut în vremea din urmă o bogată activitate editorială, pe care am semnalat-o deja în paginile revistei *Magazin istoric.* Recent, I.R.S.I. a publicat un nou volum: *România și politica de alianțe. Istorie și actualitate,* ce reunește comunicările prezentate la sesiunea științifică din 27-29 ianuarie 1993.

Tema este de maximă actualitate și un demers științific atât asupra implicațiilor sale contemporane, dar și asupra rădăcinilor istorice nu poate fi decât benefic. Tema interdisciplinară a impus o participare pe măsură: istorici, politologi, diplomați. Lucrările sesiunii – și implicit și cartea – au fost structurate pe patru secțiuni: alocuțiuni introductive, alianțele și sistemul internațional, alianțele și politica externă a României, politica de alianțe a României într-o lume în schimbare. S-au formulat interesante puncte de vedere privind opțiunile politicii externe românești, maniera de concretizare.

O asemenea carte este folositoare atât specialiștilor în domeniu, cât și unor categorii mai largi de cititori, interesați de tema pusă în discuție.

România. Așa a început S.S.I.

Autoritățile politice românești de la începutul acestui secol – dar nu numai de atunci – nu par să fi fost prea convinse de ideile de mai jos pe care le exprima, acum câtva timp, o altă personalitate a activității de informații de la noi. Atât Gheorghe Cristescu – în declarațiile sale date după arestare – cât și Mihail Moruzov – într-un raport întocmit, se pare, în 1934 – insistau asupra gravelor lacune care existaseră în acest domeniu la începutul secolului. Un set de cinci documente, din vara anului 1911, pe care le-am găsit în Arhiva Ministerului Apărării Naționale, ne arată cum stăteau lucrurile. Astfel, într-un Referat din 23 august 1911 se sublinia: „Serviciul de informații de la Stat Majorul General al Armatei nu a avut și nu are nici astăzi o organizare care să corespundă în adevăr misiunei sale. Așa cum funcționează în prezent, el nu poate obține informațiuni cu caracter mai confidențial asupra organizării militare a vecinilor, nici mai ales să recunoască și să țină în supraveghere persoanele cari se ocupă în țara noastră cu spionajul, așa ca să putem lua la nevoie măsurile impuse de împrejurări. Din această cauză, suntem inferiori vecinilor noștri, căci pe când aceștia cheltuiesc sume foarte mari și au astfel de servicii de informații complet organizate prin care ne pot cunoaște, cu de-amănuntul, noi nu putem face aproape nimic. Cauza principală a acestei stări de lucruri a fost și este încă lipsa de mijloace bănești, cari să permită organizarea serviciului cum trebuie".

Un alt document, din 5 octombrie 1911, sublinia și alt aspect: „Nu numai atât, dar la noi neexistând o lege în contra spionajului, în timp de pace, mulți, pentru bani, pot oferi serviciile lor, fără să se expună la un pericol prea mare".

S-au făcut în vara acelui an memorii și proiecte de organizare, fără rezultat, după cum ne asigură Mihail Moruzov în raportul menționat: „Până la războiul balcanic din 1913, armata noastră n-a dispus de un serviciu de informații propriu-zis". Abia în acel an, când armata română a înaintat în Bulgaria, s-a izbit de lipsa unui asemenea serviciu. „Și atunci s-au luat primele măsuri pentru organizarea acestui serviciu". Moruzov pretinde – nu am găsit până acum confirmarea în alte surse[1] – că după războaiele balcanice s-a pus problema creării unui organism bine structurat, el fiind însărcinat cu această problemă. „Dar de abia a luat serviciul ființă, abia s-au început primele recrutări și formări de elemente, că Secția II din Marele Stat Major și-a schimbat opinia, preluând asupră-și și latura tehnică a Serviciului Secret". Efectele au fost negative, ținea să sublinieze Moruzov, concluzie ce poate fi pusă și în legătură cu interesele lui din 1934. Este adevărat însă că și Gheorghe Cristescu sublinia lipsa de eficiență a aparatului de informații secret existent în cadrul Marelui Stat Major. S-au petrecut, într-adevăr, în prima fază a războiului mondial o serie de evenimente cu consecințe tragice pentru noi și care puteau fi prevenite. Să amintim doar cazul căpitanilor Epure și Barcan, rătăciți în 1916 din cauza ceții și ajunși în mijlocul liniilor germane cu

„Nevoia de informații este cu atât mai mare cu cât ele trebuie să suplinească inferioritatea și slăbiciunile de alt ordin. Informațiile trebuie să fie invers proporționale cu aceste slăbiciuni. Vreau să spun că un popor mai slab demografic și cu armată mai puțin numeroasă trebuie să apeleze mai mult la iscusința în conducere, la o mai completă și mai sigură informație și la o mai rafinată contrainformație".

General-locotenent (r)
Titus GÂRBEA

CRISTIAN TRONCOTĂ

[1] Din documente rezultă că Moruzov a debutat ca agent al Siguranței, infiltrat într-un cerc socialist, apoi cooptat în cadrul instituției.

Mihail Moruzov (primul din stânga) împreună cu doi dintre fraţii săi...

planul de operaţii al contraofensivei începute de armata română la Neajlov-Argeş, pentru salvarea Bucureştilor de ocupaţie germană. Sau cele declarate lui Moruzov, în 1917, de un ofiţer bulgar, care i s-a confesat că la începutul luptelor din Cadrilater bulgarii primeau informaţii despre noi prin două cabluri telefonice. Şi adăuga locotenentul Gojev: „Nu ştiu ce făcea Statul vostru Major, când noi concentram trupe pe frontul dobrogean. Noi nici acum nu putem pricepe scopul vostru. Oare credeţi că noi eram să aşteptăm ofensiva voastră? În orice caz, nu noi v-am bătut, ci voi singuri v-aţi sinucis". Un document găsit în arhiva S.S.I. atestă că informaţii despre pregătirile şi planurile bulgarilor au existat totuşi. O structură informativă coordonată de comisarul Siguranţei C. Duca a obţinut date despre intenţia trupelor germano-bulgare conduse de Mackensen de a ataca în cazul în care armata română trecea munţii în Transilvania, dar Marele Stat Major le-a respins ca nefondate.

Serviciul de Siguranţă al Deltei

Trebuie să fim însă obiectivi şi să corectăm imaginea prea neagră pe care o desena în 1934 Moruzov, cu scopul evident de a-şi spori meritele în crearea Serviciului Secret de Informaţii. Statul român a întreprins o serie de măsuri în preajma şi în timpul primului război mondial, menite să atenueze din deficienţele semnalate. Astfel, în 1915 s-a creat Serviciul supravegherii ştirilor, format din personal de la Palatul Poştei Centrale. În 1917, cu sprijinul misiunii franceze, s-a reorganizat Biroul 2 de la Marele Stat Major (partea sedentară), cu misiuni contrainformative. Documente din arhiva S.S.I. vorbesc şi de crearea unui Serviciu de informaţii şi contrainformaţii româno-rus. De asemenea, s-a ataşat Marelui Cartier General o secţie specială cu cadre detaşate din Siguranţa generală. S-a creat şi Secţia Militară Secretă, un serviciu foarte puţin cunoscut la noi şi care a activat cu rezultate excelente în Transilvania şi Ungaria. Nu putem însă să nu fim de acord cu Moruzov asupra unui punct esenţial: „UN ASEMENEA APARAT NU SE POATE IMPROVIZA".

O altă structură informativă şi contrainformativă creată în 1917 şi de care se leagă strâns activitatea lui Mihail Moruzov a fost Serviciul de Siguranţă al Deltei. O serie de documente elaborate şi semnate de Moruzov, cel care a condus respectivul serviciu, ne permit să aducem o serie de precizări. Mai întâi să vedem cum a luat fiinţă respectiva structură. Într-un raport înaintat la 18 iunie 1917 directorului Siguranţei, Moruzov scria: „Ca rezultat al delegaţiunei ce mi-aţi dat pentru organizarea şi conducerea Serviciului contraspionaj din Delta Dunării, am onoarea a vă raporta următoarele: în ziua de 14 martie a.c., împreună cu personalul ce mi s-a încredinţat, am plecat spre Deltă". Denumirea serviciului apare într-un document din 25 septembrie 1917 drept „Echipa de Siguranţă din Delta Dunării", iar la 31 ianuarie 1918 ca „Brigada de Siguranţă din Delta Dunării". După armistiţiul cu Puterile Centrale, se pare că s-a transformat în Serviciul de Siguranţă al Dobrogei, fiind singura autoritate românească de acest gen autorizată să funcţioneze în zonă.

Gata să cumpere flotila rusă

Situaţia operativă găsită de Moruzov era extrem de complicată. „Aceasta provenea – nota Moruzov în raportul din 18 iunie 1917 – din: I) cauza dezertorilor români de naţionalitate rusă; II) din cauza propagandei bulgarilor şi a nemţilor printre trupele ruse; III) din cauza viceconsulului rus din Sulina, d-l Prezanov". Dezertorii de origine rusă din armata română încercau să obţină sprijinul comitetelor revoluţionare din armata rusă împotriva autorităţilor române. A fost nevoie de întreaga abilitate a lui Moruzov pentru a dejuca asemenea manevre. La rândul lor, bulgarii făceau o propagandă intensă printre soldaţii ruşi pentru a-i convinge să nu mai lupte

împotriva lor şi pentru a obţine Dobrogea. Se ajunsese până acolo încât la un moment dat infanterişti ruşi au ameninţat o unitate proprie de artilerie care deschisese focul împotriva trupelor bulgare. Prin colaborarea cu comandamentele ruse, Moruzov a determinat o reacţie a ofiţerilor împotriva ideilor răspândite de bulgari. Dar autoritatea comandamentelor ruse era serios pusă în discuţie de evenimentele revoluţionare începute în februarie 1917. La rândul lui, viceconsulul rus se comporta ca şi cum Dobrogea era deja un teritoriu rusesc. Să adăugăm insuficienţa personalului de care dispunea Moruzov şi eterna problemă a banilor. În asemenea situaţie complexă, Moruzov a făcut din plin dovada capacităţilor sale de om de informaţii. Să îl lăsăm chiar pe el să facă un bilanţ al reuşitelor serviciului pe care l-a condus în acei ani grei, aşa cum l-a prezentat în *Raportul* din 1934: capturarea colonelului german von Mayer, şeful serviciului de informaţii din Dobrogea şi de pe ţărmul Mării Negre, operaţiune desfăşurată la 75 km în spatele frontului inamic; arestarea a 156 spioni germani în zonă; împiedicarea inamicului să distrugă un singur depozit al armatei române; împiedicarea încheierii unui acord între armata roşie şi armatele Puterilor Centrale pe frontul dobrogean prin pătrunderea lui Moruzov şi a altor doi agenţi în compunerea delegaţiei ruse şi informarea amiralului Ion Coandă despre intenţia a două divizii ruse aflate pe frontul Salonicului de a se preda germanilor; salvarea unor ofiţeri şi soldaţi români din mâinile bolşevicilor, în sudul Basarabiei; dejucarea acţiunilor armatei ruse din aceeaşi zonă. Şi adăuga Mihail Moruzov: „Regret un singur lucru şi anume: din cauza unei neînţelegeri, luptele de la Vâlcov au fost provocate prin surprindere şi fără ordin, neaşteptându-se realizarea unui aranjament făcut de mine, aranjament în virtutea căruia organizasem cumpărarea cu două milioane lei a câtorva contratorpiloare, canoniere, a atelierului naval, a o serie de vedete, şlepuri cu muniţii şi alte vase, care formau flota rusă de pe Dunăre şi Marea Neagră, în punctele Chilia, Vâlcov şi Sulina“. Să mai amintim doar propaganda făcută de unii emisari ucraineni, trimişi de serviciul german de informaţii, de grecii favorabili regelui Constantin şi germanilor şi de evreii care doreau încetarea războiului.

Am văzut deja în numărul trecut că spre sfârşitul războiului, activitatea lui Moruzov a fost pusă sub semnul întrebării, instituindu-se o comisie de anchetă. În 1919 Moruzov ducea la bun sfârşit „afacerea rublelor“, prin care se împiedica introducerea în România, de către serviciile speciale sovietice, a unei mari cantităţi de ruble false. Peste un an însă, Moruzov era arestat, pe baza mandatului cu nr. 2250/13 mai 1920, emis de judecătorul de instrucţie al Tribunalului Constanţa, „în virtutea art. 14 şi 204 continuat cu art. 40 din Codul Penal“. Era şi rezultatul unui conflict dintre Romulus Voinescu, directorul general al Siguranţei statului, şi Mihail Moruzov, ce avea să se întindă pe mai mulţi ani, amplificându-se după numirea ultimului în fruntea S.S.I. După cum ne spune Gheorghe Cristescu, inspectorul general al Siguranţei din Dobrogea, Ştefu, s-a simţit lezat, considerându-se el îndreptăţit să ocupe postul respectiv. Drept pentru care a intervenit pe lângă Romulus Voinescu. Cum şi Moruzov a atras în serviciul său multe elemente de la Siguranţă, fără să se consulte cu conducerea instituţiei, a fost nevoie de intervenţia personală a regelui Ferdinand. În faţa suveranului, Moruzov şi Romulus Voinescu s-au împăcat formal.

Cazul generalului Marinescu

Momentul creării Serviciului Secret de Informaţii a fost destul de confuz prezentat până acum în istoriografie. Cert este că imediat după terminarea primului război mondial, s-a pus problema reorganizării unui serviciu de informaţii şi contrainformaţii în cadrul Marelui Stat Major. Cum se constatase că ataşaţii militari dispuneau de prea „puţină libertate de mişcare şi informaţiile furnizate nu erau suficiente, existând o stare de alarmism şi încordare, mai ales în regiunea de Est, din care cauză ani de zile armata nu s-a

...şi în uniforma Frontului Renaşterii Naţionale (al doilea din stânga).
Fotografii din colecţia Simion Moruzov

putut bucura de o viață normală, în comandamente domnea îngrijorarea, iar în rândul populației o stare de nesiguranță cu grave consecințe economice", s-a pus problema creării unui serviciu secret, paralel, cu angajați civili. Marele Stat Major l-a luat însă sub aripa sa, într-o „dependență totală de subordonare și o oarecare anchiloză militaristică [ce] nu lăsa S.S.I. elasticitatea necesară unui adevărat serviciu informativ modern", nota Gheorghe Cristescu. Așa încât în 1922 Consiliul superior al apărării statului i-a acordat mai multă autonomie și pe plan informativ (față de Marele Stat Major) și pe plan contrainformativ (față de Siguranța generală). Noi reorganizări s-au produs în 1923 și 1924, dar ceea ce îi lipsea noului organism de informații era un șef care să îi dea un rost. După unele documente, la propunerea generalului Dragu, după altele la cea a amiralului Coandă, în 1924 (sau 1925) în fruntea Serviciului Secret (cum se numise până atunci) a fost numit Mihail Moruzov. Din acel moment, serviciul de informații al armatei (condus de generalul Glatz) și-a urmat cursul său, devenind Diviziunea II (cu secția informații și cea de contrainformații), apoi Secția II, cu mai multe birouri. Inițial, și S.S.I. a avut tot două secții: de informații și contrainformații. În 1928, lui Moruzov i s-a cerut să elaboreze un proiect de reorganizare, care să aducă serviciul la nivelul echivalentelor sale din S.U.A., Franța sau Anglia. După cum ne informează colonelul Gheorghe Petrescu, Moruzov a alcătuit „un proiect de reorganizare a tuturor serviciilor de informații, concentrându-le sub o singură direcțiune generală la Președinția Consiliului de Miniștri. Evident, proiectul era prea vast și nu se putea realiza cu mijloacele de atunci". Deja, în 1928, S.S.I. se mărise considerabil, având un secretariat general, mai multe secții și o organizare importantă în teritoriu. Deși continua să funcționeze sub tutela – nominală – a Marelui Stat Major, structural și operațional S.S.I. devenise altceva decât Secția II.

Una dintre rațiunile pentru care fusese adus Moruzov în fruntea S.S.I. era buna cunoaștere a limbii ruse (Gheorghe Cristescu vorbea chiar despre faptul că Moruzov străbătuse zone întinse din U.R.S.S. pentru că le descria cu prea multe amănunte, pe care nu le poți căpăta decât la fața locului). Principalul pericol pentru statul român rezultat la 1 Decembrie 1918 – nu era nici o îndoială – venea dinspre Răsărit. Ceka, apoi OGPU sau NKVD nu neglijaseră spațiul românesc. Dacă afacerea rublelor eșuase, alte operațiuni reușiseră. Astfel, în 1926 (cazul a fost clarificat abia în 1928) serviciul de spionaj sovietic a reușit să infiltreze o agentă pe lângă generalul Ludovic Marinescu, ministrul de război, și să sustragă planul de mobilizare al armatei române. Documentul de 100 file, cu multe anexe, conținea datele cele mai secrete și mai complete despre armata română. Generalul Marinescu s-a sinucis, ceea ce evident nu a rezolvat problema.

Acordul cu englezii și francezii

În tot timpul vieții sale, Moruzov a fost un dușman declarat al U.R.S.S. Mai mult, după cum nota colonelul Gheorghe Petrescu (care l-a cunoscut bine, fiindu-i și naș la cea de-a doua căsătorie), Moruzov era „unul din cei mai înverșunați, nu rusofobi, ci ceva mai mult, slavofob... și-a păstrat această linie de conduită și a afișat-o cu mult zgomot. Ori acest zgomot era prea răsunător, prea strident; el distona și cu numele său și cu originea sa etnică și chiar dacă el era sincer, dădea de bănuit... După părerea mea însă, ca un observator foarte atent al său, cred că Moruzov ura de moarte regimul sovietic și știa sigur că este urât de acel regim și că i se promisese pieirea".

„Ținta sa principală – ne spune Gheorghe Cristescu – a fost mereu de a întări acțiunea contrainformativă ce era îndreptată mai ales împotriva U.R.S.S. De aceea și da o atenție specială agenturii sale din Basarabia... Acțiunea informativă împotriva U.R.S.S. o conducea personal și exclusiv și niciodată nu s-a știut unde-și stabilise «centrul de activitate», care era probabil undeva prin Dobrogea, întrebuințând în misiuni informative pe lipovenii săi, printre cari avea întinse relațiuni. Faptul că adeseori, după ce încasa fondul informativ, pleca la Tulcea cu mulți bani asupra sa vine să confirme acest lucru".

Ceva mai deschis s-a arătat Moruzov în această problemă – dar foarte târziu – față de colonelul Gheorghe Petrescu, căruia i-a dezvăluit principalele sale surse de informații asupra spațiului sovietic. O primă sursă o constituia rețeaua din România a Intelligence Service-ului britanic, care îi asigura practic pe gratis (vom vedea imediat cum) informații pe care englezii le plăteau cu bani grei. O altă sursă era agentura similară franceză, care însă nu asigura informații de aceeași calitate. Mai mult, ajunsese să pericliteze agenții britanici și pe cei ai lui Moruzov, încât acesta i-a îndepărtat pe francezi, blocând pentru o vreme colaborarea cu ei și în alte domenii. A treia categorie de surse au constituit-o organizațiile naționaliste ucrainene, ce-și aveau sediile în diferite capitale ale Europei și care au avut permanent un om de legătură pe lângă Moruzov. A patra categorie o formau organizațiile țariste extremiste. „Mulți din capii și factorii importanți ai acestei mișcări, care mai târziu au fost

victimele asasinatelor şi răpirilor sovietice, au trecut şi prin ţara noastră, au luat contact cu Moruzov şi au fost în slujba lui. De la ei primea un bogat material informativ, mai ales politic, şi cred că mai târziu, atunci când Moruzov a dispus de fonduri numeroase, a plătit şi întreţinut destul de larg pe aceşti refugiaţi politici". Şi, adăuga Gheorghe Petrescu: „Cu aceste mijloace informative şi surse informative a pornit Moruzov..., ca subaltern într-un birou din Marele Stat Major, pentru ca să urce treaptă cu treaptă şi să ajungă în ultimii ani o cvasiomniprezenţă".

Confidenţe i-a făcut Moruzov şi lui Maimuca, în perioada când încerca să îl atragă în cadrul S.S.I. „M-a pus la curent cu unele situaţii pe care eu nu le cunoşteam şi anume că Franţa şi Anglia consideră graniţa Nistrului ca o frontieră a Europei şi ca o barieră pentru împiedicarea lăţirii comunismului. Că ei condiţionează acordarea de credite şi înarmarea României de modul cum această frontieră a Europei este păzită. Că între Statul major român şi Statul major francez şi englez şi guvernele respective a intervenit o înţelegere de colaborare informativă, în sensul că frontiera Basarabiei să fie deschisă în anumite sectoare serviciilor informative ale acestor ţări, iar autorităţile de frontieră române să dea un concurs neprecupeţit pentru ca operaţiile de trecere şi primire a agenţilor să se facă în condiţii cât mai mulţumitoare, că această agentură să nu fie supusă nici unui control sau identificare din partea organelor de pază române ale frontierei sau a celor din interior".

Conflict cu Nicolae Titulescu

Să zăbovim puţin asupra a două figuri pitoreşti cu care Moruzov a colaborat. Primul personaj este Victor Vasilievici Bogomoletz, rus, născut la Kiev, la 8 mai 1895. Emigrant alb, era medic de profesie. Din 1920, când a părăsit Rusia, s-a stabilit la Istanbul. Acolo a început să lucreze pentru englezi (a colaborat ulterior şi cu italienii, francezii, portughezii şi sovieticii). În 1921 a sosit la Bucureşti unde conducea secţia sovietică a rezidenturii britanice din România cu sediul în Aleea Washington 5, ce avea în frunte pe ataşatul comercial Gibson. În martie 1923, Siguranţa i-a făcut o percheziţie acasă, găsind informări despre mişcarea comunistă din Bulgaria. Poate în urma percheziţiei, poate din nevoia de a obţine colaborarea Siguranţei, Bogomoletz a figurat ca informator al respectivei instituţii, până în 1928, când, în urma unui conflict, a rupt legăturile. La scurtă vreme a fost preluat de Moruzov, care i-a înlesnit din nou trecerea agenţilor în U.R.S.S. În schimb, Bogomoletz îi preda copiile tuturor rapoartelor pe care le redacta pentru Gibson. În 1931, Gibson era mutat la Riga şi l-a luat cu el şi pe Bogomoletz. Peste trei ani, în urma reluării relaţiilor diplomatice româno-sovietice, Bogomoletz revenea la Bucureşti, preluând din nou secţia rusă. În august acelaşi an, Intelligence Service-ul renunţa la serviciile lui Bogomoletz, pe care îl acuza că lucra împotriva intereselor statului britanic. Rezidentului serviciului britanic de informaţii i se ordona să interzică agenturii să mai ia contact cu Bogomoletz. Peste câteva luni, în 1935, Bogomoletz era la Paris, dându-se drept reprezentant al statului român. În 1940, potrivit lui Veniamin Moruzov, unchiul său se întâlnea cu Bogomoletz la Paris. În 1943, refugiat în Portugalia, îşi oferea din nou serviciile S.S.I., care însă i-a respins oferta ca neinteresantă. Ulterior, poliţia portugheză i-a cerut să părăsească ţara. Se pare că la intervenţia Intelligence Service-ului, a primit viză pentru Egipt. Acolo era semnalat încă, la 15 iulie 1955, într-o notă a Securităţii din care mai aflăm că în Portugalia Bogomoletz ţinuse legătura, prin Victor Cădere, fostul ministru al României la Lisabona, cu Maniu şi Antonescu.

Un alt personaj interesant cu care a colaborat Moruzov a fost Bruhatov Dimitrie Rostovski, tot rus, născut la 20 octombrie 1891, la Moscova. Ajuns la Istanbul în 1921, a fost luat de Bogomoletz la Bucureşti. A intrat în vizorul Siguranţei pentru că era corespondent de presă al ziarului *Daily Mail*, proprietatea lordului Rothermere, sprijinitor al intereselor Ungariei. Rostovski a reuşit să stabilească relaţii numeroase la Bucureşti, inclusiv cu cercurile francmasonice. În 1930 era secretar general al Asociaţiei corespondenţilor de presă străini din România. După plecarea lui Bogomoletz la Riga, Rostovski a preluat conducerea secţiei sovietice a Intelligence Service-ului din Bucureşti. În 1930 lucra la realizarea unei cărţi despre România, având tot sprijinul Consiliului de Miniştri. În 1937, pleca în concediu în Cehoslovacia. Pe dosarul său aflat la Siguranţă există o însemnare a lui Eugen Bianu: „Numitul a murit într-un sanatoriu, în anul 1938, în Elveţia". Am considerat interesant să prezentăm aceste două figuri şi pentru a arăta cu ce fel de oameni colabora Moruzov pentru a obţine informaţii despre U.R.S.S. Nu este mai puţin adevărat că şi sovieticii au marcat puncte în această competiţie. Printre cele pe care am reuşit să le aflăm se numără şi introducerea maiorului Tulbure în S.S.I. chiar la Frontul de Est – care la rândul său şi-a adus şi alţi „colaboratori" – dovedit ca spion sovietic abia după cucerirea Odessei de către trupele române.

Înverşunarea lui Moruzov contra sovieticilor a mers până acolo încât a căutat să torpileze toate eforturile lui Nicolae Titulescu de reluare a relaţiilor diplomatice cu U.R.S.S. Episodul ne este relatat de Gheorghe Cristescu. Conflictul lor era alimentat şi de opoziţia înverşunată făcută de Titulescu iniţiativei lui Moruzov de a-şi introduce oamenii în Ministerul de externe, sub acoperire diplomatică. Cu ajutorul Palatului, Moruzov a ieşit victorios în final, în această din urmă problemă. Pentru a-l spiona pe Titulescu, Moruzov l-a trimis la Geneva pe Nicky Ştefănescu cu o echipă specială. Ceea ce a atras protestele lui N. Titulescu şi retragerea echipei. A urmat o confruntare la Ministerul de externe între Titulescu şi Moruzov, în care acesta a încercat, pe baza unui material alcătuit de el, să demonstreze inutilitatea reluării relaţiilor diplomatice cu U.R.S.S. Titulescu şi-a impus însă punctul de vedere. Moruzov nu i-a rămas dator şi, ne asigură Gheorghe Cristescu, debarcarea lui Titulescu s-a făcut în bună măsură şi cu colaborarea şefului S.S.I.

În ceea ce priveşte activitatea lui Moruzov în această direcţie, trebuie să mai semnalăm şi un studiu semnat de el şi datat 9 martie 1930. Moruzov trăgea un serios semnal de alarmă asupra situaţiei din Basarabia, arătând că atitudinea faţă de provincia revenită la patria-mamă în 1918 fusese cât se poate de greşită. „Prin cele petrecute acolo, s-a săpat o prăpastie între noi şi basarabeni. Explic. Guvernele care s-au succedat, preocupate de chestiuni fundamentale în reorganizarea noastră ca stat, au neglijat starea de fapt ce se crea, fără ştirea lor, în această provincie, căreia i se cereau numai majorităţi în alegeri". Funcţionarii trimişi acolo, inclusiv cei de la Siguranţă (aici Moruzov plătea probabil şi nişte polițe) s-au preocupat doar de o rapidă îmbogăţire. Erau date apoi, pe multe pagini, cazuri concrete de abuzuri săvârşite de autorităţi şi de militari contra populaţiei române basarabene. Toată structura Siguranţei din Chişinău, demonstra Moruzov, era infiltrată de OGPU-ul sovietic: „aproape în total, personalul de siguranţă din Basarabia, deşi salarizat de statul nostru, nu era în realitate decât o secţie a G.P.U. organizată solid pe teritoriul nostru". Efectele atitudinii de atunci faţă de Basarabia le resimţim chiar şi astăzi. ■

(Va urma)

DOUĂ SURPRIZE PLĂCUTE LA F.C.R.

Fundaţia Culturală Română ne-a oferit de curând două plăcute surprize. Prima o constituie lucrarea *A History of Romania,* apărută la Centrul pentru studii româneşti al Fundaţiei din Iaşi. Editorul sintezei este domnul Kurt W. Treptow, iar autori sunt: Ioan Bolovan, Florin Constantiniu, Paul E. Michelson, Ion Aurel Pop, Cristian Popa, Ioan Scurtu, Kurt W. Treptow, Marcela Vultur şi Larry L. Watts.

Este prima sinteză de istoria românilor apărută după decembrie 1989. Şi, în plus, este scrisă în limba engleză. A fost intenţia editorului de a oferi cititorului din străinătate o lucrare eliberată de constrângerile ideologice ce au marcat istoriografia română în ultimii 45 ani. Pariul a fost câştigat, nu numai din acest punct de vedere. Cartea a apărut în excelente condiţii grafice. Un mare număr de fotografii şi hărţi întregesc în mod fericit expunerea, textul este gândit pentru a fi cât mai atrăgător şi limpede cititorului străin, iar engleza în care este scrisă este de cea mai bună calitate. Aveam mare nevoie de o astfel de lucrare. Rămâne acum ca ea să şi ajungă la cititorii cărora le-a fost destinată în mod special.

A doua surpriză ne-o oferă tot domnul Kurt W. Treptow şi tot prin Fundaţia Culturală Română care a editat la Iaşi o carte fundamentală, mereu citată dar nu uşor accesibilă, scrisă de Sherman David Spector: *Romania at the Paris Peace Conference: A Study of the Diplomacy of Ioan I.C. Brătianu* (România la Conferinţa de Pace de la Paris. Un studiu despre diplomaţia lui Ioan I.C. Brătianu) vezi şi *Magazin istoric,* nr. 8/1994, articolul domnului Dan Amedeu Lăzărescu. Alexandru Cretzianu spunea despre această carte: „Românii din întreaga lume trebuie să îi fie recunoscători profesorului Spector pentru timpul şi efortul pe care le-a dedicat studierii unuia dintre capitolele decisive ale istoriei lor". Glenn Torrey o definise „cea mai bună cercetare existentă".

Cartea profesorului S. D. Spector se deschide cu o prefaţă scrisă special de autor pentru ediţia aceasta din 1995, în care găsim şi justificarea necesităţii reeditării ei. Într-o foarte recentă şi valoroasă lucrare – într-un singur volum – despre primul război mondial semnată de Martin Gilbert (celebru istoric britanic), care şi-o subintitula *Istoria completă,* România nu apare menţionată la indice nici măcar o singură dată. Mai rămâne doar ca şi acestei reeditări să i se asigure circulaţia necesară. Prezentarea grafică cu totul deosebită nu poate decât să o ajute în drumul ei spre cititorul de limbă engleză.

Marea Britanie. S.I.S. la lucru

• Și din arhivele britanice dispar documente • S.I.S. îndeplinea ceea ce guvernul dezavua • Viitorul război în viziunea lui Winston Churchill • Terminalul francez al interconexiunilor anglo-americane • Pentru prima oară guvernul britanic deconspiră o sursă • Serviciul de spionaj extern contra suveranului Marii Britanii • Servicii secrete paralele • O propunere revoluționară • În 1939 vroiau, într-adevăr, generalii germani să îl răstoarne pe Hitler?

Și totuși, șeful Serviciului de informații și contrainformații externe al Marii Britanii dintre anii 1909-1933 – primul care a semnat cu sigla „C“ – a păstrat un jurnal destul de voluminos. Care, după câțiva ani, a dispărut din arhivele Serviciului.

Serviciile de informații și contrainformații sunt instituții respectate și protejate în Marea Britanie. Nu numai prin legi foarte precise, ci și prin educația și mentalitatea oamenilor. Societatea civilă britanică, sistemul parlamentar insular au o veche tradiție și au și puterea de a se apăra de multe dintre efectele nedorite pe care funcționarea acestor servicii le produce peste tot.

La rândul lor, șefii respectivelor instituții știu perfect cât și ce își pot permite. Puterea lor și influența instituțiilor pe care le conduc sunt foarte mari, dar nu se exercită în mod brutal asupra societății. Șefii acestor servicii nu intervin în dezbaterea politică sau în cea publică; multă vreme, numele și figura lor au fost un secret de stat. Abia în ultimii ani au fost făcute publice numele șefului Serviciului de securitate internă (M.I.5), salariul său (mai mare decât al primului ministru) și, la sfârșitul anului trecut, poza celui ce va deveni șeful lui M.I.5.

Așa cum vom încerca să prezentăm și în paginile ce urmează, pe baza unor lucrări consacrate subiectului, Serviciul de informații și contrainformații externe al Marii Britanii (S.I.S.) a jucat, în perioada interbelică, un rol activ în politica externă, dar și în cea internă, deși nu avea vreun temei legal să o facă. Acest lucru a fost posibil datorită colaborării ce există la nivelul clasei politice britanice, indiferent de partid, atunci când este vorba de interesele majore ale țării. Așa a putut Marea Britanie să-și oblige regele, Eduard VIII, care alesese altă cale decât cea considerată de clasa politică drept potrivită, să abdice. Un studiu comparativ între fenomenul Eduard VIII și cel numit Carol II, în România, ar putea (inclusiv din punctul de vedere al rolului jucat de cele două servicii secrete, britanic și român) să ne lămurească mai bine asupra distanței ce ne separă – și astăzi încă – de o adevărată democrație.

În perioada interbelică și mai ales în preajma declanșării celui de al doilea război mondial, serviciul britanic de informații a înregistrat și eșecuri. Avantajul unei mari puteri, cum era Marea Britanie atunci, este că poate trece mai ușor peste astfel de momente dificile. Așa cum va constata și cititorul nostru, în cazul S.I.S., cu toate criticile aspre, nici un șef nu a fost schimbat, dat afară, arestat, judecat și condamnat. Totul s-a rezolvat cu acel fair-play specific britanicilor, căutându-se soluțiile de îmbunătățire a activității. Cu atât mai mult ar trebui o țară mică și expusă să pună accentul pe inteligență (reamintim că în limba engleză intelligence înseamnă și inteligență și informații secrete), cu cât nu își poate permite să treacă cu aceeași ușurință peste momentele dificile și mai ales peste erorile sau gafele clasei sale politice.

„Le voi numi Indiscrețiile unui șef al Serviciului Secret. *Va fi o tipăritură care va arăta splendid, legată în roșu, cu titlul și numele meu tipărite cu aur, în relief, și care va cuprinde patru sute de pagini – fiecare dintre acestea va fi albă!“*

Sir Mansfield CUMMING

INEXISTENTUL ȘI ATOTPUTERNICUL „C“

Reorganizarea serviciilor secrete britanice

În vremea lui Cumming, Serviciul era mai puțin un departament guvernamental și mai mult o grupare de gentlemani, având, ca oricare asemenea asociație britanică, propriul cod. Scopul organizației era să desfășoare tot felul de operațiuni secrete pe care guvernul ar fi trebuit să le dezavueze. Era vorba de afaceri politice, inclusiv asasinate, fabricarea și difuzarea zvonurilor, sprijin secret pentru politicieni favorabili intereselor britanice și instalarea unor guverne marionetă. Arhivele sale erau secrete pentru eternitate, fiind în custodia Serviciului. Legi excepționale protejau anonimatul tuturor membrilor Serviciului, din trecut și din prezent. Hârtiile elaborate în cadrul Serviciului erau întotdeauna înapoiate după lectură și niciodată nu puteau fi incluse în dosarele oficiale. Deviza sa: pentru a fi eficace, un serviciu secret trebuie să fie *secret*. Și era dusă până acolo încât toți membrii erau angajații personali ai lui „C", nu ai guvernului. Resursele bugetare erau numite „votul secret"; nu se plăteau pensii la terminarea carierei pentru că așa ceva presupunea prea multe hârtii și hârtiile lasă urme. Toți membrii erau legați prin jurământul de păstrare a secretului pe viață. Chiar și amplasarea cartierului general al lui Cumming era un secret, deși taximetristul obișnuit știa foarte bine că se afla la Whitehall Court.

Așa cum s-a putut citi în numărul trecut al revistei, imediat după terminarea Marelui Război, Stewart Menzies – la propria-i dorință – a intrat în cadrul Serviciului de informații (S.I.S.) condus de Cumming. Prima lui misiune a fost să însoțească delegația britanică la tratativele de pace de la Versailles, reprezentând Serviciul în cadrul misiunii conduse de Sir Basil Thomson, cel care răspundea de securitatea ei. Printre alte sarcini, trebuia să lege strânse contacte cu corespondentul său american, colonelul Ralph V. Van Deman, și să pună bazele unei colaborări în anii ce aveau să vină, îndreptată atât împotriva pericolului bolșevic, cât și pentru obligarea Germaniei să respecte prevederile tratatului de pace. Și Winston Churchill, pe atunci ministru de război, era de părere că viitorul război avea să „găsească, fără îndoială, pe germani, ruși și foarte probabil și pe japonezi de o parte, iar pe francezi, britanici și americani de cealaltă".

Dar în scurtă vreme, relațiile anglo-americane s-au răcit până într-atât încât planificatorii militari ai celor două state au trecut la elaborarea unor planuri de război între S.U.A. și Marea Britanie. Abia în 1933 au abandonat englezii asemenea planuri.

Atât în Statele Unite, cât și în Marea Britanie, pe toată durata răcirii relațiilor, un grup de oameni conștienți de importanța luptei comune împotriva bolșevismului au conlucrat permanent. Între ei se aflau Vincent Astor, un membru al ramurii americane a vestitei familii britanice, Kermit Roosevelt, David Bruce (ginerele lui Andrew Mellon), editorul Nelson Doubleday. Grupul se întâlnea în fiecare lună în New York, într-un apartament din strada 62 East Nr. 34. Numărul de telefon nu era public și nici ocupantul apartamentului nu era înregistrat oficial. Cunoscut drept „The Room" (camera) grupul era un fel de serviciu de informații particular care lucra în colaborare cu Serviciul britanic. Ulterior, „The Room" a stabilit strânse contacte cu Clubul Walrus, tot din New York, format exclusiv din membri anglofili. William Donovan – creatorul serviciului american de informații, O.S.S., precursorul C.I.A. – era membru al Clubului Walrus și probabil, făcea parte și din „The Room". La Londra, acestor cluburi le corespundeau Clubul Ends of the Earth și Clubul 1 b. Stewart Menzies era membru al ambelor. Terminalul francez al acestor interconexiuni se afla la Traveller's Club, de pe Champs-Elysées, unde se întâlneau pentru a lua prânzul cei mai mulți, și adesea toți conducătorii serviciilor secrete franceze cât și unii membri ai celor americane și britanice. Stewart Menzies participa în mod regulat la acele întruniri, fiind o figură extrem de populară.

Curând după ce s-a reîntors la Londra de la Paris, în martie 1919, Stewart Menzies a devenit șeful serviciului secret al Ministerului de război, organizație ce funcționa din vremea războiului, redusă acum la proporțiile unui mic birou ce avea ca principal obiectiv spionajul militar în Rusia, Germania, Austria și Turcia. A fost avansat, fără examen, locotenent-colonel.

Churchill i-a propus primului ministru, Lloyd George, care a acceptat, reorganizarea celor trei servicii secrete (de informații și contrainformații externe, de securitate internă și cel al Ministerului de război). Astfel s-a restabilit Serviciul Secret de Informații (Secret Intelligence Service, S.I.S., în interior, Military Intelligence 6, M.I.6, pentru cei dinafară) ca o organizație interservicii, răspunzătoare în fața Foreign Office (Ministerul de externe). Cumming a rămas șeful ei și personalul a fost recrutat dintre membrii celor trei servicii anterioare. Cumming răspundea de operațiunile de spionaj desfășurate în exterior, interzicându-i-se orice activitate pe teritoriul britanic. De securitatea internă urma să răspundă Security Service (sau Military Intelligence 5, M.I.5), separat de S.I.S., dar cu care urma să coopereze strâns. Cel puțin în teorie. S-a format și un al treilea serviciu, în cadrul S.I.S., Școala guvernamentală de coduri și cifruri. Scopul declarat era să consilieze guvernul în legătură cu securitatea sistemelor sale de cifru. Cel nedeclarat era „stu-

dierea" sistemelor de coduri şi cifruri ale altor state. Organizaţia lui Stewart Menzies din cadrul Ministerului de război era lichidată în urma reorganizării, dar din raţiuni de conspirativitate numele său a continuat să figureze printre angajaţii ministerului.

S.I.S. protejează familia regală

O preocupare majoră a spionajului britanic în perioada interbelică a constituit-o Rusia bolşevică, urmărită sub aspect politic, militar, naval, aero, contraspionaj, industrie, finanţe, comunicaţii, cifruri şi presă. Pentru buna desfăşurare a operaţiunilor, S.I.S. avea „staţii" la Viena, Tallin, Riga, Bruxelles, Sofia, Praga, Copenhaga, Helsinki, Paris, Berlin, Atena, Roma, Rotterdam, Oslo, Varşovia, Lisabona, Madrid, Stockholm, Berna, Vladivostok, Beirut, New York, Buenos Aires, în Japonia şi, evident la Bucureşti (vezi în acest sens articolul despre Mihail Moruzov din acest număr).

Stewart Menzies împreună cu fiica sa, Fiona, la Badminton, în 1937, la deschiderea sezonului de vânătoare

La 14 iunie 1923, Cumming murea. Noul „C" devenea amiralul Sir Hugh Sinclair. Stewart Menzies a fost unul dintre apropiaţii săi. El a reuşit câteva infiltrări spectaculoase în cadrul partidului naţional-socialist al lui Hitler (Anthony Cave Brown nu ne indică şi numele personajului pe care l-a ajutat să parcurgă ierarhia partidului până spre vârful acesteia) şi în cadrul Abwehr-ului, serviciul de spionaj al armatei germane, condus de amiralul Canaris. De asemenea, a pus pe picioare o organizaţie antibolşevică, pe care a preluat-o la începutul războiului Canaris, se pare cu ştiinţa lui Menzies. După război, Menzies s-a interesat din nou de reţelele sale, predându-le ulterior americanilor. Dacă este să îi dăm crezare lui Sudoplatov, adjunctul şefului Directoratului, de informaţii externe din N.K.V.D. (vezi *Magazin istoric*, nr. 12/1994) toate reţelele emigraţiei ruseşti dinainte de război, cât şi cele organizate de germani în timpul războiului au fost penetrate şi controlate de sovietici. Lumea spionajului este una a oglinzilor ce se reflectă la nesfârşit şi în care nu mai ştii, până la urmă, cine eşti cu adevărat. Sau cum spunea un alt autor britanic, J.R.R. Tolkien, „este dificil, când ai de-a face cu oamenii ăştia diabolici, să ştii când sunt înţeleşi şi când se ceartă unii cu alţii".

Un alt succes obţinut de Menzies a fost operaţiunea Arcos. În cursul unui raid organizat, în aprilie 1927, de chinezi (dar şi cu concursul britanicilor) la Beijing, în Ambasada sovietică, s-au descoperit documente care demonstrau că organizaţia comercială sovietică din Londra, Arcos, era în fapt centrul de spionaj sovietic în Marea Britanie. Drept urmare, câteva sute de poliţişti au pătruns în sediul organizaţiei şi au confiscat toate documentele aflate acolo. Operaţiunea a avut şi o latură mai puţin plăcută pentru S.I.S. Opoziţia a cerut dovezi care să justifice, în Parlament, rostul acţiunii. A fost pentru prima oară când un guvern britanic a deconspirat o sursă de informaţie pentru a-şi justifica actul politic. Sovieticii au înţeles că britanicii le spărseseră cifrul, schimbându-l imediat cu un sistem care a rezistat multă vreme apoi. Englezii au pierdut astfel o importantă sursă de informaţii. Cert este că la sfârşitul anilor '20, Stewart Menzies devenise o figură importantă a Serviciului britanic de informaţii. Nu este exclus ca încă de atunci sovieticii să îl fi identificat, considerându-l o ţintă care trebuia distrusă. Să facem o paranteză şi să citäm din cartea ziaristei franceze Christine Ockrent mărturisirea pe care Otto de Habsburg, prieten apropiat, i-a făcut-o contelui de Marenches, fost 11 ani şef al spionajului francez. La un banchet la New York, a întâlnit un tânăr avocat care lucrase la pregătirea dosarului de inculpare a lui Alger Hiss, consilier apropiat al preşedintelui Roosevelt şi agent

de influenţă al N K V D -ului. Tânărul avocat a ţinut să îi spună: „vă rog să nu uitaţi niciodată. Iată ce: într-o bună zi, or să-mi vină de hac". Numele avocatului era Richard Nixon, preşedintele debarcat în urma afacerii Watergate. Povestea „grupului de la Cambridge" poate fi privită oare inclusiv din acest unghi?

În iulie 1932, Stewart Menzies a fost înaintat la gradul de colonel şi a devenit adjunctul lui „C". Peste şase luni Hitler prelua puterea în Germania.

Noul cancelar german avea o serie de admiratori inclusiv în Marea Britanie. Spre îngrijorarea cercurilor politice conducătoare şi a serviciilor secrete britanice, între aceştia se număra şi prinţul de Wales, moştenitorul Coroanei. În plus, din 1936, devenise evident că acesta se îndrăgostise de o americancă, Wallis Warfield Simpson, divorţată. Potrivit constituţiei britanice, moştenitorul tronului, viitorul rege, nu se putea căsători cu o femeie divorţată. Exista şi bănuiala că ea se afla în legătură cu Joachim von Ribbentrop, pe atunci consilierul lui Hitler pentru probleme britanice. Se spune că ziarul *The Times* avea chiar dovezi în acest sens, dar proprietarii au fost de acord să nu le publice pentru a nu stânjeni Casa Regală. Menzies era persoana cel mai bine situată pentru a acţiona, căci familia sa se afla în relaţii de prietenie cu prinţul de Wales din 1911.

Moartea regelui George V, la 20 ianuarie 1936, şi urcarea pe tronul Marii Britanii a prinţului de Wales, drept Edward VIII au mărit presiunea asupra serviciilor secrete britanice. Un agent de influenţă german, ducele de Coburg – născut în Anglia, educat la Eton – a avut o convorbire intimă cu noul monarh, în cursul căreia acesta i-a spus că el considera alianţa Marii Britanii cu Germania drept o necesitate şi o urgenţă. Raportul ducelui a ajuns pe biroul lui Menzies. De altfel, corespondenţa lui Edward şi a doamnei Simpson erau atent verificate. Operaţiunea a continuat şi după ce Edward VIII a renunţat la coroana britanică, a plecat în Europa, căsătorindu-se cu doamna Simpson. Interceptarea s-a făcut însă mult mai greu. Multe scrisori au fost recuperate abia după sfârşitul celui de al doilea război mondial şi ascunse cu mare grijă, căci conţineau indicaţii evidente pe baza cărora Edward putea fi inculpat pentru trădare.

După invadarea Renaniei de către Germania (teritoriul demilitarizat prin pacea de la Versailles) şi sprijinul ferm pe care regele l-a dat în acel moment lui Hitler, la Londra s-a pus problema abdicării lui Edward VIII. La 10 decembrie 1936, instrumentul de abdicare era semnat. I-a urmat la tron fratele mai tânăr sub numele de George VI.

Tot din trecutul lui Otto de Habsburg

Pe măsură ce criza europeană se acutiza, guvernul britanic – al cărui prim-ministru era Chamberlain – a început să ia în calcul şi varianta înlăturării regimului lui Hitler, pe care să îl înlocuiască cu un guvern militar, sprijinit de Abwehr-ul amiralului Canaris şi de înalţi ofiţeri germani. Inamicul principal continua însă să rămână Uniunea Sovietică, cu care – considera Chamberlain – nu se putea ajunge la vreun acord. Mai mult, Londra se temea că Stalin urmărea să provoace un conflict între Germania şi Marea Britanie, pentru a putea apoi să domine Europa. Dacă ne gândim că aceeaşi teamă o manifesta şi Stalin faţă de Anglia şi Franţa, atunci trebuie să ajungem la concluzia că nici N.K.V.D.-ul, nici S.I.S.-ul nu au funcţionat chiar cum trebuia în acele momente de încordare ce au premers izbucnirea celui de al doilea război mondial.

De altfel, în acei ani S.I.S. a traversat o perioadă mai dificilă, cunoscând un proces de reorganizare şi fiind supus la aspre critici din partea unor responsabili politici. După anexarea Austriei, în 1938, Chamberlain a obţinut o sporire a fondurilor alocate amiralului Sinclair pentru a-i permite să-şi întărească organizaţia. S-a reînfiinţat Secţia V cu sarcini de contraspionaj. Evident, principalul obiectiv nu era Germania, ci U.R.S.S. În fruntea Secţiei V a fost numit colonelul Valentine Vivian. Felix Cowgill, un înalt ofiţer de la Secţia specială a Poliţiei indiene, specialist în activităţi antimarxiste, a fost adus la Londra pentru a organiza subsecţia sovietică din cadrul Secţiei V. S-a creat şi Secţia D (de la Distrugeri), responsabilă pentru sabotaje şi războiul de gherilă. Secţia D îşi propunea ca, într-o anumită măsură, să contracareze predominanţa germană în micile ţări pe care „Germania le cucerise deja sau le ameninţa deschis". Haga a devenit baza avansată a operaţiunilor contra Germaniei. Ulterior, acolo aveau britanicii să înregistreze cel mai usturător eşec în lupta dusă cu germanii pe frontul invizibil.

Locotenent-colonelul Claude Dansey a fost rechemat de la Roma şi pus în fruntea unui nou serviciu creat de Sinclair, Secţia Z. Rostul acesteia era să prevină efectele unei penetrări germane în S.I.S. – ceea ce începuse deja să se întâmple la Haga. Secţia Z urma să acţioneze în întreaga Europă în paralel cu S.I.S., dar fără ca vreuna dintre cele două organizaţii – evident, cu excepţia lui „C" – să ştie de existenţa celeilalte. Cartierul general al lui Dansey era la Bush House. Rostul Secţiei Z era nu numai de a organiza şi desfăşura activităţi de spionaj, ci avea şi „sarcini de politică înaltă".

În martie 1939, generalul de brigadă F.G. Beaumont-Nesbitt, director adjunct al informaţiilor militare din cadrul Ministerului de război a avansat o propunere menită să revoluţioneze servici-

ile de informații britanice. Urma să se creeze un „Birou central al informațiilor" în care să se concentreze – spre analizare și sintetizare – toate informațiile culese de diversele servicii pe anume probleme date. Propunerea lui Nesbitt venea din constatarea incapacității sistemului de informații britanic de a tria ceea ce era fals de ceea ce era adevărat și de a desprinde esențialul din masa de informații acumulate. Până atunci, S.I.S. se opusese oricărei asemenea propuneri, pe considerentul că se periclita conspirativitatea organizației. Apropierea războiului a impus însă – și Menzies a avut o contribuție majoră – depășirea acestei bariere. S.I.S. a devenit membru al Comitetului reunit al informațiilor (C.R.I.), subcomitet al reuniunii șefilor de stat major ai armatei imperiale. C.R.I. a creat un Serviciu reunit al informațiilor, responsabil cu analiza și coroborarea datelor privind probleme de interes pentru evaluarea în cadrul Comitetului. Acesta le lua în dezbatere și le înainta apoi regelui, guvernului și statului major imperial. Dar o mașinărie atât de complicată nu a putut lucra perfect de la început. Au trebuit înfrânte încă multe rețineri, inhibiții și prejudecăți. Iar problema principală au rămas pe mai departe resursele bănești, fără de care nu se pot obține, nicăieri, informații de calitate.

S.I.S. a fost aspru criticat în perioada de dinainte de izbucnirea războiului. Pe masa lui Menzies se acumulau rapoartele ce anunțau iminenta invazie de către germani a Olandei, apoi a României (pentru petrol), a Ucrainei (pentru grâu), a Danemarcei (pentru accesul la Atlantic), a Norvegiei (pentru zăcămintele de fier), apoi a Ungariei, apoi a Poloniei. Era un război al nervilor declanșat de Hitler, căruia Serviciul britanic de informații i-a căzut pradă din cauza insuficienței informațiilor documentare și a celor rezultate din spargerea codurilor și cifrurilor inamicului. Doar 20 la sută din estimările și rapoartele S.I.S. din acea perioadă s-au confirmat. Ambasadorii britanici de la Moscova și Berlin s-au plâns de valoarea informațiilor pe care le primeau din partea Broadway-ului, sediul S.I.S. din acea vreme. La sfârșitul lunii februarie 1939 plângerile erau atât de aspre, încât Alexander Cadogan, cel care, în calitate de secretar permanent al Foreign Office-ului, răspundea și de S.I.S., a simțit nevoia să intervină personal, scriindu-i lui Sir Neville Henderson, ambasadorul britanic la Berlin: „Agenții noștri sunt, desigur, obligați să raporteze zvonuri sau informații în posesia cărora intră; ei fac o anume selecție, dar, în mod firesc, nu își asumă responsabilitatea uneia prea tranșante și este datoria noastră să evaluăm informația pe care o primim și să tragem din ea concluzii cât mai raționale. S-ar putea ca noi să eșuăm și în acest caz este vina noastră, dar nu cred că este corect să blamăm S.I.S."

După ce Hitler a invadat ce mai rămăsese din Cehoslovacia, la 15 martie, conducerea S.I.S. a trecut la dispozitivele pentru timp de război, conform procedurilor prevăzute din vreme.

În perioada premergătoare declanșării celui de al doilea război mondial, serviciul britanic de informații a primit suficiente semnale, clare, privind intențiile reale ale lui Hitler. S-au stabilit și o serie de acțiuni de cooperare cu serviciile similare din Cehoslovacia, Polonia și Franța. S-au inițiat și acțiuni – limitate sau eșuate – menite să opună o rezistență penetrației germane spre sud-estul Europei. Astfel, după anexarea Austriei, Stewart Menzies a intrat în legătură, prin intermediari, cu arhiducele Otto, pretendentul la tronul austro-ungar. Acesta se bucura de un anume sprijin în Austria, mai ales în Tirol. Menzies a aranjat să i se plătească o subsidie arhiducelui – o sumă mare, în jur de 50 000 lire sterline pe lună, adică aproximativ 250 000 dolari S.U.A. –, dar partizanii austrieci ai lui Otto au vorbit prea mult și S.D.-ul german a anihilat organizația.

Lordul Halifax respinge asasinatul

Când intențiile lui Hitler față de Cehoslovacia au devenit evidente, primul ministru britanic, Chamberlain, i-a cerut amiralului Sinclair o analiză asupra căilor prin care Marea Britanie îl putea împiedica pe Hitler, fără să intre în război. Textul elaborat de S.I.S. – „Ce ar trebui să facem?" – este unul dintre puținele documente de acest gen care ni s-au păstrat. Așa cum sublinia și Anthony Cave Brown în cartea sa – *„C". The secret life of Sir Stewart Graham Menzies. Spymaster to Winston Churchill* („C". Viața secretă a lui Sir Stewart Graham Menzies. Maestru într-ale spionajului pentru Winston Churchill) – documentul ne arată că Chamberlain păstra o strânsă legătură cu Serviciul de spionaj și politica sa din ultima fază a „conciliatorismului" rareori s-a îndepărtat de recomandările S.I.S. Potrivit textului elaborat de S.I.S., Germania dorea să-și impună supremația asupra Europei Centrale și de Sud-Est, a Belgiei, Olandei, statelor baltice și Scandinaviei și urmărea dezintegrarea U.R.S.S. Tot potrivit Serviciului britanic de informații, Hitler dorea un târg cu Marea Britanie, căreia era dispus să-i recunoască supremația pe mare. Drept urmare, premierul britanic nu trebuia să le cedeze prea mult, dar să găsească o cale de compromis. De asemenea, Germania urmărea să pătrundă în Orientul Mijlociu și să creeze mari probleme stăpânirii britanice acolo. Recomandarea S.I.S. era ca, pentru a câștiga timp în vederea consolidării puterii militare britanice, o parte sau, în anumite circumstanțe, toată Cehoslovacia urma să fie concedată Ger-

maniei. Se emitea şi ideea că Marea Britanie nu se putea baza cu adevărat pe nici o ţară europeană, deşi Franţa era, desigur, aliatul cel mai apropiat. De asemenea, trebuia cultivată în continuare prietenia cu Germania „cât de mult putem şi fără sacrificarea principiilor şi intereselor noastre vitale". La München, Chamberlain a mers mai departe decât recomandările S.I.S. A câştigat încă 12 luni de pace, timp în care noul avion britanic de vânătoare, Spitfire, a devenit operaţional.

Stewart Menzies a ştiut – şi a informat – despre tentativa unor generali germani de a se opune planurilor lui Hitler de a ocupa Cehoslovacia. La 15 noiembrie 1938 el raporta că se ajunsese până în faza în care generalii erau pe punctul de a contramanda ordinul de marş, iar generalul Ludwig Beck îşi dăduse demisia din funcţia de şef al Oberkommando (Marele Stat Major) al Wehrmachtului. Dar după ce Chamberlain a încălcat garanţia dată Cehoslovaciei, Beck a pierdut sprijinul celorlalţi generali germani. Oricum, aprecia Menzies, aceştia se opuneau mai ales pe considerente militare, ce ţineau de insuficienta pregătire a armatei pentru război. Şi tot Menzies adăuga că „în anumite cercuri înalte ale Armatei s-au stabilit contacte secrete în străinătate şi există o speranţă că izbucnirea războiului avea să ducă la răsturnarea regimului. Dar, în mod evident, nu exista vreo dorinţă de asumare a riscului de a conduce o mişcare".

Au existat şi două propuneri de a-l asasina pe Hitler cu arme de tir, făcute de ataşatul militar britanic la Berlin, colonelul F.N. Mason-Macfarlane, şi de cel ce avea să devină celebru sub pseudonimul de Temerarul, William S. Stephenson. Ministrul de externe, lordul Halifax, a replicat sec: „diplomaţia noastră încă nu a ajuns în faza în care trebuie să folosim asasinatul".

Stewart Menzies a primit şi un emisar al generalului Beck, pe fostul primar al Leipzigului, Karl Goerdeler. Acesta aducea o propunere din partea generalului, a amiralului Canaris, a colonelului Hans Oster, adjunctul lui Canaris, şi a generalului Franz Halder, succesorul lui Beck. Dar britanicii au găsit cererile germanilor – „prea asemănătoare cu *Mein Kampf*", nota Cadogan – inacceptabile. Au mai existat şi alte contacte cu „opoziţia germană" – de fapt, puse la cale de S.D.-ul german –, în care britanicii au pierdut o serie de agenţi. Aşa cum se ştie, Hitler a rezistat tuturor comploturilor şi atentatelor contra sa, până la sfârşitul războiului.

La 23 august 1939, Stewart Menzies a primit una dintre cele mai dure lovituri din cariera sa. În vreme ce o delegaţie franco-britanică purta tratative la Moscova, încercând să atragă U.R.S.S. într-o alianţă, Molotov şi Ribbentrop au semnat pactul ce le poartă numele *(Magazin istoric,* nr. 12/1989). Deşi Menzies informase liderii Parlamentului britanic, încă de la 19 iunie 1939, despre o asemenea eventualitate, S.I.S. a fost dur atacat în şedinţa de urgenţă convocată la 24 august. În fond, eşecul S.I.S. de a anunţa clar semnarea pactului se datora şi pierderii capacităţii de a mai citi codul sovietic în urma acţiunii opoziţiei din 1927 şi severelor reduceri bugetare votate în 1931. Până la urmă a reieşit că Sinclair era de vină pentru că nu a explicat suficient de clar în raportul său către Foreign Office cât de gravă era situaţia.

Imediat, S.I.S. a introdus starea de război la oficiile sale din întreaga lume. O parte dintre unităţile centrale, inclusiv serviciile de decriptare, au fost redislocate pe teritoriul Angliei, pentru a preveni efectele bombardamentelor germane asupra Londrei.

La 1 septembrie 1939 a izbucnit cel de al doilea război mondial. La 4 noiembrie acelaşi an, amiralul Hugh Sinclair murea. Cabinetul britanic a declanşat procedurile pentru numirea noului „C". ■

(Va urma)

Cristian POPIŞTEANU,
Dorin MATEI

DUPĂ LUPTĂ

(Monoverb cu incastru anagramat: xxxxixxx)

TRIBUNA

Radu STOIANOV

CELĂLALT LENIN

Începând din 1985, istoriografia rusă a câștigat poziții extrem de puternice atât pe piața sovietică și rusă a cărții și documentelor, cât și în străinătate, în special în marile capitale occidentale. Capacitatea de captare a interesului public este dată de categoriile de lucrări editate: memorii ale multora dintre principalii actori ai politicii sovietice și ruse sau provenind de la ofițeri superiori din K.G.B. De asemenea, au trezit un interes deosebit analizele și culegerile de documente. Această invazie istoriografică urmează celeilalte perioade de faste în care piața cărții a fost dominată de Soljenițîn, Saharov, Pasternak și numeroasa pleiadă de disidenți – ca Bukovski sau Șaranski – ori victime ale terorii staliniste – ca Nadejda și Osip Mandelstam sau Anna Ahmatova. Am fost martorii lansării în S.U.A. a memoriilor fostului ambasador sovietic la Washington vreme de aproape 25 de ani, Anatoli Dobrînin, și cozile la principalele librării de pe Fifth Avenue, din New York, erau considerabile. Câteva luni mai târziu, fenomenul se repeta la prezentarea memoriilor fostului ambasador american la Moscova între 1989-1991, Jack Matlock.

Unul dintre autorii ruși cei mai cunoscuți în spațiul fostei U.R.S.S. și în lume a fost fără îndoială istoricul militar, generalul-colonel Dmitri Volkogonov. Traiectoria vieții generalului istoric a fost clasică. Născut în Siberia în 1928, el și-a pierdut părinții sub represiune stalinistă – tatăl fiind împușcat, iar mama trimisă în ceea ce se numea „exilul intern". Parcurgând cu succes cariera militară de la soldat la general, grad la care a ajuns în 1968, Dmitri Volkogonov a fost în acest răstimp un „înfocat și convins stalinist", cum singur se definea. Și totuși, din 1978, când a început să scrie o biografie a idolului său, Volkogonov a înțeles marea tragedie prin care a trecut Rusia sub Stalin.

Сестрорѣцкій Оружейн. Заводъ.

№

Предъявителю сего Кашетану Иванову

Петра Павловичу

Разрѣшается входъ въ Малый Ганшпугный Заводъ до 1 Января 1918 года.

Примѣчаніе.

1) Билетъ всегда имѣть при себѣ и предъявлять по первому требованію администраціи завода.

2) Билетъ долженъ быть предъявленъ въ контору завода для записи въ книгу.

Помощникъ Начальника Сестр. Оруж. Завода по технической части

2170 7670

Pe măsură ce avansa în descifrarea arhivelor, generalului i se prăbușeau rând pe rând cerurile comunismului. După Stalin (care a semnat până la 3 000 de condamnări la moarte într-o zi, după cum a descoperit el), Volkogonov s-a ocupat de biografiile lui Troțki și Lenin. În cele două volume despre Lenin, publicate în 1994, Volkogonov, bazându-se pe un material inedit, dă la iveală un portret demn de galeria personajelor celor mai crude din dramaturgia shakeasperiană. „Figura lui Lenin apare – până în cele mai mici amănunte – ca fiind aceea a unui fanatic asasin, lipsit de umor, mincinos, care disprețuia

masele și folosea banii Rusiei pentru a alimenta revoluția în străinătate, în vreme ce țăranii din țara sa mureau de foame. Documentele dovedesc ceea ce mulți istorici occidentali au presupus: responsabilitatea personală a lui Lenin în ordonarea executării a sute de preoți și altor categorii de cetățeni și în transformarea terorii și a suprimării libertății în politica oficială a guvernului, după ce războiul civil luase sfârșit" (The Economist, 18 decembrie 1995).

În curând, va apare la Moscova cel de-al treilea portret – cel al lui Trotki. Tot în necrologul din revista britanică The Economist citim: „Spre deosebire de celelalte două biografii, aceasta sfărâmă mai puține tipare, dar zugrăvește o imagine a răutății și duplicității ce domnea printre revoluționarii bolșevici, în general. El se bazează pe documente nepublicate pentru a expune viciile unor asemenea figuri ca Nikolai Buharin, considerat încă de unii drept omul care cu puțin noroc, ar fi putut croi, folosind începutul făcut de Lenin, un alt drum spre o societate socialistă decentă".

Într-un elogiu funebru adus în Izvestia din 7 decembrie 1995, fostul premier Arkadi Gaidar sublinia: „Mulți nu au înțeles că în seria de cărți despre istoria contemporană a Rusiei, istoria sec. XX, Dmitri Antonovici Volkogonov nu numai că a descoperit această istorie pentru noi, dar în multe privințe el și-a descoperit-o sie însuși. „Venind în contact cu documentele, el a înțeles ce s-a petrecut cu noi în sec. XX. " Președintele partidului democrat „Opțiunea Rusiei" încheie: „Au rămas cărțile sale cinstite – fie ca ele să devină un testament pentru cei cărora le este scumpă Rusia democratică". Tot atunci, la Moscova, a apărut un necrolog semnat de președintele Rusiei, Boris Elțîn, de șeful Guvernului, Viktor Cernomîrdin, de alți oameni de stat, de știință și de cultură.

Pe lângă cartea sa dedicată celui de al doilea război mondial, apărută recent, Volkogonov a lăsat încă două volume pregătite pentru tipar despre o serie de conducători ai fostei U.R.S.S.

Iată-l acum pe celălalt Lenin, așa cum reiese din masiva biografie (apărută anul trecut și în limbile franceză și engleză, într-un singur volum), scrisă de un pasionat căutător al adevărului istoric. Este desigur un cu totul alt Lenin decât cel căruia îi adresa Stalin celebrul jurământ din ianuarie 1924, un cu totul altul decât a fost proslăvit în întreaga lume comunistă, și nu numai...

La 1 ianuarie 1990, în fosta Uniune Sovietică existau peste 653 000 000 exemplare din scrierile lui Lenin, „poate singurul domeniu în care comunismul a atins abundența" – ținea să precizeze generalul. Personalitatea lui Lenin a marcat definitiv istoria Rusiei și, indirect, a multor țări din lume, în mod special a celor în care a fost exportat modelul bolșevic și sistemul sovietic. Lui i s-au consacrat până acum câteva sute de ample biografii, în cea mai mare parte extrem de elogioase, ducând la o adevărată sanctificare.

Iată însă că profitând de perioada „glasnostului", Volkogonov a reușit să intre în arhiva ascunsă a lui Lenin.

„Masivele porți de oțel s-au deschis și am fost introdus într-un vast salon, de unde o ușă blindată dădea spre sfânta sfintelor comunismului, arhivele lui Lenin". Astfel își începe generalul Volkogonov mărturisirea ce prefațează monografia.

Se păstrează acolo încă 3 780 documente elaborate de el și aproximativ alte 3 000 semnate doar, care n-au văzut vreodată lumina tiparului. De ce așa de multe documente au fost ținute la secret? Personalitatea lui Lenin, ne spune Volkogonov, „a avut întotdeauna mai multe fațete, dar după moartea sa i s-a construit o imagine unidimensională, cea a unui sfânt și cu cât l-am privit astfel, cu atât ne-am îndepărtat mai mult de Lenin cel istoric, cel care a fost, cred eu, cel mai mare revoluționar al secolului".

Istoric de mare probitate și cu o vocație excepțională, Volkogonov a simțit nevoia să corecteze imaginea în care au fost educate milioane de persoane, pentru că „idolatria noastră va părea săracă și absurdă în ochii secolului XX, lucru de care nu suntem încă pe deplin conștienți".

„Nu credeți pe calomniatori"

Izolat la Zürich, Lenin nu afla decât cu mare întârziere ce se petrecea în Rusia.

În seara zilei de 1 august 1914, Germania a declarat război Rusiei. Când s-a decretat mobilizarea generală, națiunea întreagă s-a strâns în jurul țarului. Chiar Troțki a scris în gazeta pe care o scotea la Paris că a predica înfrângerea Rusiei țariste nu avea sens pentru că însemna să dorești victoria Germaniei reacționare. Doar Lenin a avut intuiția că se contura posibilitatea fantastică, nesperată de a-și realiza proiectele.

Primele informații despre izbucnirea revoluției ruse la 27 februarie/12 martie, sosite la Zürich abia în ziua de 2/15 martie, l-au luat complet prin surprindere. Și totuși peste aproximativ o lună, la 16 aprilie, sosea la Leningrad, după ce traversase și teritoriul Germaniei, un stat cu care Rusia se afla în război. Inițial, Lenin se temuse că nu va putea ajunge înapoi acasă. Dar înaltul comandament german era tot atât de interesat ca Lenin să ajungă în Rusia. Germanii nu numai că urmăriseră îndeaproape mișcarea bolșevică, dar îi și oferiseră un ajutor financiar substanțial, prin intermediari. Deși în iulie 1917 Lenin susținea încă, într-un articol, că se opunea unei păci separate cu Germania, cancelarul german Theobald von Bethmann-Hollweg fusese încurajat atât de generali cât și de unii social-democrați germani – între care un personaj cheie a fost Alexander Helphand, alias Parvus – să îl sprijine. Erich von Ludendorff nota chiar că „ajutându-l pe Lenin să ajungă în Rusia, guvernul nostru accepta o responsabilitate specială. Acțiunea era justificată din punct de vedere militar". Și adăuga, în legătură cu guvernul sovietic: „El există datorită nouă". De altfel, atunci când în mai 1920 s-a discutat în biroul politic publicarea în rusește a Memoriilor lui Ludendorff, s-a decis în unanimitate că „vor fi traduse și publicate doar capitolele privind negocierile de la Brest-Litovsk". Istoriografia sovietică s-a supus rugăminții lui Lenin (în mod curios, nu a fost publicată imediat) care cerea „cu insistență cetățenilor onești să nu creadă în odioasele calomnii și în zvonurile sinistre". Bolșevicii n-au încercat niciodată să discute acuzația că încheiaseră un acord cu germanii pentru zdrobirea Rusiei. În vreme ce relațiile financiare fuseseră, evident, indirecte, era imposibil să negi apelul lor la înfrângerea Rusiei. Era mai bine să nu se spună nimic sau și mai simplu: „Nu-i credeți pe calomniatori".

Familia lui Lenin. În dreapta, în primul rând, Vladimir Ilici

În p. 57: *legitimația falsă cu care a trecut frontiera finlandezo-rusă în 1917*

Problema care rămâne în discuție este: au primit bolșevicii bani de la germani pentru revoluția lor? Există două personaje foarte importante pentru a putea afla un răspuns: Alexander Helphand și Iakov Stanislavovici Fürstenberg (alias Ganețki). Pe primul îl avea probabil Lenin în gând atunci când i s-a confesat lui Gorki: „rusul inteligent este aproape întotdeauna un evreu sau are cel puțin sânge evreiesc". Parvus a jucat un rol important în timpul revoluției din 1905 din Rusia, a ajuns apoi în Germania și în urma unui scandal financiar în cadrul partidului social-democrat a trebuit să plece la Istanbul, unde a devenit consilier al mișcării junilor turci. La izbucnirea războiului, gândul lui a fost să ajute Germania prin declanșarea unei revoluții în Rusia. A expus planul său ambasadorului german în capitala otomană. Din acel moment s-a stârnit interesul german pentru bolșevici. Dar nu știm mai multe despre intențiile guvernului german.

Istorici occidentali au afirmat că Lenin l-a întâlnit pe Parvus la Zürich sau la Berna, în mai 1915.

La rândul lui, Parvus a descris episodul într-o broşură publicată ulterior. Şi alţi martori îl confirmă. Aflat în exil, Kerenski, conducătorul guvernului provizoriu rus (din 21 iulie 1917), nota şi el: „guvernul provizoriu a stabilit în mod clar că Parvus a continuat «afacerile sale financiare» la Petrograd, cu Banca Siberiei, în care, sub numele unei cunoştinţe a lui Ganeţki, o anume doamnă Sumenson, şi de asemenea sub numele, care nu este necunoscut, de Kozlovski, sume foarte importante au ajuns de la Berlin, prin intermediul Noii Bănci din Stockholm, la intervenţia aceluiaşi Ganeţki".

Lenin îşi creează alibi

Arhivele speciale sovietice păstrează şi alte mărturii care atestă că prin intermediul lui Parvus şi Ganeţki, sume importante de bani ajungeau de la Berlin în mâinile bolşevicilor. Chiar dacă Lenin nu a fost personal implicat în toate acestea, era foarte bine informat. Mai mult, ele nu puteau avea loc fără acordul lui, chiar dacă, în cazul unor dezvăluiri publice, numele lui nu ar fi fost implicat.

La 8 iulie 1917, doamna Sumenson a fost arestată de contraspionajul guvernului provizoriu. A mărturisit că prin mâinile ei trecuseră 2 030 043 ruble. De asemenea, ea transferase 230 000 ruble unei societăţi din Elveţia. Chiar dacă toate aceste operaţiuni au fost sau nu legate de întâlnirea din mai 1915 dintre Lenin şi Parvus, sigur este că în iulie 1915 von Jugow, din Ministerul de externe german, cerea Trezoreriei să transfere 5 milioane mărci pentru intensificarea propagandei revoluţionare în Rusia, cerere satisfăcută la 9 iulie.

„Toate evenimentele ulterioare din vara lui 1917, în fapt întreaga istorie a Rusiei, ar fi fost diferite dacă comisia [de anchetă a guvernului provizoriu] reuşea să ducă până la capăt dificila sarcină de a-l demasca pe Lenin şi dacă ar fi fost posibil să dovedească, cu documente, în faţa unui tribunal legal crima monstruoasă, pe care nimeni nu vroia că o creadă tocmai pentru că părea, psihologic vorbind, puţin credibilă". Şi adăuga Kerenski că pentru el a existat în mod sigur un acord complet între germani şi bolşevici care a mers „mult dincolo de virarea unor fonduri pentru dărâmarea Rusiei, cum au crezut unii, şi dăsăvârşirea revoluţiei sociale, cum au gândit alţii". Kerenski nu se înşela.

Extraordinara explozie a publicaţiilor bolşevice după revoluţia din februarie 1917 n-a fost o simplă întâmplare. În iulie acelaşi an, bolşevicii tipăreau 41 ziare, într-un tiraj de 320 000 exemplare zilnic; 27 titluri erau în limba rusă şi restul în georgiană, armeană, lituaniană, tătară, poloneză etc. Partidul îşi cumpărase o tipografie de 260 000 ruble.

Atunci când în presă au apărut unele informaţii despre legăturile bolşevicilor cu germanii, Lenin a ripostat imediat, foarte dur, acuzându-i pe acuzatori că erau contrarevoluţionari. În corespondenţa lui Lenin s-au păstrat numeroasele telegrame trimise lui Ganeţki după 2/15 martie 1917, când a aflat de izbucnirea revoluţiei în Rusia. Într-una dintre ele îi cerea să „pună deoparte două sau trei mii de coroane pentru călătoria din Elveţia în Rusia". Parvus a implicat în decizia de a-i permite lui Lenin să traverseze Germania inclusiv pe împăratul Germaniei. Scopul nu constituia un secret pentru reprezentanţii Ministerului de externe german. Iată care era opinia ambasadorului german la Copenhaga, contele von Brockdorff-Rantzau, comunicată la Berlin: „să susţinem elementele extremiste... După toate probabilităţile, noi trebuie să contăm, într-un interval de trei luni, că dezintegrarea va atinge acel punct în care noi să putem sfărâma puterea rusilor printr-o acţiune militară". Să nu uităm că şi contraspionajul francez raporta întâlnirea lui Lenin cu un reprezentant al Ambasadei germane la Berna.

Lenin a cerut germanilor anumite condiţii care să îi ofere ulterior un alibi în cazul în care era adusă în discuţie, în mod public, trecerea sa prin Germania, iar în Suedia a refuzat să îl întâlnească pe Parvus. La 18 aprilie 1917, în articolul *Cum am ajuns noi,* publicat simultan în *Pravda* şi *Izvestia,* Lenin a afirmat că ideea de a trece prin Germania i-a dat-o Martov, un menşevic, ce urmase acelaşi drum.

Înainte de a intra în Rusia, Lenin i-a trimis o telegramă lui Karpinski, la Geneva, exprimându-şi satisfacţia pentru felul în care germanii respectaseră condiţiile acordului.

Ordinele Băncii imperiale germane...

În iulie 1917, atunci când în urma tentativei eşuate a bolşevicilor de a prelua puterea s-a emis un ordin de arestare pe numele lui Lenin, guvernul provizoriu a declanşat o anchetă privind legăturile lui cu germanii. Serviciul rus de contraspionaj a pus la dispoziţie fişete întregi cu documente, cum a declarat în cursul unui interogatoriu luat de N.K.V.D. în 1939, fostul judecător de instrucţie însărcinat cu elucidarea afacerii. După ce a luat puterea, Lenin s-a ocupat imediat de acele documente compromiţătoare. În noiembrie 1917, mai erau doar 21 volume. Apoi au rămas şi mai puţine. Un document din 16 noiembrie 1917 menţionează: „Către preşedintele

Consiliului Comisarilor Poporului: conform rezoluției adoptate de... tovarășii Lenin, Troțki, Podvoiski, Didenko și Volodaroki, am procedat după cum urmează: 1) în arhivele Ministerului de justiție, din dosarele privind «trădarea» tovarășilor Lenin, Zinoviev, Kozlovski, Kollontai și alții, am retras ordinul Băncii imperiale germane nr. 7 433, datat 2 martie 1917, prin care se autoriza vărsarea de fonduri pentru propaganda în favoarea păcii în Rusia; 2) am examinat toate registrele Băncii noi din Stockholm... deschise la ordinul nr. 2 574 al Băncii imperiale germane...".

Multe dintre documentele culese menționează pe conducătorii bolșevici, dar autenticitatea lor este îndoielnică. Instrucțiunile date pentru a finanța anumite persoane sunt prea flagrante ca să fie luate în serios. S-a dovedit că multe documente au dispărut fără urmă și ar fi surprinzător ca bolșevicii să nu fi luat măsuri pentru a distruge materialul compromițător. Ancheta guvernului provizoriu voia să demonstreze că Lenin și tovarășii săi fuseseră pur și simplu cumpărați de către serviciile germane, ceea ce pare puțin probabil. Dovezile creionează un tablou mai realist. Parvus, cu acordul ministrului german de externe și al statului major general, a alimentat firma lui Ganețki, Sumenson și Kozlovski. O parte însemnată a banilor lui Ganețki a ajuns în mâna bolșevicilor.

Banii germani au continuat să curgă în Rusia și după venirea bolșevicilor la putere. Lenin s-a ținut în continuare deoparte, în vreme ce piesa, concepută cu participarea și acordul lui, se juca. Foarte prudent, a comis puține erori – precum aceea de a pretinde că nu a avut legături financiare cu Ganețki – și a lăsat puține urme. La jumătatea lunii noiembrie 1914, Parvus i-a transmis, din Stockholm, lui Lenin rugămintea de a-i permite să revină în Rusia pentru a se consacra luptei revoluționare. Răspunsul a fost: „cauza partidului nu trebuie să fie întinată de mâini murdare". Și atitudinea guvernului german față de Parvus s-a răcit; mai mult, i-au fost tăiate creditele pentru noi afaceri. Parvus a cerut un milion de mărci ca să nu publice documente compromițătoare. Nu știm dacă le-a primit sau germanii au găsit o altă metodă, dar scandalul nu a mai izbucnit. În decembrie 1924, la zece luni după dispariția lui Lenin, inima lui Parvus a cedat. Odată cu el a fost îngropat și secretul întrevederii din mai 1915.

Destinul lui Ganețki a fost mai tragic. Mai întâi, grație protecției lui Lenin, a ocupat funcții înalte în Rusia. După moartea lui Lenin, Ganețki a intrat într-un con de umbră. La 18 iulie 1937, când a fost arestat împreună cu soția și băiatul, era directorul Muzeului de stat al revoluției. Acuzația: spionaj în favoarea Germaniei și a Poloniei. Deși torturat îngrozitor, nu a încercat să se prevaleze de meritele sale din 1917, conștient că nu ar fi făcut decât să-și grăbească sfârșitul. După un proces care a durat 15 minute, a fost condamnat la moarte. A fost executat în aceeași zi, cu soția și băiatul. Fiica lui, Hanna, a aflat că tatăl a murit în urma unei crize cardiace, la 21 ianuarie 1939, că mama a murit în urma unui cancer la stomac, la 29 decembrie 1938 și că fratele ei Stanislav a murit de pneumonie, la 24 noiembrie 1941. ■

(Va urma)

Lenin (cel cu umbrela înfășurată) împreună cu tovarășii săi, la Stockholm, în drum spre Rusia

Prezentare și adaptare:
Cristian POPIȘTEANU,
Dorin MATEI

S-A DISCUTAT LA MONTRÉAL

18th International Congress of Historical Sciences
XVIIIe Congrès International des Sciences Historiques
du 27 août au 3 septembre 1995

Cea de a treia Temă majoră luată în discuţie la al XVIII-lea Congres Internaţional de Ştiinţe Istorice a privit *Diasporele: origini, forme şi semnificaţii*. S-au prezentat, pe lângă raportul general, semnat de Natalie Zemon (Universitatea Princeton, S.U.A.) şi Yosef Kaplan (Universitatea Evreiască, Israel), încă 17 materiale tratând nouă „popoare" sau populaţii „etnice". O simplă enumerare a lor – evrei, irlandezi, chinezi, japonezi, indieni, italieni, germani, greci şi unguri – arată absenţa noastră de la această temă, suplinită doar parţial prin intervenţii româneşti la discuţiile purtate. Este încă o dovadă a unei lipse de interes mai vechi a istoriografiei noastre pentru acest capitol al cercetării istorice. Sigur, în intervalul 1947-1989 un asemenea subiect era greu abordabil, dar trebuie să recunoaştem că nici înainte de 1947 subiectul nu a fost tratat în suficientă măsură. S-au ocupat Ştefan Mateş şi Radu Toma de emigrările din România, regretatul nostru coleg Gheorghe David a abordat începuturile exilului românesc, dar o istorie a diasporei româneşti lipseşte. Şi nu sunt semne nici astăzi că s-ar schimba ceva. Fenomenul este cu atât mai îngrijorător cu cât suntem cu toţii martorii folosirii în plan politic – în Europa, dar şi în afara continentului nostru – a problemelor istorice legate de diaspore.

Cele 17 comunicări prezentate la Montréal au abordat aspecte diverse, atât în plan teoretic, cât şi al realităţilor istorice. S-a încercat, astfel, lămurirea unor concepte precum etnicitate, diasporă. S-a avansat ideea că un popor este mai curând o construcţie istorică decât una „rasială". S-a invocat faptul că deşi fiecărui popor i se atribuie o origine iniţială într-o anume regiune geografică, evreii, de exemplu, care s-au stabilit în Germania în Evul Mediu nu văzuseră în viaţa lor Locurile Sfinte. De aici, concluzia că un popor nu este constituit în mod necesar de un set de experienţe geografice sau politice ori amintiri identice, ci de practicile culturale pe care indivizii le aduc şi de circumstanţele istorice în care se află. Fără a fi făcut cercetări în domeniu, credem că, utilă pentru studierea problemei diasporelor, nuanţarea avansată nu corespunde perfect definiţiei unui popor, mai ales în cazul unuia cu mare stabilitate în timp şi spaţiu.

S-a pus şi întrebarea dacă termenul de diasporă este folosit întotdeauna corect. Leonard Blussé şi Pieter C. Emmer (Universitatea Leida, Olanda) au atras atenţia că fenomenul stabilirii de comunităţi ale negustorilor chinezi în bazinul Mării Chinei de Sud (ignorând prohibiţiile autorităţilor chineze) în sec. XVII-XIX ţine mai curând de expansiune economică (în concurenţă cu olandezii) decât de fenomenul diasporei.

Cazul negustorului grec Syngros ne conduce şi într-o altă direcţie a discuţiilor purtate în cadrul Temei majore III. Care este statutul membrilor diasporei în statele în care s-au stabilit? Negustorul Syngros trăia la Istanbul şi părea mulţumit de condiţia sa. Aşa cum s-a remarcat şi în alte materiale prezentate, statutul membrilor diasporelor în lumea islamică medievală a diferit foarte mult de cel al diasporelor din lumea creştină corespunzătoare. Faptul – demonstrat de mult timp şi cât se poate de convingător – ţine de autonomia largă pe care statele islamice au acordat-o celor de altă religie. Cu totul alta era situaţia în lumea creştină, unde cel ce era de altă religie era tratat cu mult mai multă asprime şi se bucura de mult mai puţine drepturi. A fost citat în acest sens cazul diasporei evreieşti din cele două lumi: islamică şi creştină. S-au adus în discuţie şi situaţii mai apropiate de noi. Cu multă ostilitate au fost trataţi chinezii în S.U.A., ceea ce i-a determinat să se strângă în comunităţi mari, celebrele şi azi căutatele de turişti Chinatown-uri.

A fost studiat şi fenomenul asimilării la care sunt supuşi membrii diasporelor şi implicit cel al păstrării identităţii. Extrem de interesantă a fost concluzia la care a ajuns Shulamit Volkov (Universitatea Tel Aviv, Israel), care arăta că trecerea de la termenul „galut" (exil) la conceptul de diaspora este relativ recentă la evrei şi semnifică o schimbare de conştiinţă, demonstrând efectul integrării între naţiunile Europei. Evreii care au părăsit ghetto-urile au căutat să-şi modernizeze religia, modul de viaţă. Celălalt aspect, al păstrării identităţii, este reliefat de faptul că în toate comunităţile evreieşti adaptarea s-a făcut după acelaşi program. Un alt caz interesant adus în discuţie de N.F. Dreisziger (Colegiul Militar al Canadei) a fost cel al comunităţii maghiare din S.U.A. Potrivit cercetătorului canadian, faptul că imigranţii veniţi din Ungaria proveneau din clase sociale diferite, că erau împrăştiaţi pe mari spaţii geografice, a îngreunat păstrarea identităţii. Generaţiile a doua şi a treia au pierdut legătura cu instituţiile create de părinţii lor, au abandonat limba maghiară, au părăsit mediile ungureşti, s-au căsătorit frecvent în afara comunităţii, care este astfel în perspectivă să dispară.

Problema diasporelor s-a dovedit extrem de interesantă la Montréal, într-o ţară clădită exclusiv pe această cale. Dar ea, aşa cum spuneam la început, ar trebui să ne preocupe şi pe noi. ■

Cristian POPIŞTEANU,
Dorin MATEI

Români și ruși

POLITICĂ ȘI ÎNCUSCRIRI

• Planuri de anexiune sub mantia solidarității confesionale • Fete frumoase pentru ofițeri imperiali • Răsplata lăcomiei • Prunci cu două patrii • Când rudele se vor stăpâni

PAUL CERNOVODEANU

Poruncind trupelor ruse să treacă Nistrul la 13/25 octombrie 1806, țarul Alexandru I – aflat în a IV-a coaliție antifranceză, alături de Anglia și Prusia – avea de gând să dea o dublă lovitură adversarilor săi: să scoată Principatele dunărene de sub dominația Porții, ca apoi – în condiții prielnice – să le încorporeze imperiului său, impunând Dunărea drept nou hotar și în aceeași măsură să-și asigure o poziție întărită la sud-vest de Carpați, spre a stăvili o eventuală înaintare a trupelor lui Napoleon din regiunea Veneției, Istriei și a Dalmației spre răsărit. Avatarurile campaniei inițiate de ruși sunt bine cunoscute, în contextul răsturnării alianțelor, când, vremelnic, din adversar, Napoleon a devenit aliat al lui Alexandru, pentru ca în 1812 să pornească din nou războiul atacând Rusia.

Anexarea formală a Principatelor în 1810 de către Rusia n-a fost recunoscută nici de Franța și nici de Austria, spre a nu mai aminti de Imperiul otoman și susținătoarea acestuia, Anglia. Timp de șase ani, între 1806-1812, incluzând câteva perioade de armistițiu, rușii și-au desfășurat operațiile de război contra otomanilor pe linia Dunării, atât pe malul românesc, cât și pe cel bulgar, și, deși au ținut sub ocupație Principatele în tot timpul acestei perioade, ei n-au putut obține un succes hotărâtor pe fronturile de luptă. Pretențiile lor de anexare a Țării Românești și Moldovei au fost rând pe rând spulberate în anii de dificile negocieri – alternând cu înfruntarea armată – desfășurate sub ochiul vigilent al celorlalte mari puteri și în special al Franței lui Napoleon, iar rușii au fost siliți treptat să cedeze, renunțând ca hotar la Dunăre, apoi la Milcov, Siret, pentru ca, în sfârșit, să-l obțină la Prut, smulgând prin Pacea de la București (16/28 mai 1812) acea parte din Moldova dintre Prut și Nistru, definită de ei – în mod arbitrar – ca Basarabia, deși sub acest nume se înțelegea în epocă doar Bugeacul. (Pentru toate aceste evenimente, vezi Magazin istoric, **nr. 2,3/1993 și 3/1996.) Contele Andrault (Aleksandr Feodorovici) de Langeron, general în armata rusă și participant de frunte la operațiile militare desfășurate între 1806-1812, recunoștea că războiul „atât de prost condus cât și întristător proiectat și în care șase comandanți-șefi au rivalizat în vinovății și greșeli" și „în care 80 până la 100 000 de ruși n-au avut de luptat cu mai mult de 40 000 de turci" – s-a încheiat cu un bilanț de mari pierderi omenești, uriașe cheltuieli bănești și puțin câștig teritorial.**

11 039 ruble și 60 kopeici

Și totuși Rusia realizase un vis. Ajunsese cu stăpânirea până la gurile Dunării și stabilise un solid cap de pod în coasta Principatelor, în vederea viitoarei expansiuni spre Balcani și Constantinopol și a scopului – mărturisit, după cum am constatat, în 1810 – de a anexa Țara Românească și acum și restul Moldovei.

Desigur, trebuie să ținem seama, în aceeași măsură, și de faptul că în Principate, în rândul clasei suprapuse, existau și unii reprezentanți ai ei cu vădite înclinații rusofile, care dorind scuturarea dominației otomane nu întrezăreau alte soluții decât vasalizarea lor ca state clientelare Sankt-Petersburgului sau chiar directa lor încorporare la Imperiul rus. Soarta Poloniei și a hanatului tătar din Crimeea, cotropite de țariști sub pretextul apărării independenței lor, n-au constituit avertismente serioase pentru ceea ce i-ar fi așteptat pe români în cazul anexării Principatelor de către Rusia. Solidaritatea confesională creștin-ortodoxă și lupta împotriva dominației Porții otomane musulmane nu constituiau decât perdeaua de fum și camuflajul în spatele cărora se țeseau urzelile rusești de expansiune și cotropire.

Între 1806-1812, sub ocupația rusă, reprezentanți ai marii boierimi din rândul familiilor de vază din Țara Românească și Moldova n-au avut în vedere decât interesele lor de moment și dorința de a-și asigura privilegiile sub protecția noilor cuceritori. Din rândul acestor boieri citățm pe marele ban, vicepreședinte al Divanului Țării Românești (1810-1812) și consilier de stat rus, Costache Ghica (1754-1822), nepotul de frate al domnului Grigore III, cel mazilit și ucis de turci la 1777, apoi pe cumnatul său marele vistier și membru al Întâiului Divan al principatului muntean cu gradul civil de general rus, Constantin Varlaam (✞ 1830),

Ignatie Iakovenko, funcționar al Consulatului rus din București, s-a căsătorit cu Elena Caracaș și a rămas pentru tot restul vieții în Țara Românească

În p. 63: *Cleopatra Trubețkoi și casa ei de pe Podul Mogoșoaiei – gazda unor renumite serate muzical-literare, mult gustate de protipendada bucureșteană a vremii*

locuind cu familia, 31 slujitori și 34 robi țigani în spațioasele sale case din mahalaua Sf. Nicolae din Prund, pe alt mare vistier și membru al Întâiului Divan, Constantin Samurcaș, șezător în aceeași mahala, cu familia, 13 slujitori și 21 robi țigani, pe marele vornic Constantin Bălăceanu (1764-1831), fost caimacam al Țării Românești (1807) și membru al Întâiului Divan, locuind cu familia, un dascăl pentru învățătura copiilor și un numeros personal domestic (20 slujitori și 25 robi țigani) în casele proprii de pe Podul Beilicului, în mahalaua Sf. Spiridon Nou, pe marele vornic Ștefan Văcărescu zis „Orbul", pe marele ban Constantin Filipescu (✞1817), „baș boier" al Țării Românești, pe îndepărtata sa rudă, marele vornic Constantin (Dinu) Filipescu, zis Buzatul (✞1825) ș.a. Acești boieri, ca și mulți alții, au aspirat nu numai la funcții și dregătorii sub administrația rusă, dar chiar și la încuscriri cu ofițeri superiori din armata ocupanților, spre a se ancora mai solid în rândul elitei privilegiate, iar dacă nu, ...s-au mulțumit și cu mai puțin! De pildă, baș boierul Constantin Filipescu nu numai că a împrumutat cu mari sume de bani, cheltuite la jocul de cărți și în chefuri, pe guvernatorul militar al orașului București, generalul conte Mihail Andreievici Miloradovici (1771-1825), mare amator de baluri și petreceri, dar nu s-a sfiit chiar să i-o ofere ca țiitoare pe tânăra sa fiică Anica (✞1867), născută din căsătoria cu Zoița, fiica marelui ban Dumitrache Ghica, legătură puțin onorabilă ce a scandalizat atât lumea bună din Capitală, cât și pe generalul Langeron. De altfel, după 1809 Miloradovici a pendulat între București și Iași cu diferite sarcini, părăsind apoi Principatele fără a-și onora datoriile bănești către Filipescu. Târziu, după moartea acestuia, s-a reglementat această afacere penibilă, prin intervenția altui ofițer rus, Mihail Lvovici Fonthon de Verrayon, aghiotantul lui Kisselev și căsătorit cu nepoata de fiică a baș boierului, familia căpătând, în 1848, ca despăgubire, din dispoziția țarului Nicolae I suma de 11 039 ruble noi și 60 de kopeici.

„Agenți de influență"

Dacă până în 1812 nu se înregistrează decât rare legături matrimoniale româno-ruse, ofițerimea țaristă nearătându-se interesată în această privință din punct de vedere material sau politic și socotind oricum Principatele ca fiind *de facto* încorporate imperiului lui Alexandru I, odată cu încheierea păcii de la București și necesitatea evacuării lor, mentalitatea ei și a cercurilor guvernante de la Sankt-Petersburg începe să se schimbe. Înainte de plecare, un număr de ofițeri se însoară cu pământence și devin adevărați „agenți de influență". Ei se vor implanta puternic în societatea românească odată cu revenirea lor în Principate, în timpul următorului război ruso-turc din 1828-1829, al ocupației ce s-a prelungit până în 1834 și cu instaurarea regimului Regulamentului Organic. Alți militari întemeiază familii pentru scurtă vreme deoarece se sting curând din viață, dar văduvele lor se reîntorc în țară, unele cu vlăstare ce vor gravita aici în mod natural tot în sfera de influență rusească. În sfârșit, după 1812, cabinetul de la St.-Petersburg a practicat o politică de câștigare îndeosebi a moldovenilor, strategia matrimonială avându-și rostul ei, încercând să facă din Basarabia un pol de atracție pentru restul provinciei dintre Prut și Carpați.

Începând cu 1812, anul părăsirii Principatelor, se înregistrează multe căsătorii în protipendada Țării Românești cu ofițeri ruși de obârșie aleasă. Astfel, marele vornic Ștefan Văcărescu zis Orbul (1752-1822), împreună cu soția sa Alexandrina, născută Prejbeanu (1770-1830), și-au căsătorit fiica, pe Zoe (1792-1878), cu căpitanul kneaz Alexei Kirilovici Bagration, provenind din vechea dinastie regală a Bagratizilor din Gruzia și văr primar al influentului general kneaz Piotr Ivanovici Bagration (1765-1812), comandant suprem al armatei ruse în Principate (august 1809-februarie 1810), căzut eroic în vestita bătălie de la Borodino (26 au-

Generalul conte Mihail Andreevici Miloradovici, guvernator militar al Bucureștilor, mare amator de baluri, jocuri de cărți și petreceri

gust/7 septembrie 1812). Soții Văcărescu și-au însoțit fiica și ginerele în Rusia, vornicul Ștefan închizând ochii la St.-Petersburg, în 1822, fiind îngropat la cimitirul Smolnîi. Kneazul Aleksei Kirilovici s-a stins și el tânăr din viață, iar din căsătoria cu Zoe Văcărescu n-a avut decât o fiică, pe Alexandrina (Alina sau Luxandra), cu care văduva și mama acesteia au revenit în țară. Tânăra Alina a fost dată în căsătorie marelui logofăt Emanuel Băleanu, dar în curând puternica ei legătură de dragoste cu faimosul general Pavel Dmitrievici Kisselev, comandantul suprem al trupelor ruse din Principate și președinte plenipotențiar al Divanurilor Moldovei și Țării Românești, a dus-o la despărțire de bărbatul ei în 1836, deoarece și-a însoțit iubitul în Rusia. Acolo s-au născut din această legătură patru copii ilegitimi, adoptați însă de stolnicul Iacov Prejbeanu, vărul primar al bunicii Alinei-Luxandra Bagration, Alexandra Văcărescu, ce încetase din viață la București în 1830, fiind îngropată la mănăstirea Colțea. Soarta avută de aceste vlăstare zămislite dintr-o legătură extraconjugală a generalului Kisselev o vom afla la timpul potrivit.

Alte căsătorii din protipendadă cu persoane influente la Sankt-Petersburg s-au săvârșit în familia Ghiculeștilor. Din fratele lui Grigore III Ghica, ucis pentru legăturile sale cu Rusia, anume marele ban Dumitrache (1718-1807) au scoborât numeroși copii, cu toții având inclinații rusofile și înrudiri cu ofițeri și diplomați ruși din înalta aristocrație. Fiul mai mare al banului Dumitrache, născut din prima lui căsătorie cu Maria Văcărescu († 1772), Costache (1754-1822) zis Brigadier, deoarece servise chiar în armata rusă cu rang de general de brigadă și ocupând dregătoria de vice-președinte al Divanului Țării Românești între 1810-1812, a avut din căsătoria cu Ruxandra Cantacuzino – printre alții – o fiică, Cleopatra (1786-1878) pe care a măritat-o cu un membru al înaltei aristocrații ruse, kneazul Trubețkoi, din familia cunoscutului decembrist Serghei Petrovici Trubețkoi (1790-1860), participant la mișcarea din 1825 îndreptată împotriva noului țar Nicolae I. Cleopatra Trubețkoi, rămasă văduvă de timpuriu, persoană de o cultură aleasă și un deosebit rafinament, a călătorit mult în străinătate, frecventând mai cu seamă saloanele pariziene, unde se producea Lamar-

tine, şi după mulţi ani de peregrinări s-a înapoiat la Bucureşti, în timpul domniei unchiului ei, Alexandru Dimitrie Ghica, primul domn regulamentar al Ţării Româneşti. Seratele muzical-literare date în casele părinteşti de pe Podul Mogoşoaiei au avut un deosebit răsunet în epocă, reunind întreaga lume artistică şi societatea cultivată din Capitală. Dar despre ele vom vorbi mai târziu.

Mătuşa Cleopatrei Trubeţkoi, Eufrosina Ghica, sora tatălui ei Costache, a fost soţia altui cunoscut rusofil, marele vistier şi membru al Întâiului Divan al Ţării Româneşti, Constantin Varlaam (✞1830), iar fiica lor Maria s-a măritat în august 1814 cu diplomatul Constantin Iakovlevici Bulgakov, care a slujit ca funcţionar în administraţia rusă la Bucureşti între 1810-1811, iar mai târziu a reprezentat pe ţarul Rusiei la Curtea Danemarcei. El a fost fiul ambasadorului ţarinei Ecaterina II la Constantinopol, între 1781-1787, Jakov Iakovlevici Bulgakov, cel care a negociat la Poartă crearea consulatului general rus în ţările române, funcţionând chiar din 1781.

O altă fiică a marelui ban Dumitrache Ghica, din a doua sa căsătorie cu Ecaterina Razu (✞1831), anume Pulheria sau Profira (1800-1879), soră bună cu viitorii domni ai Ţării Româneşti, Grigore IV şi Alexandru Ghica, s-a căsătorit în 1813 cu Nicolae Mavros (1781-1868), demnitar rus de origine greacă, secretar al generalului Zass, la Craiova, în timpul războiului din 1806-1812 şi a cărui carieră a fost strălucită în principatul muntean în perioada regulamentară. Mavros a divorţat de soţia sa în 1818 şi s-a recăsătorit în 1820 cu o altă pământeancă de neam ales, anume Sevastiţa Şuţu (1794-1866), fiica beizadelei Alexandru (1781-1808), mare dragoman al Porţii (1806-1808)* şi a Mariei, născută Lapithi. Alexandru Şuţu a căzut victimă unor intrigi la Constantinopol, fiind decapitat din porunca sultanului Mustafa IV.

La rândul ei, Pulheria Ghica, divorţată de Mavros, s-a recăsătorit în 1830 cu un înalt ofiţer rus din armata de ocupaţie, Vladimir Moret de Blaremberg (1811-1846), de origine hughenotă franceză din Olanda, cu care va întemeia o familie cunoscută la noi în ţară.

În sfârşit, marele vornic Constantin Filipescu zis Buzatul (✞1825), cu soţia sa Smaranda Guliano, şi-au măritat în 1812 pe fiica lor, Elena (1788-1842), despărţită de boierul Şerban Grădişteanu, cu ofiţerul rus Eftimie Petrovici Laptev, scoborâtor dintr-o veche familie din Ucraina. Acesta a întemeiat o familie cu care s-a înapoiat în Ţara Românească în timpul războiului ruso-turc din 1828-1829, obţinând funcţii în administraţia militară de ocupaţie. Scoborâtorii săi, împământeniţi în ţara noastră, au îmbrăţişat mai ales cariera militară.

În Moldova am cunoştinţă de mai puţin intense alianţe matrimoniale româno-ruse, cu excepţia marii familii a Sturdzeştilor de care mă voi ocupa îndată. Dintre aceste legături mă rezum a menţiona că Ecaterina Başotă, de neam ales, văduva boierului Constantin Canta (dintr-o ramură a familiei Cantacuzinilor), executat în 1810 pentru răzvrătire, s-a recăsătorit cu generalul rus, Albrecht, de origine germană. Ea se adresa la 23 decembrie 1814 Departamentului pricinilor străine din Iaşi spre a i se face îndestulare din averea confiscată de pe urma primului ei soţ. Mai târziu, prin consulatul rus, înainta Divanului Moldovei, la 3 ianuarie 1829, cererea de a fi pusă în posesia moştenirii ce-i revenea după defuncta ei mamă, Elena Başotă, născută Romanov, care se recăsătorise însă cu ştab - căpitanul rus Denisov în timpul războiului din 1806-1812.

Funcţii şi momeli

Printre sprijinitorii ruşilor din rândul marii boierimi moldovene s-au aflat şi Sturdzeşti, scoborâtori din marele vornic Dimitrie Sturdza (✞1794), căsătorit cu domniţa Ruxandra, fiica lui Grigore II vodă Ghica. Cel dintâi dintre fiii lor, Grigore (1758-1833), mare logofăt, a fost lăsat de ruşi în 1812 ca unul din caimacamii meniţi a administra ţara până la ocuparea tronului de către Scarlat Callimachi, ruda sa, deoarece el era căsătorit din 1789 cu domniţa Maria sau Marghelita, fiica lui Grigore vodă Callimachi, cel ucis la Poartă în 1769, fiind acuzat de necredinţă faţă de otomani în timpul războiului ruso-turc început la 1768. Cel de-al doilea fiu, Scarlat (✞1813), mare hatman, a făcut parte din Divanul ţării în timpul ocupaţiei ruse (octombrie 1788-decembrie 1791), în decursul războiului austro-ruso-turc (1787-1791), iar după încheierea păcii de la Iaşi (29 decembrie 1791/9 ianuarie 1792), a părăsit ţara, împreună cu soţia sa, domniţa Sultana, fiica lui Constantin vodă Moruzi şi copiii lor. Om foarte înstărit, cu multe moşii ce se întindeau de la Cristeşti, pe Moldova, până la Cozmeşti, pe Siret, Scarlat Sturdza s-a aşezat mai întâi la Moscova, apoi la Moghilev, pe Nipru, fiind despăgubit de ţarina Ecaterina II pentru bunurile părăsite în Moldova, cu pământuri în regiunile Kerson şi Tambov şi o pensie substanţială. Deşi înstrăinat de Moldova, Scarlat nu şi-a uitat ţara de obârşie şi, el însuşi om de cultură cu studii la Lipsca, a insistat, în 1803, împreună cu mitropolitul Iacov Stamate şi învăţatul Petru Depasta, în cuprinsul unui memoriu pe lângă Alexandru vodă Moruzi, spre a reorganiza învăţământul superior prin înfiinţarea unei Academii de înaltă clasă. A jucat un rol în diplomaţie, fiind trimis, împreună cu fiul său Alexandru, la Bucureşti în primăvara anului

---

* Fiu al lui Mihail Constantin vodă Şuţu (c. 1729-1803), domn al Ţării Româneşti (1783-1786, 1791-1793, 1801-1802) şi al Moldovei (1793-1795) şi al domniţei Sevastia Callimachi.

1812 spre a sluji în calitate de consultanți în cadrul delegației ruse însărcinate cu tratativele de încheiere a păcii. Țarul Alexandru I l-a numit primul guvernator al părții ruptă atunci din trupul Moldovei și anexată imperiului sub numele de Basarabia. Guvernarea lui Scarlat Sturdza a fost de scurtă durată, căci a murit în 1813 și nu s-a remarcat prin fapte deosebite, în afara susținerii pretențiilor unor boieri moldoveni ce urmau să-și rezolve interesele legate de moșiile lor aflate peste Prut. Țarul a căutat să menajeze susceptibilitățile moldovenilor și să facă din Basarabia un punct de atracție pentru românii din Principate, dar mai ales pentru cei din Moldova și de aceea a numit ca succesor al lui Sturdza în calitate de guvernator al provinciei, pe generalul Jan Festus (Ivan Makerevici) Hartingh (1756-1831), de obârșie olandeză și care făcuse parte din administrația militară rusă în Principate și în același timp era nepot prin alianță al predecesorului său. Căci într-adevăr Hartingh, guvernator al Basarabiei între 1813-1816, a fost însurat cu Elena Sturdza (1785-1831), fiica marelui logofăt Grigore și a Mariei, născută Callimachi, soră și mamă a ultimilor domnitori ai Moldovei. Și anume din prima ei căsătorie cu Alexandru (Alecu) Ghica, mare logofăt, de care s-a despărțit în 1807, a avut pe Grigore IV Ghica, domnind între 1849-1856, iar fratele ei a fost Mihail vodă Sturdza, domn (1834-1848).

Hartingh s-a străduit în perioada guvernării sale de trei ani să respecte o anumită autonomie a Basarabiei și privilegiile boierimii, dar exigențele puterii centrale de la St.-Petersburg reclamau o mai mare integrare. Treptat, după 1816, provincia începe să fie condusă de guvernatori ruși ce nu mai aveau legături de rudenie cu localnicii, iar la 1828 începe a fi administrată direct de la centru ca o simplă gubernie. Experiența de asimilare și atragere a românilor spre unificare cu Rusia a dat greș, iar modul de administrare a Basarabiei a dovedit că actul din 1812 departe de a fi o eliberare, a constituit în realitate un gest arbitrar de expansiune și cotropire care n-a ținut seama în nici un fel de interesele românilor.

Copiii lui Scarlat Sturdza, rămași și crescuți în Rusia s-au identificat cu idealurile noii lor patrii. Așa a fost, de pildă, Alexandru Sc. Sturdza (1791-1854), apreciat diplomat și publicist, sau sora sa, Roxana, contesă Edling (†1844), preocupată de opere de caritate. Ar mai fi de relevat un amănunt mai puțin cunoscut și anume că Eliza, soția lui Alexandru Sc. Sturdza, a fost fiica cunoscutului medic și educator sanitar german Christoph Wilhelm Hufeland (1762-1836), un precursor al geriatriei prin opera sa *Arta de a prelungi viața omenească* sau *Macrobiotica,* publicată la Jena în 1795. Această lucrare s-a bucurat de mare popularitate și în rândul românilor, fiind tradusă și tipărită la Brașov în 1844 de reputatul medic ardelean Pavel Vasici.

În intervalul cronologic care desparte cele două războaie ruso-turce din 1806-1812 și 1828-1829 și instaurarea regimului regulamentar, când vom constata un apogeu al influenței rusești în Principate, mai doresc să fac cunoscută o legătură conjugală româno-rusă de bună calitate. Astfel, Ignatie Iakovenko, funcționarul consulatului rus la București, care își preia funcția la 4 mai 1820, s-a căsătorit mai târziu cu Elena Caracaș, fiica doctorului Constandinache Caracaș (1773-1828) și a Irinei Filitti*, rămânând apoi în Țara Românească și împământenindu-se aici. În perioada regulamentară a devenit directorul Poștelor, funcție pe care a îndeplinit-o cu cinste timp de câteva decenii. Iakovenko a fost un om cultivat și un fin observator al realităților din principatul muntean; a asistat la revoluția din 1821, lăsând amintiri prețioase asupra acestui eveniment, precum și alte mărturii interesante asupra țărilor române în scrierile sale *Starea actuală a Principatelor turcești (!) Moldavia și Valahia și a regiunii rosienești Basarabia,* St.-Petersburg, 1828 și *Moldova și Muntenia de la 1820-1829 în 53 de scrisori,* tipărită tot la St.-Petersburg, 1829. Ambele lucrări conțin și date valoroase – chiar statistice – asupra orașului București, inclusiv tradițiile privind întemeierea orașului, aceasta fiind atribuită fie lui Mircea cel Bătrân, fie legendarului Bucur. Iakovenko a închis ochii înainte de 1863 și a fost îngropat la biserica Spirea Veche din Capitală. A lăsat amintirea unui om onest și corect, care s-a asimilat în mod sincer în masa românilor pe care i-a îndrăgit și respectat. ■

(Va urma)

---

* Cealaltă fiică a doctorului Caracaș, Catinca, a fost soția nefastului polcovnic cu vederi rusofile Ion Odobescu (1793-1857), „anti-eroul" revoluției de la 1848, având însă împreună un fiu, pe apreciatul scriitor, arheolog și om politic Alexandru Odobescu.

Soluția careului *Noțiuni de istorie:* TRIB – FIER – D – RUMANI – DAVA – O – PRINCIPAT – CREOL – A – ASA – ARN – EPOCA – HSI – OM – HILS – ACUS – IHI – IU – IO – FARAON – L – DARABAN – UET – ULAN – TABARA – CASTA – TARAN

Soluția jocurilor din nr. 3/1996:

p. 50 – CUCUTENI (ÎN – E – T/U – CU – C)
p. 44 – PRINȚUL A SOSIT LA REGINĂ (PRIN – T – U – LA – S/O – SI – T/L – ARE– G – ÎN – A)
p. 31 – BĂRBAT (BA – R – BA – T)
p. 76 – ARISTOTEL (LOSTRIȚA)
p. 90 – CATRINA (CA – T – R– ÎN – A)

MARINA BRITANICĂ DE LA UTRECHT LA ROSYTH

În numărul trecut am părăsit Anglia la faza când ea ajunsese unica mare putere maritimă a lumii. Era o poziție câștigată mai ales prin înfruntări navale, dar uneori și la masa tratativelor, unde tot supremația absolută a flotei avusese cuvântul hotărâtor.

NICULAE KOSLINSKI

Parlamentul Angliei a știut să exploateze roadele păcii obținute la Utrecht în 1713. De îndată ce ministrul cardinal Alberoni a inițiat refacerea unei marine militare spaniole, amiralul John Byng a distrus escadra spaniolă în apele Siciliei (1718). Coloniile spaniole din Lumea Nouă și Pacific au fost atacate de amiralul George Anson în 1739, ca și posesiunile franceze nord-americane. Războiul de succesiune a Austriei (1740-1748), în care Anglia s-a angajat din nou pe continent, nu a adus însă avantajele așteptate, pe care ministrul William Pitt cel Bătrân le-a obținut abia ulterior, în urma războiului european de șapte ani.

Atotputernica flotă britanică a distrus în fașă o nouă tentativă franceză de debarcare și a contribuit la cucerirea Noii Franțe (Quebecul), la destrămarea încercărilor franceze de creare a unui imperiu colonial în India. Pacea din 1763, încheiată la Paris, reflecta de altfel înțelegerea diferită a problemei coloniale și maritime de către cele două state. În Franța, chiar și o minte luminată ca cea a lui Voltaire socotea inutil războiul „pentru câteva pogoane de zăpadă în Canada".

Vechea rivalitate maritimă anglo-franceză – începută sub Ludovic XIV – era însă departe de a se stinge. Atunci când cele mai înfloritoare colonii engleze din Lumea Nouă nu au vrut să se mai supună autorității metropolei și s-au hotărât să întemeieze „națiunea americană", Franța s-a pregătit de „revanșă", pentru care și-a asigurat și alianța celorlalte două state maritime, Spania și Olanda. Între 1778 și 1783, marina britanică a trebuit astfel să aprovizioneze armata din America, ce lupta împotriva coloniștilor răsculați, să apere metropola împotriva unor tentative de debarcare franco-spaniole și să ocrotească posesiunile engleze din Antile, Mediterana și Indii, într-un război naval „mondial", desfășurat pe toate oceanele.

Și totuși a făcut față. Instrumentele de luptă ale adversarilor, flotele militare, după lungul trecut de înfrângeri, nu puteau fi la înălțimea cerințelor politice ale conducerii statelor lor. Marina franceză și-a dobândit o „revanșă": a asigurat transportul unui corp expediționar peste ocean, în sprijinul insurgenților și a blocat pe mare armata engleză, în operațiunea decisivă de la Yorktown (1781).

Anglia a mai pierdut și câteva insule în Antile, de asemenea și Minorca, recucerită de spanioli în 1782 *(Magazin istoric,* nr. 6/1976)[1]. Dar adversarii nu au reușit în nici una din tentativele lor de debarcare în sudul Angliei: Gibraltarul – îndelung asediat – a fost ajutorat la timp, cuceririle din India au fost păstrate, cu toate sforțările escadrei franceze a lui Suffren.

În 1783, o nouă pace semnată la Versailles consfințea un echilibru maritim care păstra Angliei o virtuală supremație a mărilor, dar fără a mai amenința posesiunile de peste mări rămase Franței, Spaniei și Olandei. Un tratat comercial franco-englez avea de altfel să fie încheiat în 1786.

[1] Începând din 1803, Malta avea să preia rolul destinat Minorcei în politica navală engleză din Mediterana.

„Anglia aşteaptă ca fiecare să-şi facă datoria"

Totuşi, zece ani după pacea de la Paris, Anglia se găsea din nou în război cu Franţa.

Începând din februarie 1793, flota engleză bloca din nou porturile franceze şi iniţia operaţiuni în Mediterana şi Antile, Franţa având aceiaşi aliaţi fireşti, Spania şi Olanda.

În februarie 1797, John Jervis, cu numai 15 vase de linie, înfrângea 27 vase de linie spaniole la capul Sf. Vincenţiu; în octombrie 1797, Adam Duncan zdrobea pe olandezi la Camperdown; în sfârşit, în august 1798, Horatio Nelson distrugea la Abukir escadra franceză ce transportase armata generalului Bonaparte în Egipt, ca să lovească Anglia pe calea Indiilor.

Dar în 1801, ameninţarea unei invazii franceze, ca şi pagubele suferite de trafic, datorită prelungitei stări de război, au dus la demisia guvernului lui William Pitt cel Tânăr şi la încheierea unui armistiţiu cu Franţa, urmat de pacea semnată la Amiens, în martie 1802.

O pace care nu putea dura. Dădea însă posibilitate Franţei lui Bonaparte, dezvoltându-şi potenţialul economic creat de Revoluţie, să domine continentul european, să-şi refacă marina şi să continue sistemul colonial moştenit de la monarhie. La 18 mai 1803, războiul dorit de Pitt, reîncepea prin armarea întregii flote britanice şi mobilizarea corpurilor de miliţie.

Amândouă taberele păreau hotărâte să dea un deznodământ conflictului secular. Flota engleză dispunea de un număr de vase de linie mult superior faţă de cea franceză (180 faţă de 40). Ca şi predecesorii săi, împăratul Napoleon a conceput pentru anul 1805 o tentativă de debarcare în Anglia. O *flotilă* de 2 000 de corăbioare, concentrate la Boulogne, trebuia să-i transporte armata peste mare, în timp ce vasele de linie urmau să atragă escadrele engleze în afara Canalului Mânecii. Dar marina franceză, abia ieşită din perioada revoluţionară, chiar în alianţă cu cea spaniolă, nu avea o capacitate combativă corespunzătoare planurilor strategice ale împăratului.

Flota franco-spaniolă a amiralului Villeneuve nu a ajuns la Boulogne, ci la Cadiz (Spania),

În p. 68: *stampă de epocă, înfăţişându-l pe Nelson în timp ce prezenta ofiţerilor săi planul atacului de la Trafalgar; celebrul amiral pe puntea navei „Victory", înaintea aceleiaşi bătălii* (sus)

unde a fost de îndată blocată. Amiralitatea engleză, condusă de bătrânul Lord Barham, urmărea „o victorie hotărâtoare, totală, care să distrugă atât moralul duşmanului, cât şi forţa sa materială, fără a-i mai îngădui să se refacă vreme îndelungată". Ceea ce a şi înfăptuit, cu preţul vieţii sale, gloriosul amiral Nelson, în marea bătălie de la Trafalgar (21 octombrie 1805), înaintea căreia a înălţat şi celebrul semnal rămas tradiţional în marina engleză: „England hopes that every man will do his D.u.t.y." (Anglia aşteaptă ca fiecare să-şi facă datoria). Trafalgar a însemnat sfârşitul veleităţilor maritime ale Franţei napoleoneene.

Pax britannica

În 1815, pe mări s-a instaurat o adevărată „pace engleză" *(pax britannica)*, penultima treaptă a hegemoniei maritime a Angliei. Pavilionul comercial şi militar al Regatului Unit flutura pe toate oceanele. Cea mai mare parte a traficului maritim se făcea de către corăbiile britanice.

Revoluţia industrială din veacul XIX a avut apoi drept consecinţe în domeniul maritim transformarea radicală a materialului naval. Aburul şi elicea au înlocuit propulsia vântului, fierul a înlocuit lemnul navelor. Tunurile de bronz, care aruncau ghiulele până la 1 000 m, au fost înlocuite cu tunuri de fier ghintuite, care trăgeau proiectile explozive. Creşterea puterii de distrugere a tunurilor a dus la întrebuinţarea blindajelor de oţel – cuirasa – pentru protejarea navelor. Cu alte cuvinte, flota militară a devenit dependentă în întregime de potenţialul industrial al statului respectiv şi, în special, de industria grea.

În 1859-1860, atât în Anglia cât şi în Franţa sau construit prototipuri de nave cuirasate, fregate blindate, din care aveau să derive cuirasatele propriu-zise, şi corvete blindate, din care aveau să derive crucişătoarele cuirasate. Dezvoltarea industrială promovată de regimul politic al celui de al doilea Imperiu francez a permis apoi Franţei să ţină pasul cu Anglia şi, în 1869, amândouă flotele militare pose-

dau un număr simţitor apropiat de nave cuirasate.

„Ca peste noapte", într-o perioadă de tranziţie în construcţia navală, întâietatea flotei militare britanice ajungea să fie contestată de o altă flotă europeană, fie ea şi a unui stat aliat. Iar stricta neutralitate observată de Anglia pe timpul războiului franco-prusian din 1870-1871 nu a fost străină de rapida dezvoltare anterioară a flotei militare franceze.

Înfrântă, Franţa şi-a redus considerabil programul naval, având de altfel de aici înainte în Imperiul german un permanent adversar continental. Cu scurgerea anilor, superioritatea marinei militare engleze faţă de oricare altă marină redevenea zdrobitoare, constituind temeiul unei politici de „splendidă izolare", în cadrul căreia însă, după expresia amiralului John Fisher, frontierele maritime ale Imperiului britanic rămâneau coastele inamicului.

Acestui echilibru naval mondial, stabilit în favoarea Angliei, i-au pus capăt, la începutul veacului XX, aspiraţiile maritime ale Imperiului german. Devenită principală putere industrială pe continent, promovând, la rândul său, începând din 1883, o politică colonială pentru „un loc sub soare", al doilea Reich a purces, pe baza legilor flotei din 1898 şi 1900, concepute de amiralul von Tirpitz, la construirea unei puternice flote militare de larg, „Hochseeflotte".

Tratativele diplomatice anglo-germane de limitare a armamentelor navale neavând rezultat, Anglia a trecut, ca şi în 1688, la o „spectaculoasă" răsturnare a alianţelor, încheind în 1903 Antanta Cordială cu Franţa şi reglementându-şi ulterior şi diferendele politice din zona Asiei cu Rusia ţaristă. O convenţie navală semnată apoi în 1912, tot cu Franţa, avea să permită Amiralităţii britanice să concentreze în apele metropolei cele mai moderne nave de luptă, cuirasatele tip *dreadnought,* construite începând din 1907.

„Ceasul înstelat" al războiului naval

În august 1914, la izbucnirea primului război mondial, Imperiu britanic şi puterea sa maritimă se găseau la apogeu. Flota comercială engleză depăşea 20 de milioane de tone, flota sa militară număra 30 de nave mari de luptă, faţă de 17 ale Germaniei. Potenţialul noilor arme sub apă, mina, torpila, submarinul, cu toate experimentele făcute în timp de pace, nu era însă bune cunoscut.

Flota de bătălie – una singură şi nu trei sau patru ca pe vremea lui Nelson – şi care reprezenta principalul sprijin al Imperiului, nu putea fi riscată, ca în războaiele epocilor dinainte, la coastele inamicului. Motiv pentru care „The Great Fleet" a fost bazată în nordul Scoţiei în golful Scapa Flow, la 500 de mile de baza flotei germane de la Wilhelmshaven şi pentru care comandantul său şef, desemnat chiar în zilele care au precedat războiul, a fost un amiral bine cunoscut pentru experienţa şi prudenţa sa, John Jellicoe. Tot timpul războiului flota engleză a putut exercita astfel blocada îndepărtată a coastei germane, dominând Marea Nordului şi închizând Canalul Mânecii.

Marina germană a urmărit iniţial perturbarea traficului englez pe oceane prin acţiuni izolate de crucişătoare, dar, până la sfârşitul anului 1914, toate aceste nave au fost distruse sau anihilate. Abia după stabilizarea frontului terestru din Franţa, flota germană a ieşit de câteva ori în larg, întâlnind în cele din urmă pe cea engleză, în largul peninsulei Iutlanda.

„Ceasul înstelat" – pentru a folosi expresia lui Stephan Zweig al întregului război naval a ajuns astfel să sune către amurgul zilei de 31 mai 1916. Flota britanică s-a plasat în faza a treia a luptei între germani şi bazele lor, aşteptându-se la o acţiune decisivă în dimineaţa următoare. Această acţiune nu a mai avut însă loc. Flota germană s-a putut retrage noaptea înspre baze. Dar cu toate pierderile suferite de englezi, proporţia în nave mari de luptă a rămas aceeaşi şi blocada Germaniei a continuat. Pe deasupra, comandantul şef german amiralul Reinhardt Scheer, convins de imposibilitatea câştigării războiului naval de către germani cu forţe de suprafaţă, a cerut dezlănţuirea războiului submarin *total,* ca singur mijloc de a aduce Anglia la tratative de pace. Iutlanda a avut deci, prin consecinţele sale, roadele unei victorii strategice. Adversarul, ca şi Franţa în veacul XVII, renunţa la o zadarnică acţiune a flotei de luptă pentru a încerca în schimb împiedicarea comunicaţiilor pe mare ale insulelor britanice.

Submarinul nu s-a dovedit însă arma absolută, aşa cum se crezuse. Cu toate cele peste 5 267 000 tone de vase comerciale engleze scufundate între 1 februarie 1917 şi noiembrie 1918, mijloacele organizatorice şi tehnice de combatere – convoaie, escorte, nave speciale a.s., grenade a.s. şi perifoane –, coordonate de acelaşi amiral Jellicoe, chemat de Amiralitate să conducă lupta antisubmarină, s-au dovedit mai puternice. Anglia nu a putut fi blocată; o condiţie prealabilă a încetării ostilităţilor, cerută de Germania, a fost de altfel şi oprirea războiului submarin.

Armistiţiul din noiembrie 1918 a impus Germaniei internarea flotei sale militare în Anglia. În ziua de 21 noiembrie, un reporter a fotografiat pe amiralul David Beatty, urmaşul lui Jellicoe la comanda Great Fleet-ului, privind cum navele germane ajungeau una după alta în golful Rosyth (Firth of Forth), unde aveau să-şi coboare definitiv pavilioanele.

Imaginea, la lumina unui soare apune, căpăta o valoare de simbol. La 350 de ani după primele expediţii ale lui Hawkins şi Drake în Antile, comandantul flotei engleze contempla înfrângerea ultimului adversar al acestei flote, în lunga sa epopee de stăpânire a mărilor pentru dezvoltarea şi securitatea Imperiului britanic. ■

AUSCHWITZ BIRKENAU

= NU UITA

ÎN EXCLUSIVITATE PENTRU MAGAZIN ISTORIC

BOHDAN RYMASZEWSKI

A trecut aproape o jumătate de secol de când cea mai mare fabrică a morții din istoria omenirii și-a închis porțile. Cuvântul Auschwitz este, din anii '40 ai secolului nostru, sinonim cu genocidul. S-ar putea crede că, datorită presei, adevărul despre Auschwitz se știe în toate colțurile lumii, dar lucrurile nu stau așa, pentru că numeroase amănunte importante legate de acest loc sunt foarte puțin cunoscute, iar altele chiar deloc.

Explicația constă în dimensiunile lui de-a dreptul uriașe și în complexitatea procesului de exterminare organizat de hitleriști, dar și în încercările de a șterge urmele crimelor. Nici măcar numărul victimelor, care este un lucru elementar nu a putut fi precizat decât în ultima vreme, când, pe baza unor studii amănunțite, s-a stabilit că ar fi vorba despre un milion și jumătate, și asta cu aproximație.

Timp de mai bine de patruzeci de ani, numărul morților de la Auschwitz a fost evaluat la patru milioane. Diferența este apreciabilă și ar putea surprinde, dar poate fi explicată. Mai întâi, deoarece n-a existat nici o evidență exactă a acestei exterminări la scară industrială. Apoi deoarece groaza de moarte și de crimă are întotdeauna o puternică influență asupra sentimentelor și imaginației oamenilor.

Autorul acestui articol a fost, în perioada 1972-1983, director general al Direcției muzeelor și protecției monumentelor și custode general al monumentelor, în cadrul Ministerului culturii și artelor din Polonia. De câțiva ani este consilier al ministrului culturii și artelor, secretar general al Consiliului internațional al Muzeului de stat de la Auschwitz, membru activ a numeroase organizații științifice. A fost în două rânduri președinte al Direcției Asociației Custozilor Monumentelor. Este autorul a peste o sută de studii științifice și al câtorva cărți apărute în Polonia și în străinătate.

Textul ne-a fost pus la dispoziție de Ambasada Poloniei la București, căreia îi mulțumim.

Pentru ca Rezistența să nu se extindă

Proiectul de organizare a unui lagăr de concentrare amplasat în Polonia, în localitatea istorică Oswiecim (în germană Auschwitz), a fost elaborat pe la sfârșitul anului 1939, de către Biroul Comandamentului S.S. și al Poliției germane de la Wroclaw, condus pe atunci de generalul SS Erich von dem Bach-Zelewski, care avea să ajungă vestit mai târziu, în timpul insurecției din 1944 de la Varșovia. El dăduse detașamentelor sale ordinul de a trage asupra populației civile din capitala Poloniei (mii de locuitori, printre care femei și copii, au fost atunci uciși și numeroase grupuri au fost trimise în lagărul de concentrare de la Auschwitz-Birkenau).

Subalternul generalului von dem Bach, colonelul SS Aroad Wigand, inspector de poliție și securitate și autor nemijlocit al planului de organizare a lagărului, argumenta în fața superiorilor săi că, în situația în care toate închisorile din Silezia Superioară erau pline (aici aflându-se în principal patrioți polonezi) și nu mai puteau primi deținuți, construirea unui lagăr era absolut necesară pentru a se preveni extinderea Rezistenței.

După părerea lui, vechile cazărmi de artilerie de la Oswiecim erau ideale pentru un astfel de lagăr. Wigand și-a susținut ideea subliniind că aceste cazărmi erau în apropierea unor căi de comunicații în stare de funcționare și erau situate în afara orașului, ceea ce permitea o eventuală extindere a lagărului. În pofida tuturor controverselor, la 27 aprilie 1940, Himmler a ordonat amplasarea lagărului la Oswiecim, el fiind construit de către prizonieri.

La 5 mai 1940, Rudolf Hoss a devenit comandantul lagărului.

Primul grup de prizonieri folosiți la construcția lagărului a fost alcătuit din evrei, 300 la număr, care locuiseră la Oswiecim.

La cererea lui Hoss, 30 de deținuți germani de drept comun din lagărul de concentrare de la Sacksenhausen, aflat în apropiere de Berlin, au fost aduși la 20 mai 1940 la Auschwitz. Acestora li s-a încredințat supravegherea prizonierilor și a grupurilor de muncă. Așa s-a format nucleul vestiților Kapo. Au sosit apoi 15 funcționari SS, care au alcătuit grupul gardienilor. Efectivele acestora aveau să atingă 3 000 de persoane. Acest grup numeros și înarmat, subordonat comandantului lagărului, păzea niște deținuți fără urmă de vlagă. Rezistența a fost nevoită să renunțe la planul inițial, care prevedea atacarea lagărului și eliberarea prizonierilor. Chiar dacă o asemenea acțiune ar fi fost încununată de succes, nu puteau fi ascunse peste 200 000 de persoane epuizate și bolnave.

În p. 71: *un grup de evrei unguri la sosirea la Auschwitz, în 1944*

Lagărul nu trebuie uitat. Generațiile ce vin trebuie să știe

La 14 iunie 1940 a sosit la Auschwitz un grup de 728 prizonieri. Au mai urmat mulţi alţii: în lagăr erau aduşi sistematic oameni nevinovaţi, nu doar din Polonia, ci şi din celelalte ţări ocupate din Europa. La 15 august 1940, de pildă, au fost trimişi la Auschwitz 1 666 de locuitori ai Varşoviei, dintre care 513 fuseseră arestaţi mai înainte, iar ceilalţi 1 153 fuseseră pur şi simplu luaţi de pe stradă, cu prilejul raziilor.

În timpul acestor operaţii, organizate cu scopul de a ţine populaţia sub teroare, o parte a oraşului era blocată şi toţi cei ce se aflau în acel moment pe străzi erau ridicaţi. După verificarea actelor, cetăţenii germani şi cei din statele aliate Germaniei, precum şi persoanele care puteau dovedi cu documente că lucrează în instituţii de mare importanţă pentru cel de-al III-lea Reich, mai ales în cele care produceau pentru armată, erau eliberaţi.

Himmler dispune

Astfel, printre polonezii trimişi în lagărele de concentrare naziste se numărau nu numai cei acuzaţi de legături cu Rezistenţa şi persoanele care, prin poziţia şi opiniile lor, puteau juca un rol de seamă în cadrul organizaţiilor socotite ilegale, ci şi cei care avuseseră îndrăzneala de a nu se supune dispoziţiilor date de autorităţile de ocupaţie (de exemplu, posedarea unui post de radio).

În lagărele de concentrare se găseau de asemenea persoanele arestate cu prilejul raziilor, ostaticii şi chiar locuitorii anumitor regiuni, ca de pildă Zamosc, care erau supuse „purificării etnice“, urmând să fie populate cu cetăţeni germani. Aşa s-a întâmplat de altfel şi pe teritoriul fostei U.R.S.S.: mii de persoane, printre care femei şi copii, au fost trimise la Auschwitz din regiunile Minsk şi Vitebsk, pe care nemţii le socoteau „ameninţate“ de acţiunile partizanilor.

Chiar dacă aveau de ispăşit o condamnare temporară, cei care ajungeau în lagăr erau cel mai adesea sortiţi pieirii. În arsenalul mijloacelor de intimidare, condamnarea la lagăr era a doua „sancţiune“ sau „dispoziţie de ordine“ dată de ocupant, după pedeapsa cu moartea, pentru „delicte împotriva celui de-al III-lea Reich“ (de exemplu, ajutorul dat evreilor, deţinerea de arme sau furtul unui obiect ce aparţinea unui german).

Lagărul amplasat în vechile cazărmi de la Oswiecim, numit KL Auschwitz I sau Sammlager (lagărul-mamă), număra, înainte de primăvara anului 1941, douăzeci de clădiri special amenajate, care au adăpostit în primul an peste 10 000 de deţinuţi, în cea mai mare parte polonezi. Cu timpul, numărul deţinuţilor a crescut. Locul celor care mureau era luat de alţii. Lagărul devenise

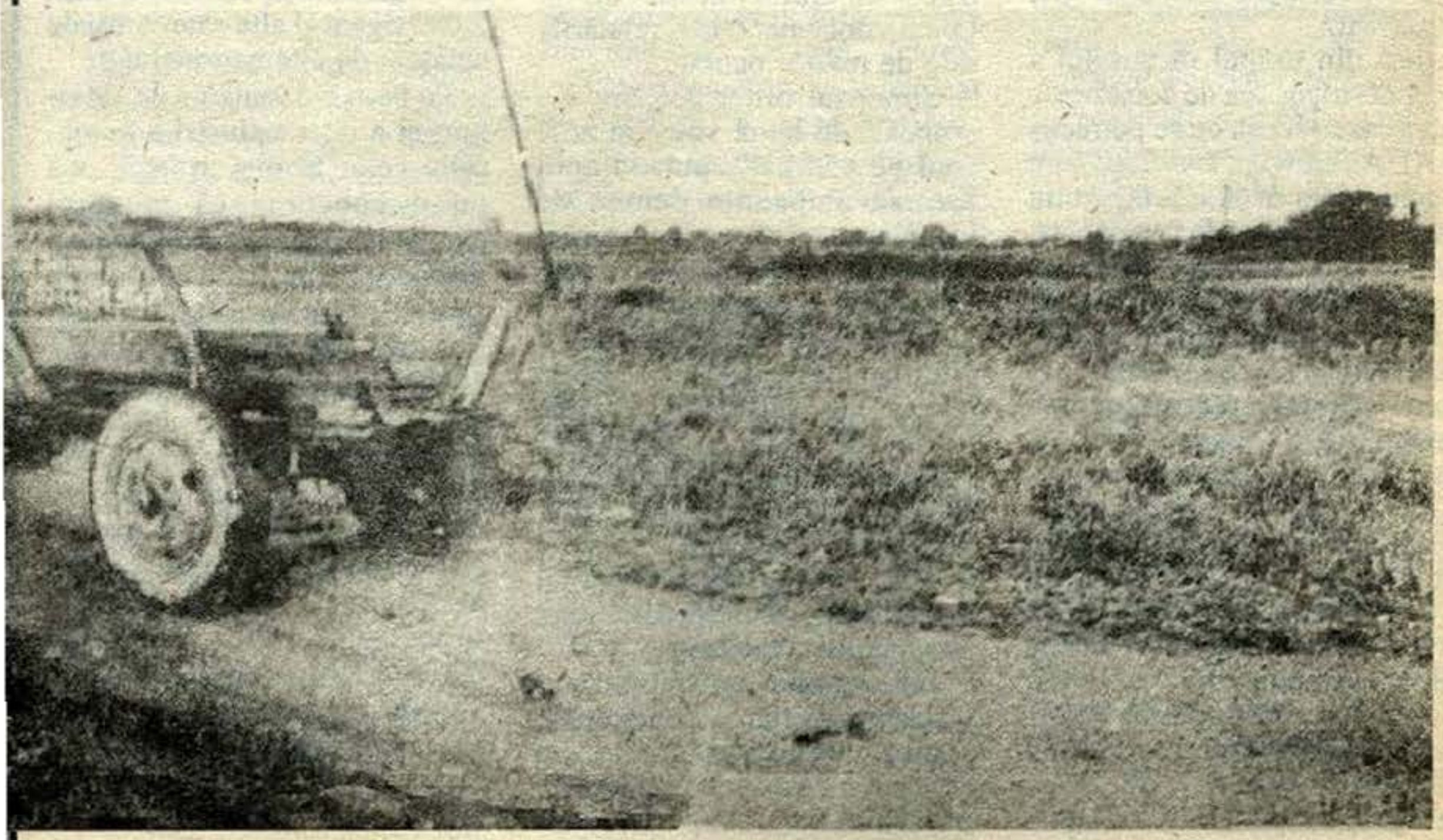

neîncăpător, iar naziştii prevedeau sporirea numărului deţinuţilor.

În aceste condiţii, Himmler a ordonat extinderea lagărului KL Auschwitz I cu încă 10 000 de locuri şi construirea, în paralel, a unui nou lagăr în vecinătatea satului Brzezinka, lângă Oswiecim, unde urmau să fie aduşi cam 100 000 de prizonieri de război. Aşa a luat naştere Auschwitz II-Birkenau, care a devenit lagăr de concentrare şi de exterminare a mii, zeci de mii şi chiar sute de mii de persoane: 900 000 evrei, 70 000 polonezi, 20 000 ţigani, 15 000 prizonieri de război sovietici şi alte câteva mii de alte naţionalităţi.

Cei ce locuiau în preajma lagărului au fost expropriaţi şi casele le-au fost distruse, creându-se astfel o zonă de aproximativ 40 000 m², numită „zonă de interes", care rămânea la dispoziţia SS. În ultimii ani de război, cererea de mână de lucru ieftină a crescut. Deţinuţii din lagăr erau trimişi la muncă în întreprinderi industriale şi mine. Pentru a uşura acest proces au fost amenajate în regiunea Oswiecim, în apropiere de întreprinderi, 48 de sub-lagăre, care ţineau de KL Auschwitz.

Încă din timpul războiului a început strângerea de documente privitoare la ceea ce se petrecea la KL Auschwitz. Deţinuţii care organizaseră în cadrul lagărului un fel de mişcare de Rezistenţă, au încercat să ţină evidenţa numărului victimelor din această fabrică a morţii. Datele culese erau transmise în secret conducerii Rezistenţei poloneze. Informaţiile despre crimele comise de hitlerişti au fost aduse la cunoştinţa guvernelor american şi britanic. Raportul asupra terorii naziste în Polonia ocupată şi a campaniei de exterminare a evreilor, care s-a desfăşurat de la jumătatea anului 1942 şi la KL Auschwitz, a fost prezentat celor mai înalte autorităţi americane şi britanice personal de către trimisul conducătorilor Rezistenţei poloneze, Ryszard Karski. Din păcate, reacţia Occidentului s-a lăsat îndelung aşteptată.

De bună voie în lagăr

Aceeaşi soartă au avut-o mărturiile şi informaţiile culese la KL Auschwitz de căpitanul Witold Pilecki, care nu s-au soldat cu nici o acţiune concretă. Pilecki, ofiţer în Rezistenţa poloneză, îşi făcuse rost de documente false şi se lăsase arestat, cu acordul comandantului suprem al Armatei din Interior (AK) în timpul unei razii la Varşovia, în septembrie 1940, ca să fie trimis la Auschwitz, unde putea vedea cu ochii lui ceea ce făceau naziştii.

Îndată ce a ajuns în lagăr, căpitanul Pilecki a organizat o reţea a mişcării de Rezistenţă a prizonierilor, care nu a fost descoperită niciodată. Deşi mulţi dintre membrii ei au murit, reţeaua a renăscut mereu şi a funcţionat până la eliberarea lagărului. Căpitanul Pilecki a reuşit să evadeze, nu pentru a scăpa cu viaţă, ci pentru a spune adevărul lumii întregi, şi a transmis autorităţilor de la Londra documentele şi relatările sale de martor ocular.

Curajosul ofiţer polonez s-a aruncat, de bună voie, în acel „iad pe pământ", putând apoi furniza amănunte demne de încredere cu privire la torturile, barbariile şi exterminarea la care SS şi Kapo supuneau prizonierii. Totuşi, Pilecki nu deţinea nici o cifră exactă şi nici nu putea să prevadă numărul victimelor până în ianuarie 1945. De altfel, nici martorii oculari şi nici măcar supravieţuitorii acestei tragedii, dintre care unii mai trăiesc şi astăzi, nu sunt în măsură să spună câţi oameni au murit asasinaţi la Auschwitz.

Informaţiile sunt într-adevăr numeroase, dar nu suficiente pentru un asemenea calcul, tot aşa cum nu ajunge să stai într-un oraş mare ca să poţi socoti numărul de locuitori. Trebuie precizat că atât victimele cât şi paznicii nu dispuneau decât de date aproximative, fragmentare, rezultând din observaţii personale, deci prea puţin exacte.

Recent numărul persoanelor asasinate la KL Auschwitz a fost stabilit definitiv. După ce au fost analizate semnele de recunoaştere – numerele tatuate pe braţul deţinuţilor – şi documentele care s-au păstrat, s-a putut constata că mai bine de 450 000 deţinuţi se aflau în evidenţele lagărului. Dintre aceştia, cam 188 000 au fost duşi în alte lagăre, aproape 500 au evadat, 1 500 au fost eliberaţi şi 8 000 au stat în lagăr până la eliberare.

Multe dintre persoanele trimise la Auschwitz n-au fost înregistrate şi nici n-au primit vreun număr, pentru că lagărul urma să fie pentru ele un loc de execuţie, şi nu de concediu. Este ceea ce s-a întâmplat cu un mare număr de evrei duşi la Auschwitz începând din 1942. Îndată după sosire şi selecţie, cei mai mulţi erau trimişi direct la moarte, în camerele de gazare. Printre morţii neînregistraţi se numără aproximativ 10 000 polonezi şi câteva mii de prizonieri de război sovietici, cam 2 000 ţigani şi alte câteva mii de cetăţeni de alte naţionalităţi.

Pe baza evidenţelor de transport şi a unei estimări a numărului celor trimişi în lagăr, s-a putut conchide că numărul evreilor internaţi la Auschwitz a fost de aproape 1 100 000, dintre care 438 000 veneau din Ungaria, cam 300 000 din Polonia, 60 000 din Olanda, 69 000 din Franţa, aproape 55 000 din Grecia, aproximativ 46 000 din Theresienstadt, Cehia, 27 000 din Slovacia, 23 000 din Austria şi Germania, aproape 25 000 din Belgia, cam 10 000 din Iugoslavia, 7 500 din Italia, 690 din Norvegia; aproximativ 34 000 de prizonieri au fost aduşi din alte lagăre de concentrare sau din locuri neprecizate.

Încercare de ştergere a urmelor

Dintre cei trimişi la Auschwitz, doar 250 000 aveau să rămână în cadrul lagărului, fiind selectaţi pentru muncă. Ceilalţi, cei mai mulţi, îşi găseau moartea în camerele de gazare îndată ce coborau din tren, iar cadavrele erau arse. Înainte de a se aplica metodele de lichidare fizică masivă şi rapidă, prizonierii de la Auschwitz mureau de foame şi de epuizare în urma muncilor grele la care îi supunea administraţia lagărului, erau seceraţi de boli şi epidemii, pentru că trăiau în condiţii inimaginabile.

Numeroşi deţinuţi au murit în urma injecţiilor cu fenol sau a torturilor, alţii au fost împuşcaţi de santinelele răsplătite cu zile libere dacă ucideau un prizonier care, chipurile, ar fi încercat să evadeze. Clădirile erau îngheţate şi atât de ticsite, încât, în timpul nopţii, prizonierii abia se puteau mişca. Uneori erau ţinuţi multă vreme în picioare, la apel, şi asta se întâmpla de obicei iarna, când temperatura cobora sub zero grade.

Unii dintre ei erau împuşcaţi de hitlerişti în afara lagărului sau sub zidul morţii, lângă blocul 11 – numit blocul morţii, pentru că aici erau aduşi condamnaţii la moarte. În unele cazuri aveau loc chiar execuţii pentru fapte grave, acuzaţii fiind spânzuraţi în faţa tuturor sau aruncaţi în carceră, unde mureau de foame. Numeroşi erau de asemenea prizonierii supuşi unor experienţe pseudomedicale, în urma cărora fie mureau, fie rămâneau infirmi.

Prima mare execuţie a fost cea din 22 noiembrie 1940, când au fost împuşcaţi 40 de prizonieri politici polonezi. Ultima execuţie publică a avut loc la Auschwitz la 30 decembrie 1944, când 2 polonezi şi 4 austrieci au fost spânzuraţi, pentru că făcuseră parte din mişcarea de Rezistenţă a lagărului. De asemenea, în lagărul de femei de la Brzezinka (Birkenau) au fost spânzurate 4 deţinute evreice, acuzate de a fi furnizat explozibil organizatorilor revoltei de la Sonderkommando, adică grupul de prizonieri obligaţi să ardă cadavrele în cuptoare şi să „asigure" bunurile personale ale victimelor.

Gazul ucigaş eyclon B a fost testat la 3 septembrie 1941, în beciul blocului 11, pe 25 de deţinuţi bolnavi „selecţionaţi" şi pe aproape 600 prizonieri de război din armata sovietică. A fost apoi folosit într-o încăpere special amenajată lângă crematoriu, la Auschwitz I. Alte patru camere de gazare au fost amenajate în 1942 şi 1943 la Auschwitz-Birkenau. Toate au funcţionat până la sfârşitul anului 1944. Trupurile victimelor erau arse în cuptoare, dar, atunci când numărul lor era prea mare, erau transportate în pădurea vecină sau aruncate în gropi comune.

La cumpăna anilor 1944-1945, când trupele sovietice înaintau spre vest, hitleriştii au încercat să şteargă urmele crimelor. Mai întâi au organizat o evacuare în masă a prizonierilor, în timpul căreia mulţi au murit. La ordinul Berlinului, naziştii au ars documentele, au distrus camerele de gazare şi cuptoarele. La KL Auschwitz, unde trupele sovietice în ofensivă au ajuns la 27 ianuarie 1945, hitleriştii nu apucaseră să distrugă dovezile ororii.

Soldaţii sovietici care au pătruns în lagăr au văzut câteva mii de deţinuţi vlăguiţi, printre care un mare număr de copii, cea mai mare parte a clădirilor şi a instalaţiilor, grămezi de lucruri personale şi tone de păr provenind de la victime. Această dovadă zdrobitoare a tragediei petrecute în acest loc a fost pusă sub protecţia Muzeului de stat, creat în 1947, chiar pe amplasamentul lagărului.

Muzeul, care se întinde pe mai bine de 200 hectare, cuprinzând clădirile şi instalaţiile fostului lagăr, mărturie a istoriei pe care nimeni nu are dreptul să o uite, a fost întreţinut timp de peste patruzeci de ani din fonduri provenite exclusiv din bugetul statului polonez. În ultima vreme, muzeul a beneficiat de un sprijin internaţional substanţial, acordat în primul rând de către Germania, dar şi de către alte ţări – Belgia, Grecia, Statele Unite ale Americii.

Această cooperare internaţională dovedeşte că lumea înţelege exact semnificaţia acestui tragic patrimoniu istoric pentru omenire. Locul unde se afla KL Auschwitz, cu tot ce s-a păstrat din fostul lagăr, figurează astăzi pe lista patrimoniului cultural şi natural aflat sub protecţia UNESCO.

Raportul elaborat de către experţii Fundaţiei americane R.S. Lauder, cu privire la lucrările necesare conservării Muzeului de stat de la Auschwitz, a jucat un rol hotărâtor în acţiunile întreprinse de către reprezentanţii Fundaţiei şi Consiliul naţional al muzeului, pentru obţinerea unor subvenţii străine şi internaţionale. Subscripţia publică organizată în acelaşi scop în Germania, de către Nord-deutscher Rundfunk Panorama din Hamburg, a fost de asemenea încununată de succes.

Toate aceste exemple vin să ilustreze solidaritatea umană în efortul de a păstra ceea ce rămâne din KL Auschwitz – simbol şi mărturie a ceea ce omenirea nu poate uita, dacă doreşte să învingă răul şi să lupte mereu şi pretutindeni pentru binele omului. ■

În româneşte de
Brânduşa PRELIPCEANU

MĂRTURII CREȘTINE ÎN DACIA ROMANĂ

Preot I. IONESCU

Prezența creștinismului în Dacia romană, în sec. II-III, până la retragerea aureliană, a fost considerată de Vasile Pârvan „o necesitate istorică".

La rândul său, regretatul Radu Vulpe, discipol apropiat al lui Vasile Pârvan, sublinia rolul important pe care creștinismul l-a avut în etnogeneza românilor și în romanitatea noastră. „Noi suntem români fiindcă suntem creștini și creștini fiindcă suntem români", scria el. „Factorul creștin – continua R. Vulpe – apare în procesul de romanizare de la originea poporului român cu un rol determinant, încât se ridică la o însemnătate egală cu aceea a romanității noastre însăși. Cu bună dreptate se poate vorbi de aceste două fenomene ca două direcții istorice cardinale, ca de coordonatele magistrale ale etnogenezei noastre".

Același lucru îl afirma și prof. Ion Barnea, într-un studiu apărut în primul număr al noii serii a revistei *Magazin istoric,* în ianuarie 1990.

Dovezile materiale însă ale acestei prezențe creștine, pentru secolele II-III lipseau. Astfel, în 1940, C. Daicoviciu, referindu-se la „creștinismul dacic din secolele II-III", scria: „Orice s-ar spune, adevărul e că nu putem aduce nici o probă concludentă în favoarea creștinismului la nord de Dunărea de Jos". Iar, în 1969, același arheolog consemna: „Fapt e că până acum nu avem nici o urmă sau indiciu sigure, de caracter istoric, arheologic sau epigrafic asupra existenței creștinilor în provincia lui Traian până la Aurelian. Izvoarele de ordin literar-istoric (Tertullian și Origenes) sunt îndoielnice și nesigure".

O mai complexă cercetare și interpretare a mărturiilor paleo-creștine din vechea Dacie romană socotim însă că ar putea oferi dovezi materiale indubitabile și asupra prezențelor creștine în amintitele secole II-III.

Despre o astfel de mărturie va fi vorba în cele ce urmează.

Dar, mai întâi, o scurtă familiarizare a cititorilor cu câteva simboluri creștine. Cel mai răspândit este, desigur, crucea. Prezența ei pe monumente și diferite obiecte arheologice, i-a făcut pe istoricii și arheologii de la noi care s-au ocupat de vechimea creștinismului la români să considere că mărturiile de acest fel apar abia de prin sec. IV.

Într-adevăr, înainte de acest secol crucea este rar întâlnită, ea fiind considerată infamă, deoarece servea ca instrument de supliciu pentru criminali. Abia sub Constantin cel Mare (306-337) crucea a fost interzisă ca mijloc de tortură și a început să fie cinstită oficial ca obiect de cult.

Să reținem și faptul că existau mai

Fragmentul de monument funerar descoperit la Turda, antica Potaissa

multe forme de cruci: crucea *decussata* sau crucea Sfântului Andrei (numită şi crucea siriană) în formă de X; crucea *commisa* sau *patibulata,* în forma literei T; crucea *immisa* sau *capitata,* numită şi crucea latină, cu braţele inegale; crucea *quadrata* sau *crucea greacă,* cu braţele egale; crucea *gammata,* compusă din patru gama (Γ); crucea *ansata,* sau *crucea egipteană* şi, în fine, crucea *florida,* disimulată din ornamente florale.

S-a folosit înainte de Constantin cel Mare, Crucea Sfântului Andrei, tăiată la intersecţia celor două bare cu o linie verticală, semnul rezultat însemnând Iisus Hristos. De asemenea, vechii creştini foloseau şi forma constantiniană a crucii, un *X* tăiat de un *P* şi care însemna Hristos.

Cum constată şi un erudit cercetător al simbolurilor creştine, M. Sulzberger, crucea simplă nu se întâlneşte „deloc înainte de epoca lui Constantin cel Mare". Ea apare, neîndoielnic, cu puţin înainte de mijlocul sec. IV.

Şi totuşi creştinii au avut ca obiect al veneraţiei lor crucea pe care a fost răstignit Iisus Hristos şi în primele trei secole ale creştinismului. Numai că, în acele veacuri de persecuţie a Bisericii, ei apelau la diferite simboluri pentru a evoca atât crucea cât şi pe cel care a pătimit pe ea.

Arta picturală paleocreştină, la începuturile ei, l-a reprezentat pe Hristos prin simboluri şi alegorii cunoscute numai celor iniţiaţi, respectiv creştinilor.

Dintre aceste simboluri, a fost folosit, în special, peştele *(ihtis* în greceşte). Din literele acestui cuvânt primii creştini au format acrostihul *Iisus Hristos Theu Ivous Sotir* (Iisus Hristos. Fiul lui Dumnezeu, Mântuitorul).

Alte simboluri întrebuinţate erau din lumea animală (delfinul, mielul, pasărea Phoenix, porumbelul, păunul, leul, calul), din cea vegetală (viţa de vie, strugurii, măslinul, ramura de măslin, crinul, ramuri de smochin, de finic) sau de alt ordin (pâinea marcată cu semnul crucii, corabia, ancora, tridentul, farul, sfeşnicul, lira, coroana).

Pe unele monumente funerare descoperite în Dacia romană, în special în Dacia Superior, întâlnim ca simboluri şi alegorii creştine, îndeosebi delfinul însoţit de trident sau singur, viţa de vie cu struguri, păunul pereche adăpându-se dintr-un vas.

Să mai precizăm şi faptul că în mitologia greco-romană delfinul era considerat că transportă morţii în insulele fericite. În creştinism, îl simbolizează pe Iisus Hristos, care duce la limanul mântuirii corabia sa, care este Biserica creştină. Delfinul a fost reprezentat de preferinţă ca simbol creştin înaintea simbolului peşte pe monumentele paleocreştine cele mai vechi. Tridentul care străpungea delfinul a devenit simbolul crucii, instrumentul mântuirii credincioşilor.

Un astfel de monument paleocreştin din sec. II-III – reprezentativ pentru mărturiile paleocreştine din întreg Imperiul roman – a fost descoperit în 1936 la Turda, antica Potaissa.

Aici, la Potaissa, se ştie, a fost castrul Legiunii a V-a Macedonica, adusă în Dacia spre sfârşitul sec. I d. Chr. din Palestina. Aşezată mai întâi la Troesmis (Igliţa, în Dobrogea) Legiunea a V-a a fost mutată, prin 167-168, la Potaissa, care până atunci fusese un sat, Vicus Pataviss-ensium.

Monumentul la care ne referim este un coronament de altar funerar din piatră calcaroasă, sculptat dintr-un singur bloc. Are înălţimea de 135 cm, cu dimensiunile bazei de 51 × 36 cm. Pe latura centrală a monumentului este sculptat un delfin, cu capul în jos, spre dreapta, cu coada unduind şi botul marcat prin două linii adâncite, cu ochiul bine reliefat şi cu cele cinci aripioare, dintre care cea de deasupra capului este mai mare. Coada este întretăiată de un trident, a cărui terminaţie este acoperită de capul delfinului.

Pe latura din dreapta este sculptat un cantharos (vas grecesc), înalt de 32 cm, din care iese un vrej de iederă cu cinci frunze. Latura stângă este decorată cu un vrej de viţă de vie, cu frunze şi ciorchini de struguri.

Imaginile de pe monument sunt simboluri creştine clare. Modul cum este sculptat delfinul sugerează, de exemplu, cele două litere greceşti, *alfa* (gura) şi *omega* (coada) care trimite la citatul biblic. „Eu sunt Alfa şi Omega, începutul şi sfârşitul" *(Apocalipsa,* 21, 6; 22, 13), adică Iisus Hristos. La rândul ei, viţa de vie îl reprezintă pe Hristos, după cum însuşi a spus: „Eu sunt viţa cea adevărată şi Tatăl Meu este lucrătorul" (Ioan, 15,1).

Menţionăm faptul că, până acum, acest monument de la Potaissa nu a fost identificat ca mărturie paleocreştină, deşi simbolistica sa este grăitoare.

Semnificaţia sa deosebită constă în aceea că mărturiseşte despre prezenţa creştinismului pe pământurile patriei noastre încă din secolele II-III. ■

Chipuri de boieri și jupânese

TOADER MARELE LOGOFĂT

MARIA MAGDALENA SZÉKELY

Vara[1] anului 1540. În scriptoriul mănăstirii Humor, egumenul Paisie termina de copiat un manuscris cu Faptele apostolilor (Apostol), **așezând, după obicei, înaintea textului, o inscripție dedicație: „Egumenul ieromonah Paisie de la mănăstirea Humorului a făcut acest** Praxis, **după blânda adormire a jupanului Toader, marele logofăt, ctitorul acestui sfânt lăcaș unde este hramul Adormirii Preasfintei, Cinstitei și Binecuvântatei Stăpâne a Noastre, de Dumnezeu Născătoare și Pururea Fecioară, Maria. Și l-a făcut pentru pomenirea mai sus-scrisului pan Toader, marele logofăt, ctitorul sfintei mănăstiri Humor, și a soțiilor sale, Anastasia și Marta, și pentru pomenirea duhovnicului său, mai sus-scrisul egumen ieromonah Paisie al Humorului. Și stăpânea atunci domnul Ștefan voievod cel mic și rău. În anul 7048 (1540), și s-a terminat în luna iunie 27".**

Ieromonahul Paisie – cârmuitor vreme de mulți ani al obștii călugărești de la Humor – este un personaj cunoscut mai ales datorită faptului că el a trimis, în 1538, lui Petru Rareș, aflat în refugiu la Ciceu, celebrul Tetraevanghel „de la Humor", **cu portretul în miniatură al lui Ștefan cel Mare. Dar tot Paisie a fost și cel care a supravegheat zugrăvirea bisericii Humorului: numele lui apare adăugat ulterior în pisania edificiului, iar chipul îi este înveșnicit în fresca de pe peretele nordic.**

Domnul Moldovei, „Ștefan voievod cel mic și rău", în zilele căruia Paisie isprăvea de copiat Apostolul **nu este altul decât Ștefan Lăcustă (1538-1540). Adăugarea la numele său a celor două atribute,** mic **și** rău **a fost anume făcută pentru a pune în antiteză imaginea** acestui **Ștefan cu amintirea** celuilalt, **a lui** Ștefan cel Mare **și** Bun. **Însemnarea ieromonahului Paisie din 1540, citită în oglindă și pusă alături de scrisoarea adresată regelui Poloniei la 21 februarie 1531, de Petru vodă Rareș (în care acesta explică: „Și mai spui Domnia Ta că noi nu suntem feciorul lui** Ștefan vodă cel Mare, **ci suntem feciorul lui Bogdan voievod care era frate cu noi") sunt cele mai vechi atestări ale cognomenului „cel Mare" atribuit lui Ștefan voievod.**

De neamul lui Toader, cine a fost el

Și acum să ne întoarcem la mănăstirea Humor și să aruncăm o nouă privire asupra paginii abia terminate de egumenul Paisie. Se spune acolo că *Apostolul* a fost copiat întru pomenirea ctitorului acelui lăcaș, Toader marele logofăt, a soțiilor sale, Anastasia și Marta, precum și a părinților săi, Ioan și Ana.

Mare logofăt al Moldovei în răstimpul 1523-1538, Toader este un personaj aproape necunoscut din punct de vedere genealogic. Documentele de cancelarie nu vorbesc niciodată de familia lui. Nu este pomenită niciodată o „ocină și dedină" a lui Toader în pământul Moldovei, ca și când înaintașii lui n-ar fi trăit pe aceste meleaguri, ci ar fi venit să se stabilească aici din alte părți. Mai mult, este absolut ciudat că în notița de pe manuscrisul deja menționat, în inscripția pietrei sale de mormânt și în pisania de la Humor, Toader este numit „jupan", într-o vreme când toți ceilalți boieri moldoveni purtau titlul de „pan", copiat după modelul polonez. Vrând-nevrând, „jupan" duce cu gândul la lumea sud-slavă, mai cu seamă sârbească, unde acest titlu acoperise o realitate politică străveche. Și ar mai fi de amintit un amănunt: numele părinților lui Toader apar și în pomelnicul mănăstirii Bistrița, sub forma *Iovan* și Ana. Or, prenumele Iovan întărește presupunerea că între familia lui Toader și spațiul sârbesc existau anumite legături.

Cele două soții ale logofătului, amintite de ieromonahul Paisie, sunt la fel de puțin cunoscute sub raport genealogic. Pentru Marta, inscripția dedicatorie a *Apostolului*

[1] În articolul pe care autoarea l-a publicat în nr. 7/1995, în timpul redactilografierii textului în redacție, s-a strecurat o eroare de preluare. Citatul din Sever Zotta, reprodus în p. 52, coloana 1, reluat parțial și în subtitlul din p. 51, se va citi corect astfel: „Și așa se isprăvesc toate bine pentru *abila* moldoveancă" – *n.r.*

este singura atestare documentară. În ceea ce o priveşte pe Anastasia, ea nu apare niciodată ca moştenitoare a unor sate, nu se constituie parte la nici un proces, nu vinde şi nu cumpără nimic. Toate mărturiile despre existenţa ei (piatra funerară, pisania şi tabloul de la Humor, un document de danie a lui Toader şi notiţa de pe *Apostolul* din 1540) provin dintr-o vreme când ea era deja trecută la cele veşnice. O viaţă trăită discret, în linişte, fără implicaţii sociale, fără acţiuni ieşite din comun, ca mai toate vieţile jupâneselor noastre din Evul Mediu. Moartea a găsit-o singură: copii nu avusese, iar „jupan" Toader era trimis, în acea toamnă a anului 1527, de mai multe luni, în misiune la Constantinopol; s-a întors când ea era deja înmormântată. Câţiva ani mai târziu, mormântul jupânesei a fost mutat în noua biserică de la Humor; deasupra lui, Toader a aşezat o lespede de gresie cu un ornament floral de factură bizantino-romanică şi cu următoarea inscripţie: „Această groapă a înfrumuseţat-o pan Toader, mare logofăt, cneaghinei sale, Nastasia, care s-a mutat la veşnicele lăcaşuri la anul 7035 (1527) luna septembrie 29 de zile".

Dar, spre deosebire de celelalte soţii de boieri al căror destin l-a împărtăşit, Anastasia a avut şansa ca imaginea ei să străbată veacurile până la noi. Deşi pictura de la Humor a fost executată la câţiva ani de la moartea Anastasiei (prin urmare, nu suntem în faţa unui portret după natură), chipul din camera mormintelor cu obraz rotund, cu părul adunat sub văl şi pălărie de mătase albă, cu haină lungă şi cămaşă cu mânecile bogat împodobite rămâne, simbolic, chipul Anastasiei, soţia lui Toader logofătul.

Acest portret funerar a constituit unul din punctele de pornire în confundarea marelui logofăt cu un personaj omonim, ginere al logofătului Ioan Tăutu. Iată originea acestei confuzii. În perioada interbelică, publicând impresionanta sa serie de volume închinate edificiilor medievale de cult din Moldova, arhitectul G. Balş a făcut următoarea constatare în legătură cu portretul Anastasiei de la Humor: „Anastasia e în genunchi în faţa Maicii Domnului. Ea poartă o lungă haină de brocart, din care ies largi mâneci cusute şi strânse la mâini. Pe cap, peste văl, are o largă pălărie asemănătoare cu aceea ce o poartă la Bălineşti mama ei, soţia logofătului Tăutu, pe fresca unde şi dânsa, Anastasia, e arătată ca fetiţă".

Observaţia reputatului specialist în istoria vechii arhitecturi şi arte moldoveneşti va fi destul de repede întărită prin cuvântul celui mai însemnat editor de izvoare medievale moldoveneşti, Mihai Costăchescu. Într-o notă la volumul său de documente din vremea lui Ştefan cel Mare, el a explicat cum „o fată a logofătului Tăutu, anume Nastasia, a fost măritată cu Toader logofătul lui Petru Rareş". Nu exista nici un motiv spre a se pune la îndoială deducţiile lui G. Balş şi Mihai Costăchescu: descendenţii unui Toader logofătul apar ca nepoţi şi strănepoţi ai lui Ioan Tăutu (evident, pe filieră feminină), Tăutu a avut într-adevăr o fiică Nastasia, Toader îşi desfăşurase activitatea în cancelaria Moldovei şi apoi era foarte la îndemână (şi tentant!) să se presupună că Toader şi-a început cariera ca diac, sub privegherea socrului său şi, la maturitate, după acumularea unei bogate experienţe, a devenit el însuşi mare logofăt.

Această teorie a avut o viaţă lungă: de-abia într-un studiu publicat în 1983 a început să se demonstreze că Toader marele logofăt nu avea nimic de-a face cu Toader logofătul, ginerele Tăutului. La mijloc era o simplă omonimie, căreia i s-au adăugat legăturile celor doi Toaderi cu cancelaria Moldovei. Aşa cum am arătat deja, Toader marele logofăt descindea dintr-un neam necunoscut şi fusese căsătorit cu o Anastasia – personaj tot atât de enigmatic. Celălalt Toader, diac (adică scriitor de acte) şi apoi logofăt în cancelarie (funcţie inferioară celei de *mare* logofăt), era urmaşul panului Negrea, bogat proprietar de sate în zona Bârladului, vornic sub Alexandru cel Bun. Avea două surori şi patru fraţi, din care unul preot, unul dascăl şi altul scriitor de documente – prin urmare, o familie cu vădite activităţi cărturăreşti. Acest Toader a fost căsătorit, în adevăr, cu fiica logofătului Tăutu, dar documentele nu precizează niciodată numele ei. Urmaşii lor se regăsesc în familiile boiereşti Huhulea şi Mihăilescul. Sunt, toate acestea, dovezi ferme că Toader marele logofăt, ctitorul Humorului, a fost altcineva decât Toader logofătul, ginerele Tăutului.

Personajul din gravură

Marele logofăt Toader şi-a început slujba pe lângă domnie încă în vremea lui Ştefan cel Mare. În iarna anului 1503, domnul Moldovei, aflat în apusul vieţii, trimitea o solie la Veneţia cu o scrisoare şi cu rugămintea de a i se găsi alt medic, căci cel pe care îl avusese (Matteo Muriano) murise în Moldova. Solia era condusă de un postelnic Toader. Postelnicii de la curtea domnilor noştri, aflaţi în subordinea marelui postelnic, erau acei dregători care se îngrijeau de odaia domnească de culcare. Sunt elemente care îndreptăţesc presupunerea că postelnicul Toader trimis la Veneţia este una şi aceeaşi persoană cu marele logofăt de mai târziu. În răstimpul 1504-1515, boierul moldovean a ocupat funcţia de vornic al doilea sau al treilea, pentru ca, în 1516, să devină pârcălab al Cetăţii Noi (cetatea din apropierea Romanului).

După complotul boieresc eşuat din 1523, îndreptat împotriva lui Ştefăniţă voievod (1517-1527), fostul comandant militar al Cetăţii Noi a fost ridicat în dregătorie, devenind mare logofăt al Moldovei. Foarte probabil, ascensiunea strălucită a lui Toader până la cea mai însemnată dregătorie în stat se datorează participării sale active la înăbuşirea complotului boieresc, semn al credinţei nezdruncinate faţă de dinastia de la Suceava.

Anastasia, soția lui Toader Bubuiog, așa cum a înfățișat-o „meșterul de subțire", cel ce a pictat biserica mănăstirii Humor

Despre activitatea sa ca mare logofăt în răstimpul 1524-1526, nu avem decât ştiri indirecte sau neclare. Totuşi, se poate deduce că, în 1524, Toader a întreprins o călătorie în Transilvania, probabil cu scopuri diplomatice, de unde şi-a cumpărat robi ţigani. Informaţii bogate şi sigure despre marele logofăt apar de-abia din 1527, anul înscăunării lui Petru Rareş. Pe parcursul primei domnii a acestuia (1527-1538), Toader a continuat să fie mai-marele cancelariei. Curând după întronarea lui Petru voievod, dregătorul a îndeplinit o lungă misiune (şapte luni!) la Istanbul, unde a fost trimis pentru a obţine confirmarea noului domn de către sultan, poate pentru a trata condiţiile prezentării haraciului, dar şi pentru a aduce în Moldova un medic. S-a întors în ţară în toamna lui 1527, la mai bine de o lună de când jupâneasa sa, Anastasia, trecuse în lumea dreptilor.

La puţini ani după ocuparea tronului, Petru vodă Rareş a redeschis vechiul diferend cu Polonia în problema Pocuţiei. Căutând să reintre în posesia acestui teritoriu, luat de părintele său, Ştefan cel Mare, cu sabia şi pierdut de fratele său, Bogdan cel Orb, printr-o inabilitate politico-diplomatică, Petru voievod a profitat de războiul dintre Polonia şi Moscova şi, în iarna anului 1530, a trecut graniţa nordică a Moldovei. La 10 decembrie, a cucerit Colomeea, iar o săptămână mai târziu a încercat să asedieze Liovul şi Cameniţa. Răspunsul polonilor nu s-a lăsat mult aşteptat. La 19 august 1531, palatinul Galiţiei, Jean Tarnowski, îi învingea pe moldoveni, într-o primă luptă, sub zidurile cetăţii Gwozdziec. Două zile mai târziu, Petru Rareş însuşi va simţi gustul amar al înfrângerii în bătălia de la Obertyn. Desfăşurarea acestei confruntări militare este cunoscută din cronici polone, din scrisori de epocă şi dintr-o frumoasă gravură contemporană, deosebit de interesantă pentru subiectul de faţă. În partea stângă faţă de direcţia de înaintare a moldovenilor, în spatele unor tufe sau al unei liziere, sunt desenaţi Petru voievod (lesne de recunoscut după steagul cu stema Moldovei care-i flutură deasupra capului şi după inscripţia „Petrilo") şi, mai jos, Toader logofătul, a cărui siluetă este însoţită de explicaţia „Golophet", evidentă transcriere eronată a titlului său. Sunt singurele personaje a căror identitate poate fi stabilită în gravura amintită. Toader este înfăţişat călare, ţinând în mâna stângă (era stângaci?!) sabia ridicată deasupra capului, spre umărul drept şi, în mâna dreaptă – frâiele calului. Atitudinea în care a fost desenat şi faptul că gravorul a simţit nevoia să indice cu precizie locul în care Toader s-a aflat, la un moment dat, nu pot să ducă decât la concluzia că marele logofăt a fost şi comandant de oaste pe câmpul de la Obertyn. Prins de adeversari, Toader a rămas o vreme ostatec în Polonia. Captivitatea lui nu a durat, însă, prea mult. În iarna lui 1531, Petru Rareş trimitea în Polonia un boier să ceară salv-conduct (permis de liberă trecere) pentru o solie mai mare care trebuia să trateze condiţiile de încheiere a păcii. Din solie urmau să facă parte marele logofăt şi câţiva sfetnici ai domnului. Cererea lui vodă Rareş a fost satisfăcută: la 9 ianuarie 1532, regele Sigismund dădea actul solicitat, valabil până la 10 martie, pentru solii moldoveni a căror suită putea să ajungă la 50-100 de călăreţi. Din pricina lui Petru voievod, tratativele din Polonia s-au soldat cu un eşec, deşi, după cum s-a văzut, chiar el le iniţiase. Refractar la cererile învingătorilor, Petru Rareş a refuzat să încheie pacea fără a primi despăgubiri de război, prizonierii moldoveni şi tunurile capturate în luptă.

În ceea ce-l priveşte pe Toader logofătul, el a primit o nouă însărcinare, diferită de cele de până atunci. În mare criză de bani, Petru Rareş l-a trimis la Bistriţa, în primele luni ale anului 1533, ca să împrumute o sumă de la bogaţii locuitori ai oraşului.

Diplomatul...

Între timp, pentru Moldova se ivise un nou pericol care ameninţa tronul de la Suceava. Vestea despre campania lui Petru Rareş în Pocuţia şi despre dorinţa lui de a reface vechile graniţe ale Moldovei ajunsese la urechile sultanului, fără să-i provoace plăcere. Temându-se că Soliman va răspunde printr-o campanie de pedepsire, Petru voievod şi-a reorientat politica externă, de la alianţa cu Ioan Zápolya (favoritul turcilor) spre aceea cu rivalul său, Ferdinand de Habsburg. Este locul să reamintim cititorilor, foarte pe scurt, elementele esenţiale ale crizei politice din regatul ungar şi poziţia lui Petru Rareş faţă de aceasta. Prăbuşită sub loviturile Imperiului otoman, la 1526, la Mohács, Ungaria avea, din toamna aceluiaşi an, doi regi: Ferdinand de Habsburg, pentru partea occidentală şi Ioan Zápolya, fostul voievod al Transilvaniei pentru partea orientală. Aliat iniţial al lui Zápolya, pe linia unei colaborări sub egida Porţii, domnul Moldovei şi-a modificat ulterior atitudinea, apropiindu-se de Ferdinand. Cam la aceeaşi vreme, sultanul trimitea în Transilvania pe veneţianul Aloisio Gritti, cu misiunea de a supraveghea conflictul dintre Zápolya şi Ferdinand şi, eventual, de a

media o înţelegere între ei. Gritti nu venea singur, ci însoţit de fiii săi, Pietro şi Antonio, pe care-i vedea deja domni ai celor două ţări române extracarpatice, în timp ce el s-ar fi „mulţumit“ cu guvernarea Transilvaniei. De la Istanbul, Petru Rareş a primit mesajul de a trimite o oaste care să-l însoţească şi să-l apere pe Gritti. Ceea ce domnul a făcut numaidecât, cunoscând el bine gândurile cu care veneţianul venea în principatele române. Dificila şi tainica misiune pe lângă Aloisio Gritti îi va fi încredinţată lui Toader logofătul.

Momentul întâlnirii dintre dregătorul moldovean şi aşa-numitul „guvernator al Ungariei“ a fost consemnat de secretarul ad-hoc al acestuia, Tranquillo Andronico: „Petru, voievodul Moldovei, pe care l-am arătat că era tributar turcilor, fusese mult ajutat în treburile sale de favoarea şi trecerea guvernatorului la sultan, şi în repetate rânduri îşi arătase deferenţa sa faţă de guvernator. După ce a trimis la el mai mulţi soli cu daruri, în cele din urmă a trimis pe marele logofăt ca să-l întâmpine în Ţara Românească. Acesta, urmându-l pe guvernator în Transilvania, a cerut ca prietenia şi frăţia (astfel numesc ei prietenia cea mai strânsă), încheiate între guvernator şi voievodul Petru, să fie întărite printr-o legătură mai trainică. La încuviinţarea guvernatorului, se scriu scrisori de o parte şi de alta, înscriindu-se în cuvinte solemne cu jurământul cel mai puternic că fiecare dintre ei va veni în ajutorul celuilalt cu toate puterile sale, dacă s-ar ivi nevoia“. Dincolo de inexactităţile şi exagerările textului (care decurg din subiectivitatea autorului), rămâne lucru cert că Toader l-a întâmpinat pe Gritti în Ţara Românească şi că a cerut scrisori reciproce de garanţie. Cu aceasta, rolul lui Toader logofătul în „afacerea“ Gritti s-a încheiat. Mai departe, cu asedierea veneţianului în cetatea Mediaşului, cu prinderea lui şi trecerea fiilor peste munţi, în Moldova, va fi însărcinat un alt boier credincios lui Petru Rareş: Efrem Huru.

Odată înlăturat pericolul pe care Gritti şi fiii săi îl prezentau, domnul moldovean a continuat să-şi desfăşoare politica de anvergură în Transilvania. În acest context, numele lui Toader logofătul apare din nou în documente. La 27 februarie 1535 este la Braşov, în calitate de sol al lui Petru voievod la Ferdinand de Habsburg, pentru a stabili condiţiile tratatului dintre cei doi principi. Cât a stat la Braşov, a fost aprovizionat cu vin, carne de morun şi de crap. În timpul următoarei escale, la Codlea, braşovenii îi vor asigura fânul pentru cai, peştele şi vinul. Se pare că misiunea logofătului a fost încununată de succes, căci, la 4 aprilie 1535, la Iaşi, Petru Rareş ratifica tratatul de supunere şi alianţă faţă de regele Ferdinand. Primul dintre dregătorii ţării care a întărit acest document a fost „Theodorus, supremus consiliarius et cancellarius regni Moldaviae“. Este ultima mărturie păstrată despre o acţiune însemnată a marelui logofăt.

Deşi ultima lui apariţie în documente este din 30 aprilie 1537 (ultimul document integral păstrat din prima domnie a lui Petru Rareş!), se poate considera că Toader şi-a sfârşit cariera în momentul în care Petru voievod şi-a încheiat domnia. Adică, în vara lui 1538.

...ctitorul...

Documentele de proprietate care au ajuns până la noi – admiţând că un însemnat număr s-a pierdut – arată că Toader logofătul nu a fost un mare latifundiar. Nu există ştiri despre ocini moştenite de la înaintaşi, amănunt care întăreşte presupunerea unei origini străine. Singurele căi prin care a intrat în stăpânirea unor pământuri au fost dania domnească şi cumpărătura. Mai avea Toader logofătul şi stupi, pe care-i ţinea într-o prisacă la Bohotin.

După moartea proprietarului, cea mai mare parte a moşiilor a intrat în patrimoniul mănăstirii Humor, prin act de danie făcut de ctitor încă din timpul vieţii. Pentru rest, nu există informaţii despre treceri în stăpânirea unor persoane particulare, încă un semn că Toader logofătul a murit fără urmaşi.

Un uric din vremea lui Alexandru Lăpuşneanu, de pe la 1554-1555, pomeneşte, pentru prima oară, un al doilea nume al lui Toader logofătul: Boboioh. Dacă Boboioh (denumire luată şi de unele sate stăpânite de marele logofăt) era şi numele strămoşilor lui Toader sau era numai o poreclă a lui, nu se ştie. După cum nu se ştie de ce acest supranume nu apare niciodată în documente în timpul vieţii logofătului. Acelaşi uric de la Alexandru Lăpuşneanu indică şi locul unde a fost curtea lui Toader; la Corceşti, pe apa Cozancei.

„...am dat şi am întărit de la noi, în Ţara noastră a Moldovei, ale lor drepte ocini, ce-au dat şi au lăsat panul Toader Boboioh logofătul, la moartea sa, sfintei noastre mănăstiri Humor, pe care el a înnoit-o şi a zidit-o şi a înfrumuseţat-o şi a întărit-o şi unde a şi fost înmormântat, şi a dat toate din moşiile câte le-a avut din privilegii, din danie şi din cumpărătură, ce a avut el în Ţara noastră a Moldovei“. Hrisovul lui Alexandru Lăpuşneanu, din care am citat, înfăţişează, în puţine cuvinte, latura cea mai cunoscută a activităţii ctitoriceşti desfăşurate de Toader logofătul: înălţarea, pictarea şi înzestrarea noii biserici de la Humor.

Pe pârâul Humorului (Homor, în documentele medievale),

Bătălia de la Obertyn, într-o gravură de epocă (în partea stângă, doi călăreţi: Petru Rareş şi, mai jos, Toader „golophet“, adică logofăt)

exista, încă de la începutul veacului XV, o mănăstire cu hramul Adormirii Maicii Domnului, ctitorită de Ion (Oană) vornicul. Acest aşezământ avea proporţii destul de reduse; ruinele lui s-au păstrat până în zilele noastre. Era însă o mănăstire cu viaţă de obşte, cârmuită de egumeni (numele unora dintre ei ne sunt cunoscute) şi înzestrată cu sate şi preţioase cărţi de cult. Deşi ctitorie boierească, Humorul s-a bucurat de la început de atenţia şi grija domnilor de la Suceava. Alexandru cel Bun (1400-1432), fiii săi, Ştefan II şi Petru Aron, precum şi nepotul său, Ştefan cel Mare, fac danii mănăstirii Humor pentru sănătatea lor şi pentru pomenirea strămoşilor. În fine, în 1473, din porunca lui Ştefan cel Mare, ieromonahul Nicodim copia şi împodobea cu miniaturi un splendid Tetraevanghel pentru mănăstirea Humor, îmbrăcat, câţiva ani mai târziu, într-o ferecătură de argint cu bogate ornamente. Cartea aceasta, care ascundea, între scoarţele ei, celebrul portret al lui Ştefan cel Mare, va fi adesea părtaşa unor momente tragice din viaţa Moldovei sau a domnilor ei. Reconstituirea istoriei Tetraevanghelului de la Humor i-a oferit profesorului Emil Turdeanu prilejul de a aşterne pe hârtie o pagină de autentică literatură: „În 1538, pe când sultanul Soliman pătrunse «în biata Ţară a Moldovei» – spune o altă inscripţie – cu mare mulţime de oşti, ca să pedepsească pe ambiţiosul Petru Rareş, călugării de la Humor trimit în grabă cartea la Ciceu, în cetate. Aci o găseşte Petru Rareş, după fuga sa atât de pitoresc descrisă de Ureche şi, în ceasurile lungi de aşteptare, cu inima învăluită de planuri îndrăzneţe, va fi privit adesea chipul tătâne-său, «bătrânul Ştefan vodă», din fruntea Tetraevanghelului. Apoi, când ceasurile aşteptării s-au împlinit şi voievodul a izbutit să-şi croiască drum spre Constantinopol, el a luat cu sine şi cartea care-i trezea, în rugă şi în ambiţii, icoana părintească. Întors în domnie în 1541, Petru Rareş aşează iarăşi cartea la hramul său, ca prinos vecinic pentru amintirea lui Ştefan vodă şi a sa".

...şi ctitoria

Daniile domneşti de sate, scutirile de vămi şi, în sfârşit, închinarea Evangheliei cu portretul lui Ştefan cel Mare sunt dovezi că Humorul avea un statut special, privilegiat aş spune, faţă de celelalte mănăstiri boiereşti „de familie". Gesturile domnilor faţă de mănăstirea Humor mă îndeamnă să presupun că aceştia se considerau copărtaşi la actul ctitoricesc. Ipoteza este susţinută şi de atitudinea lui Petru Rareş faţă de mănăstire: „Cu bunăvoia Tatălui şi ajutorul Fiului şi săvârşirea Sfântului Duh – se spune în pisania noii biserici –, prin voinţa şi cu sprijinul binecinstitorului domn Petru voievod, fiul bătrânului Ştefan voievod, s-a început şi s-a zidit acest hram întru numele Cinstitei Adormiri a Preacuratei şi Preabinecuvântatei Stăpâne a Noastre, de Dumnezeu Născătoare şi Pururea Fecioară, Maria, cu darea de bani şi osteneala robului lui Dumnezeu jupan Theodor mare logofăt şi ale soţiei sale, Anastasia. În anul 7038 (1530), luna august 15".

Pe baza calculelor, se poate deduce că lucrările de construcţie la noua mănăstire s-au declanşat la începutul primăverii anului 1527. Aceasta înseamnă că la puţin timp după urcarea sa pe tron, Petru Rareş şi-a exprimat „voinţa" de a avea o biserică nouă la Humor.

La dorinţa lor sau la poruncă domnească, Toader şi Anastasia au devenit noii ctitori ai Humorului, terminat la 1530 şi pictat în 1535. În această biserică, marele logofăt a strămutat rămăşiţele Anastasiei şi şi-a pregătit sieşi locul de veşnică odihnă. Deasupra mormântului gol, s-a pictat în genunchi, în faţa Mântuitorului şi a Maicii Sale, cu chivotul bisericii în mâna dreaptă. Trăsăturile chipului i se disting şi astăzi cu limpezime: ochi mari, faţă rotundă, mustaţă subţire şi barbă tunsă scurt. Veşmintele-i sunt asemănătoare cu cele purtate de Luca Arbure şi Ioan Tăutu în portretele votive din ctitoriile lor. Pe cap are o bonetă albastră, strânsă pe frunte cu o bandă galbenă, poate una din acele *pilleum* pe care bistriţenii le trimiteau în dar domnilor şi boierilor din Moldova. Costumul este completat de un anteriu roşu cu guler de aceeaşi culoare, ale cărui mâneci largi ies prin despicăturile unui caftan galben cu guler albastru. În picioare, logofătul poartă încălţări roşii cu vârfurile ascuţite şi talpa dreaptă.

Un ultim element (ultim ca ordine, nu şi ca importanţă) se mai poate adăuga la portretul lui Toader marele logofăt. Sub supravegherea lui, episcopul cărturar Macarie şi-a alcătuit letopiseţul, în predoslovia căruia a consemnat: „Ne-am apucat deci şi noi, care, după putere, şi până acum ne silim cu dragoste de muncă pentru astfel de lucruri, să tragem lanţul cuvintelor până la anii şi împărăţiile din vremea noastră, nu din trufia înaltei înţelepciuni retoriceşti, ci urmând porunca domnească a lui Petru, adică cel ales, cel cumplit pentru duşmani, fiul lui Ştefan voievod cel Viteaz, şi a marelui său logofăt, chir Theodor".

La 1 ianuarie* 1539, Toader şi-a aflat „blândă adormire", cum avea să scrie egumenul Paisie, într-o vreme de cumplită tulburare a ţării, când atâţia mari boieri aveau parte de morţi violente. Încă din timpul vieţii, pregătindu-se pentru Marea Trecere, Toader şi-a aranjat singur locul de îngropăciune. Şi-a făcut şi lespede din marmură sură, fără ornamente. În ianuarie 1539, a fost aşezat în acest mormânt şi deasupra i s-a pus piatra cu inscripţia de el aleasă: „Această piatră şi-a înfrumuseţat-o pentru sine, în timpul vieţii sale, jupanul Toader, mare logofăt, ca să fie pe groapa lui, în zilele domnului Petru voievod, când şi-a pregătit singur groapa. Şi s-a strămutat la veşnicele lăcaşuri la anul 7047 (1539) luna ianuarie 1".

Pe când la Humor, în faţa frescelor proaspete, preoţii cântau prohodul pentru robul lui Dumnezeu, Toader, la Suceava era domn Ştefan Lăcustă „cel mic şi rău", iar în cetatea Ciceului, Petru Rareş îşi picta apartamentele cu zugravi bistriţeni, rugându-se în ceasurile amurgului pe Tetraevanghelul trimis de la Humor de egumenul ieromonah Paisie, duhovnicul marelui logofăt Toader. ■

„Era ora patru dimineața. O dimineață cu o ceață groasă. În așteptarea comenzii, detașamentul nostru a fost dispus lângă zidul fortului Vincennes. În sfârșit, s-a apropiat o mașină, din care a coborât condamnata la moarte. Era o femeie tânără, elegantă. Ne-a zâmbit tuturor cu curaj. A refuzat să i se acopere ochii și, de adio, ne-a fluturat veselă mâna".

După aproape opt decenii de la această scenă, Maurice Albin, soldatul care a tras asupra celebrei spioane Mata Hari, și-a amintit cu mustrări de conștiință acea zi de 15 octombrie 1917. Recent, în vârstă de 97 ani, într-o ceremonie emoționantă, cu ocazia aniversării zilei de 11 noiembrie 1918, când Franța a semnat armistițiul în pădurea de la Compiègne, Maurice Albin a primit Crucea Legiunii de Onoare. „Vizibilitatea era foarte redusă în ziua aceea – își deapănă el amintirile – așa că sper ca nu glonțul meu să o fi ucis pe Mata Hari".

În lumina unor documente recent descoperite despre procesul celebrei dansatoare, remușcările soldatului centenar, un familist model, tată a opt copii, par cu atât mai îndreptățite. Mata Hari (Magazin istoric, **nr. 8/1983, 2/1994) a căzut victimă justiției franceze – afirmă Léon Schirmann în cartea** L'Affaire Mata Hari. Enquête sur une machination, **recent apărută la Paris. Ea nu și-a meritat pedeapsa. Comandamentul francez a atribuit propriile lui erori militare ispititoarei spioane. Fără îndoială, afirmă Schirmann, în volumul său – ca stil un veritabil roman polițist –, procesul celebrei spioane trebuie revizuit.**

Dar Maurice Albin, tânărul de 19 ani care a apăsat pe trăgaci în acea dimineață de octombrie 1917, n-avea de unde să știe toate acestea.

MATA HARI; VICTIMA PROPRIULUI SUCCES

Pe numele său adevărat Margaretha Zelle, Mata Hari s-a născut în Olanda, în 1876, într-o familie înstărită. Căsătorită la 18 ani cu un ofițer scoțian din armata colonială, ea sosea, după ce abandonase totul, la Paris, fără un ban în buzunar, în 1904.

Angajată inițial de germani pentru a servi drept informatoare la Paris, Mata Hari primise sume importante, dar ea s-a mulțumit să cheltuiască, fără a le furniza acestora în schimb nici o informație demnă de acest nume. Astfel încât contraspionajul francez nu a putut obține împotriva ei nici cea mai mică probă.

Agent dublu?

Nenorocirea dansatoarei a fost să cunoască, la vârsta de 40 ani, marea ei dragoste, un ofițer din armata rusă aflat în Franța, cu 20 ani mai tânăr decât ea. În acest moment Mata Hari a acceptat o propunere a serviciilor franceze de a merge în Belgia ocupată, pentru a spiona statul major german din Bruxelles.

Proiectul era fără rost și, se pare, nici tânăra nu avea calitățile necesare pentru el. Dar ea voia să creadă în succes, căci acesta i-ar fi adus o avere ce i-ar fi asigurat independența financiară, cheia unui viitor fericit cu iubitul ei.

Mata Hari a ajuns în Belgia şi germanii, care au constatat schimbarea ei de direcţie, s-au răzbunat. Au „ars-o“ intenţionat, pentru a fi condamnată de inamicul în serviciul căruia trecuse. Este o metodă clasică. Contraspionajul francez a intrat în acest joc, a profitat de ocazie pentru a face „dovada eficacităţii sale“, arestând-o pe cea considerată o mare spioană germană şi pretinzând că este responsabilă de dezastrele militare.

Or, totul arată că, în realitate, ea nu a furnizat germanilor decât informaţii fără valoare şi a trecut efectiv în cealaltă tabără. Justiţia militară caută să ocolească acest obstacol inventând acuzaţii nefondate.

Această maşinaţiune a deformat grosolan datele dosarului şi a ascuns tribunalului documente probatoare decisive: şi asta în intenţia de a „demonstra“ că Mata Hari rămăsese până la sfârşit fidelă Germaniei, în serviciul căreia se infiltrase în reţelele franceze, şi că ar fi jucat astfel rolul unui agent dublu.

Ea va fi executată pe 15 octombrie 1917, după un proces cu uşile închise. Conform planului elaborat de căpitanul Ladoux, şeful contraspionajului francez, Mata Hari trebuia să plece în noiembrie 1916 de la Paris în Olanda, ţară neutră în care ea avea domiciliul, şi, de acolo, în Belgia ocupată, pentru a spiona statul major german. Ea şi-a ales pentru călătorie un itinerar deosebit de lung: de la Paris în Spania (ţară neutră) cu trenul, apoi din Spania în Olanda pe mare. Ladoux o lăsase să aleagă itinerarul; drumul prin Elveţia şi Germania ar fi fost mai scurt, însă ea ar fi trebuit să dea seamă şefilor săi germani, pe care tocmai îi trădase.

Vaporul în care călătorea dansatoarea a fost controlat pe drum de englezi, care o considerau de mult timp suspectă şi care o semnalaseră deja serviciilor franceze. Căpitanul Ladoux a preferat atunci, pentru a nu se face de ruşine în faţa colegilor britanici, să spună că nu ştie să-i fi încredinţat o misiune.

Scotland Yard-ul a decis să o retrimită în Spania. Firește, avea mulţi prieteni în această ţară. Dar îndrăgostită la nebunie de căpitanul rus nu a vrut un nou amant. Ştia că a fost abandonată de căpitanul Ladoux, altfel englezii n-ar fi trimis-o înapoi, dar spera să-l facă să se răzgândească.

Ea s-a agăţat de ideea unei noi misiuni, care i-ar fi adus avere şi fericire, şi a elaborat proiectul unei „mici lovituri“.

Mesaje descifrate

Dovada că era agent secret francez a făcut-o chiar la Madrid, seducându-l pe ataşatul militar german, pentru a-i smulge secrete. I-a povestit, în felul ei, călătoria ratată spre Olanda, pretinzând că nu a acceptat propunerile francezilor decât pentru a-i înşela mai bine în favoarea germanilor, altfel spus, s-a prezentat ca un agent dublu în serviciul Germaniei şi a profitat de asta pentru a cere un sprijin financiar, ca să-şi redreseze bugetul.

Alerga, de fapt, spre propria pieire. Spania constituia o importantă bază de spionaj pentru ambele tabere. Serviciile secrete germane pregăteau aici acţiuni spre nord, în direcţia Franţei, şi revolte spre sud, în Marocul francez. Ele susţineau activitatea submarinelor în Mediterană şi Atlantic. De asemenea, organizau propaganda. Aceste servicii se compuneau din două organizaţii: cea a marinei şi cea a armatei de uscat.

Organizaţia marinei era comandată de ataşatul naval, căpitanul de fregată von Krohn. Acest aristocrat, căsătorit cu o evreică bogată, avea ca amantă (între 1916-1917) pe celebra agentă dublă Marthe Richard, trimisă de căpitanul Ladoux (la sfârşitul celui de-al doilea război mondial, ea va fi autoarea legii privind închiderea caselor de toleranţă, după ce publicase în 1935 amintiri romanţioase).

De fapt, von Krohn nu avea încredere în ea şi chiar şi-a exprimat bănuielile într-o telegramă adresată Berlinului. El era cunoscut pentru „ciocnirile“ sale cu ataşatul militar german, maiorul de administraţie Arnold Kalle, pe care îl invidia profund. Acesta din urmă, care va gusta plăcerile amorului cu Mata Hari, venită să-l seducă, era considerat de francezi ca fiind mult superior lui von Krohn. El făcuse parte din Marele Stat Major german şi dispunea de un informator chiar în Ambasada Franţei, în anturajul imediat al ataşatului militar.

De partea franceză, rolul principal era jucat tot de un ataşat militar, colonelul Denvignes. El supraveghea cu atenţie organizaţia germană şi o dezinforma prin agenţi dubli. Era însărcinat, de asemenea, cu „subvenţionarea“ ziarelor spaniole. Rolul acestor subvenţii era clar indicat de ambasadorul Franţei: „Pentru a profita de banii noştri, trebuie să urmărim ziarele zi de zi, foarte atent, şi să le dăm redactorilor impresia că-i conducem şi-i dominăm“.

Obiectivul final, destul de himeric, era ca Spania să intre în război alături de Antanta, după modelul Portugaliei din martie 1916, căci Franţa ducea lipsă de soldaţi. Era un domeniu – comunicaţiile cu exteriorul – în care germanii erau complet depăşiţi, datorită situaţiei geografice a Spaniei. Între Madrid şi Berlin, calea terestră trece prin Franţa, iar calea maritimă era dominată de marina britanică, care controla pasagerii şi poşta.

În afara utilizării întâmplătoare a submarinelor clandestine, tehnica epocii nu permitea germanilor să folosească pentru comunicaţii decât linia radiotelegrafică, prin intermediul serviciilor spaniole: telegramele erau transmise la ore fixe, pe unde lungi, între două turnuri situate, respectiv, lângă Madrid şi lângă Berlin, deci la o depărtare de 2 000 kilometri. Aceste mesaje erau captate prin staţia de ascultare de pe turnul Eiffel şi germanii ştiau acest lucru. Uni-

ca protecție a secretului era deci cifrarea mesajelor.

Dar orice cod poate fi descifrat de adversar. Soluția era schimbarea foarte frecventă a codurilor utilizate, fapt pe care dificultățile comunicării între Germania și Spania nu-l permiteau. Rezultă că din al doilea semestru al anului 1916 circa 80% din radiotelegramele transmise între Madrid și Berlin erau imediat descifrate la Paris și conținutul lor difuzat de a doua zi serviciilor interesate.

Sosită la Madrid probabil pe 8 decembrie 1916 și instalată la Hotelul „Ritz", Mata Hari s-a dus la ataşatul militar german în după-amiaza zilei de 9 decembrie. I s-a prezentat sub numărul său matricol, H21, ca agent al centrului de informații german din Anvers și i-a declarat că s-a infiltrat în serviciile secrete franceze cu intenția de a-i servi pe germani. Francezii au trimis-o în Olanda, dar ea fusese oprită pe drum de englezi, care au retrimis-o în Spania.

Mata Hari i-a transmis o serie de „informații" adunate în cursul ședерii sale în Franța, din iunie până în noiembrie 1916. Aceste „informații" nu erau de fapt decât palavre culese din conversațiile de salon, ceea ce nu a împiedicat-o pe Mata Hari să ceară 10 000 de franci, deoarece nu mai avea bani. Dar ea nu și-a uitat scopul vizitei: „Mi-am pus

Mata Hari și soțul ei, căpitanul scoțian Rudolph Mac Leod, cu 20 de ani mai în vârstă decât ea

În p. 83: *Mata Hari la procesul său (desen englez)*

în evidență picioarele. Am făcut ceea ce poate să facă o femeie într-o asemenea situație, când dorește să cucerească un bărbat, și am înțeles că maiorul Kalle... era al meu".

După emoțiile „cuceririi", au venit confidențele: Kalle se ocupa de debarcarea dintr-un submarin a unor ofițeri germani și turci și a unei cantități de muniții pe coasta Marocului. Altă indicație: corespondentul său la Barcelona era un anume baron von Rollan. Revenită la Hotelul „Ritz", ea i-a scris în aceeași seară o scrisoare căpitanului Ladoux la Paris. Scrisoarea a fost datată 9 decembrie. Îi anunța cucerirea sa și îi transmitea cele două informații primite de la Kalle și pe care ea le credea foarte importante.

În realitate aceste informații nu erau de nici un folos: existența baronului Rollan era cunoscută de mult timp și afacerea submarinului, ale cărui pregătiri începuseră din vară, făcuse obiectul unui foarte mare număr de telegrame deja descifrate. Kalle avusese grijă să nu-i indice esențialul: locul și data debarcării proiectate. Spre deosebire de Mata Hari, care se grăbise să avertizeze Parisul, Kalle a așteptat nu mai puțin de 4 zile pentru a informa Berlinul de vizita primită și pe care ar fi trebuit să o anunțe imediat.

Și mai frapant este faptul că, după aceste 4 zile, miercuri 13 decembrie, el a trimis la Berlin o telegramă cerând un răspuns urgent. Această întârziere de 4 zile într-o afacere urgentă nu se poate explica decât într-un singur fel: Kalle nu avea încredere în ea și voise mai întâi să se informeze în ceea ce o privea.

Amintire: o batistă

Pe de o parte, ataşatul german nu avea încredere, pentru că fusese deja obiectul mai multor

Fotografie presupusă a fi de la execuție, care a avut loc în dimineața de 15 octombrie 1917

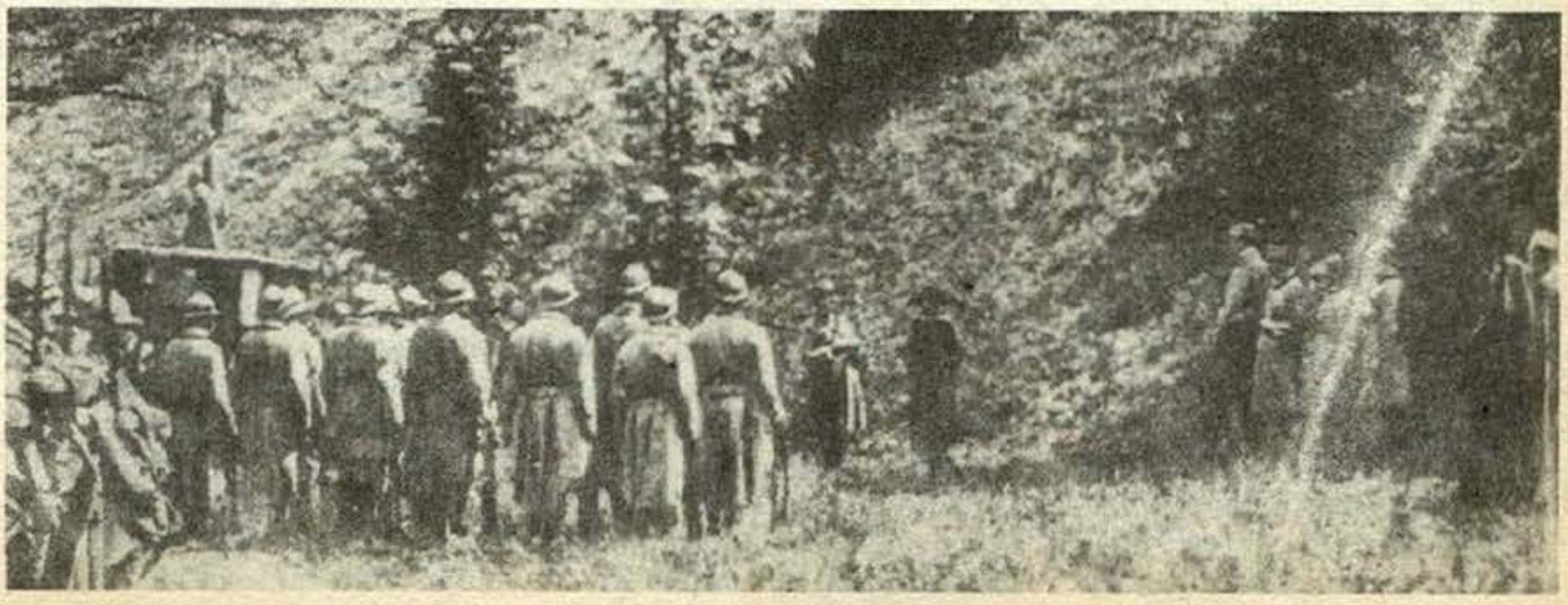

tentative de infiltrare din partea agenţilor francezi, pe de altă parte, declaraţiile făcute de Mata Hari păreau pline de lucruri incredibile. Într-adevăr, nu exista răspuns credibil la întrebări cum ar fi: „De ce aşteptase să fie retrimisă în Spania de englezi, pentru a-i informa pe germani că intrase de formă în serviciul Franţei? Agenţii centrului din Anvers, de care depindea ea, aveau consemnul formal de a reveni prin Elveţia etc.

În ziua următoare, duminică, Mata Hari a fost invitată la dineu de un ataşat al Ambasadei Olandei, care locuia la Hotelul „Palace“. Întâmplarea a făcut ca şi colonelul Denvignes să locuiască tot la Hotelul „Palace“. El a fost prezentat dansatoarei. I-a plăcut mult de ea, dar admiraţia avea sens unic: el era bătrân, îşi târa piciorul, iar ea nu se gândea decât la căpitanul rus.

A doua zi, luni seara, a avut loc la Hotelul „Ritz“, unde locuia Mata Hari, o mare gală organizată de Ambasada britanică. Încă dinaintea dineului, colonelul Denvignes i-a făcut curte. După dineu, s-au întâlnit din nou şi ea a profitat pentru a-i face mărturisiri: „Dacă v-aş fi cunoscut cu o zi mai devreme, nu m-aş mai fi străduit să trimit informaţiile la Paris, v-aş fi remis chiar dumneavoastră scrisoarea, şi i-a dat toate amănuntele. Mai târziu el i-a propus (în zadar) să trăiască cu el pentru a-i înveseli căminul şi i-a cerut o batistă ca amintire.

Dar mai întâi a îndemnat-o să revină cât mai repede la maiorul Kalle, pentru a obţine de la el o informaţie de importanţă capitală: data şi locul debarcării proiectate în Maroc. Mata Hari a încercat din nou să-l seducă pe maior şi, la momentul potrivit, l-a întrebat despre locul debarcării. Vraja s-a rupt imediat şi el s-a ridicat spunând: „Femeile frumoase nu trebuie să întrebe prea multe lucruri“.

Acest incident nu a făcut decât să-i sporească neîncrederea faţă de dansatoare. El a aşteptat deci încă o zi pentru a informa Berlinul. S-ar putea ca el să fi primit date de la informatorul său din Ambasada Franţei, din anturajul colonelului Denvignes, aşa că era edificat în privinţa tertipurilor folosite de Mata Hari.

Începând de miercuri 13 decembrie, maiorul Kalle a trimis la Berlin o serie de telegrame. Aceste telegrame, singura dovadă convingătoare din procesul dansatoarei, prezentau o serie de caracteristici dovedind că erau destinate nu numai Statului major din Berlin, ci şi contraspionajului francez. Datele, deja bine cunoscute la Berlin, permiteau identificarea agentei Mata Hari cu certitudine. Firește nu era desemnată decât prin matricola sa H21, dar numele, prenumele şi adresa familiei sale din Olanda au fost indicate în întregime, precum şi numele consulului olandez din Paris, cu care ea era în contact permanent, şi numele băncii pariziene de unde îşi primea banii.

Portretul celebrei spioane (carte poştală)

Alte informaţii despre Mata Hari au fost furnizate din abundenţă francezilor. În special faptul că ea ar fi oferit maiorului Kalle rapoarte foarte complete. Or aceste rapoarte, a căror esenţă era cuprinsă în două telegrame ale maiorului, nu aveau nici o valoare, aşa cum arată o simplă examinare a textului şi cum afirmă şi o telegramă trimisă ca răspuns de centrul de spionaj german din Anvers: „Rezultatele obţinute nu sunt satisfăcătoare“. Iar fosta şefă directă a agentei Mata Hari scria despre rapoartele subalternei sale „informaţiile ei nu au avut pentru noi nici un fel de interes politic sau militar“.

Alt motiv de uimire: maiorul indica de două ori că H21 ar fi fost în serviciul „centrului de informaţii“ din Köln. Un asemenea centru n-a existat niciodată, dansatoarea depinzând de centrul din Anvers. Indicaţia Köln (Cologne) seamănă deci cu „un semn cu ochiul“ făcut către Berlin. În cursul celei de a treia vizite la maiorul Kalle, probabil pe 22 decembrie, Mata Hari l-a găsit mai autoritar, „ca şi cum ar fi fost pus la curent cu relaţiile mele cu colonelul Denvignes“. Nu se înşela. După Mata Hari, Kalle i-ar fi spus: „Ai povestit desigur ceea ce ţi-am spus“... „Văzând partida compromisă, am fost şi mai amabilă cu el... am grăbit lucrurile... şi l-am lăsat să facă ce a vrut...“ După momente mai „calde“, maiorul i-a declarat: „noi avem şi ofiţeri brute“. Poate se gândea la el însuşi. Tocmai făcuse dragoste cu o femeie căreia îi pregătea condamnarea la moarte. La rândul ei, Mata Hari s-a străduit să obţină noi informaţii de la el. Acesta i-a dezvăluit câteva secrete deja cunoscute. Apoi Mata Hari l-a anunţat că va pleca la Paris pe 27 decembrie.

Legenda vie

Revenită la Hotelul „Ritz“, dansatoarea s-a grăbit să-i expedieze colonelului Denvignes, care se găsea la Paris, o scrisoare cuprinzând trei noi informaţii obţinute de la maior, pe care ea le considera foarte importante. Nu a plecat spre Paris decât la 1 ianuarie 1917, cu trenul. S-a prezentat de mai multe ori la căpitanul Ladoux, care nu a acceptat să o primească decât o singură dată, cu multă răceală. Arestarea era deja hotărâtă, pe baza

telegramelor interceptate, însă dansatoarea nu a fost înştiinţată decât pe 13 februarie, după ce se sperase în van că urmărirea ei ar fi putut să aducă noi elemente în favoarea acuzării.

Ladoux deţinea scrisoarea trimisă de dansatoare imediat după prima sa vizită la Kalle, la 9 decembrie 1916. Maiorul nu expediase prima sa telegramă la Berlin decât după 4 zile. Ceea ce dovedea că acea telegramă nu fusese spontană, ci rezultase dintr-o anchetă despre Mata Hari, organizată de el. Mata Hari a cerut de două ori justiţiei ca această scrisoare din 9 decembrie 1916 să fie depusă la dosar. Nu s-a dat curs acestor cereri şi astfel judecătorul Bouchardon şi-a permis să scrie în raportul său de instrucţie că prima vizită a dansatoarei la Kalle a avut loc pe 13 decembrie şi că, în aceeaşi zi, maiorul a trimis primele sale telegrame la Berlin. Acesta este unul dintre neadevărurile şi disimulările care au urmărit să „demonstreze" că dansatoarea a servit Germania până la capăt.

Mata Hari transmisese lui Ladoux o „informaţie" provenind de la maiorul Kalle, conform căreia un baron von Rollan ar fi fost şeful spionajului din Barcelona. Pentru raportul de instrucţie acest fapt ar fi constituit în sine o „probă" a înţelegerii dintre dansatoare şi maior. Căci acel baron n-ar fi fost decât un „om de paie", destinat să distragă atenţia francezilor de la adevăratul şef, un anume Rüggeberg.

Dar „proba" nu era decât o invenţie mincinoasă. Arhivele indică faptul că germanii dispuneau la Barcelona de două organizaţii de spionaj diferite, că Rüggeberg comanda serviciul marinei, în timp ce baronul von Rollan îl conducea pe cel al armatei de uscat, subordonat maiorului Kalle. Serviciile germane precizau într-o telegramă referitoare la Mata Hari: „Serviciile obţinute nu sunt satisfăcătoare". În raportul de instrucţie, această frază a devenit: „serviciile sale ar fi putut să fie mai satisfăcătoare".

Din punct de vedere juridic sunt întrunite toate condiţiile pentru o rejudecare a procesului. Au apărut o serie de fapte noi, necunoscute jurisdicţiei la momentul procesului. Din punct de vedere moral, este la fel de puţin glorios pentru Franţa faptul că a fost utilizat un raport de instrucţie manipulat, ca şi acela de a fi executat o femeie, despre care nu s-a putut dovedi că a aparţinut anterior serviciilor germane.

Mata Hari a fost victima succesului său. Încă din timpul vieţii ea a contribuit la propria sa legendă, ce a trecut de la un ziarist la altul. Ea s-ar fi născut în India şi şi-ar fi petrecut copilăria acolo, ar fi fost iniţiată în dansurile sacre din templele budiste, ar fi cunoscut Gangele, Benares-ul... În câţiva ani a obţinut o faimă internaţională. În aşa măsură încât la Hallywood, la mai mulţi ani după moartea sa, în 1932, s-a considerat potrivită ecranizarea vieţii sale misterioase, sub trăsăturile frumoasei Greta Garbo. În Franţa Jean-Louis Richard şi François Truffaut au semnat filmul Mata Hari H21 (1964), cu Jeanne Moreau în rolul principal. ■

Adaptare de
Cristina GAŢE şi
Mihai POPESCU

Meşterii din Limoges

Măiestria artiştilor decoratori francezi în Evul Mediu creştin a fost tema unei recente expoziţii organizate la Paris, sub piramida Luvrului. Relicvarii de sfinţi, obiecte somptuoase din aur, piele şi email colorat, toate nereunite de mai bine de 30 ani, au făcut deliciul şi bucuria sufletului multor vizitatori.

Catedralele din Reims, Amiens, Chartres sau Orléans, edificate în sec. XII-XIII şi reprezentând modele ale bisericii creştine, au beneficiat îndeosebi de produsele reputatelor ateliere din Limoges, centru cvasi-unic de producere a emailurilor şi, vreme de trei secole (XI-XIII), simbolul vârstei de aur a artei smălţuitului.

De ce Limoges? Înainte de Paris şi de Bourges? Pentru că Limoges se afla la confluenţa unor rute comerciale şi religioase, poziţie extrem de favorabilă, de care artiştii locali au ştiut să profite cu abilitate, răspunzând unei mari cereri internaţionale de obiecte de asemenea factură. Prin stilul lor decorativ, elegant, colorat şi vesel – beneficiind în mod cert şi de protecţia unor mecenaţi puternici – meşterii din Limoges au reuşit să pună monopol vreme de 300 ani pe arta decorativă a Franţei medievale.

Paradoxal, până şi cele mai austere mănăstiri, ca de pildă cea de la Grandmont (ordinul omonim, fondat în 1076 de Etienne de Muret, a cunoscut în veacul XII o mare înflorire, încununată de canonizarea întemeietorului său) nu au rezistat ispitei de a fi clientul industriei de lux şi beneficiarul artei smălţuitorilor din Limoges. Pentru mănăstirea sa (azi distrusă), ordinul Grandmont a constituit o comoară fabuloasă (prezentă şi ea în expoziţia de la Paris) şi şi-a dotat călugării, răspândiţi în întreaga Franţă, cu mobilier de cult realizat tot de meşterii din Limoges. În plus, abaţia de la Grandmont a beneficiat de protecţia şi ofrandele dinastiei engleze a Plantageneţilor, mai întâi de cele ale regelui Henric II (1154-1189), care a vrut să stabilească acolo necropola familiei, apoi de cele ale lui Richard Inimă de Leu (1189-1199), cel care, prin cadourile lui „diplomatice", a contribuit la difuzarea stilului Limoges în Anglia şi dincolo de hotarele ei.

F. D.

ELISHA OTIS –

CREATORUL ASCENSORULUI SIGUR

În fiecare zi, în întreaga lume, dar cu precădere în Statele Unite, zeci și zeci de milioane de ochi citesc pe pereții cabinelor ascensoarelor pe care le folosesc tăblița cu numele OTIS. Să menționăm, pentru cititorul român, că Hotelul Intercontinental din București – de exemplu – este echipat cu moderne ascensoare produse de firma ce poartă numele creatorului acestui original și extrem de necesar mijloc de transport pe verticală.

Elisha Graves Otis era un mecanic american talentat, cum au fost și alții. Și puțin a lipsit să rămână doar atât și să plece spre Vest, spre Eldorado. Soarta a vrut însă ca invenția lui – prin care elevatoarele pentru mărfuri, foarte nesigure, cauzatoare a numeroase accidente, s-au putut transforma în modernele și sigurele ascensoare de azi – să devină realitate. Apelând la un arc de vagon și câteva cremaliere cu dinți, Otis a creat instrumentul fără de care nimeni nu ar avea azi curajul să se avânte într-un zgârie-nori.

Dispozitive de ridicare datează din epoca construirii piramidelor. Aristotel şi Arhimede au menţionat în scrierile lor lifturile. Când împăratul Titus a construit Coloseumul roman, în anul 80 e.n., au fost instalate ascensoare primitive pentru a ridica gladiatori şi animale sălbatice în arenă. Un lift acţionat de presiunea aburilor a fost construit în Anglia în 1835 şi mai multe întreprinderi din America au confecţionat lifturi mecanice înaintea companiei Otis Elevator. Lifturilor, înaintea aceluia inventat de Otis, le lipsea totuşi o caracteristică importantă: siguranţa.

Când funiile de ridicare, lanţurile sau cablurile se rupeau – cum se întâmpla frecvent – oameni şi mărfuri se zdrobeau pe fundul puţului de ascensor rănind sau omorând lucrătorii şi avariind mărfurile. Arcul de vagon al lui Otis şi cremalierele cu dinţi au declanşat o revoluţie în domeniul siguranţei ascensorului.

În 1852 Elisha Otis era maistru mecanic. El a primit sarcina de a construi o nouă fabrică la Yonkers, New York. Când proprietarul companiei, Joshiah Maize, i-a cerut lui Otis să includă un ascensor de marfă în noua construcţie, mecanicul, în vârstă de 41 de ani, şi-a pus problema securităţii. După cum a notat mai târziu Charles, fiul lui Elisha, „acest ascensor a fost construit avându-se în vedere mai ales siguranţa celor ce şi-ar risca viaţa prin folosirea lui".

Liftul lui Otis avea o frână de siguranţă ce încorpora o idee pe care o văzuse deja folosită în mecanismele obişnuite cu clicheţi. De-a lungul şinelor verticale de rulare de pe fiecare parte a platformei ridicătoare, inventatorul a montat un şir de bare de fier în formă de dinte de fierăstrău. În punctele corespunzătoare ale platformei a instalat seturi de dinţi de fier sau opritori de siguranţă. Dinţii erau conectaţi prin legături mecanice la un arc de vagon obişnuit montat deasupra platformei, iar acesta, la rândul lui, era fixat de cablul de ridicare al ascensorului. În condiţii normale, arcul de vagon era ţinut aproape întins de greutatea ascensorului împiedicând dinţii să atingă şinele de rulare învecinate. Dacă totuşi cablul de ridicare era tăiat, tensiunea asupra arcului era redusă instantaneu, obligând dinţii platformei să se fixeze în barele de fier şi împiedicând astfel căderea ascensorului.

Ideea a dat rezultate, dar interesul a slăbit atunci când compania Yonkers a falimentat. Cu o familie de întreţinut şi fără slujbă, Otis şi-a făcut planul de a porni, cu soţia şi cei doi fii, Charles şi Norton, spre vest, în California.

Atunci a intervenit destinul. Două comenzi nesolicitate pentru ascensoare de marfă au sosit de la fabrici vecine din New York. Una dintre ele a fost dictată de un accident în care au murit doi oameni în momentul în care un ascensor a căzut, la fabrica Newhouse Furniture. Cealaltă comandă venea de la o fabrică de rame de tablouri şi era destinată probabil prevenirii unui eveniment similar. Era o afacere bună instalarea unor lifturi de marfă sigure: lucrătorii ce le însoţeau cereau salarii duble. Otis a închiriat spaţiu în clădirea ce-l adăpostise pe fostul lui patron şi a intrat în afacerea cu ascensoare la 20 septembrie 1853. „Nu cred că tatăl meu avea atunci cea mai vagă idee despre consecinţele acestei invenţii“ spunea fiul său Charles, aproape 60 ani mai târziu.

Otis nu a folosit niciodată o planşetă de desen, o copie heliografică sau un prototip. El îşi proiecta invenţiile fără să le fi elaborat mai întâi pe hârtie. Planurile pentru ascensor şi multe alte dispozitive (incluzând un strung pentru lemn, frână pentru căile ferate, plug cu abur, pod basculant şi cuptor rotativ pentru pâine) au fost explicate numai pentru că aşa se cerea în solicitarea către Oficiul de invenţii.

Un fost asociat spunea că Otis „era mai mult un inventator şi inginer decât un om de afaceri. D-l Otis era cunoscut ca ţinându-şi registrul de afaceri în uriaşul port-vizit pe care-l căra cu el tot timpul“. Deşi vânzările de ascensoare din primul an au totalizat 900 de dolari, contul de profit şi pierderi al lui Otis prevestea încurcături. Compania se îndatorase pentru echipament. În loc de bani lichizi, Otis acceptase un tun şi un afet de la Benjamin Newhouse drept plată parţială pentru comandă. Activul companiei se ridica la 122,71 dolari şi includea un strung de mâna a doua, două canistre de benzină, registrul contabil al lui Otis şi, probabil, piesa de artilerie. Otis şi-a dat seama că venise vremea unei acţiuni hotărâte, care să prevină eşecul noii sale întreprinderi. În mai 1854, el şi-a prezentat invenţia publicului la expoziţia de la Palatul Crystal – primul târg internaţional al Americii – în New York. După instalarea unui ascensor într-un loc vizibil în clădirea principală a expoziţiei, Otis a încărcat cutii, butoaie şi alte mărfuri pe platformă. Apoi s-a urcat în lift şi l-a ridicat patru etaje deasupra mulţimii. Din acea poziţie, inventatorul a demonstrat siguranţa ascensorului său unor spectatori sceptici. Spre uimirea asistenţei, Otis a ordonat tăierea cablului de ridicare. Cu o zguduitură bruscă liftul a alunecat. Spectatorii au ţipat şi şi-au ţinut răsuflarea, siguri că erau martorii unei prăbuşiri fatale. Dar în loc de asta, după cum Otis o ştia, mecanismul de siguranţă a angrenat cremalierele cu dinţi, iar liftul a rămas suspendat în înalt. Apoi, cu o manifestare actoricească ce nu-i era caracteristică, Otis şi-a scos jobenul în faţa mulţimii ce aplauda şi a spus: „Foarte sigur domnilor, foarte sigur!“

Spectaculoasa demonstraţie a lui Otis, repetată la intervale dese, a fost unul din succesele expoziţiei din 1854. Vânzările companiei sale au totalizat 2 975 de dolari în acel an şi s-au dublat aproape în 1855 când Otis a primit comenzi pentru cincisprezece ascensoare. Vânzările s-au dublat din nou în 1856 când comerciantul E.V. Haughwout i-a cerut lui Otis să construiască un lift sigur pentru oameni. Nu există dovezi că Otis se gândise înainte la o asemenea posibilitate.

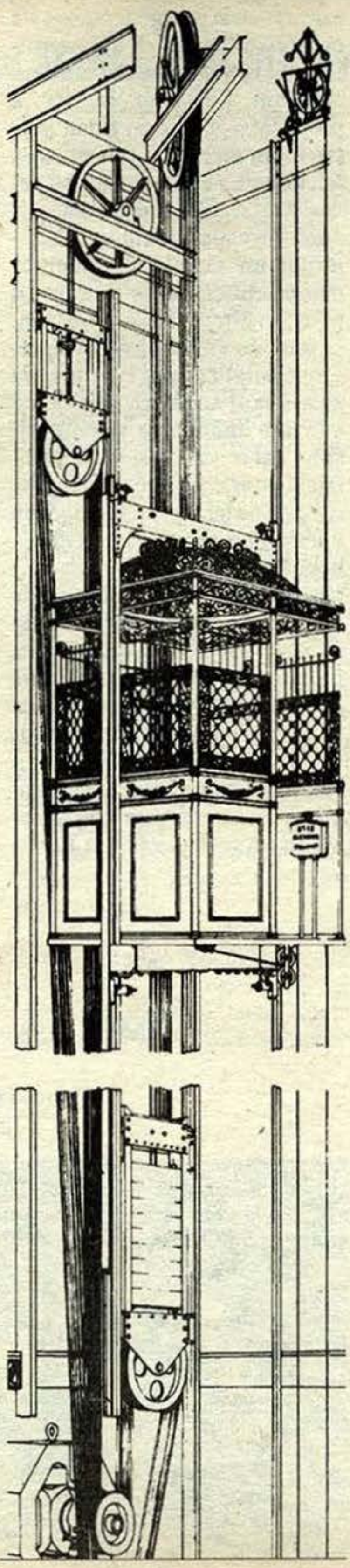

În p. 88: *„Foarte sigur domnilor, foarte sigur!“ – exclama Elisha Otis după fiecare încercare reuşită a invenţiei sale la târgul internaţional de la Palatul Crystal*
Desenul reproduce modul de funcţionare al unui ascensor Otis de la sfârşitul sec. XIX

La 23 martie 1857, Otis a instalat primul ascensor modern de pasageri, cu energie furnizată de un motor cu aburi la Haughwout & Co în New York City. Clădirea cu cinci etaje (considerată înaltă atunci) era situată la întretăierea lui Broome Street cu Broadway şi adăpostea un magazin mare ce vindea porţelanuri franţuzeşti şi sticlărie. Chiar dacă liftul l-a costat pe Haughwout 300 de dolari, valoarea lui ca noutate i-a adus câştiguri importante şi un trafic comercial sporit. Călătoria cu ascensorul până la ultimul etaj dura cu puţin mai mult de 60 secunde (cu aceeaşi viteză drumul până la ultimul etaj, al 110-lea al Sears Tower din Chicago ar dura mai mult de 36 minute).

Nouă ani după construirea primului ascensor valoarea companiei sale se ridica la 5 000 de dolari şi folosea opt până la zece oameni. Apoi, la 8 aprilie 1861, cu doar patru zile înainte de începerea războiului civil şi cu patru luni mai devreme de aniversarea a 50 de ani, Elisha Graves Otis a căzut victima unei epidemii de dezinterie şi a murit.

Fiii lui Otis, Charles şi Norton, care-l asistaseră din copilărie pe tatăl lor în construcţiile sale mecanice, au preluat compania şi au luptat pentru ca ea să funcţioneze în timpul războiului civil şi a recesiunii ce a urmat. În 1866 hotelul St. James din New York a devenit prima instituţie de acest gen care a instalat un ascensor pentru călători. În catalogul din 1869 compania Otis arăta că etajele superioare ale unui hotel erau cele mai de dorit. Înaintea introducerii ascensorului, etajul ultim era dat îngrijitorilor ca plată parţială pentru servicii, pentru că urcarea mai multor şiruri de trepte era considerată o corvoadă.

Primele ascensoare pentru pasageri erau lente dar elegante. Uşa era de obicei din sticlă cu grilaj din alamă iar celelalte trei laturi erau lambrisante cu lemn şi aveau banchete tapisate aşa încât pasagerii puteau sta confortabil în timpul transportului. În 1885, un tânăr arhitect William LeBaron Jenney a proiectat o clădire cu ziduri portante din oţel. El a folosit noua tehnologie pentru a construi sediul Asigurărilor Interne din Chicago. Invenţia lui Jenney a determinat un avânt în domeniul construcţiilor. Tot atunci, un alt tânăr arhitect, L.H. Sullivan, (asistat de Frank Lloyd Wright) a proiectat şi construit primul zgârie-nori adevărat. Agenţii de vânzări imobiliare şi rentierii şi-au dat repede seama de avantajele construcţiilor pe înălţime ridicate pe terenurile scumpe din interiorul oraşelor. Fraţii Otis au beneficiat de avântul care a transformat cartierele comerciale scunde ale oraşelor în linii de contur semeţe. Consacrarea mondială i-a adus firmei Otis comanda pentru ascensoarele de la nivelul secund al turnului Eiffel pe care firmele franceze o respinseseră ca fiind prea complexă. Printre cei care s-au încrezut în invenţia lui Otis a fost şi preşedintele James A. Garfield care a instalat un ascensor la Casa Albă în 1881 (unii istorici punctează faptul ca unul din cele mai semnificative evenimente din preşedinţia lui Garfield). Mulţi ani mai târziu, siguranţa ascensorului a fost în centrul atenţiei naţionale, când William Howard Taft, care cântărea 135 kg, folosea regulat ascensorul Casei Albe. Singura dată când un ascensor Otis a căzut în puţ a fost la New York, în 1943. Un bombardier al forţelor aeriene s-a zdrobit de etajul 89 al celebrei Empire State Building şi a secţionat cablurile de comandă şi dispozitivele de siguranţă. Cu toate acestea, singurul pasager, liftierul, a supravieţuit căderii de la etajul 17.

L.A. Petersen, pe atunci preşedinte al Companiei Otis Elevator, a explicat: „zdrobirea ascensorului a făcut inoperant echipamentul de siguranţă care nu era proiectat să reziste la coliziunea cu un avion". ■

Adaptare de
Victor ANGHELESCU

OMUL DE LA CASTEL

(Monoverb: 6 – 8)

STEN

Gheorghe BRAŞOVEANU

Concursul Magazin istoric, ediția 1996

LA 29 ANI: CONCURSUL LUNII APRILIE

Vă prezentăm, începând din această lună aniversară, stimați cititori, o nouă ediție a mult îndrăgitelor de dv. *Concursuri Magazin istoric.*

Urmând dorințelor dv. de diversificare a formulelor de prezentare a concursurilor noastre, iată că vă oferim acum o nouă posibilitate de a vă verifica cunoștințele istorice bazate pe lecturile din *Magazin istoric.*

În ce constă noutatea?

● Concursul nu va fi prezentat, ca altă dată, în mai multe numere de revistă, ci va fi lunar, respectiv în fiecare lună, începând cu acest aprilie, când revista împlinește 29 ani de existență, vom organiza câte un concurs. Acum deci, *Concursul lunii aprilie.*

● Întrebările concursului, *trei la număr,* sunt formulate astfel:

– o întrebare din colecția *Magazin istoric ianuarie 1995 - martie 1996;*

– o întrebare din numărul de revistă în care este organizat concursul, respectiv, acum, *aprilie 1996;*

– o întrebare din numărul *imediat următor* al revistei, respectiv, *mai 1996.*

Pentru a putea participa, deci, la *Concursul lunii* trebuie să vă asigurați din timp procurarea numărului viitor al *Magazinului istoric.*

● CONCURSUL ESTE PREVĂZUT CU UN SINGUR MARE PREMIU ÎN VALOARE DE 150 000 lei, neimpozabil, oferit de publicația ANUNȚUL TELEFONIC, director domnul RADU ION POPESCU.

● Se acordă, de asemenea, 5 MENȚIUNI, constând în 5 ABONAMENTE pe un an de zile la MAGAZIN ISTORIC, începând cu luna ianuarie 1997.

Înainte de a vă prezenta cele trei întrebări ale *Concursului lunii aprilie,* câteva precizări metodologice:

● Răspunsurile la întrebări vor fi scrise pe o singură coală de hârtie, pe care vor fi menționate, de asemenea, datele personale ale concurentului: nume, prenume, adresă completă, profesiune.

● Răspunsurilor li se vor atașa și talonul de concurs. Nu se iau în considerare scrisorile de participare neînsoțite de taloane.

● Răspunsurile vor fi expediate pe adresa: *Redacția Magazin istoric, str. Ministerului, nr. 2, parter, C.P. 1-702, București,* până la data de 31 mai a.c. (data ștampilei poștale).

● Desemnarea câștigătorilor se va face, ca și până acum, prin tragere la sorți.

● Concurenții care atașează mai multe taloane participă cu tot atâtea „intrări" la tragerea la sorți pentru desemnarea câștigătorilor.

● Nu se iau în considerație modificările ulterioare ale răspunsurilor sau acele scrisori care nu conțin toate cele trei răspunsuri ori nu au atașat talonul de participare.

Și acum, iată întrebările *Concursului lunii aprilie:*

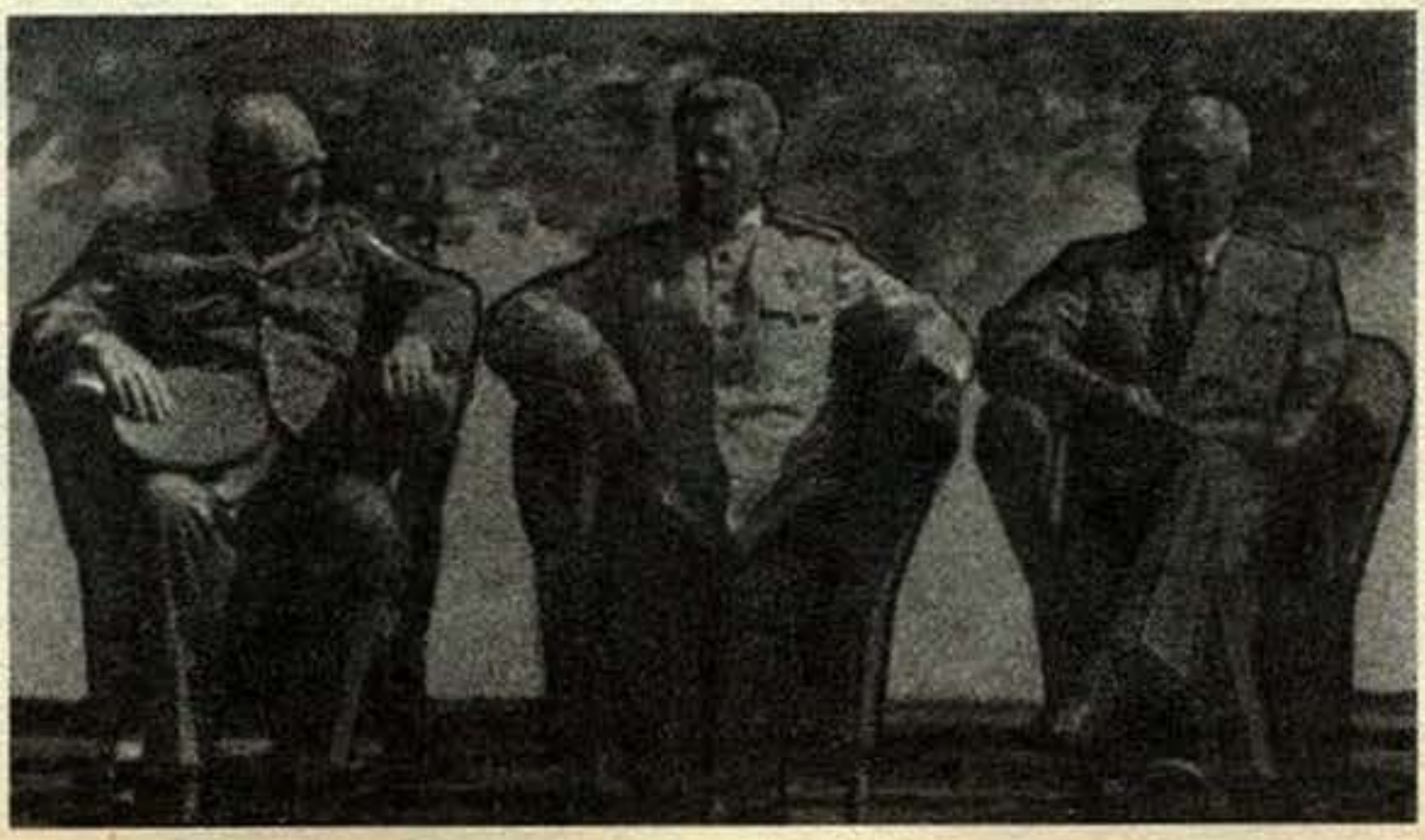

LA 29 ANI: CONCURSUL LUNII APRILIE

1. Care va fi populaţia Terrei, în 2050, după estimările unui cercetător de la Institutul național de studii demografice din Franța?

a) 12 miliarde oameni

b) 10 miliarde oameni

c) 7,5 miliarde oameni

2. În anul 1876, Alexandru Odobescu şi Ion Ghica au donat Bibliotecii Societăţii Academice Române manuscrisele unui mare istoric român, pentru care aveau un adevărat cult.

Puteți preciza numele său?

3. Într-o pauză a Conferinţei de la Potsdam (17 iulie - 2 august 1945) cei trei mari (în fotografia din p. 91) au schimbat locurile între ei, spre amuzamentul participanţilor la concursul nostru.

Indicați ordinea corectă în care i-a imortalizat fotograful de acum 51 ani.

TALON DE PARTICIPARE

TALON DE PARTICIPARE

TALON DE PARTICIPARE

TALON DE PARTICIPARE

TALON DE PARTICIPARE

TALON DE PARTICIPARE

ZÂMBETE DIN CRONICI OTOMANE

Într-o zi, dorind să citească, sultanul Mehmed al II-lea a intrat într-o bibliotecă. Lângă sultan se afla învăţatul musulman Molla Lütfi. Mehmed al II-lea a arătat o carte de pe un raft şi i-a cerut lui Molla Lütfi să i-o aducă. Când Molla Lütfi a călcat pe dala de piatră din faţa raftului, sultanul a strigat:

– Molla, pentru numele lui Allah, ce-ai făcut? Ai păcătuit. Pe acea piatră nu e voie să se calce. E piatra pe care a fost întins profetul Iisus.

Molla Lütfi nu s-a arătat deloc tulburat. A luat de pe jos o cuvertură murdară şi plină de praf şi a pus-o pe genunchii sultanului. Sultanul a spus:

– Ce faci, Molla? Ia imediat de pe mine cuvertura asta murdară!

Molla Lütfi a răspuns astfel:

– Vai, măria ta, cum poţi să jigneşti această cuvertură?! E cuvertura leagănului profetului Iisus.

★
★ ★

În anul 1473, oastea otomană se aşezase în ordine de luptă pe câmpul de bătălie de la Otlukbeli, pregătindu-se să înfrunte oastea şahului Iranului, Uzun Hasan. Sultanul Mehmed al II-lea a poruncit marelui vizir Gedik Ahmed Paşa:

–Vizire, du-te şi inspectează armata! Bătălia va începe curând.

Marele vizir a inspectat oştirea otomană, a găsit nereguli la unităţile comandate de prinţul moştenitor Bayezid (viitorul sultan Bayezid al II-lea) şi l-a admonestat aspru pe acesta. Prinţul moştenitor s-a supărat şi i-a spus marelui vizir:

– Dacă voi ajunge cândva padişah, îţi voi scoate pe nas toate acestea!

– Dacă vei ajunge padişah, eu nu voi încinge sabia în slujba ta, a răspuns Gedid Ahmed Paşa.

Anii au trecut şi, în 1481, la moartea lui Mehmed al II-lea, prinţul Bayezid a devenit sultan sub numele de Bayezid al II-lea. În 1482, Gedik Ahmed Paşa s-a întors de la Otranto şi s-a prezentat în faţa proaspătului sultan. Sabia nu şi-a încins-o la brâu, ci a atârnat-o de şaua calului. Sultanul şi-a amintit de incidentul din 1473 şi i-a spus lui Gedik Ahmed Paşa:

– Pașă, îți amintești niște lucruri foarte vechi. Uită greşelile mele din tinereţe, încinge-ţi sabia şi foloseşte-o împotriva duşmanilor mei!

Însă Bayezid al II-lea, cunoscut în istorie sub denumirea de „cel Pios“ *(Sofu* sau *Veli)* nu a ezitat, mai apoi, să-l omoare pe Gedik Ahmed Paşa.

FAMILIA GHICA

ÎNTEMEIETORUL DINASTIEI → **CA UNII DOMNITORI DIN FAMILIE** →

DOMN T.R. 1752-53 M. 1753-56 → **INEDIȚI** →

DOMN T.R. 1822-1828 → **CARE!** →

FĂRĂ ACCENT →

ISIS! →

SIMBOL MITIC → **CÂNTECEL** →

NEAM DE DOMN → **MIOARE** →

PRENUME → **CURMĂTURA** →

DOMN T.R. 1600-1664; M. 1672-1678 →

MORFEU INDIGEN →

ACEȘTI → **CĂRTURAR (DORA D'ISTRIA** →

TIP DE UNGHI →

ARBORE → **ANIMAL FABULOS** →

RĂPITOARE → **A SORBI** → **DIAFRAGME** →

PUII CAPREI → **DOCTOR (abr.)** →

ION GHICA → **PRIMUL SUNET** →

ADUCE PLOAIA → **FORMEAZĂ ATOLII (sing)** →

PREFIX! → **DESPOT** →

BOVINĂ → **CETATE ANTICĂ** →

NUMELE MAI MULTOR DOMNITORI →

SAU → **FIRE** →

CUTA! → **SFÂRȘIT (engl.)** →

ÎN SORĂ! →

ACUT! → **DOMN T.R. 1834-1842** →

VECHI HAN BUCUREȘTEAN →

Integramă de Radu STOIANOV

DIALOG CU CITITORII

MAGAZIN ISTORIC 1967-1996

Sunt multe şi extrem de felurite gândurile pe care dv., stimaţi cititori, le îndreptaţi spre Magazin istoric: **de preţuire a istoriei şi a revistei; de înţelegere şi colaborare în eforturile noastre de a vă oferi lună de lună revista care şi-a început drumul ei în lume într-un aprilie din urmă cu 29 ani; de statornic interes, exprimat de mulţi dintre dv. prin bucuria şi mândria de a fi posesorii colecţiilor complete ale celor 348 numere apărute de atunci, din aprilie 1967, şi adunate pe rafturi de bibliotecă cu neostoită pasiune de generaţii şi generaţii de cititori.**

Aşa cum am consemnat şi cu alte prilejuri, în jurul revistei noastre şi sub semnul dragostei de Muza Clio s-au închegat şi consolidat prietenii, s-au împlinit acte de frumoasă generozitate, au crescut şi s-au format personalităţi, unele dintre acestea colaboratori, acum, ai Magazinului istoric.

Iată, în acest al 29-lea moment aniversar al revistei, alte asemenea gesturi frumoase, izvorâte din dragostea pentru istorie şi pentru revista care, lună de lună, vă prilejuieşte întâlniri cu universul Clio.

MAGAZIN ISTORIC LA UNIVERSITATEA DE STAT „ALECU RUSSO“ DIN BĂLŢI

Conducerea Filialei „Costache Negri“, **din** Galaţi, **a** Asociaţiei Culturale Pro-Basarabia şi Bucovina **(preşedinte – dr. CHIRIL BARANEŢCHI, secretar – ing. RADU MOTOC) ne scrie că, pentru anul 1996, a făcut abonamente la 45 publicaţii româneşti pentru Biblioteca Universităţii „Alecu Russo“, din oraşul Bălţi, Republica Moldova, între care şi la** Magazin istoric.

Cum Universitatea din Bălţi are 4 000 studenţi şi circa 300 cadre didactice, semnatarii scrisorii socot insuficient un singur exemplar din Magazin istoric **pentru biblioteca acestui centru de cultură, solicitându-ne sprijinul în a mări numărul exemplarelor trimise în oraşul de pe Răut.**

Vom da curs frumoasei iniţiative a Filialei gălăţene a Asociaţiei Pro-Basarabia şi Bucovina, iniţiativă pentru care adresăm felicitările noastre.

CÂT MAI APROAPE DE ADEVĂR

Despre dragostea sa pentru istorie şi pentru Magazn istoric, **a cărei colecţie completă, de la primul număr apărut în aprilie 1967, o posedă, ne scrie şi domnul ANDREI POTRA, din** Baia Mare: Fără lipsă de modestie, mă situez printre acei prieteni ai revistei care posedă întreaga ei colecţie.

Am participat – **continuă dl. Potra** – la aproape toate concursurile organizate de revistă. Cred că şi în acest an veţi organiza un concurs. **(Am organizat. Îl prezentăm în pp. 91, 92** – n.r.)

Cu toate că în ultimul timp revista s-a mai scumpit, la fel ca toate publicaţiile, mi-am făcut abonament pe acest an. Rămân mai departe un fanatic prieten al revistei. Căutaţi să nu înşelaţi încrederea iubitorilor istoriei. Căutaţi să fiţi cât mai aproape de adevăr.

IUBESC ACEST MAGAZIN ISTORIC

Dl. GHEORGHE DELCIU, din Bucureşti, **în vârstă de 80 ani:** Posed întreaga colecţie **Magazin istoric.**

În primul rând, vă foarte mulţumesc pentru anunţatul concurs **Magazin istoric.**

Sunt şi eu un participant la aceste concursuri şi am avut satisfacţia să câştig.

Sunt un simplu român – **continuă dl. Delciu.** Mi-a plăcut istoria din copilărie. Iubesc acest **Magazin istoric** şi am o mare iubire în suflet faţă de toţi istoricii români, din cele mai îndepărtate timpuri până astăzi.

DIN BASARABIA

Iată şi câteva fragmente din scrisori primite de la cititorii şi abonaţii noştri din Moldova de dincolo de Prut.

EMILIA PÂRNICHI, din Chişinău: **Magazin istoric** este singura mea legătură sufletească cu Ţara, cu neamul românesc, pentru că la noi nu se vinde nimic din presa românească din Ţară.

Mă bucur citind revista dvs., din care aflu foarte multe din istoria Ţării mele şi din toată lumea, în iubita mea limbă română.

MARIN RÂJALĂ, din com. Cupcini, raionul Edineţ: Să trăiţi mulţi, mulţi ani fericiţi!

ION BĂLAN, din sat Truşeni, raionul Străşeni: Eu sunt abonat la revista dv., pe care o citesc cu mare dragoste şi cu un respect deosebit. Sunt un mare admirator al istoriei româneşti.

De mai mulţi ani colecţionez fotografii ale patrioţilor români ce au luptat pentru unirea Basarabiei cu România. Am 38 ani şi doresc ca acestea să rămână şi pentru copiii mei, care acum sunt mici.

MAI MULTE EXEMPLARE LA VÂNZARE

Vechi cititor al revistei, încă de la primul număr, este şi domnul MIRCEA VIOREANU, din Slobozia, **care ne semnalează faptul că în oraşul d-sale** sunt distribuite un număr foarte mic de exemplare. Apar la chioşcuri doar 1-5 exemplare şi doar printr-un noroc reuşeşti să cumperi revista. Această situaţie dăinuie de cel puţin un an de zile.

Am toate motivele – **continuă dl. Vioreanu** – să cred că şi în alte oraşe (ex. Brăila, Buzău) situaţia este asemănătoare, vânzătorii declarând numărul mic de exemplare primite.

Semnalăm şi noi, colegilor de la RODIPET S.A., constatările domnului Vioreanu, cu rugămintea de a le oferi iubitorilor de istorie şi de Magazin istoric **din oraşele amintite (poate şi din alte localităţi) exemplarele dorite.**

DIALOG CU CITITORII

Reamintim, totodată, că modalitatea cea mai sigură, stimați cititori, de a vă asigura procurarea revistei, lună de lună, rămâne abonamentul. **Primiți revista la timp și la un preț mult mai ieftin decât cel de la vânzarea liberă.**

MEDALIE AVRAM IANCU

Dl. VALERIU CHIȘIU, din Oradea, **ne trimite o fotografie (în imaginea de mai sus), a medaliei Avram Iancu, bătută de Primăria orădeană și Inspectoratul județean de poliție Bihor, cu prilejul ridicării bustului „Craiului munților" la Oradea.**

Monumentul, operă a sculptorului C.T. Durgheu, a fost dezvelit la 24 iunie 1994, la 170 ani de la nașterea luptătorului pentru unitate națională și dreptate socială a românilor transilvăneni.

LA VALUL LUI TRAIAN

Primim din partea d-lui învățător pensionar COSTACHE PINTILIE, din com Matca-Cocorasca, jud. Galați: În introducerea la articolul **Valul din Moldova de Jos,** din nr. 8/1995, p. 58, este amintită o notă publicată de un cititor al revistei în nr. 5/1975, la poșta redacției, care semnala „o fâșie de pământ lată de 8-10 metri și lungă de 3-4 km" în apropiere de satul Matca, lângă Tecuci, numită de localnici Valui lui Traian. Acel cititor era... subsemnatul. Eu am cercetat această porțiune a valului, ce se găsește între satele Matca și Corod.

De mic copil, prin 1917, auzisem de Valul lui Traian. De asemenea m-am scăldat în Lacul lui Traian, care pe atunci avea cca. 1 metru adâncime.

COMERȚ MOLDOVENESC LA 1828

Dl. CEZAR BOSOANCĂ, vechi și statornic cititor și colaborator, din com. Pătule, jud. Mehedinți, **ne trimite câteva informații privind schimburile comerciale ale Moldovei în primele decenii ale veacului trecut, considerându-le utile „acum când ne aflăm în neînțeleasa economie de piață". Datele sunt cuprinse într-o scrisoare din 16 mai 1889 adresată de D. Meleghi istoricului Th. Codrescu, membru corespondent al Academiei. O reproducem, păstrând grafia originalului:**

„Stimabile amice domnule Codrescu

Me-ai cerutu știința ce am despre comerciulu în Moldova, până la anul 1828 când au intrat în țară oștirile rusești...

Comerțul mare al Moldovei, până la acel an, sta în vite, mai cu samă în ținuturile Dorohoiu, Botoșanii, Iașii, Fălciu și parte din Tutova. Boierii ce se ocupau cu gospodăria moșiilor lor, cum și arendașii moșiilor, mai cu samă armenii, se ocupau cu creșterea vitelor; fie care, după putința sa ave cirezi de vite bovine, herghelii de cai și turme de oi; vitele bovine, în tot anul, cu miile, treceau la măcilăriele din Austria, poate și în Germania. Vitele să duceau și până la Viena, dacă în drumul lor până acolo nu să puteau vinde cu preț bun, pe la iarmaroacele din Galiția, Silezia și Moravia. Mii de cai se remontau de oștirile Austriece și Germane. Oile se duceau în Turcia, cum și fructul [laptele] lor prefăcutu în cașcavaluri; lâna însă și pelicelile de miel treceau la fabricile din Austria și Germania. Acel comerțu cu Austria și Germania era cel mai mare, care aducea bani în țeară; pe atuncea, pământul în Moldova fiind pre eftin, înlesnea creșterea vitelor.

Comerțul cu manufacturi, în târguri, era în mâna grecilor, armenilor și a jidovilor, se aducea și marfă de la Lipțca, mai ales pentru fimei, și marfă de la Constantinopoli, mai mult pentru bărbați; căci bărbații purtau straie orientale, iar între fimei, pe lângă lucsul oriental, intrasă și lucsul apusean.

Agricultura se făcea pe o scară joasă, mai multu pentru consumarea din lăuntru, pentru că cerealile mai cu seamă grâul și orzul se puteau exporta numai în Turcia, și acele cu prețuri joasă, în anii de săcită, ținuturile de pe lângă munți exportau mai cu samă păpușoi, în Transilvania. Tot comerțul se făcea cu Turcia, precum cheresteaua, griulu, orzul, fasolea, untulu, mierea și altile, până și merile, mai ales merile numite Domnești care erau căutate în Constantinopoli. Acel comerțu a Moldovei se mărginea la Dunăre, și numai pentru Turcia, de aicea și-au luat Prințipatile Moldova și Valahia numirea de: kelerul Stanbulului [hambarul Constantinopolului], căci până la tractatulu de pace din 1829 dintre rusi și turci, cerealile și alt comerț al Moldovei nu erau permisă a se îmbarca pe Mare pentru alte locuri, de câtu numai pentru Turcia."

OCNA SIBIULUI

Domnii AUREL CONSTANTINESCU, din Sibiu, **și NICOLAE NAN, din** București, **ne semnalează că ilustrata din planșa nr. 3, jos, din nr. 7/1995 al revistei noastre, reprezintă stațiunea** Ocna Sibiului, **și nu Ocna Mureșului.**

Facem cuvenita rectificare, mulțumind pentru semnalare.

CONTENTS (Romanian History) **D. Gusti** Romanian Academy has 130 Years • **G. Ştrempel** Al. Odobescu and the Old Romanian Book • **C. Popişteanu** Romanian Presences in the Dictionary of Historical Figures (Paris, 1995) • **C.I. Diamandi** How was negociated the Map of Great Romania • **C. Cristescu** Unknown Documents about the Communist Rehabilitations of 1968 • **I. Lăcustă** In Bucharest, 50 Years Ago • **I. Marinescu** 1947. Defending the Romanian Oil • **C. Petrescu** Unpublished Letters, 1952-1960 • **C. Păunescu, M. Ştefan** Pages from the History of the National Bank (IX) • **C. Troncotă** From the S.S.I. History: Mihail Moruzov (II) • **P. Cernovodeanu** Romanians and Russians: Politics and Kinship (II) • **I. Ionescu** Christian Testimonies in Roman Dacia • **M. M. Székely** A Great Moldavian Boyard from the XVI-th Century: Toader Bubuiog

SOMMAIRE (Histoire roumaine) **D. Gusti** L'Académie Roumaine, le forum de la nation – 130 ans • **G. Ştrempel** Al. Odobescu et les vieux livres roumains • **C. Popişteanu** Présences roumaines dans le Dictionnaire des personnages historiques (Paris, 1995) • **C. I. Diamandi** Comment a été negociée la carte de la Grande Roumanie • **C. Cristescu** Documents inédits sur les réhabilitations communistes de 1968 • **I. Lăcustă** A Bucarest il y a 50 ans • **I.Marinescu** 1947. A la défense du pétrole roumain • **C. Petrescu** Lettres inédites de 1952-1960 • **C. Păunescu, M. Ştefan** Pages inconnues de l'histoire de la Banque Nationale de Roumanie (IX) • **C. Troncotă** L'histoire des services secrets: Mihail Moruzov (II) • **P. Cernovodeanu** Roumains et Russes: politique et parentés (II) • **I. Ionescu** Témoignages chrétiennes dans la Dacie romaine • **M.M. Székely** Un grand boyard moldave du XVI s.: Toader Bubuiog

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) Д. Густи Румынской Академии, форуму нации – 130 лет • **Г. Штрempел** Ал. Одобеску и старинная румынская книга • **К. Попиштяну** Румыны в Словаре исторических личностей (Париж, 1995) • **К. И. Диаманди** Как велись переговоры о карте Великой Румынии • **К. Кристеску** Неопубликованные документы о коммунистических реабилитациях 1968 г. • **И. Лэкустэ** В Бухаресте 50 лет назад • **И. Маринеску** 1947 г. В защиту румынской нефти • **К. Петреску** Неопубликованные письма 1952-1960 г. • **К. Пэунеску, М. Штефан** Неизвестные страницы истории Национального Банка Румынии (IX) • **К. Тронкотэ** Из истории секретных служб: Михаил Моруэов (II) • **П. Черноводяну** Румыны и русские: политика и родства (II) • **И. Ионеску** Христианские свидетельства в римской Дакии (II) • **М. М. Секей** Большой молдавский бояр XVI в.: Тоадер Бубуёг

INHALT (Rumänische Geschichte) **D. Gusti** Zum 130 Gründunstag der Rumänischen Akademie, ein Forum des Nation • **G. Ştrempel** Al. Odobescu und das alte rumänische Buch • **C. Popişteanu** Rumänische Figuren in die Enzyklopädie der historischen Gestalten (Paris, 1995) • **C. I. Diamandi** Wie man Gross Rumäniens Karte verhandelt hat? • **C. Cristescu** Unveröffentlichte Urkunden über die kommunistische Rheabilitierungen (1968) • **I. Lăcustă** In Bukarest vor 50 Jahren • **I. Marinescu** 1947. Um die Verteidigung des rumänischen Erdöl • **C. Petrescu** Unbekannte Briefe aus den Jahren 1952-1960 • **C. Păunescu, M. Ştefan** Aus der Geschichte der Rumänischen National Bank (IX) • **C. Troncotă** Aus der Geschichte der Geheimdienst: Mihail Moruzov (II) • **P. Cernovodeanu** Rumänen und Russen -Politik und Verwandschaften (II) • **I. Ionescu** Kristliche Spuren aus das römische Dazien • **M. M. Szekely** Toader Bubuiog, ein moldauischer Gross-Bojar aus den XVI Jahrhundert.

SUMARIO (Historia rumana) **D. Gusti** 130 años de la Académia Rumana, un foro de la nacion • **G. Ştrempel** Al. Odobescu y el libro antiguo rumano • **C. Popişteanu** Presencias rumanas en Diccionario de personajes históricos (París, 1995) • **C. I. Diamandi** Cómo se ha negociado el mapa de la Rumanía Grande • **C. Cristescu** Documentos inéditos sobre las rehabilatiónes comunistas de 1968 • **I. Lăcustă** En Bucarest hace 50 años • **I. Marinescu** 1947. Por la defensa del petróleo rumano • **C. Petrescu** Cartas inéditas de 1952-1960 • **C. Păunescu, M. Ştefan** Páginas desconocidas de la historia del Banco Nacional de Rumania (IX) • **C. Troncotă** De la historia de los servicios secretos: Mihail Moruzov (II) • **P. Cernovodeanu** Rumanos y rusos: política y parentamientos (II) • **I. Ionescu** Testimonios cristianos en la Dacia romana • **M.M. Székely** Un gran boyardo moldavio del s. XVI: Toader Bubuiog

magazin istoric

Apare lunar, se găseşte de vânzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali de la oraşe şi de la sate; difuzare redacţie, Constantin Muşat, telefon: 222.38.50/636, 917.

ABONNEMENTS: RODIPET S.A., P.O. BOX 33 57
FAX 0040-1-222.64.07 sau 222.64.39,
telex: 11995 Piaţa Presei Libere, nr. 1,
Sector 1, Bucureşti, România
Abonamentul pe un an – 75 dolari U.S.A.

Tiparul executat la R.A.I. – Imprimeria „Coresi" – Bucureşti

Comandă de stat
ISSN 0541-88IX

Lei 950

96

magazin istoric